ఆంధ్రగ్రంథమాల—౧౦

ఆత్మకథ

ప్రథమసంపుటము

అనువాదకుడు:

శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రి

ప్రకాశకుడు:

కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావు

౧౯౩౧]   [వెల రు. 1-౧౨-౦

చెన్నపురి:
ఆంధ్రపత్రికాముద్రాలయమునందు
ముద్రితము

మూఁడవ కూర్పు
౨౫౦౦ ప్రతులు

విషయసూచి.

మొదటి భాగము

రెండవ భాగము

విషయము ... పుట

మూడవ భాగము

సూచన

గాంధిమహాత్ముడు తాను "ఆత్మకథను" వ్రాయఁబూనుకొనుటకు గలకారణంబులను గ్రంథపీఠికయందు సవిస్తరముగ దెలిపియున్నారు. సత్యాన్వేషణారాధనమును జేయుటకై గాంధిమహాత్ముడు చేసిన ప్రయోగము లాత్మకథారూపమునను పరిణమించినవి. గాంధిమహాత్మునకు కర్మప్రయోగము లాధ్యాత్మికములు, నైతికములు; ధర్మమున కర్థము నీతి; ఆత్మార్థమైన కర్మయోగము నీతి ధర్మము. జీవయాత్రయందు సాంఖ్యయోగములకు గలసంబంధ మవినాభావము. సాంఖ్యము నందు మునిగి కర్మయోగమును విస్మరించిన భారతీయులకును, వ్యామోహమునందు మునిగి సాంఖ్యయోగమును విస్మరించిన పాశ్చాత్యులకును సత్యప్రయోగము లాత్మోద్ధరణమునకు సాధనములుగ నున్నవి. గాంధిమహాత్ముడు "ఈ ముప్పదియేండ్లనుండియు నా చేసినపని యంతయు ఆత్మదర్శనముకొఱకు,—ఈశ్వర సాక్షాత్కారముకొఱకు,—మోక్షముకొఱకు. నా జీవితమునందలి ప్రతిపనియు నిందులకే. నాచలనవలనము లిందులకే. నా వ్రాతకూఁత లిందులకే. రాజనీతి క్షేత్రమున నేను దుముకుట యిందులకే" అని తెలిపిన పరమార్థ మాత్మకథయందు సర్వత్ర ప్రత్యక్షమగుచున్నది. జీవయాత్ర నాత్మయాత్రనుగ బరిణమింప జేయుట యసిధారావ్రతమువలెను దురారాధ్యమైనను సాధ్యమని ఆత్మకథ విశదము చేయుచున్నది.

గుజరాతి నవజీవన పత్రికయందు వ్యాసరూపమున ప్రచురింపబడుచుండిన "ఆత్మకథ" ౧-౩ భాగములు పుస్తకరూపమును దాల్చినవి.

ఆత్మకథా ప్రకరణముల కనువాదము లెప్పటి కప్పుడె ఆంగ్లపత్రికలయందును, దేశభాషాపత్రికలయందును ప్రచురింపబడుచుండినవి. ఆంధ్ర పత్రికలయందును నీయనువాదములు ప్రకటితములయినవి. గుజరాతి, హిందీ,అరవము,కన్నడము,ఇంగ్లీషు మొదలగు భాషలయం దీగ్రంథము వెలువడినది. అమెరికా మాక్మిలన్ కంపెనీ ప్రకాశకులు దీనిని తాము ప్రచురించుకొనుటకు లక్షరూప్యములు కానుకగ నొసగిరి.

తెలుగునందును ఆత్మకథను ప్రచురించుటకు మహాత్ములవారి నాంధ్రప్రముఖులు కోరియుండిరి. మహాత్ముని యనుమతిని దీనిని ప్రచురించుటకు బూనితిని. స్వయముగ తెనిగింప నెంచితిని కాని కాలహరణభీతిచే విరమించితిని. శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిగా రాభారమును వహించి అచిరకాలమున పూర్తిచేసి ఆంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనరించిరి.

విభవసంవత్సర ఫాల్గున మాసమునందు మొదటికూర్పు ౨౦౦౦, శుక్లసంవత్సర మార్గశీర్షమునందు రెండవకూర్పు ౨౦౦౦ ప్రతులు ముద్రితములై విక్రయమైనవి. ప్రమోదూతసంవత్సర పుష్యమాసము నందు మూడవ కూర్పు ప్రకటించుట కవకాశము లభించినది. ఈ ముద్రణములె ప్రజాదరణమును చాటుచున్నవి.

ఆంధ్రలోక మీగ్రంథప్రయోజనము నధికతరముగ బొందుగాత!

ప్రమోదూత పుష్య
శు ౧ శుక్రవారము.

కా. నాగేశ్వరరావు.

౧

ప్రస్తావన

నాలు గయిదేండ్లవెనుక మిత్రుల పట్టుదలచే నేను నాచరిత్రను వ్రాయ నియ్యకొంటిని; అంతట వ్రాయుటకుఁగూడఁ బూనుకొంటిని. మొదటిపుట వ్రాసితినో లేదో, బొంబాయిలో అల్లరు లారంభమాయెను; అంతటితో నావ్రాఁతయు నంతమాయెను. పిదప ఘటనా చక్రమునఁ దగులుకొని తిరిగితిరిగి తుదకు యెరవడ చెఱసాలయందు శాంతిఁ బొందితిని. నాతోపాటు జయరామదాసుగారును చెఱసాలయందుండిరి. మిగిలినపను లన్నియు నొకమూల నుంచి మునిముందు ఆత్మకథను వ్రాయుఁడని వారు నాకు సందేశ మంపిరి. 'ఇచట నేను కొన్నిగ్రంథములు చదువవలయు నని యిదివఱకే నిశ్చయించుకొని యుంటిని గాన ఆపనిని ముగింపక ఆత్మకథ వ్రాయఁ బూనుకొనఁజాల' నని వారికి ప్రత్యుత్తర మంపితిని. యెరవడ చెఱసాలలో నాకు సంపూర్ణముగా ఆఱేండ్లుండు సౌభాగ్య మొదవియుండెనేని నే నచట తప్పక ఆత్మకథను అనఁగా నాచరిత్రమును వ్రాసియుండెడి వాఁడను.

కాని నా గ్రంథపఠనము పూర్తియగుట కింకను ఒకసంవత్సరము కొలఁతయుండెను; గాన నది కాకముం దెటులును నాకు దీని వ్రాయ నయినదికాదు. ఈ కారణములవలన అచటను ఈపని నిలిచిపోయెను. నేఁడు ఆనందస్వామి దీనిని దిరుగఁదోడెను. నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాసమును పూర్తిచేసియుంటిని గాన నిఁక నాత్మకథను వ్రాయ మనసుపడితిని. 'విషయమునంతయు వ్రాసియుంచి పుస్తకాకారముగా ప్రకటింపనొప్పు' నని ఆనందస్వామి యనెను. 'విడిగా దీనినే వ్రాయుచు కూర్చుండునంత అవకాశము నాకు లేదు. కాని క్రమక్రమముగా నవజీవన పత్రికకు వ్రాసి యిచ్చుచుండవచ్చును. ఇంతియకాక నవజీవనపత్రిక కేదో కొంచెము వ్రాయుచుండవలసినవాఁడనుగదా! అది ఆత్మకథయే యేల కారాదు?' అని నే ననఁగా స్వామియు నంగీకరించెను. ఇటు లాత్మకథ వ్రాయ నవకాశ మొదవెను.

నే నిటులు నిశ్చయించుకొనియుండఁగా నిర్మలహృదయుఁడగు నొక మిత్రుఁడు వచ్చి యిటు లనెను—నాఁడు సోమవారము, నాకు మౌనదినము:

'మీరు మీచరిత్రము నెందులకు వ్రాసికొనుచున్నారు? అది పాశ్చాత్త్యుల సంప్రదాయము. మనపూర్వులెవరును స్వకీయ చరిత్రములను వ్రాసియెఱుఁగరు. అయి

నను మీరు వ్రాయున దేద్ది? మీరు నేఁడు సిద్ధాంతములనుకొనినవానిని రేపు కా వనుకొనినచో? లేక యీ సిద్ధాంతముల ననుసరించి యేపనులను మీ రిపుడు చేయుచున్నారో వానిని కొంతకాలమునకు తాఱు మాఱు చేయవలసివచ్చినచో? పలువురు మీవ్రాఁతలను ప్రమాణముగాఁ దీసికొని తదనుగుణముగా తమజీవితములను దిద్దుకొనుచున్నారు. గాన వారు చెడుదారిని బడినచో? ఈకారణములవలన ఇపు డాత్మకథారూపముగా నేమేని వ్రాయుటకు తొందరపడనిచో బాగుగా నుండదా?'

ఈమాటలు కొలఁదియో గొప్పయో నామదిలో పనిచేసెను. కాని నే నాత్మచరిత్రమును వ్రాసికొనుచుంటినా? అనేకసమయములందు సత్యమునుగూర్చి నాయొనర్చిన శోధనలను ఆత్మకథయనుపేర వ్రాయ నుంకించుచున్నాను. నాజీవితమంతయు నిటువంటిశోధనలచే పడుగుపేకలుగా నేయఁబడిన దననగును. కావున వీనిని వ్రాయుచో నివి యొక జీవితకథాకారమును గైకొనఁగలవు. దీనిపుటపుటయందును ఈ నా శోధనలే నిండియుండునెడల ఈచరిత్రము నిర్దోష మని నే ననుకొందును. నా యీ శోధనల నన్నిటిని లోకులయెట్టెదుటఁ బెట్టినచో వీనివలనఁ గొంత యుపయోగ ముండు నని నానమ్మకము,—లేక యిది వెఱ్ఱినమ్మక మందురా! కానిండు! నారాజనీతిప్రయోగ

ములను భరతవర్ష మంతయు నెఱుఁగును. కొంతవట్టు సభ్యప్రపంచమంతయు నెఱుఁగును. నాబుద్ధిలో దీనివిలువ తక్కువలో తక్కువ. ఈ శోధనలవలన నాకు మహాత్మ బిరుదము వచ్చుటఁజేసియు వీనివిలువ నాచూపులో నింకను తక్కువ. పలుమాఱు లీవిశేషణము నాకు మిగుల దుఃఖము కలిగించెను. ఈ విశేషణమువలన నేను చంక లెగురవైచిన క్షణ మొకటియు లేదు. అది యటుండె. నాయాధ్యాత్మిక శోధనలను దెలుపుట నా కిష్టము. ఇవి నా కొకనికే తెలియును. మఱియు వీనివలననే రాజనీతి క్షేత్రమున నాకు శక్తిగలిగెను. ఇవి నిక్కముగా నాధ్యాత్మికము లగునెడల ఇఁకఁ జంకలు కొట్టుకొనుట కవకాశ మేడ? వీనిని వర్ణించుటవలన వినయము వృద్ధి యగుటకే వీలు కలదు. నేను విచారించుకొనుకొలఁదిని, నాతొంటి జీవితమున చూపుఁ బఱపినకొలఁదిని నాయల్పత్వమే నాకు స్పష్టముగా కానిపించుచున్నది. ఈ ముప్పదియేండ్లనుండియు నా చేసినపని యంతయు ఆత్మదర్శనముకొఱకు,— ఈశ్వరసాక్షాత్కారముకొఱకు,—మోక్షముకొఱకు. నా జీవితమునందలి ప్రతిపనియు నిందులకే. నాచలనవలనము లిందులకే. నా వ్రాఁతకూఁత లిందులకే. రాజనీతిక్షేత్రమున నేను దుముకుట యిందులకే.

ఒకనికి శక్యమయినపని అందఱకును శక్య మగు నని నా చిరవిశ్వాసము. కావున నాశోధనలు చీకటింట జరుగలేదు. ఉండను లేదు. వీని నందఱును తెలిసికొనిపోదు రని కొందఱందురు. దీనివలన ఆధ్యాత్మికగౌరవము తగ్గిపోవు నని నేఁ దలఁపను. మనకును, మన అంతర్యామికిని మాత్రము తెలిసిన విషయములు కొన్ని యుండును. కాని యివి నాశక్తి కావలివి. నాప్రయోగములం దాధ్యాత్మికము లనఁగా నైతికములు; ఆత్మమున కర్థము నీతి; ఆత్మదృష్టితో ఏనీతి పాలింపఁదగినదో అది ధర్మము. కావున ఈకథయందు పిన్నలును, పెద్దలును నిర్ణయము చేయునట్టియు, చేయఁగలట్టియు విషయసమావేశము ఉండఁగలదు. నేను తటస్థుఁడనై, అభిమానరహితుఁడనై ఈకథను వ్రాయఁగలిగితినేని, శోధనమార్గానుగాములగు నితరుల కిందు దారిబత్తెము దొరకఁగలదు.

నాశోధనలం దెట్టి సంపూర్ణత్వమును నేనారోపించుకొనను. వైజ్ఞానిక పండితుఁడు (scientist) మిగుల నియమముతో, ఆలోచనతో, కౌశలముతో తన శోధనములు నడపును. అతఁడు దానఁ గలిగిన పరిణామములనే చరమసిద్ధాంతము లని యనఁడు. వాని సత్యత్వమునెడల శంక లేకున్నను తటస్థుఁడయి యుండును. నాప్రయోగములును అటువంటివే. నన్ను నేను మిగుల పరీక్ష చేసి

కొంటిని ; ఒక్కభావమునే లోఁతుగా పరికించితిని ; విడఁబఱచియుఁ జూచితిని. అయినను ఇవియే పరినిష్ఠితములని నాయభిప్రాయము కాదు. ఇవి సత్యములు, లేక నేఁటికి సత్యములు. ఇవి నాదృష్టిలో సత్యము లనియు, ఈ సమయమువఱకును పరినిష్ఠితము లనియును తప్పక చెప్పవలసియున్నది. అటులు కానినాఁడు వీనిమీఁద నే నేకార్యములను ప్రతిష్ఠింపఁజాలకపోవుదును. నేను ప్రతిపదమందును ‘ ఇది గ్రాహ్యము, ఇది అగ్రాహ్యము ’ అను రెండు పద్ధతు లవలంబించుచు వచ్చుచుంటిని. గ్రాహ్యము లని తోఁచినవాని ననుసరించితిని. కావున ఎంతవఱకీయాచరణము నాకు—అనఁగా నా బుద్ధికి,—నా అంతరాత్మకు—సంతోషము కలిగించునో అంతవఱకు నాయీ సిద్ధాంతములయందు నా కచలమగు విశ్వాసము.

నేను కేవలము నా సిద్ధాంతములను, అనఁగా తత్త్వములనుగూర్చి వ్రాయఁదలఁచితినేని నాచరిత్రమును వ్రాయను. కాని యీసిద్ధాంతములనుండి బయలుదేఱిన కార్యముల యితిహాసమును వ్రాయఁగోరుచున్నాను. కావుననే యీ ప్రయత్నమునకు సత్యప్రయోగ మని మాఱుపేరుంచితిని. ఇందు సత్యముకన్న భిన్నము లనఁబడు . అహింసా బ్రహ్మచర్యాది నియమములును, వీని శోధనములును రాఁగలవు. కాని సత్యమే నా కన్నిటికన్న

దొడ్డది. మఱియు దీనియందు పెక్కు వస్తువుల సమావేశము కలదు. ఆసత్యము స్థూలముగా వాక్సత్యమే కాదు, భావ సత్యముకూడ.ఆసత్యము కేవల మస్మత్కల్పనాగతసత్యమే కాదు;అది స్వతంత్రము,సనాతనము;—అనఁగాసాక్షాత్ పరబ్రహ్మము.

పరబ్రహ్మమునకు లక్షణము లనేకములు; ఏలనఁగా తద్విభూతు లనేకములు. విభూతులు నన్నాశ్చర్యచకితుని జేయును. ఒకొక్కక్షణము నన్ను ముగ్ధుని జేసి వైచును. నేను సత్యస్వరూపుఁడగు పరమేశ్వరుని పూజారిని. అతఁ డొకఁడే సత్యము. మిగిలిన దెల్ల మిథ్య. ఆసత్య మింతవఱకు నాకు దొరకలేదు. నేను శోధకమాత్రుఁడను. ఈశోధనమున నేను నా ప్రియతమవస్తువులఁగూడ విడనాడఁగలను; మఱియు నే నీశోధనయజ్ఞమున నాశరీరమునుగూడ హోమము చేయ సంసిద్ధుఁడను. ఇంతియకాక ఇంతశక్తిగూడ నాకుఁ గలదనియే నానమ్మిక. ఇఁక నెంతవఱకు నా కీసత్యము సాక్షాత్కరింపదో అంతవఱకును నాయంతరాత్మ దేనిని సత్యముగాఁ దలఁచునో ఆకల్పితసత్యమును ఆధారముగాగణించి, దీపస్తంభముగాఁ జేఁబూని,దానియాశ్రయమున నాజీవితమును వెడలింతును.

ఇది కత్తిమీఁది సామయినను నా కతిసరళముగా కానిపించుచున్నది. ఈ మార్గమునఁ బోవుచుండఁగా

భయంకరములగు నాతప్పిదములును కడు తక్కువగా కానిపించుచున్నవి. ఏలయన, నే నిన్ని తప్పిదములలో నున్నను రక్షింపఁబడుచుంటిని. ఇఁక ముందుఁగూడ నేనీ దారినే పోఁగలను. దవుదవుల విశుద్ధమగు సత్యము యొక్క——పరమేశ్వరునియొక్క——మెఱపు గూడ కానిపించుచున్నది. ఈసృష్టిలో ఒకటియే సత్యము, మిగిలినదెల్ల మిథ్య యను నీనమ్మిక నాఁడు నాఁటికిఁ బెరుఁగుచున్నది, ఈనమ్మిక యేచందమునఁ బెరిఁగినదో నా ప్రపంచము, అనఁగా నవజీవనాది పత్రికాపాఠకగణ మెఱుఁగును. మఱియు ఈ ప్రయోగములందు నా కెవరు సబ్రహ్మచారులో వారును నాతోపాటు దీనిమెఱపును కనుఁగొందురుగాక! నాకు శక్యమయినది ఒక బాలకునకుఁ గూడ శక్యమే యను నీ విషయ మొకనాఁటికంటె మఱియొకనాఁ డెక్కువ ధ్రువమగుచున్నది. ఇందులకు నాకు బలవత్తరములగు కారణములు కలవు. సత్యశోధనసాధనము లెంత కఠినములో అంతసరళములు నయియున్నవి. అహంత కలవాని కేది దుశ్శక మనిపించునో కల్లకపట మెఱుఁగని పసివాని కది సుశక మనిపించును. సత్యశోధకుఁడు తనను రజఃకణముకన్నను తక్కువవానిఁగా నెఱుఁగవలయును. ప్రపంచ మంతయు రజఃకణములను త్రొక్కుకొనుచుఁ బోవుచుండును; అట్టి రజఃకణములచేఁ గూడ త్రొక్క-

వేయఁబడునంత యల్పుఁడనని సత్యార్చకుఁ డెంతవఱకు తన్నుఁ దాఁ దెలిసికొనఁజాలఁడో అంతవఱకును వానికి స్వతంత్రమగు సత్యముయొక్క ఆభాసమేనియు దుర్లభము! ఈ విషయము వసిష్ఠవిశ్వామిత్రుల యాఖ్యానమునందు పరిస్ఫుటమాయెను. ఏసుమతము, ఇస్లాము మతముకూడ ఈ విషయమును నిరూపించెడిని.

ఈముందు వ్రాయఁబోవు గ్రంథమునందు పాఠకున కెందేని గర్వగంధము సోఁకెనేని, అందేదో లోపము కలదని చెప్పక తప్పదు. మఱియు నాకుఁ గానిపించు ఆ సత్యపు మెఱ పెండమావులును గాక తప్పదు. నా వంటి వారు వందలు వేలు మ్రందుదురు గాక, సత్యమునకే సదా జయమగుఁగాక! అల్పాత్ముల ప్రమాణముచే సత్యము యొక్క ప్రమాణము వీసరవోవకుండుఁగాక!

నా యీ వ్రాఁతల నెవరేని ప్రమాణముగా గ్రహింపకుందురుగాత మని వినతుఁడనై ప్రార్థించుచున్నాను. ఇందలి శోధనములను ఉదాహరణముగాఁ గైకొని యెవరి శోధనములను వారు యథాశక్తిగను, యథామతిగను చేయుదురుగాత మనియే నాకోరిక. ఈ సంకుచిత క్షేత్రమున ఆత్మకథాసంబంధము లయిన యీ వ్రాఁతలవలనఁ గొలఁదియో గొప్పయో సాయము

చేకూఱఁగలదని నానమ్మకము. ఏలనఁగా, నేను వేనిని దాఁచికొనలేదు. నా దోసఁగుల నన్నిటిని పాఠకుల యెదుటఁ బెట్టితిని. ఏలందురా, సత్యవైజ్ఞానిక శోధనములు తెలుపుట నాయుద్దేశము. నే నెంత మంచివాఁడనో తెలుపుట తిలమాత్రము నా కిష్టము కాదు. ఏ ప్రమాణముచే నేను ప్రమితుఁడను గాఁదలఁచుచున్నానో, మఱియు ఏ ప్రమాణము మనకందఱకు సంపూర్ణముగా అవలంబనీయమో అట్టి ప్రమాణముచే నేను నన్నిటులు భావించుకొనుచున్నాను:

క. నావంటి కుటిలమతియుం
గావలుఁడుం గాముకుండుఁ గలఁడే యిలలో?
ఏవాఁడు నాకు నొడ లిడె
నా వానినె మఱచునంత యకృతజ్ఞుండన్.*

నేను నిండు నమ్మికతో ఏపనిని నాయూర్పు నిట్టూర్పుల కేలికగా తలఁచుచుంటినో, మఱియు ఎవని యుప్పుఁగల్లు నేను తినుచుంటి ననుకొనుచుంటినో అలవానికి నేనింతవఱకును దవులనే యుంటి నను నీచింత ప్రతిక్షణము నన్ను తొలుచుచున్నది. దీనికి కారణము నావికారము లె

* మో సమ కౌన కుటిల ఖల కామీ?
జిన తను దియో తాహి బిసరాయో
ఐసో నిమక హరామీ. [సూరాదాస్.]

యని నాకుఁ దెలియును. కాని వీని నింతవఱకు హాజాడు చేయఁజాలకున్నాను.

ఇఁక ముగింతును. ప్రస్తావనలో ప్రశోధననుగూర్చి ప్రసంగింప నొల్లను. అవి ఉత్తరగ్రంథమందే పాఠకుల కంటఁ బడుఁగాక!

ఆశ్రమము, సాబరమతీ
మార్గశీర్ష శు. ౧౧. వి. ౧౯౮౨ } మోహనదాస్ కరమ్‌చంద్ గాంధీ.

ఆత్మకథ

మొదటి భాగము

౧

జన్మాదికము.

గాంధీకుటుంబమువారు మొదట *పచారుదినుసులు అమ్మువారై యుందురు. కాని మా తాతగారి పైమూవురు పురుషులు కాఠియావాడునందలి కొన్ని సంస్థానములందు మంత్రులుగా ఉండిరి. ఓతా గాంధీ యను మారుపేరుకల ఉత్తమచందు గాంధీ అను మా తాత మిక్కిలి నియమపాలకుఁడై ఉండవలెను. ఏలన, కొన్ని రాజకీయము లగు కుట్రలవలన ఆయన పోరుబందరు దివానుగిరి విడిచి జునాఘడ్ అను సంస్థానమును ఆశ్రయింపవలసివచ్చెను. అచట అతఁడు నవాబునకు ఎడమచేతితో సలాము చేసెను. ప్రత్యక్షమైన ఈ అవినయమునకు ఒకఁడు కారణ మడుగఁగా, 'కుడిచేయి ఈవఱకే పోరుబందరునకు సమర్పిత మయినది' అని అతఁడు అనెను.

భార్య చనిపోఁగా, ఓతా గాంధి మరల పెండ్లాడెను. అతనికి ప్రథమకళత్రమున నలువురును, ద్వితీయకళత్రమున ఇద్దఱును కుమారులు. ఈ ఓతా గాంధి కుమారు లందఱు ఏకగర్భసంజాతులు కారని నేను బాల్యమున గ్రహించితిననిగాని, ఒరులవలన ఎఱిఁగికొంటిననిగాని అనుకొనను. ఈ ఆఱుగురు అన్నదమ్ములలో అయిదవవాఁడు కబా గాంధి అని నామాంతరము కల కరంచందు గాంధి. ఆఱవవాఁడు తులసీదాసు గాంధి. ఈ సోదరులు ఇరువురు ఒకరిపిదప మఱియొకరు పోరుబందరునందు ప్రధానామాత్యులుగ నుండిరి. ఇందు కబా గాంధి నా

* గుజరాతు, కాఠియావాడులలో పచారుదినుసులు అమ్మువారికి 'గాంధి' అని పేరు.

తండ్రి. ఆయన రాజస్థానిక-కోర్టులో ఒకసభ్యుఁడు. ఆకోర్టు ఇపుడు అంతరించెను కాని అది ఆకాలమున రాజులకును, తత్కులజులకును తగవులను దిద్దఁజాలినదిగా ఉండెడిది. ఆయన కొంతకాలము రాజకోటలోను, పిదప వాంకనేరులోను దివానుగా ఉండెను. ఆయన చని పోవువఱకును రాజకోట సంస్థానమున పింఛను పుచ్చుకొనుచుండెను.

కబాగాంధి కళత్రవియోగములవలన నాలుగుమాఱులు పెండ్లి యాడెను. ప్రథమద్వితీయకళత్రములకు ఇద్దఱు కూఁతుండ్రు. తుది భార్య యగు పుత్తలీబాయికి ఒకకూఁతురు, మఱిముగ్గురు కొడుకులు. అందు నేను కడగొట్టుబిడ్డఁడను.

నా తండ్రి కులాభిమాని, సత్యప్రియుఁడు, శూరుఁడు, ఉదారుఁడు, కాని కోపిష్ఠి. కొంచెము విషయలోలుఁ డనియు ననవలయును. ఏలయన, అతఁడు నాలుగవపడి దాఁటినపిదప నాలుగవతూరి పెండ్లి యాడెను కాని లంచగొండి కాఁడనియు, ఇంటను బయటనుగూడ పక్షపాతములేని న్యాయశీలము కలవాఁడనియు పేరు మోసెను. ఆయన సంస్థానాభిమానము సర్వవిదితము. తన ప్రభువగు రాజకోటరాజును ఒక అసిస్టెంటు పొలిటికల్ ఏజెంటు తూలనాడెను. అపు డతఁడిది తగదని యేజంటు నెదిరించెను. ఆయేజెంటు కినిసి, 'పొరపాటుచేసితినని విన్నవించుకొని శరణు వేఁడికొంటివేని క్షమింతును' అనెను. అందులకు అతఁడు ఒప్పుకొనమి కొన్ని గంటలు నిర్బంధమున ఉంపఁబడెను. అటులయినను అతఁడు చలింపకుండుట చూచి ఆయేజెంటు విడిచిపుచ్చెను.

మాతండ్రికి సొమ్ము కూడఁబెట్టవలయునను ఆశ లేనే లేదు, కాన మాకు మిగిలినది కడుఁ గొలఁది.

౧ జన్మాదికము

మా తండ్రి కేవలము అనుభవశాలి. ఆయన అయిదవ గుజరాతీ క్లాసు వఱకు చదివెననుకో అక్కడి కెక్కువ. చరిత్రము, భూగోళశాస్త్రము ఆయన ఎఱుఁగఁడు. కాని ఆయనకు వ్యవహార జ్ఞానము హెచ్చు. దాన నెట్టి చిక్కులయినను విడఁదీసెడివాఁడు. మఱియు వేలకొలఁది జనమును పరిపాలింపఁ జాలెడివాఁడు. ఆయనకు మతశిక్ష కడుఁ గొలఁది. కాని దేవళములను తఱచు దర్శించుటవలనను, మతవాదముల వినుటవలనను చాలమంది హిందువులకు కలుగు ధర్మపరిజ్ఞానము ఆయనకును కలదు. కుటుంబమునకు ఆప్తుఁడగు ఒక పండితబ్రాహ్మణుని ప్రేరణచే ఆయన అంత్యదినములలో గీతాపారాయణము మొదలిడెను. ఆయన ప్రతినాఁడును పూజాకాలమున కొన్ని శ్లోకములు ఎలుఁగెత్తి చదువుచుండువాఁడు.

నాచిత్తమున మాయమ్మ పరమసాధ్వి యను విషయము హత్తుకొనిపోయెను. ఆమె మిగుల దైవచింత కలది. ఆమె నిత్యము పూజ చేసికొనక భోజనము మాట తలపెట్టునది కాదు. విష్ణ్వాలయమునకు పోవుట ఆమెకు నిత్యవిధులలో ఒకటి. ఆమె యెన్నఁడును *చాతుర్మాస్య మానినటులు నాకు గుర్తు లేదు. ఆమె అతికఠినములగు నోములు నోఁచి నిర్విఘ్నముగా నెఱవేర్చెడిది. నోము విడచుట కామెకు జబ్బొక సాకు కాదు. ఆమె †చాంద్రాయణము చరించుచుండఁగా జబ్బుపడుటయు, ఆమెను జబ్బిసుమంతయు చలింపఁజేయలేకపోవుటయు నాకు గుఱుతు. రెండు మూడు నిరుపవాసములు ఆమెకొక లెక్క కాదు. చాతుర్మాస్యములలో ఒకపూఁట మాత్రమే భుజించుట ఆమె కలవాటు. అంతటితో తృప్తిచెందక, ఆమె ఒకచాతుర్మాస్యములో దినము విడిచి దినము ఉపవసించెను. మఱియొక చాతుర్మాస్యములో సూర్యుని

* వర్షర్తువున నాలుగు నెలలు ఏకభోజనము చేయువ్రతము.

చంద్రుని హాని వృద్ధుల ననుసరించి అన్నకబళముల తగ్గించుట, పెంచుట.

చూచిగాని భుజింపనని వ్రతము పూనెను. ఆరోజులలో సూర్యదర్శన మయినదని మాఅమ్మకు చెప్పుటకు పిల్లల మందఱమును నిలువఁబడి సూర్యునిమీఁద కనులు పెట్టుకొని యుండువారము. నడివర్షాకాలమున సూర్యదర్శనము తఱుచు లభింపదని అందఱెఱుఁగుదురు. సూర్యుఁడు హఠాత్తు కానిపింపఁగా మేము మా యమ్మకడకు పరువెత్తికొని వెళ్లి, ‘అమ్మా, అమ్మా! సూర్యుడు కనఁబడుచున్నాఁడు, రా’ అని చెప్పిన రోజులు నాకు గుఱుతు. ఆమె దర్శనముచేసికొనఁ పరుగుపరుగున వచ్చెడిది కాని అంతలో మాయదారి సూర్యుఁడు దాఁగిడివాఁడు. ‘నేఁడు నేను భుజించుట ఈశ్వరునికి ఇష్టము కాదుకాఁబోలు!’ అని ఆమె సంతోషముగా పలుకుచు గృహకృత్యములకు పోయెడిది.

మా అమ్మకు వ్యవహారజ్ఞానము మెండు. సంస్థానమునకు సంబంధించిన విషయములు ఆమెకు లెస్సగా తెలియును. రాణివాసమంతయు ఆమె తెలివి తేటలకు మెచ్చుకొనునది. బాల్య మిచ్చిన వీలును ఉపయోగించుకొని నేనును ఆమెవెంట రాణివాసమునకు తఱుచు చనుచుండువాఁడను. రాజమాతకును మాయమ్మకును జరుగుచుండెడి నాఁటి సరససంభాషణములు నేఁటికిని నాకు గుఱుతు.

ఈ దంపతులకు సుదామపురి అను పోరుబందరున ౧౮౬౯. అక్టోబరు ౨ వ తేదీని (శుక్ల సం. భాద్రపద బహుళ ద్వాదశీ శనివారము) నేను జనించితిని. పోరుబందరున నా శైశవము కడచెను. బడిలో వేయుట నాకు గుఱుతు ఉన్నది. ఎక్కములు వల్లించుట నాకు కొంతచిక్కె అయినది. అప్పుడు తోడిబాలురతో మాపంతులను తిట్టుట తక్క మఱియేమియు నా నేర్చినది గుఱుతున లేకపోవుట చూడఁగా, నా బుద్ధి కడు మందమైనదనియు, నాకు ధారణ తక్కువ అనియు తెల్లము.

౨

బాల్యము

నా తండ్రి పోరుబందరు విడిచి రాజస్థానిక-కోర్టులో సభ్యుఁడుగా రాజకోటకు వెళ్లునాఁటికి నేను సుమారు ఏడేండ్ల వాఁడను. నన్ను అచట ఒక ప్రైమరీస్కూలులో చదువ వేసిరి. అందు నన్ను చదివించిన ఉపాధ్యాయుల పేరులు, ఇతరవిషయము లన్నియు నాకు గుఱుతున్నవి. పోరుబందరునందువలె ఇచటఁగూడ నావిద్యావ్యాసంగమును గుఱించి వ్రాయఁదగిన దేదియు లేదు. నే నొకవిద్యార్థిమాత్రుఁడనై యుందును. నేను ఈస్కూలునుండి సుబర్బనుస్కూలునకును, అటనుండి హైస్కూలునకును వెళ్లితిని. నాఁటికి నాకు పండ్రెండేండ్లు. ఈకొలఁదికాలములో నేను ఉపాధ్యాయులతోఁ గాని, సహాధ్యాయులతోఁ గాని, ఎన్నఁడేని బొంకులాడియున్నటులు నాకు గుఱుతు లేదు. నాకు బిడియము హెచ్చగుటచే సమాజమును తప్పించుకొనుచుండువాఁడను. నాపుస్తకములు, నాపాఠములును నాకున్న జతగాండ్రు. వేళకు సరిగా బడికిపోవుటయు, బడి మూయఁగనే ఇంటికి పరుగిడుటయు—ఇదియే ప్రతిదినము నాకలవాటు. వాచ్యముగా నేను పరుగిడువాఁడను. ఏలన, నాకు ఇతరులతో మాటలాడుట దుస్సహము. ఎవరేని గేలిచేసిపోదు రనియు నాకు భయము. హైస్కూలున తొలియేఁడు పరీక్షాసమయమున సంభవించిన ఒకవిషయము వ్రాయఁదగియున్నది. జైల్స్ అను పరీక్షకుఁడు (Educational Inspector)

పరీక్షింపవచ్చెను. అతఁడు వర్ణక్రమ (spellnig) పరీక్షకుఁగాను అయిదు పదముల నిచ్చెను. అందు ఒకటి కెట్టిల్ (Kettle). నేను దానిని తప్పు వ్రాసితిని. ఉపాధ్యాయుఁడు తన బూటుకొనతో నన్ను దిద్దఁజూచెను గాని నేను దిద్దఁబడనైతిని. పొరుగువాని పలకలో చూచి వ్రాయుట ఆయన ఉద్దేశము. ఇది ఊహించుట నాతల దాఁటిన విషయము. ఏలన, ఒకరిపలకలో ఒకరు చూచి వ్రాయకుండ ఉపాధ్యాయుఁ డచట నిలువఁబడెనని నాతలఁపు. తుద కేమైన దనఁగా, నేనుతక్క నందఱును ప్రతిపదమునకు వర్ణక్రమము సరిగా వ్రాసిరి. నేనుమాత్రము దద్దమ్మను. తరువాత ఉపాధ్యాయుఁడు నామూర్ఖత్వమును నాకు తెలుపఁజూచెనుగాని ఆయన యత్నము వ్యర్థమైనది. దొంగతనముగా చూచి వ్రాయువిద్య నే నెన్నఁడును నేర్వలేకపోతిని.

ఇది ఉపాధ్యాయునిపట్ల నాకుఁగల వినయమును కొంచెమైనను తగ్గింపలేదు. పెద్దల దోషములయెడ అంధుఁడనైయుండుట నాస్వభావము. తరువాతఁగూడ ఈ యుపాధ్యాయునిగుఱించి ఇంకను చాల దోషములు నాయెఱుకకు వచ్చినవి కాని ఆయనపట్ల నావినయ మట్లే యుండెను. ఏలన, నేను పెద్దల యాజ్ఞపాలించుటయే నేర్చితిని గాని వారి పనుల తర్కింప నేర్వలేదు.

నాఁటివే యగు మఱి రెండువిషయము లెల్లపుడు నాస్మృతిలో హత్తుకొనియున్నవి. బడిపుస్తకములు తక్క ఇతరపుస్తకము చదువుటలో నాకు రుచి తక్కువ. దినపాఠములు చదువవలసియే యుండెను. ఏలన, ఉపాధ్యాయుని మోసగించుట నాకు ఎంత ఇష్టముకానిపనియో ఆయనచే మాటపడుటకూడ నాకు అంత ఇష్టముకాని పని. కావున నేను పాఠములు వల్లించుచుండువాఁడను. కాని తఱుచుగా నామన స్సుమాత్ర మచట నుండెడిది కాదు. ఈరీతిగా నాకు పాఠములే

సరిగా రానపుడు ఇఁక అన్యగ్రంథపఠన మేడ? కాని ఒకానొకపుడు మాతండ్రిగారు కొనిన ఒకపుస్తకముపై నాకనులు పడెను. అది శ్రవణ పితృభక్తి నాటకము. నేను అతిశ్రద్ధాళువనై దానిఁ జదివితిని. ఆ తఱినే బొమ్మలాటగాండ్రును మానివాసమునకు వచ్చిరి. వారు చూపు బొమ్మలలో అంధులగు తలిదండ్రులను కావడిలో నుంచుకొని యాత్రకుఁ గొనిపోవు శ్రవణుని బొమ్మయు కలదు. ఈ పుస్తకమును, ఆబొమ్మయు నామనస్సుపై మాయనిముద్ర వేసెను. 'నీవు లక్ష్యముగా గ్రహించి చరింపవలసిన వస్తువొకటి ఇచట ఉన్నది' అని నేను నాకు ఆదేశించుకొంటిని. శ్రవణుఁడు చనిపోవఁగా, అతని తలిదండ్రుల కరుణవిలాపము నేఁటికిని నాకు స్మృతికివచ్చుచున్నది. ఆజాలిపాట నన్ను చాల ద్రవింపఁజేసెను. నాతండ్రిగారు కొని యిచ్చిన జంత్రముపై నేను దానిని పాడితిని.

ఆసమయముననే నాటకసమాజ మొకటివచ్చి హరిశ్చంద్రనాటకమును ప్రదర్శించెను. నాటకము చూచుటకు నాకనుమతి దొరకెను. దాని నెన్నిమాఱులు చూచినను నాకు విసుకులేదు. కాని మాటిమాటికిఁజూడ నాకనుమతి యేడ? అయినను నామదిలో దీనిప్రదర్శనము నూఱుమాఱులు జరిగియుండును. హరిశ్చంద్రుఁడు కలలలో నాకుఁగానవచ్చుచుండెను. 'అందఱును సత్యహరిశ్చంద్రులేలకారాదు?' అని నేనెల్లప్పుడును అనుకొనుచుంటిని. హరిశ్చంద్రుని విపత్తులవంటి విపత్తుల ననుభవించి సత్యమును పాలించుటయే సత్యసత్యమని నేనను కొంటిని. నాటకమునందు హరిశ్చంద్రునికివచ్చిన విపత్తులన్నియు వాస్తవము లనుకొంటిని. హరిశ్చంద్రుని దుఃఖములఁగాంచి వానిని గుఱుతు

దెచ్చికొని నే నేడ్చుచుఁ గూరుచుంటిని. హరిశ్చంద్రుఁడొకయైతిహాసిక పురుషుఁడు గాఁడని నాకిపుడు తోఁచుచున్నది. కాని నాహృదయమున నేఁటికిని శ్రవణహరిశ్చంద్రులు జీవించియే యున్నారు. నే నిపుడానాటకములఁ జదువుదునేని నాకనులు తడిసి పోకుండఁజాలవు.

3

బాల్యవివాహము

ఈ ప్రకరణము వ్రాయకుండుట నా యభీష్టము. అయినను ఈ కథాక్రమమునందు ఇట్టి చేదు ఎంతయో మ్రింగ వలసియున్నాను. నేను సత్యమునకు పూజారి నగుచో మార్గాంతరము లేదు.

నాకు సుమారు పదుమూడవయేఁట పెండ్లి అయినది. ఈవిష యమిచట గ్రంథస్థము చేయుట నాకు పరితాపకరము. అయినను ఇది నాకు విధి. నా రక్షణలో ఉన్న బాలురను, ౧౨, ౧౩ ఏండ్ల ప్రాయ మువారిని చూచుచుండఁగా, నాపెండ్లిసంగతులు వచ్చి నామీఁద నాకు జాలిపుట్టును. నా దౌర్భాగ్యమును తప్పించుకొనుటఁజేసి వారి నభినం దింప నాకు మన సగును. పదుమూడేండ్ల ప్రాయముననైన నావివాహ మును నైతికముగా సమర్థించుటకు ఏవిధియు నాకు కానరాదు.

పాఠకుఁడు పొరపడకుండుఁగాక; నాకు అయినది పెండ్లి; ప్రధానము కాదు. కాఠియావాడునందు ప్రధాన మనియు, పెండ్లి అనియు రెండు వేఱు వేఱు సంస్కారములు కలవు. పెండ్లికిఁగాను పిల్లల తలిదండ్రులు ముందు చేసికొను ఒప్పందము ప్రధానము. అది అనతిక్రమణీయముగాదు. కుఱ్ఱఁడు చనిపోవుచో ప్రధానమువలన పిల్లకు వైధవ్యము రాదు. అది కేవలము తలిదండ్రుల ఒడంబడికయే కాని

పిల్లలకు దానితో సంబంధము లేదు. పిల్లలకు ఈప్రధానము సంగతి తఱుచు తెలియదు. నాకు ముమ్మాఱు ప్రధానము జరిగినటులు గుర్తు కాని ఎప్పుడు జరిగెనో ఎఱుఁగను. ప్రధానము అయిన మొదటి ఇరువురు బాలికలు ఒకరితరువాత ఒకరు చనిపోయి రని వింటిని. కావున నాకు ముమ్మాఱు ప్రధానము అయినదని ఊహించుచున్నాను. మూఁడవ ప్రధానము నా ఏడవయేఁట జరిగెనని కొంచెము గురుతు ఉన్నది కాని దానిగుఱించి నాతో చెప్పినటులు మాత్రము గుఱుతు లేదు. వివాహమున వధూవరులు కర్మలు నెఱవేర్పవలసి యుందురు. ఈప్రకరణమునందు నా పెండ్లికి సంబంధించిన కొన్ని విషయములు మాత్రము వ్రాయుదును. నా పెండ్లి నాకు సరిగా గుర్తుకలదు.

మేము అన్నదమ్ములము మూవురము అని చదువరులకు తెలిసి యున్నది. మొదటివానికి ఈవఱకే పెండ్లి ఆయెను. నాకంటె రెండు మూఁడు ఏండ్లు పెద్ద అయిన నా రెండవఅన్నకును, నాకన్న సుమారొక యేఁడు పెద్ద యయిన మా పెత్తండ్రికొడుకునకును, నాకును కలిపి ఒకలగ్నముననే పెండ్లి చేయ నిశ్చయించిరి. ఇందు మా బాగోగుల తలంపు లేదు. మా ఇష్టానిష్టముల ప్రసక్తి మొదలే లేదు. అది కేవలము వారి ఆనుకూల్యమునకును, వ్యయమునకును వీనికి సంబంధించిన విషయము.

హిందూసంసారములందు పెండ్లి యనిన ఒక స్వల్పవిషయము కాదు. దాతృప్రతిగ్రహీతలు పెండ్లితో తఱుచు కూలిపోవుదురు. వారు సొమ్మును, సమయమును వమ్ముచేయుదురు. బట్టలు పాతలు, నగలు నాణెములు, విందులు వింతలు తయారుచేయుటకు కొన్ని నెలలు పట్టును. ఇవి సమకూర్చుటలో నొకరినొకరు మించఁ బ్రయత్నింతురు. కంఠమాధుర్యము ఉన్నను లేకున్నను, గొంతు బొంగురుపోవపాడి రోగ

ములుగూడ తెచ్చికొని ఇరుగుపొరుగువారి శాంతికి భంగముచేయుదురు. ఇరుగుపొరుగువారుగూడ ఈసందడిని దంపడిని, ఈచెత్తను చెదారమును నెమ్మదిగా సైరింతురు. ఏలయనఁగా తమవంతు వచ్చినపుడు తామును ఇటులు చేయవలయునని వారెఱుఁగుదురు.

మా పెద్దలు ఈపీడ నంతయు ఒకసారియే ఝాడాచేయుట మేలనుకొనిరి. తక్కువవ్యయము, ఎక్కువవైభవము; ముమ్మాఱు ఖర్చు పెట్టుటకుబదులు ఒకమాఱు ఉదారముగా వ్యయము చేయ నగును గదా! నాతండ్రి పెత్తండ్రులు ముదుసండ్రు. వారు ఇఁక జరుపవలసిన కడపటిశుభకార్యములు ఇవియే. చరమవయస్సున శుభకార్యములు చూచుకొనఁ దలఁచుట వారికి పాడియే. ఇన్ని సందర్భములఁబట్టి మూఁడు పెండ్లిండ్లును నిశ్చితము లాయెను. పైని చెప్పినట్లు పెండ్లి పనులు చేయుటకు కొన్ని నెలలు పట్టెను.

ఈప్రయత్నములఁ జూచియే మేము రాఁబోవు విషయమును పసిపట్టితిమి. మంచి బట్టలు, మేళతాళములు, ఊరేఁగింపులు, వింత విందులు, ఆడుకొన నొకక్రొత్తపిల్ల–ఇవన్నియు చేకూఱునని తెలియుటకంటె నాకు వేఱేమియు తెలిసినటులు లేదు. భోగాభిలాష తరువాత. గ్రంథస్థము చేయఁదగినవి కొన్నిమాత్రము వ్రాసి నా సిగ్గుపాటును తెరచాటు చేయ సంకల్పింతును. అదిగూడ ముందు ఉగ్గడింతును. ఈ నా కథలో ముఖ్యముగా నేను వ్రాయఁదలఁచుకొనిన ప్రధానాంశమునకును, దీనికిని గల సంబంధము కొలఁది.

పెండ్లికిఁగాను నన్నును, మా అన్నను రాజకోటనుండి పోరుబందరునకు కొంపోయిరి. వివాహనాటకమునకు పూర్వరంగముగా జరిగెడి పసుపునలుగు మొదలగు తమాషాలు చాలఁ గలవు కాని వాని వివరింపక విడుచుట లగ్గు.

మాతండ్రి దివానయిననేమి? నవుకరుగదా! రాజుగారికి విశ్వాస పాత్రుఁడు గాన మఱింత పరాధీనుఁడు. చివరనిమిషమువఱకు రాజు గారు ఆయనకు పోవ ననుజ్ఞ ఈయలేదు. పోరుబందరునకు రాజ కోటకును ౬౦ క్రోసులు; ఎడ్లబండిమీఁద అయిదునాళ్ల ప్రయాణము. రాజుగారు అంచెగుఱ్ఱపుబండ్లను ఉంచి మూడునాళ్లకే చేరునటులు ఏర్పాటు చేసిరి. మూడవ మకాములో బండి బోల్తాపడెను. మాతం డ్రికి గాటపుదెబ్బలు తగిలెను. ఒడలినిండ దెబ్బలతో ఆయన ఇలు చేరెను. ఆయనకును, మాకును ఉత్సాహము సగమాయెను కాని వివాహ మాఁగుటకు వీలు లేదు. ఏలన, లగ్నములు మార్ప శక్యమా? నేను బాలోల్లాసముతో పెండ్లి కూలాసాలో మునిఁగి మాతండ్రిగారి దుఃఖ మును మఱచితిని.

నేను పితృభక్తుఁడనేకాని విషయభక్తుఁడను మాత్రము కానా? విషయములనఁగా ఇంద్రియవిషయములే కాదు, భోగమాత్రము. తలిదం డ్రుల నుపచరించుటకు సమస్తమును త్యాగము చేయవలయునను ఉత్తమ ధర్మమును నే నింకను గ్రహింపలేదు. నాభోగాభిలాషను దండించు టకో యన ఒకటి జరిగెను. నాఁటినుండియు అది నన్ను బాధించు చునే ఉండెను. దానిని ముందు తెలిపెదను. నిష్కులానందుఁడు ఇటులు చెప్పెను.

* క. ఎన్ని యుపాయంబులనుం
బన్నినయేనియును విషయవాసన విడలే
కున్నను నీకుం ద్యాగం
బన్నది పెనుబండిసున్న యనుఁ జూడుమురా!

*: త్యాగ న టకే రే వైరాగ వినా, కరీ యే కోట్ ఉపాయ జీ.

కాని ఆమెయు నన్ను అట్టులే ప్రేమింపవలెనని నాకోరిక. అయితే అట్టి అన్యోన్యప్రేమ లేకున్నను, ఒకపక్షమున నైనను సంపూర్ణమగు ప్రేమ ఉండుటచే అది తీఱని వెత కాలేదు.

నేను మిగుల భార్యాసక్తుఁడను. పాఠశాలయందును అదే తలపోఁత. ఎపుడు చీఁకటి పడునా, ఎపుడు పోయి వ్రాలుదునా, అనియే బెంగ. ఎడఁబాటు దుస్సహమయ్యెడిది. కల్ల బొల్లి మాటలతో నడిరేయి వఱకు నిదురఁ బోనిచ్చువాఁడఁ గాను. ఇట్టి మహాశనమగు భోగాసక్తితో పాటు కర్తవ్యపరాయణతయే లేకున్నచో, నేను తెవులుగొంటనై యుందునో! అకాలమృత్యువువాతనే కూలియుందునో! లేక ఈ ప్రపంచకమున ఎట్టి జీవచ్ఛవమనై ఉండియుందునో! కాని ప్రతి ఉదయమున నిత్యకృత్యములు తీర్పవలసి యుండెను. కల్ల అనరాదు. నన్ను అనేకసమయములలో రక్షించినది ఈ తుదివస్తువే.

కస్తురబాయికి చదువు రాదని లోఁగడనే చెప్పియుంటిని. ఆమెకు చదువు చెప్పవలయునని నాకు కడు ఆతురత. కాని విషయాసక్తి కాలమును మిగుల నిచ్చెడిది కాదు. మఱియు ఆమెకు ఇష్టము లేకున్నను చదివింపవలెను. అదియును రాత్రి. పెద్దలసమక్షమున దాపున ఉండుటకే నాకు సాహసము లేదు; ఇఁక మాటలాడుట యేడ? కాఠియావాడునందు నాఁడును, కొంతవట్టు నేఁడును, ఒక క్రొత్తరకపు పనికిమాలిన ఘోషా కలదు. కావున ఎలఁబ్రాయమున నేను కస్తురబాయిని చదివింపఁ జేసిన ప్రయత్నములు చాలవట్టు వమ్ము ఆయెనని ఇయ్యకొందును. కామాంధ్యముగడచి మెలఁకువ వచ్చుసరికి నాకు లోకయాత్ర మొదలై తీరిక దొరకకపోయెను. ఉపాధ్యాయులను పెట్టి చదువు చెప్పించు ప్రయత్నమును సాగలేదు. కాఁగా కస్తురబాయికి సామాన్యములగు ఉత్తరములు వ్రాయను, గుజరాతీపుస్తకములుచదువను

మాత్రము పట్టుపడినది. ఆమెయెడ నాకుఉన్మత్తప్రేమయే లేనియెడల ఆమె నేఁటికి విదుషియై ఉండెడిదని నా నమ్మకము. ఏలనఁగా, నేను అపుడు ఆమెకు విద్యయెడఁ గల అనిష్టమును తొలఁగించియుందును. శుద్ధప్రేమకు సాధ్యము కానిది ఉండఁబోదు అని నా విశ్వాసము.

లాలసయొక్క చెఱుపులనుండి కొలఁదిగనో, గొప్పగనో, నన్ను కాపాడిన ఒక విషయమును చెప్పియుంటిని. చెప్పఁదగిన మఱియొక విశేషము: 'ఎవనినిష్ఠ పవిత్రమై ఉండునో వానిని తుదికి పరమేశ్వరుఁడే రక్షించును.' అని అనేకదృష్టాంతములు నన్ను నమ్మించినవి. అతిబాల్యవివాహము అను దురాచారముతోపాటు దాని చెడుగులను కొంతవట్టు తగ్గించుటకు హిందువులలో మఱియొక ఆచారము కలదు. తలిదండ్రులు నూతనదంపతులను చిరకాలము ఒకచో కలసి ఉండనీయరు. నూతనవధువు అర్ధకాలముకంటె ఎక్కువకాలము పుట్టింటనే ఉండును. మాకును అటువలెనే. మాకు పెండ్లి అయిన ఆరు ఏండ్లలో (౧౩ ఏఁడునుండి ౧౯ వఱకు) మేము కలసియున్న కాలము మొత్తముమీఁద మూఁడేండ్లకు పైఁబడదు. ఆఱు నెలలు కాక మునుపే పుట్టింటినుండి కస్తురబాయికి పిలుపు వచ్చెడిది. ఆనాఁడు ఆపిలుపులు నాకు కష్టముగ ఉండెడివి కాని అవి మమ్ము ఇరువురిని రక్షించినవి. పదునెనిమిదవయేఁట నేను ఇంగ్లాండునకు పోయితిని. అది మాకు చక్కని విలంబవియోగమంత్ర మాయెను. ఇంగ్లండునుండి నేను మరలివచ్చినపిదపఁగూడ మేము ఆఱు నెలలకంటె ఎక్కువకాలము కలసి కాఁపురము చేయలేదు. ఏలనఁగా, నేను రాజకోటనుండి బొంబాయికిని, బొంబాయినుండి రాజకోటకును పరుగులెత్తనలసి వచ్చెను; తరువాత దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు పోవలసివచ్చెను. దానితో నాకు విషయవాసననుండి విముక్తి.

౫

హైస్కూలులో

వివాహకాలమున నేను హైస్కూలులో చదువుకొనుచుంటినని లోఁగడనే వ్రాసియుంటిని. మేము మూవురు సోదరులము ఒక పాఠశాలయందే చదువుచుంటిమి. జ్యేష్ఠునిది చాలపయితరగతి. నాతో పాటు పెండ్లి అయిన రెండవ సోదరుఁడు నాకు పైతరగతిలోనే ఉండెను. మాకు ఒకయేఁడు వివాహముతో విద్యానాశమాయెను. ఈ నాఅన్నపని మఱీ అన్యాయము. ఆయన బడి మానెను. ఎందఱు పిన్న వాండ్రు ఆతని అవస్థకు పాలుపడిరో దైవమునకే ఎఱుక! నేఁటి మన హిందూసంసారములందు మాత్రము విద్యావివాహములు రెండును సమముగా నడచును.

నాచదువు ఎడతెగక సాగుచుండెను. హైస్కూలున నాకు మొద్దబ్బాయి అని గణన లేదు. నాయెడ ఉపాధ్యాయులకు వాత్సల్యము. కుఱ్ఱని నడవడిఁగూర్చియు, విద్యను గూర్చియు తలిదండ్రులకు ప్రతియేఁడును ఉల్లాకు (certificate) పంపుచుండుట మామూలు. నాకు ఎప్పుడును చెడ్డ ఉల్లాకు లేదు. అదియటుండ, నేను రెండవతరగతి గెలుపొందినపిదప బహుమతులుకూడ సంపాదించితిని. అయిదవ తరగతిలో నాలుగును, ఆఱవతరగతిలో పదియును రూపాయలు విద్యార్థివేతనము పడసితిని. ఇది కేవలము నాప్రజ్ఞవలనఁ గాదు; మఱి అదృష్టమువలన. ఏలన, ఈవేతనములు అందఱకుఁ గావు; అవి కేవలము కాఠియావాడులోని సోరతు డివిజనునుండి వచ్చువారిలో శ్రేష్ఠులకుమాత్రము.

మఱియు నలువండ్రు, ఏఁబండ్రు గల తరగతిలో సొరకునుండి వచ్చు కష్టములను ఎక్కుడుమంది ఉండునారు కారు.

నా తెలివి తేటలవిషయమై నాకు తృప్తి ఉన్నటులు గుఱుతు చాలదు. బహుమతులుగాని, వేతనముగాని లభించినపుడు ఆశ్చర్యము కలిగెడిది. కాని ప్రవర్తనమును కడు మెలఁకువతో కాపాడుకొనుచుం డువాఁడను. నలుసంత దోసఁగు కానిపించినను కన్నుల జోటజోట నీరు ఉరలెడిది. దండ్యాఁడ నయినపుడుగాని, 'వీఁడు దండ్యాఁడు' అని గురువు అనుకొనినపుడుగాని నాచింతకు మేర లేదు. నే నొకతూరి దెబ్బలు తిన్నట్లు ఉన్నది. కొట్టిరని నే నంతగా వగవలేదు. కాని కొట్టఁదగిన నేరము చేసితి నని అనుకొనిపోవుదురుగదా అని మిగుల వగచితిని.; వెక్కి వెక్కి ఏడిచితిని. ఈ ముచ్చట నేను ఒకటవ తరగతిలో ఉండఁగనో, రెండవతరగతిలో ఉండఁగనో. నేను ఏడవతరగతిలో ఉండఁగా ఇట్టిదే మఱియొకటి: అపుడు హెడ్ మాస్టరు దొరాబ్జి ఎదుల్జీ గిమీ. అతఁడు శిష్యవత్సలుఁడు, నియమపాలకుఁడు, విధివర్తి, సుశిక్షకుఁడును. ఆయన పయితరగతులలోని బాలురకు శరీరవ్యాయామము, క్రికెట్ వ్యాయామము తప్పనిసరిగా చేసెను. నాకు రెండును గిట్టనివి. ఈనియమమునకు ముందు నేను క్రికెట్ గాని, ఫుట్ బాల్ గాని, మఱియేదిగాని ఆడిన పాపమున పోలేదు. దానికి కారణము నేఁడు నాకు తప్పని తెలిసిన బిడియమే. శరీర వ్యాయామమునకు చదువుతో పొత్తు లేదని నాఁడు నాకు దురూహ. విద్యాప్రణాళికలో మనశ్శిక్షకు ఎంత తావు కలదో శరీరవ్యాయామమునకును అంత తావు ఉండవలయు నని నాకు నేఁడు తెలియును.

వ్యాయామమును విడినందువల్ల నాకు లోటు లేదని చెప్పఁగలను. విలన బయలున చాల దవ్వు నడచుట మంచిదని అచట నచట

చదివి ఆసలపోను గమనించి నేటికిని నేను అలవాటులో ఉంచుకొనిన నడకను అలవఱచుకొంటిని. ఈవ్యాయామముచే నాకు తగురీతి శరీరపాటవము కలిగెను.

మా తండ్రిగారికి పరిచర్య చేయవలయు నను మిక్కుటమగు అభిలాషయే శరీరవ్యాయామమునెడ అనిష్టమునకు కారణము. బడివదలఁగనే ఇంటికి పరువిడి మా తండ్రిని పరిచరించుచుండువాఁడను. వ్యాయామనియమము దీనికి అడ్డు తగిలెను. మాతండ్రిగారికి నేను పరిచర్య చేయవలయునుగాన నాకు ఈనియమము లేకుండఁ జేయుఁడని గిమీగారికి విన్నవించుకొంటిని. ఆయన నామాట వినలేదు. ఆరోజులలో శనివారమునాఁడు ప్రొద్దుటిపూఁట బడి. ఆశనివారపు సాయంకాలమున నాలుగుగంటలకు వ్యాయామమునకై ఇంటినుండి బడికి పోవలసివచ్చెను. నాకు గడియారము లేదు. మబ్బులు నన్ను మోసగించెను. నేను బడికి వెళ్లువఱకు అచట ఒకపిట్టయేని లేదు. మఱునాఁడు గిమీగారు హాజరుపట్టె పరీక్షించుచు నన్నుఁ జూచి నీ వేల నిన్న హాజరు కానైతి వని అడిగిరి. నేను జరిగినది చెప్పితిని. ఆయన నామాట నమ్మక అణాయో, రెండణాలో కాని (నా కిపుడు గుఱుతు లేదు) జరిమానా వేసెను.

నేను అబద్ధాలకోరనిపించుకొంటిని. ఇది నాకు ఎంతో వంత కలిగించెను. నేను జూటాకోరును కానని ఎటులుసమర్థించుకొనఁగలను? ఉపాయాంతరము లేదు. మిగుల దుఃఖించితిని. సత్యమును నమ్మకొన్నవాఁడు ఎల్లపుడును జాగ్రత్తగా నుండవలెనని నేను గమనించితిని. బడిలో నేను అశ్రద్ధగా నుండుటకు ఇదియే ఆది; ఇదియే అంతమును. జరిమానావేసిన సొమ్ము తిరిగి యిచ్చునటులు చేసికొనఁగలిగితినని నాకు కొంత గుఱుతు.

'బడి వదలఁగనే మావాఁడు నాకడ ఉండవలసియున్నాఁ' డని మా నాయనగారి కోరికమీఁద తుదకు నాకు వ్యాయామమునుండి విడుదల కలిగినది. నేను వ్యాయామమును ఏమఱుటచే కొఱవడకున్నను మఱియొక ఏమఱికకు దండము లర్పించుకొనుచునే యున్నాను. 'దస్తూరి విద్యలో ఒకభాగము కాదు' అను ఈఉద్దేశము నాకు ఎప్పు డొదవెనో తెలియదు కాని, నే నీ ఉద్దేశమును ఇంగ్లాండు వెళ్లువఱకు నిలుపఉంచుకొంటిని. తరువాతఁ దరుపాత, ముఖ్యముగా దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో అచట పుట్టి అచట విద్యావంతులైన సిన్నవారలయు, లాయరులయు చక్కని వ్రాఁతనుచూచి సిగ్గిల్లి నేను దానిని ఏమఱినందులకు పశ్చాత్తాపపడితిని. చెడుదస్తూరిని అసమగ్రమగువిద్యయొక్క చిహ్నముగా పరిగణింపవచ్చునని నే నరసితిని. పిదప నేను వ్రాయసమునకు పాటుపడితిని గాని తరుణము తప్పెను. నాబాల్యమునందలి లోపమును నే నెన్నఁటికిని దిద్దుకొనలేకపోతిని. నన్ను చూచి ప్రతిచిన్నవాఁడును, ప్రతిచిన్నదియు జాగ్రత్తపడుఁగాక! మంచిదస్తూరి విద్యలో ఒక ముఖ్యాంశమని గుర్తించుఁగాక! అక్షరముల దిద్దించుటకుముందు బాలురకు చిత్రలేఖనము నేర్పుట యుక్తతర మని నాకు నేఁడు తోఁచుచున్నది. పూవులు, పిట్టలు మొదలగు వానిని పరికించి గీయునటులే అక్షరములనుగూడ పరికించి వ్రాయుట తగును. వస్తువులను చూచి వ్రాయుట నేర్చికొన్న పిదప నే వ్రాఁత నేర్పుట తగును. అపుడు ఒరవడి అందముగా నిలుపఁబడును.

నాఁటి బడిమాటలు చెప్పఁదగినవి రెండు కలవు. వివాహముచే నాకు ఒకయేఁడు విద్యానాశము వాటిల్లినది. దానిని పూడ్చఁదీయుటకు ఉపాధ్యాయుఁడు పయితరగతిలోనికి దాఁటించెను. కష్టించి వ్యాసంగము చేయువారికి సాధారణముగా ఈవీలు ఉండెడిది. కాన నేను మూఁడవతరగతిలో ఆఱునెలలే ఉండి వేసఁగి సెలవులకు ముందు జరుగు

పరీక్షలు అనుపిపప నాలుగవ తరగతిలోనికి దాటింపఁబడితిని. నాలవ తరగతి మొదలుకొని చాల పాఠములు ఇంగ్లీషునసే బోధింపఁబడుచుండెను. నాకు నడిసముద్రములో ఉన్నటు లుండెను. రేఖాగణితము (Geometry) నాకు క్రొత్త. దానిసంగతి బాగుగా నాకు తెలియదు. ఆంగ్లములో బోధించుటచే అది మఱికొంచెము రాయి అయెను. ఉపాధ్యాయుఁడు మంచి బోధకుఁడే కాని, నాకు మాత్రము తెలియకుండెను. పలుమాఱులు మనస్సు చెదరి రెండేండ్ల చదువు ఒకయేఁడు మ్రింగఁదలఁచుట పేరాసయని మరల మూఁడవతరగతిలో చేరఁదలంచితిని. ఇటులు చేయుట నాకే కాక నాగురువునకును తలవంపుల మారిపని; ఏలన, నావ్యాసంగమును విశ్వసించికదా ఆయన నన్ను పైన వేసినాఁడు-అను ఈరెండుభయములును నన్ను ఆతరగతియందే ఉంచెను. ప్రబలముగా వ్యాసంగము చేసి యూక్లిడ్‌లో ౧౩-వ ప్రాపొజిషన్ ఎఱుక రాఁగా, అటనుండి రేఖాగణితమునందలి సంపూర్ణ సౌలభ్యము గోచరించెను. తనంతట తాను తెలివి తేటలను, సరళ ప్రయోగమును ఉపయోగించి చూడఁదగిన విషయము ఏదియయినను రాకపోదు. నాఁడు మొదలుకొని ఎప్పటికిని నాకు రేఖాగణితము నెడ సౌలభ్యమును, అభిరుచియు కలిగెను.

సంస్కృతము మఱీ కష్టమనిపించెను. రేఖాగణితమున ధారణలో ఉంచుకొనఁదగిన దేదియు లేదు. ఇఁక సంస్కృతమునన్నో, ప్రతిదియు కంఠపాఠముగా ఉంచుకొనవలెనని నా ఊహ. ఈ పాఠము కూడ నాలుగవతరగతినుండి ఆరంభింపఁబడును. ఆఱవ తరగతి లోనికి వచ్చుసరికి బెదరిపోతిని. సంస్కృతోపాధ్యాయుఁడు పాఠము ఎక్కువ ఇచ్చి అంతయు ఒకమాఱు నూఱిపోయు స్వభావము కలవాఁడు. సంస్కృతోపాధ్యాయులకును, ఫారసీకోపాధ్యాయులకును ఏదో స్పర్ధ

ఉండెడిది. ఫారసీ మాల్వీ సౌమ్యుఁడు. ఫారసీ మిగుల తేలికయనియు, మాల్వీ విద్యార్థులయెడ దయాదాక్షిణ్యములు కలవాఁడనియు బాలురు తమలోతాము అనుకొనుచుండెడివారు. ఈ తేలికతనము నన్ను బెల్లించెను. ఒకనాఁడు పోయి ఫారసీ తరగతిలో కూరుచుంటిని. అందులకు సంస్కృతోపాధ్యాయుఁడు దుఃఖించెను. అతఁడు నన్ను పిలిచి, 'ఓయీ, నీ వెవరి కుమారుఁడవు? నీమతభాషను నీవు నేర్చికొనవా? నీకు తెలియనిచో నాకడకు ఏల రావు? నాశక్తికొలఁది విద్యార్థులకు సంస్కృతము బోధించు కోరిక నాకు కలదు. చదివినకొలఁది తన్మయముచేయు విషయములు మీకు కానిపించును. అధైర్యము వలదు. మరల వచ్చి నా క్లాసులో కూరుచుండు' అనెను.

వారిదయచే నాకు సిగ్గు పుట్టెను. గురుప్రేమను తిరస్కరింపఁజాలకపోయితిని. నేఁడు నాయాత్మ కృష్ణశంకరపాండ్యాగారి ఉపకారమును స్మరించుచున్నది. ఆనాఁడు ఆ కొలఁది సంస్కృతము నేని నేను చదివియుండనిచో మనశాస్త్రములందు ఆనందింప శక్తుఁడఁ గాక పోవు వాఁడనే. నిజమునకు 'నేను సంస్కృతము ఎక్కువ చదువుకొనలేదే' అని నాకు విచారము కలదు. ఏలన ప్రతిహిందూబాలుఁడును, బాలికయు సంస్కృతము చక్కఁగా చదువుకొనితీరవలయునని ఇటీవల ఎఱిఁగికొంటిని.

భరతవర్షమున ఉన్నత విద్యాప్రణాళికలో మాతృభాషయు, ఉపరి హిందీ సంస్కృత ఫారసీ అరబ్బీ ఇంగ్లీషు భాషలు పాఠ్యములుగా చేయఁదగినవని నా ఆశయము. ఈసంఖ్యకు భీతిల్లఁ బనిలేదు. మన విద్య యింతకంటె క్రమబద్ధమై ఉండి బాలురకు ఇతరభాషలో పాఠములు నేర్వవలసిన బరువు లేకుండినచో ఈభాషలన్నియు నేర్చికొనుట ఒకశ్రమ గాక మహోల్లాస మగునని నాకు గట్టి నమ్మకము.

ఒక భాష శాస్త్రీయముగా అభ్యసించినచో మిగిలిన భాషలు సులభ తరములు.

అసలు హిందీ గుజరాతీ సంస్కృత భాషలు ఏకభాషయే అననగును. అట్లే ఫారసీ అరబ్బీ భాషలు ఏకభాష. ఫారసీ భాష ఆర్యభాష అయ్యును, అరబ్బీ భాష హీబ్రూకు చెందియున్నను, ఈ రెంటికిని ఒక దగ్గఱ చుట్టఱికము ఉన్నది. ఈ రెండును ఇస్లాము మతముతో వర్ధిల్లినవి. ఉరుదూభాషను వేఱుగా ఎన్నను. ఏలనఁగా, దాన హిందీ వ్యాకరణసమావేశమును, ఫారసీ అరబ్బీ పదములును గలవు. గుజరాతీలోఁగాని, హిందీలోఁగాని, బంగాళీలోఁగాని, మరాటీలోఁగాని మంచి ప్రవేశము ఉండవలయు నన్నచో సంస్కృతే మెటులు రావలయునో, ఉరుదూలో పాండిత్యము సంపాదింపవలయు ననిన అటులే ఫారసీ అరబ్బీలు రావలెను.

౬

దుర్వార్త (౧)

హైస్కూలులో వేఱువేఱుసమయములందు నాకుఁగల కొలఁది మిత్రులలో ముఖ్యులు ఇద్దఱు. వీరి మైత్రులలో ఒకటి చాలకాలము మనలేదు. అయినను నేను నామిత్రుని పరిత్యజింపలేదు. నేను మఱియొకనిసావాసము పట్టితి నని అతఁడు నన్ను పరిత్యజించెను. ఈ రెండవవానిమైత్రి నాజీవితమున చింతాకరమైన ప్రకరణము. అది చాలకాలము ఉండెను. సంస్కారదృష్టితో నేను ఆచెలిమి చేసితిని.

ఆతఁడు తొలుత మాచిన్నన్న చెలికాఁడు. వారు ఇరువురును సహాధ్యాయులు. అతనిలోటులు నేనెఱుఁగుదుఁగాని అతఁడువిశ్వాస్యుఁడని నా తలఁపు. మాఅమ్మయు, పెద్దఅన్నయు, ధర్మపత్నియు చెడు సావాసము పట్టుచుంటినని నన్ను మందలించిరి. అభిమానము కల నేను ఆలి ఎచ్చరికను సరకుగొందునా? అయితే నేను మా అమ్మగారియు, అన్నగారియు మాటను ఉల్లంఘింప సాహసింపను. అయినప్పటికిని, 'మీరు ప్రతిపాదించు దోషములు అతనియందు ఉన్నమాట నిక్కమే కాని అతనిగుణము మీరు ఎఱుఁగరు. ఆతఁడు నన్ను చెడుదారికి త్రిప్పలేఁడు; ఏల యనఁగా, అతనిని మంచిత్రోవలోనికి తెచ్చుటకే నే నతని చెలిమి చేయుచుంటిని. అతఁడు తన దోషములను సంస్కరించుకొనుచో ఉత్తముఁడు కాఁగలఁడు. మీరు నాకొఱకు దిగులుపడవలదు' అని వారికి నచ్చఁబలికితిని.

ఇది వారికి నచ్చిన దనుకొనను గాని వారు నామాటలు విని నాదారిని మాత్రము నన్ను పోనిచ్చిరి.

నాదే పొరపాటని పిదప తెలిసివచ్చినది. సంస్కారము కావించుటకొఱకయినను లోఁతునకుఁ బోవరాదు. సంస్కర్తకును, సంస్కార్యునకును గాఢమైత్రి ఉండుటకు వీలు లేదు. మైత్రిలో అద్వైతభావన కలదు. అట్టిది ప్రపంచమున అరుదు. సమగుణశీలుర మైత్రియే శోభించును; నిలుచును. మిత్రులు ఒకరిపై మఱియొకరు ప్రతిబింబింతురు. కావున మైత్రిలో సంస్కరించుటకు అవకాశము కడుఁ గొలఁది. అతిమైత్రి తగదని నా యభిప్రాయము. ఏలన నుజుఁడు గుణముకన్న దోషమును వడిగా గ్రహించును. ఆత్మమైత్రి, ఈశ్వరుని మైత్రి కోరువాఁడు ఏకాకిగా ఉండవలయును; లేదా ప్రపంచము నంతయు తనకు మిత్రముచేసికొనవలయును. ఈపయివిచార మంతయు యోగ్యముగుఁ గాక, అయోగ్యముగుఁగాక గాఢమైత్రి చేయవలయునను నాపూనిక వ్యర్థమయినది.

నాకు ఇతనితో పరిచితి కలుగునాళ్లలో రాజకోటలో సంస్కరణము తరంగమువలె ఉబుకుచుండెను. మా ఉపాధ్యాయులలో పలువురు చాటుగా మద్యమాంసములు స్వీకరించుచున్నా రని అతఁడు నాకు చెప్పెను. ఈజట్టునకు చేరిన సుప్రసిద్ధులగు రాజకోట వాస్తవ్యులను పలువురను అతఁడు పేరుకొనెను. ఇంకను హైస్కూలు పిల్లలుగూడ కొందఱు కల రనెను.

నాకు వింతయు, వెతయు కలిగెను. 'వా రటులు చేయుటకు హేతు వేమి?' అని నే నడిగితిని. అతఁడు ఇటు లనెను:

'మాంస భోజులము కాము కావున మనది దుర్బలజాతి. తెల్లవారు మాంస భోజులు కావుననే మనలను ఏలఁగలుగుచున్నారు.

'నే నెంత బలిష్ఠుఁడనో, ఎంతదవ్వు పరుగిడఁ గలనో నీ వెఱుఁగవా? ఏల? నేను మాంసాశిని. మాంసాశులకు పుఱుపులును, గ్రంథులును పుట్టవు. ఒకవేళ పుట్టినను వెంటనే మానును. మన ఉపాధ్యాయులును, ఇంకను సుప్రసిద్ధులును వెఱ్ఱిపప్పలై మాంసము తినుచుండి రనుకొంటివా? దాని గుణము వారికి తెలియును. కాన నీవును అటులు యత్నింపవలయును. యత్నమునంటి దేదియు కాదు. తిని చూడు; దానివలన ఎంత బలము కలుగునో!'

ఈవాద మంతయు ఒకనాఁటిది కాదు. ఇది అతఁడు అనేక దినములు నన్ను ఒప్పించుటకు సోదాహరణముగ చేసినదీర్ఘప్రసంగముల సారము. మా చిన్నన్న ఇదివఱకే ఈవలలో పడెను. కాఁగా అతఁడు నామిత్రుని వాదములను సమర్థించెను. నేను నామిత్రుని ముందరను, మాచిన్నన్న ముందరను దోమను; వా రిరువురును బలిష్ఠులు, ద్రఢిష్ఠులు, ధీరులును. నామిత్రుని పరాక్రమము చూచి నేను ఱిచ్చపడితిని. అతఁడు ఎంతదూరమేని ఱివ్వనఁ బాఱును; ఎత్తు దూఁకుటలోను, దూరము దూఁకుటలోను పెట్టినది పేరు. అతనికి ఎన్ని దెబ్బలు కొట్టినను లెక్కలేదు. అతఁడు తఱుచుగా తనపరాక్రమమును నాకు చూపువాఁడు. తనకు లేని శక్తులు ఇతరులలో చూచి ఆశ్చర్యపడుట స్వాభావికము గాన నేనును ఇతనిఁ జూచి ఆశ్చత్యపడితిని. తరువాత అతనియంతవాఁడ నగుటకు నాకు ఆశ జనించెను. నేను దుముకలేను; పరుగిడలేను. నేను అతనివలె ఏల కాఁగూడదు?

మఱి నేను పిఱికిపందను. దొంగ లనిన, దయ్యము లనిన, పాము లనిన నాకు భయము. రాత్రి గడప దాఁటలేను. చీఁకటిలో ఎక్కడికి పోను. ఒకదిక్కునుండి దయ్యములు, మఱియొకదిక్కునుండి దొంగలు, ఇంకొక దిక్కునుండి పాములు నన్ను మ్రింగునటులు ఉండుట

ఏలన నేను చీఁకటిలో పడుకొనుట కల్ల. గదిలో దివ్వె లేక పరుండ లేను. నా ప్రక్క నిదురించు నా భార్యకు ఈయావనదశలో నాభయము లన్నియు ఎటులు చెప్పఁగలను? నాకంటె ఆమె ధీర అని నాకు తెలియును. నాలో నేను సిగ్గిలితిని. ఆమెకు పాము లన్న, దయ్యము లన్న భీతిలేదు. ఆమె చీఁకటిలో ఎటకేని పోఁగలదు. నాలోటు లన్నియు నా మిత్రుఁ డెఱుఁగును. 'నేను పాములను చేతితో పట్టు కొనఁగలను; దొంగలను తఱిమివేయఁగలను; దయ్యము లను నమ్మను' అని అతఁడు నాతో చెప్పుచుండును. ఇది యంతయు మాంసాశన ప్రతాపమని చెప్పఁ బని లేదు.

ఆ కాలములో నర్మదకవి కట్టిన ఈ పాటను బడి పిల్లలందఱు పాడుచుండువారు:

*గీ. తెల్ల వానిని జూడరా నల్లవారి
నాయనమ్ములఁ జేసి యున్నాఁడు నేఁడు
దేన ననుకొంటివో వాఁడు తినును మాంస
మలరు నద్దాన నుతి పొడ వడుగు లైదు.

ఇది యంతయు అది చేయవలసిన పని చేసెను. నేను లోఁగితిని. మాంసాశనము మంచిదనియు, అది నన్ను బలిష్ఠునిగను, వీరునిగను చేయు ననియు, దేశమంతయు మాంసము తిన నారంభించెనేని తెల్లవారిని జయింపవచ్చుననియు-ఈయూహలు నానాఁటికి నాలో నాటుకొనెను.

మాంసభక్షణమునకు శుభముహూర్తము నిశ్చయింపఁబడెను. అది చాటుగా జరుగవలెను. ఏలన: గాంధులది వైష్ణవసంప్రదాయము;

* అంగ్రేజో రాజ కరే, దేశీ రహే దబా ఈ,
దేశీ రహే దబాఈ, జోనే బేనాం శరీర భాఈ
పేలో పాంచ హాథ పూరో, మాంపసేవే.

అందును మాతలిదండ్రులు పరమవైష్ణవులు. వారు తప్పక ప్రతిదినము కోవెలకు పోదురు. మాకుటుంబమునకును ప్రత్యేకము కోవెలలు కలవు. గుజరాతులో జైనసంప్రదాయమునకు వ్యాప్తి ఎక్కువ. ప్రతిచోటను, ప్రతివిషయమునను దాని అధికారము మెండు. జైనులలోను, వైష్ణవులలోను గల యంత మాంసనిషేధము, మాంసతిరస్కారము హిందూదేశమునఁగాని, మఱియేదేశమునఁగాని లేవు. ఇది నేను పుట్టి పెరిఁగిన కుటుంబములోని సంస్కారము.

నేను నా తలిదండ్రులకు పరమభక్తుఁడను. వారు నేను మాంసము తింటినని విన్నవెంటనే నాలుక పీఁకుకొని చత్తురనియు నాకు తెలియును. నాకు అపుడు సత్యనిరతియు ఎక్కువగనే ఉండెను. నేను మాంసాశనము చేయ మొదలిడుచో నాతలిదండ్రులను మోసగింప వలసియుండునని తెలియదనికూడ చెప్పఁజాలను. ఇట్టిస్థితియందు నా మాంసాశన నిశ్చయము మిక్కిలి భయంకరముగ నుండెను; కాని నామనస్సంతయు సంస్కారదీక్షమీఁద ఉండెను. నేను మాంసము తినఁదలఁచుట జిహ్వాచాపల్యమునఁ గాదు. మాంసము మంచి చవియని నే నెఱుఁగను. నాకు బలము కావలయును; పరాక్రమము కావలయును; నాదేశమువారు ఎల్లరును అటువంటివారు కావలయును. అటు లగుచో తెల్లవారిని జయించి హిందూదేశమును స్వతంత్రము చేయనచ్చును అని నాకోరిక. స్వరాజ్య మను పదము నాఁటికి నా కర్ణగోచరము కాలేదు. కాని స్వాతంత్ర్యమన నేమియో నాకు తెలియును. సంస్కారపు పిచ్చ నన్ను అంధుని జేసెను. రహస్యగోపనము చేయఁగలిగి, తలిదండ్రులకు ఈవిషయము తెలియఁబడకుండ కాపాడుకొనుట సత్యము నుండి తొలఁగుట కాదని నేను నమ్మితిని.

౭

దుర్వార్త (౨)

నియతదినము వచ్చెను. నాఁటి నాస్థితిని వర్ణింప నలవి కాదు. ఒక వంక సంస్కరణమునందు ఉత్సాహము, జీవితమునందు ఒక మహా పరివర్తనము చేయు వింత; ఇంకొకవంక దొంగవలె చాటుగా చేయు సిగ్గు. ఈ రెంటిలో దేనికి ప్రాధాన్యమో నేను చెప్పఁజాలను. నదియొద్దున ఏకాంతస్థలము వెదకుచు వెళ్లితిమి. దూరమున ఎవరికి కనరాని స్థలము లభించినది. అచట నాజీవితమున తొలిసారి మాంసమును చూచితిని. అచట కల్లు రొట్టెయు కలదు. నాకు రెంటిలో నేదియు రుచింపలేదు. మాంసము తోలువలె బిఱుసుగా ఉండెను. దాని తినుట అశక్యమాయెను. నాకు వమనమగునట్లుండుటచే దానిని పరిహరించితిని.

ఆరాత్రి నాకు ఇంతయైన నిద్రలేదు. ఏవేవో పీడకలలు. కన్ను మూఁతపడఁగనే నాకడుపులో బ్రతికియున్న ఒక మేఁక 'మే మే' యని అఱచినటులు కాఁగా సంతాపముతో త్రుళ్లిపడి లేచుచుంటిని. అయితే మాంసాశనము ఒక విధి గదా యని తెలివి తెచ్చుకొని క్రమ్మఱ రెండింతలు ధైర్యము తెచ్చుకొనుచుంటిని.

నామిత్రుఁడు అంతంతమాత్రమున వదలిపెట్టువాఁడు కాఁడు. అతఁడు మాంసముతో పలురకముల పాకముల రుచికరములుగ తయారు చేయ మొదలిడెను. ఇఁక తినుటయు నదీతీరమందు ఏకాంతమునఁ గాదు; ఒక గొప్పభవనమున. అందు భోజనశాలలు, మేజాబల్లలు, కుర్చీలు

కలవు. నామిత్రుఁడు అందలి ప్రధానపాచకుని మంచిమాట చేసికొని ఆదివ్యభవనమును మాఉపయోగమునకు పుచ్చుకొనెను.

ఈ యెర పాఱినది. రొట్టెపై రోఁత పోయినది. మఱి మేఁకలపై జాలి జాఱిపోయినది. వట్టి మాంసము కాకున్నను మాంసముతో కలిపి వండిన వంటకములలో రుచిమరగితిని. ఇటులు ఒక సంవత్సరము కడచెను. మాంసపు విందులన్నియు వెరసి ఆఱుకంటె ఎక్కువ కాలేదు. ఏలనఁగా, ఆరాజభవనము ఎల్లప్పుడు చిక్కదు. మఱియు చవియు, విలువయుఁ గల మాంసపు వంటకములు మాటిమాటికి సిద్ధము చేయుట కాని పని. ఈ 'సంస్కరణమును' భరింప నాకడ ధనము లేదు. దీనికి కావలసిన దంతయు నామిత్రుఁడే ఖర్చు పెట్టవలసియుండెను. అతనికి ఆడబ్బు ఎక్కడి నుండి వచ్చెడిదో తెలియదు. నన్ను మాంసభోజిగా మార్చుటకు, భ్రష్టునిగ చేయుటకు దీక్షితుఁడగుటచే ఎట్లో తెచ్చి ఖర్చు పెట్టుచుండెను. అయితే అతనికి ఆడబ్బు వచ్చు ఉపాయములును మితములయి ఉండవలయును గాన మా విందులు నూటికొక నాఁడు, కోటికొక నాఁడును కావలసి వచ్చెను.

ఈ దొంగవిందులు కుడువ పోసఁగిననాఁడు నేను ఇంట అన్నము తినువాఁడను గానని చెప్పనక్కఱలేదు. మా అమ్మ ఎప్పటట్లు అన్నమునకు పిలిచి, నా ప్రాలుమాలికకు కారణ మడిగెడిది. 'నాకు నేఁడు అన్నము అఱుగలేదు, ఆఁకలి లేదు,' అని నేను సాకులు చెప్పవలసివచ్చెడిది. నేను ఇటులు ముందరికాళ్లకు బందములు వేయుట అతిఖేదముతోడనే. బొంకుచుంటిననియు, విశేషించి మా అమ్మతో ననియు నాకు తెలియును. పిల్లలు మాంసభోజు లయిరని తెలియుచో

తలిదండ్రుల గుండెలు బ్రద్దలగుననియు నాకు తెలియును. ఇది యంతయు నా గుండెలు నమిలివేయుచుండెను.

మాంసము తినుటయు, దానిని హిందూదేశమున ప్రచారముచేయుటయు ఆవశ్యకమైనను, తలిదండ్రుల వంచించుటయు, వారితో బొంకుటయు మాంసమువిడనాడుటకంటె ఎగ్గు. కాన వారు బ్రతికియుండఁగా మాంసము తినుట కానిమాట. వారి అనంతరము నేను పెద్ద నయినపిమ్మట బట్టబయలుగా మాంసము తిందును గాని ఆగడియ వచ్చువఱకు ఇఁక మాంసము ముట్టను అని నిశ్చయించుకొంటిని.

ఈ నా పూనికను నా మిత్రునకు తెలిపి మఱి దానిదెస చూడ లేదు. తమకొడుకు లిరువురు మాంసభోజు లయిరని మా తలిదండ్రు లెన్నఁడు ఎఱుఁగరు.

మా తలిదండ్రులకు బొంకకుండవలయు నను మంచి ఆలోచన చేతనే నేను మాంసమును పరిత్యజించితిని గాని నామిత్రుని సావాసము మాత్రము పరిత్యజింపలేదు. ఇతరులను సంస్కరింపవలయు నను నా ఉత్సాహమే నా కొంప ముంచినది. ఇట్లని అపుడు నాకు రవ్వంతయు తెలియదు.

అతని సంగడము నన్ను వ్యభిచారమునఁగూడ దింపియుండును గాని వెండ్రుకవాసిలో తప్పిపోయెను. ఒకనాఁడు అతఁడు నన్ను బోగముదాని యింటికి తీసికొనిపోయెను. చెప్పవలసినవి చెప్పి అతఁడు నన్ను లోనికి పంపెను. చేయవలసిన దంతయు లోఁగడనే ఏర్పాటు చేసెను. రొక్కము లోఁగడనే ఇచ్చివేసెను. నేను పాపపు కోఱలలో పడితిని; కాని భగవంతుఁడు అనంతకృపతో నా ప్రయత్నమును ప్రతిఘటించి నన్ను కాపాడెను. ఈ పాపగుహాలో నాకు కనులు

కనఁబడలేదు; నోట మాట రాలేదు. నేను పలుపునీఁడి ఆమె ప్రక్కను కూర్చుంటినిగాని నానోరు బిగిసికొనిపోయెను. ఆమె ఎంతో సేపు ఓపిక పట్టలేక తిట్టుచు, తిమ్ముచు ద్వారము చూపెను. దానితో నా మగతనమునకు కళంకము కలిగినటులు సిగ్గుపడి 'భూమి తనలోనికి దారి యీరాదా?' అనుకొంటిని. అయితే నా కీయాపద తొలఁగించి నందులకు పరమేశ్వరునకు మ్రొక్కుచునే యుంటిని. నా జీవితమున ఇట్టివే మఱి నాలుగు కలవు. వానిలో నా ప్రయత్నముకంటె నా అదృష్టమే నన్ను ఎక్కువ రక్షించెను. నీతినిబట్టి పరిష్కరించుచో ఇవి యన్నియు దోషములే. ఏలన: ఇందు విషయాభిలాషకలదు. క్రియ ఎట్టిదో అదియు అట్టిదే. లౌకికదృష్టిలో సాక్షాత్తు క్రియకే దోషమని పరిగణన. ఇట్టి దృష్టిలో మాత్రమే నేను దోషినికాను. ఈశ్వరానుగ్రహమువలన కర్తకును, అతనికి సంబంధించినవారికిని గూడ తప్పిపోవు కొన్ని కర్మలు కలవు. అటులు తప్పిపోయినపిదప, సరియగు జ్ఞానము కలిగిన వెంటనే మనుష్యుఁడు తనను తప్పించినందులకుఁగాను ఈశ్వరానుగ్రహమును మననము చేయును. మనుష్యుఁడు ఎంత ప్రయత్నించినను వికారము చెందుట మనకు తెలియును. అటులే భగవంతుఁడు అడ్డుపడి ఎదురొడ్డి రక్షించుటయు మనకు తెలియును. ఇదియంతయు ఎటులు సంభవించును? మనుజుఁడు ఎంతవట్టు స్వతంత్రుఁడు? ఎంతవట్టు పరతంత్రుఁడు? ఎంతవట్టు పురుషప్రయత్నము పనిచేయును? ఎపుడు ఈశ్వరేచ్ఛ రంగమున ప్రవేశించును? ఇది యంతయు గహనము; ఎన్నఁటికిని గహనమే.

ఇఁక ప్రకృతమునకు వత్తము. ఇంత జరిగినను నా మిత్రుని దుస్సాంగత్యము వెడ నా కనులు మూసికొనిపోయియే ఉండెను. నే

నెన్నఁడును అతనివిషయములో ఊహింపని కొన్ని దోషములు సాక్షాత్తు నా కంటికి కానఁబడనిన్నఁగును నాకుఁగాను కొన్ని కటు విషయములు నిలువయుండెను. వానిని పిదప సమయానుక్రమముగా తెలుపుదును.

అయినను ఒకవిషయముమాత్రము ఈసమయమునకే సంబంధించి నదిగాన ఇచట చెప్పఁదగినది. నాకును, నా భార్యకును మనస్సులు కలి యక పోవుటకుఁ గల కారణములలో ఒకటి ఇతని స్నేహమే. తఱచు నాకు భార్యయెడ మిక్కిలి వలపును, అనుమానమును కలవని చెప్పియే యున్నాను. ఈ మిత్రుఁడు నా అనుమానాగ్నిని ప్రజ్వరిల్లఁజేసెను. మిత్రుఁడు కల్లలాడునని నే నెన్నఁడును అనుకొనలేదు. అతనిమాట నమ్మి నా ధర్మపత్నిని తఱచు హింసపెట్టితిని. నే పెట్టిన హింసకు నేను నన్ను ఎప్పుడును క్షమించుకొనలేదు. ఇట్టి కష్టములను ఒక్క హిందూస్త్రీయే సహింపఁగలదు. కావుననే నేను స్త్రీని క్షమయొక్క అవతారముగా పరిగణింతును. బంటును అకారణముగా అనుమానిం చుచో అతఁడు పని మానుకొనవచ్చును. కొడుకు తండ్రి యింటినీడ త్రొక్కకుండవచ్చును. మిత్రుఁడు మైత్రికి నీరు వదలవచ్చును. భార్య భర్తను అనుమానించుచో నోరు మూసికొని పడియుండును. కాని భర్త భార్యను అనుమానించుచో ఇఁక ఆమె పని పాడే. ఆమె ఎటకు పోవును? ఉచ్చవర్ణమునకు చెందిన హిందూవనిత విడాకులకుఁగాను న్యాయస్థానముల కెక్కదు. న్యాయము ఆమెకు తారకముకాదు. నేను నా భార్యను అటువంటి బెడఁదలోనికి నెట్టుట ఎట్టులును మఱవఁ జాలను; అందులకు నన్ను మన్నించుకొనను జాలను.

ఆ త్మ క థ

అహింసను నేను సాంగోపాంగముగా తెలిసికొనిన పిమ్మటనే నా కీ అనుమాన ప్రణము మానిపోయెను. అపుడు నేను బ్రహ్మచర్యము యొక్క మహిమను తెలిసికొని భార్య భర్తకు ఘటదాసి కాద నియు, అతనికి సహచారిణి యనియు, సహధర్మిణి యనియు, ఆమెకు అతని సుఖదుఃఖములలో పాలు కలదనియు,తనదారి తాను చూచుకొను టకు భర్త ఎంత స్వతంత్రుఁడో తానును అంత స్వతంత్ర యనియు నే నెఱిఁగికొంటిని. సందియములతో, అనుమానములతో నిండిన ఆ చీఁకటి దినములు తలఁచినపు డెల్ల నామూర్ఖతకు, విషయాంధమగు నిర్దయత్వ మునకు క్రోధమును, నా మిత్రునితో చేసిన గ్రుడ్డిసావాసమునకు దుఃఖ మును కలుగును.

౮

దొంగతనము - ప్రాయశ్చిత్తము

ఇంకను నా మాంసాహారకాలమునను, తత్పూర్వమునను నా అకార్యములు చెప్పుటకు కొంచెము బాకీ ఉన్నది. అవి నా వివాహమునకు కొంచెము ముందో, లేక వెనువెంటనో అయియుండును.

నా చుట్టపుకొడుకును, నేనును పొగత్రాగుటకు వేడుకపడితిమి. పొగత్రాగుటయందు మేలు కలదనికాదు; దానిపరిమళమునకు మోహపడి కాదు. మా పినతండ్రికి ఈ యలవాటు కలదు. అతడు పొగద్రావుచుండగా చూచి మేముకూడ సిగరెట్లతో చిన్న మబ్బులు తయారు చేయవలయునని తలంచితిమి. మావద్ద ధనము లేదు. కాన మా పినతండ్రి కాల్చిపాఱవైచిన సిగరెట్టు ముక్కలను తీసి దాచ మొదలిడితిమి.

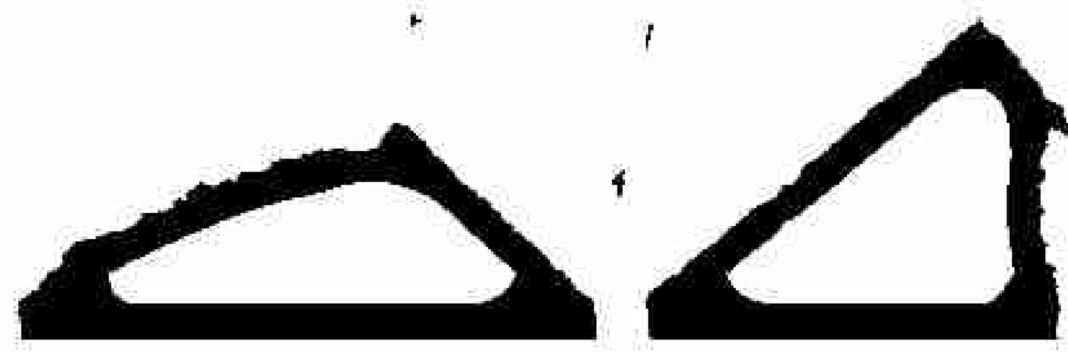
అవి అనుకొన్నపుడు దొరకెడివికావు; దొరకినను ఎక్కువ పొగ వచ్చెడిది కాదు. కావున నౌకరుల సొంతసొమ్ములో నుండి డబ్బులు ముచ్చిలించి బీడీలు (దేశవాళీ సిగరెట్లు) కొన మొదలిడితిమి. పిమ్మట వానిని దాచుట ఎచట అనునది ఒక పెద్దవిషయము. పెద్దల యెదుట మేము కాల్పలేము గదా! ఈ దొంగడబ్బులతో కొన్ని [illegible] ఎటులో కడపితిమి. ఈ లోపుగా కొన్ని మొక్కల కాడలకు సన్నని బెజ్జములు కలవనియు, అవి సిగరెట్ల పని చేయుననియు వింటిమి. మేము వానిని తెచ్చి ఈక్రొత్తధూమపానము మొదలు పెట్టితిమి.

వీనితో మాకు తృప్తికలుగలేదు. మా పరతంత్రతకు కడు నగచితిమి. పెద్దల అనుజ్ఞ లేక ఏమియు చేయఁజాలకపోవుట మాకు దుర్భరముగ నుండెను. తుదకు విసిగి విసిగి ఆత్మహత్యకు తెగఁబడితిమి.

అయితే ఆత్మహత్యకు ఉపాయమేమి? మాకు విషము ఎచటి నుండి దొరకును? ఉమ్మెత్తగింజలు చెడ్డ విషమని తెలిసికొంటిమి. వానికొఱకు అడవిలో వెదకికొనుచు పోయి కడు దవ్వున వానిని సంపాదించుకొంటిమి. సాయంకాలము మంచిముహూర్తము నిశ్చయించుకొంటిమి. కేదారేశ్వరుని మందిరమునకుపోయి, దీపప్రమిదలో నేయివైచి, దేవదర్శనము చేసికొని మాఱుమూలకు వెదకితిమి. 'అయితే ప్రాణములు వెంటనే పోకున్నచో? చచ్చుటచే కలుగులాభ మేమి? పరాధీనతతో మాత్రము బ్రతికి యుండఁగూడదా?' అను ఈ ఆలోచనలలో మా ధైర్యము అడుగంటెను. అప్పటి కప్పుడే రెండుమూఁడు గింజలు మ్రింగివైచితిమి. ఇఁక తిన సాహసింప లేకపోతిమి. మాకు ఇరువురకును చావనిన భయము కలిగెను. కొంచెము కుదుటఁ బడుటకును, ప్రాణములను పాపుకొను ఊహను తొలఁగించుకొనుటకును రామ మందిరమునకు పోవ నిశ్చయించుకొంటిమి.

ఆత్మహత్య చేసికొనుట తలఁచుటంత తేలికపని గాదని నాకు తెలిసివచ్చెను. నాఁటినుండియు ఎవఁడేని ఆత్మహత్య చేసికొందునని అనినచో నా కామాటమీఁద ఇంతయైన పాటిలేదు.

ఈ ఆత్మహత్యావిచారము తుదకు సిగరెటుపీకెలకు ఒకసలాము చేయింపను, సిగరెట్లు కాల్చుటకు నౌకరుల డబ్బులు దొంగలింపకుండఁ జేయను పరిణమించెను.

౮ దొంగతనము—ప్రాయశ్చిత్తము

నేను పెద్దవాఁడనైన పిమ్మట ఎన్నఁడును పొగత్రాగు కోరిక పుట్టలేదు. అంతియకాక అది చాల అనాగరకము, హానికరము, రోఁత అని నా ఉద్దేశము. ప్రపంచమున దానికొఱకు ఇంత పెద్దమోజు ఎందుకో నాకు తెలియకున్నది. పొగత్రాగువారితో నిండిన రైలుబండ్లలో నేను ప్రయాణముచేయఁజాలను. అచట నాకు ఊపిరి ఆడదు.

దానిపిదప దానికంటెను మిగుల తప్పయిన నేరము మఱి యొకటి. నేను పండ్రెండు పదుమూఁడేండ్లవాఁడ నయి యుండఁగా, —అంతకు తక్కువయే కావచ్చును,—మొదట సిగరెట్లకోసము డబ్బులు దొంగిలించితిని. పదియేనేండ్లనాఁట రెండవ మ్రుచ్చిమి. అది మాంసభోజియైన. మా అన్న మురుగునుండి కొంచెము బంగారము. ఈ యన్న ఇరువదియైదు రూపాయలు అప్పుపడెను. మేమిద్దఱము ఈ అప్పు తీర్చుట ఎట్లను విచారమున మునిఁగితిమి. అతనిచేత గట్టి మురుగు ఉన్నది. దానిలో ఒక తులము చిన్నముక్క తెగఁగొట్టుట ఎంతో పని కాదు.

ఆపనియు జరిగెను; అప్పు తీఱెను. ఇది నా కసహ్యమయ్యెను. కాని ఇఁక చౌర్యము చేయఁగూడదని నిశ్చయించుకొంటిని. మఱియు ఆవిషయమును మాతండ్రిగారితో మనవిచేసికొనను రూఢి చేసికొంటిని. కాని వారియెదుట నోరు విప్ప సాహసింపఁజాలకపోతిని. నాతండ్రి కొట్టునని భయపడి కాదు. నాకు అట్టిభయము లేదు. ఆయన మాలో ఎవ్వరినేని కొట్టిన గుఱుతు లేదు. ఇఁక నేమి? ఆయనకు ఈమాట మనస్తాపము కలిగించిపోవునని. దోషస్వీకారము చేసినఁగాని శుద్ధి కలుగదు. కాన వారికి మనస్తాపము కలిగించుటకును ఒడిగట్టవలెనని తోఁచెను.

తుదకు నేను నా తప్పును ఒక చీటిపై వ్రాసి మాతండ్రిగారికి నివేదించి శరణు కోరుటకు నిశ్చయించుకొంటిని. ఒకచిన్న కాకితము మీఁద వ్రాసి నేనే తీసికొని పోయి ఇచ్చితిని. ఈ చీటిలో నేను నా తప్పువ్రాయుటయే కాక దానికి తగిన శిక్ష విధింపుఁడనియు కోరి నా దోషమునకుఁగాను మీరు ఇంతయు దుఃఖింపవలదని ముగించితిని. ఇఁకమీఁద నే నెన్నఁడును చౌర్యము చేయననియు శపథము చేసితిని.

నేను ఆచీటిని మానాయనగారికి ఇచ్చుచు వడఁకిపోవుచుంటిని. ఆయన అపుడు భగందరమువలన బాధపడుచు మంచముపట్టి ఉండెను. ఆయన శయ్య ఒకబల్ల. చీటి వారి చేతికి ఇచ్చి నేను ఎదురుగా కూరుచుంటిని.

వారు దాని నంతయు చదివిరి. ముత్యములంత లేసి కన్నీటి బొట్లు గండఫలకములనుండి జారి ఆచీటిని తడిపివేసెను. ఒక నిమిషము ఆయన కనులు మూసికొని ఆలోచనలో మునిఁగి పిదప ఆ చీటిని చింపివేసెను. లోఁగడ ఆయన దానిఁ జదువలేచెను. ఇపుడు మరల శయనించెను. నాకును అపుడు ఏడుపు వచ్చెను. నేను నాతండ్రి వేదనను గ్రహించితిని. నేను చిత్రకారుఁడనేని నేఁడు అది యంతయు చిత్రింపఁగలిగి యుందును. అది యింకను నాకనులకు కట్టినటు లున్నది.

ఆ ప్రేమబాష్పములు నా హృదయమును ధౌతము చేసి నా పాపమును కడిగివైచెను. అనుభవించిన వానికే ఆ ప్రేమ తెలియును—

* ద్వి. అనురాగశరముల యనుభూతి వెలయు
మనుజునకే దాని మహిమలు తెలియు.

* ప్రేమ-బాణ వాగ్యాంరే హియాయ్ తే జాణేం.

౮ దొంగతనము—ప్రాయశ్చిత్తము

నాకు ఇది యొక అహింసాపాఠము ఆయెను. అందు పితృవాత్సల్యము కంటె ఎక్కుడు ఏమియు నాకు అపుడు కానరాలేదు. కాని నేఁడు అది కేవలము అహింసయని తెలిసెను. అట్టి అహింస ఎప్పుడు వ్యాపకరూపముగా గృహీతమగునో అపుడు దాని స్పర్శనుండి ఎవఁడు అలిప్తుఁడై ఉండఁగలఁడు? దాని శక్తికి మేర లేదు.

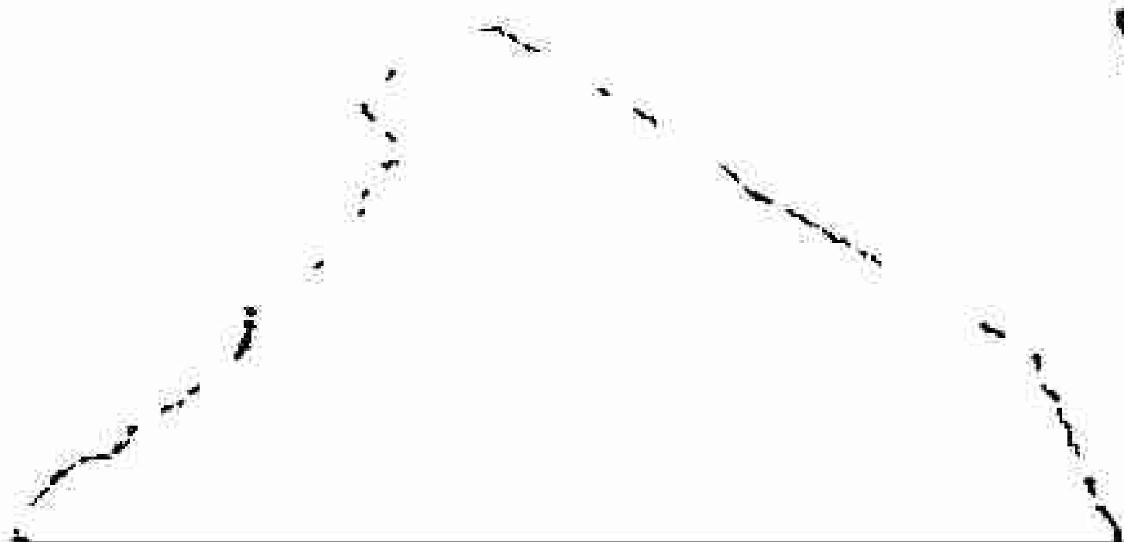
ఇంత శాంతమగు ఓర్పు మా తండ్రికి స్వభావేతరము. ఆయన కోపించునో, దూషించునో, తల పగులఁగొట్టుకొనునో అని అనుకొంటిని. కాని ఆశ్చర్యము కలిగించు ఆయన శాంతికి కారణము నా దోషస్వీకారమే అని నా నమ్మిక. 'మరల ఈదోషము చేయను' అను శపథముతోఁ గూడిన దోషస్వీకృతి దానిని గ్రహించుటకు అధికారము గలవాని ముందు సమర్పింపఁబడినపుడే అది సరియగు ప్రాయశ్చిత్తము. నా దోష స్వీకృతివలన మా తండ్రిగారు ఇఁక ముందు నా విషయమై ఫరవా లేదని అనుకొనెను. మఱియు వారికి నాపై వాత్సల్యమును ఇనుమడించెనని నాకు తెలియును.

౯

నా పితృనిర్యాణము—నా మహాపమానము

ఇపుడు నాకు పదునాఱవయేఁడు. నా తండ్రిగారు భగందరముచే బాధపడుచు మంచ మెక్కినని పాఠకులకు తెలియును. మా అమ్మగారును, ఒక పురాణభృత్యుఁడును, నేనును వారి ముఖ్యపరిచారకులము. నాది 'నర్సు' (Nurse) పని-అనఁగా-కట్టువిప్పి కట్టుకట్టుట, మందు ఇచ్చుట, అక్కఱ కలిగినపుడు మందులు నూఱుట, కలుపుట మొదలగునవి-నా పని. ప్రతిరాత్రియు నేను వారికాళ్లు పిసికి, వారు 'ఇఁక చాలును' అని సెలవు ఒసఁగినపిదపనే విరమించువాఁడను ; లేక, వారు నిద్రించినపయినే విరమించువాఁడను. ఈసేవ నాకు మిగుల ప్రియము. నేనిది ఎపుడును ఏమఱినటులు గుఱుతు లేదు. నిత్యకృత్యములకు పోఁగా మిగిలిన కాలము నంతయు బడికిని, పితృసేవకును పంచుకొంటిని. నాకు వారు సెలవు ఇచ్చిన యపుడును, వారికి కొంచెము తిన్నగా ఉన్నపుడును మాత్రమే సాయంకాలము షికారు వెళ్లువాఁడను.

ఆ యేఁడే నా భార్య గర్భవతిగ నుండెను. అది నేఁడు నాకు ఇరుతెఱఁగులసిగ్గు. ఏలన: నేను విద్యార్థినై యుండియు బ్రహ్మచర్యమును విడుచుట ఒకటి ; నాకు విధియగు విద్యాభ్యాసంగముకంటెను, మఱియు బాల్యమునుండియు నాకు శ్రవణుఁడు గుఱికాన పూర్వవిధికంటె బలవత్తరమగు పితృసేవకంటెను ఎక్కువగా భోగసేవఁజేయుట రెండు. ప్రతిరాత్రియు నా చేతులు మా తండ్రిపాదములమీఁద, మానస్సు పడక

గదిమీఁద. అందును స్త్రీసంగమమును వైద్యశాస్త్రము, మతము, లోకజ్ఞానము కూడ నిషేధించిన సమయము. వదలిపెట్టిన చాలును అని సంతోషించి, మా తండ్రిగారికి నమస్కరించి సూటిగా పడకటింటికి పోవువాఁడను.

సరిగా ఆ దినములలోనే మా తండ్రిగారికి క్రమక్రమముగా వ్యాధి యెక్కువ అగుచుండెను. ఆయుర్వేదవైద్యుల పూఁతలు, హకీములపట్టీలు, కూరగాయవైద్యుల సప్తౌషధములు, అన్నియు అయినవి. ఒక ఆంగ్లేయవైద్యుఁడుకూడ తనశక్తిని వినియోగించెను. అతఁడు ఇఁక శస్త్రచికిత్స తప్ప వేఱుగతి లేదని చెప్పెను కాని అందులకు కుటుంబవైద్యుఁడు అడ్డమువచ్చెను. అంత పెద్ద యీడున శస్త్రచికిత్సకు అతఁడు సమ్మతింపలేదు. ఈవైద్యుఁడు సమర్థుఁడు, సుప్రసిద్ధుఁడును కావున ఆయన మాట నెగ్గెను. శస్త్రచికిత్స మూలఁబడెను; అందులకుఁ గొన్న మందులన్నియు గోఁతఁబడెను. కుటుంబవైద్యుఁడు శస్త్రచికిత్సకు అంగీకరించియుండుచో ప్రాణము కుదిరియుండునని నాతలఁపు. ఆ శస్త్రచికిత్సయు బొంబాయిలో ప్రసిద్ధుఁడైన ఒక గొప్ప వైద్యుని చేతనే చేయింపఁదలఁచినది. కాని ఈశ్వరేచ్ఛ భిన్నముగా నుండెను. మరణము నెత్తిమీఁద కూర్చుండినపుడు ఎవరికి మంచి ఉపాయము తోఁచును? అటుపిమ్మట ఉపయోగహీనమైన శస్త్రచికిత్సాసంబంధములగు పరికరము లన్నిటితో మా తండ్రిగారు బొంబాయినుండి ఇలు చేరిరి. ఆయనకు ఇఁక జీవింపనని అధైర్యముకలిగెను. ఆయన క్రమక్రమముగా నీరసించిపోయెను. పడకలోనే అన్నిపనులు కావలసియుండెనుగాని, ఆయన చిట్టచివరవఱకును అట్టిదాని కియ్యకొనక పట్టుపట్టి ఎట్లో స్వయముగనే లేచి ఆవలికి వెళ్లుచుండువారు. బహిశ్శుద్ధివిషయమై వైష్ణవవిధులు అంత కఠినమైనవి.

అట్టి శుద్ధి ఆవశ్యకమనుటకు సందియము లేదు. కాని రోగికి ఇసుమంతయు నొప్పి లేకుండ, శయ్యపై ఇంచుకయు మైలపోఁకకుండ, సంపూర్ణమగు పరిశుభ్రతతో ఆవశ్యకకృత్యములన్నియు, స్నానముతోఁగూడ, పడకయందే జరుపఁగలుగుట పాశ్చాత్య వైద్యశాస్త్రము మనకు నేర్పినది. అట్టి శుచి ఈ వైష్ణవమందు అంతర్గతమై యున్నది. కాని మాతండ్రిగారు అంతపట్టు పట్టుట నాకు కేవలము ఆశ్చర్యముగ ఉండెడిది. దానికి నేను మెచ్చుకొనువాఁడను.

కాళరాత్రి వచ్చెను. మా పినతండ్రి అపుడు రాజకోటలో నుండెను. మాతండ్రి అపాయస్థితిలో ఉండెనని తెలిసి అతఁడు రాజకోటకు వచ్చెనని కొంచెము గుఱుతు. వారిరువురకును సోదరప్రేమ మెండు. మా పినతండ్రి పగలంతయు మా తండ్రిపడకకడనే కూర్చుండి, రాత్రి మమ్ముల నందఱను నిద్రింపఁ బంపివేసి, ఆ పడక ప్రక్కనే పరుండి యుండువాఁడు. ఇదియే కడరాత్రి యని ఎవరికిని దెలియదు. ఎప్పుడును భయము మాత్ర ముండెడిది.

అది రాత్రి ౧౦½-౧౧ గంటల సమయము. నేను కాళ్లు పట్టుచుంటిని. మా పినతండ్రి 'నీవు పోయి పరుండుము; నేను ఉందును' అనెను. నేను సంతసించి సూటిగా పడకటింటికి పోయితిని. నా భార్య, పాపము, గాఢనిద్రలో ఉండెను. నే నచ్చట నుండఁగా ఆమె యెటులు నిద్రపోఁగలదు? నే నామెను లేపితిని. అయిదారు నిమిషములలో నౌకరు తలుపు తట్టెను. నేను కంగారు పడితిని. 'లెండు. నాయనకు చాల జబ్బుగా నున్న' దని అతఁ డనెను. వారికి చాలజబ్బుగా ఉన్నదని నాకు తెలియనే తెలియును; కాని ఆ క్షణములో 'చాల జబ్బు' అనుదానికి

నాకు విశేషార్థము గోచరించెను. నేను మంచముపైనుండి దుమికి, 'ఏమి జరిగినది? చెప్పు' మంటిని. 'నాయన లేఁడు' అని అతఁ డనెను.

అంతయు అయిపోయినది. చేతులు కాలిన పిదప ఆకులు వెదకు టెందుకు? నాకు పట్టరాని దుఃఖమును, సిగ్గును కలిగెను. నేను మా తండ్రిగారి గదికి ఉఱికితిని. పశుప్రవృత్తి నన్ను అంధుని చేయకున్నయెడల అంతిమక్షణములలో, మా తండ్రిగారి ప్రయాణవేదనలో, నేను పాలుగొనియుందును కదా! అనుకొంటిని. నేను ఆయనకు కాళ్లు పట్టుచుండియుందును, ఆయన నాచేతులలో పోయియుందును. కాని ఆ భాగ్యము మా పినతండ్రికి లభించెను. మా పినతండ్రి అన్నగారియెడ పరమ భక్తుఁడు. కావున ఆయనకే అంత్యసేవ చేయుసౌభాగ్యము దక్కెను. మా తండ్రిగారు మరణము ఆసన్నమాయెనని తెలిసి, కలమును, కాగితమును సైగచేసి తెప్పించి, 'సిద్ధముచేయుఁడు' అని వ్రాసెను! పిదప తన దండ నున్న తాయెతును, మెడనున్న బంగారపు తులసి తావళమును తీసివైచెను. పిదప ఒక నిమిషముపైని ఆయన మఱి లేఁడు.

నేను గత ప్రకరణమున సూచించిన అవమాన మిదియే. తండ్రి ప్రాణము పోవుచున్నపుడుగూడ తరుణిపై మోహము. నాకు ఇది మాయని మచ్చ. నాకు తలిదండ్రులయెడ భక్తి అపారమైనను, అందులకు నా సర్వస్వమును ధారపోయఁ గలిగినను, అది యింకను మిగుల కొఱవడి యున్నదని తేలినది. ఏలన, ఏసమయమున మెలఁకువతో ఉండవలయునో ఆ సమయమున నా మనస్సు విషయాసక్తమయి యున్నది. కాన అది ఎన్నఁటికిని క్షమింపరానిది. కావుననే నేను ఏకపత్నీవ్రత పాలకుఁడనైనను కామాంధుఁడ నని అనుకొందును. దీనిని మారణము చేయుటకు

నాకు చాలకాలము పట్టెను. దానిని నేను వశము చేసికొనుటకును పలు గండములు దాటవలసివచ్చెను.

నాకు ఇరుతెలుఁగుల అవమానకరమైన ఈ ప్రకరణమును ముగింపక మునుపు నా భార్యకు కలిగిన వరమువంటి ఆ బిడ్డ మూఁడు నాలుగు నాళ్లకంటె ఎక్కువ జీవింపలేదని నేను చెప్పుదును. అంతేగాక ఇంకేమి కాఁగలదు? నా ఉదాహరణమును గమనించి వివాహితు లందఱు మేలు కందురుగాక!

౧౦

మతములలో స్వల్ప ప్రవేశము

నేను ఆఱు ఏడు ఏండ్లు మొదలుకొని పదునాఱవ యేఁడువఱకు విద్యాభ్యాసంగము చేసితినిగాని బడిలో మతవిషయము తక్క మిగిలిన విషయము లెన్నియో చెప్పుకొంటిని. సులభముగా ఉపాధ్యాయులవలన మాకు లభింపఁదగిన విషయము గూడ లభింప లేదు. నా పరిసరములలో కొంత కొంతయుఁగా కొన్ని విషయములు గ్రహించుచుంటిని. 'మతము' అను ఈ పదమును వ్యాపకమగు అర్థమున ప్రయోగించుచున్నాను. మత మనఁగా ఆత్మసాక్షాత్కార మనికాని, ఆత్మజ్ఞాన మనికాని నా అభిప్రాయము.

మాది వైష్ణవ సంప్రదాయము. కావున నేను తఱచు విష్ణ్వాలయమునకు వెళ్లవలసియుండెడిది. కాని దానియెడ నాకు శ్రద్ధ కలుగ లేదు. దాని వైభవము నాకు అభిమతము కాలేదు. అచట కొంత దుర్నీతియు జరుగునని విని దానియెడ ఉదాసీనుఁడ నైతిని. కావున కోవెల వలన నాకు అబ్బిన దేదియు లేదు.

అయితే, నాకు అచట ఏది అబ్బకపోయెనో అది మా కుటుంబమున పురాణదాదివలన అబ్బినది. ఆమె వాత్సల్యము నాకు ఇప్పుడును గుఱుతున్నది. భూతప్రేతాదుల భయము నాకు కలదని లోఁగడనే చెప్పితిని. రంభయని పేరు కల ఈ నా దాది ఈ భయము పోవుటకు రామనామము మందు అని చెప్పెను. నాకు ఆమె మందుమీఁదకంటె

ఆమెమీఁద ఎక్కువ నమ్మిక. కావున ఆ లేఁతవయసున భూత ప్రేత భయనాశనమునకు రామనామమును జపముచేయ మొదలిడితిని. ఇది యితే ఎన్నోనాళ్లు జరుగలేదు కాని, ఆ లేఁతవయసున మనస్సులో పడిన బీజము పొల్లు కాలేదు. రామనామము నాకు నేఁడు అమోఘమగు ఓషధి అగుటకు కారణము నాఁడు ఆ రంభ విత్తిన విత్తనమే.

సరిగా ఆ రోజులలో రామాయణమనిన అత్యాదరము కల మా పెదతండ్రి కొడుకొకఁడు నా చిన్నన్నకును, నాకును రామరక్షాస్తోత్రము నేర్ప నేర్పాటుచేసెను. మేము దానిని వల్లించి ప్రతి ఉదయమునను స్నానమయిన పిదప పారాయణముచేయ నియమించుకొంటిమి. మేము పోరుబందరులో ఉన్నంతకాలము ఆ దీక్ష సరిగా జరిగినది; కాని రాజకోటకు వచ్చుసరికి శిథిలమయినది. దానియందు నాకు అంతగా నమ్మకము లేదు. రామరక్షను పారాయణము చేయుటకు హేతువులు రెండు: ఒకటి – నాకు మా అన్నగారియెడఁ గల ఆదరము, రెండు – నేను రామరక్షను స్ఫుటముగా ఉచ్చరింపఁగలనను గర్వము.

మా తండ్రి జబ్బులో కొంతకాలము పోరుబందరునందు ఉండెను. ఆయన అచట ప్రతి సాయంకాలము రామాయణము వినుచుండువాఁడు. ఆ రామాయణపఠనము నాకు బాగుగా నెలకొనినది. చదువునతఁడు గొప్ప రామభక్తుఁడు. ఆయన పేరు లాధామహారాజు; బిల్వేశ్వర నివాసి. ఆయనకు కుష్ఠు ఉండెననియు, ఆయన మందులు మాఁకులు తినక బిల్వేశ్వరుని దేవాలయమున శివనిర్మాల్యమునందలి మారేడు పత్రిని కట్టి రామనామము నిత్యము పారాయణము చేయుచుండెడువాఁడనియు, తుదకు కుష్ఠు సంపూర్ణముగా కుదిరెననియు వింటిని. అతని విశ్వాసముచే అతనిది వజ్రకాయ మాయెనని అనుకొనిరి. ఇది నిక్కము

కావచ్చును, కాకపోవచ్చును. ఎటులైనను మే మీకథ నమ్మితిమి. మరియు లాధామహారాజు రామాయణము చదువ మొదలిడిన నాఁటికి అతని శరీరముమీఁద ఒక మచ్చయైన లేదు. లాధామహారాజు స్వరము మధురము. అతఁడు * ద్విపదలు, † చౌపదములును పాడి అర్థము చెప్పుచు పరవశుఁడై శ్రోతలను పరవశులను కావించుచుండెడు వాఁడు. నాకు అపుడు పదుమూఁడేండ్లు ఉండును; కాని ఆపురాణము వినినపుడు మైమఱచు చుండువాఁడ నని గుఱుతు. ఆరామాయణ శ్రవణమే నాకు రామాయణముపై ఆదరము కలిగించుటకు కారణము. భక్తిగ్రంథములలో తులసీదాసు రామాయణము ఉద్గ్రంథమని నేఁడు నే నెంచెదను.

ఇటు పిమ్మట కొన్ని మాసములకు మేము రాజకోటకు వచ్చితిమి. అచట రామాయణ కాలక్షేపము లేదుకాని ప్రతి ఏకాదశియు భాగవత కాలక్షేపము జరిగెడిది. అప్పుడప్పుడు నేను వినఁబోయితిని గాని పౌరాణికుఁడు శ్రోతలను పరవశులఁగావింప లేకపోయెడువాఁడు. భాగవతము భక్తి జనకమగు గ్రంథమని ఇపుడు ఎఱుఁగుదును. నేను దానిని ఘూర్జరభాషలో తన్మయుఁడనై చదివితిని. నామూఁడు వారముల ఉపవాస దీక్షలో పండిత మదనమోహన మాలవ్యులు మూలమునందలి కొన్ని ఘట్టములు చదువఁగా వింటిని. మాలవ్యవంటి మహాభక్తునివలన చిన్నతనముననే దాని వినఁగల భాగ్యము నా కుండెనేని ఆవయస్సుననే దానిపై గాఢప్రీతి కలిగెడికదా! అని అనుకొంటిని. ఆ వయస్సున ఉత్పన్నములగు శుభాశుభ సంస్కారములు లోఁతుగా వేరుత్రొక్కుకొనును కావున ఆవయసున అటువంటి ఉత్తమగ్రంథములు ఎక్కువ వినఁజాలకపోతినే అని నాకు సర్వదా విచారము.

* దోహా † చౌపాఈ

అయినను నాకు రాజకోటలో సర్వమత సంప్రదాయములందును సమత్వము అనాయాసముగా ఏర్పడినది. హిందూమతముయొక్క ప్రతిసంప్రదాయమునెడను ఆదరభావము కుదిరినది. ఏలయన, అచట మా తలిదండ్రులు రామాలయమునకును, శివాలయమునకును వెళ్లుచుండువారు. మమ్ములను తమతో తీసికొనిపోయెడివారు; లేక, మమ్ము పంపుచుండెడివారు. జైనధర్మాచార్యులు తఱుచు మా నాయనగారికడకు వచ్చుచుండువారు. మేము జైనులము కాకున్నను, నిషిద్ధమైనను, వారు మాయింట భుజించుచుండువారు. వారు మాతండ్రితో ధర్మచర్చయు, వ్యవహారచర్చయుఁగూడ చేయుచుండువారు.

ఇంతేకాక, మాతండ్రికి మహమ్మదీయులలోను, పారసీకులలోను మిత్రులు కలరు. వారు తమతమ మతములఁగూర్చి తఱుచు మాటలాడుచుండువారు. మాతండ్రియు గౌరవముతోడను, శ్రద్ధతోడను ఆలకించుచుండువాఁడు. నేను వారికి 'నర్సు'గా ఉండుటచే తఱుచు వారి సంభాషణము విన వీలయ్యెడిది. ఈవిషయములన్నియు కలిసి అన్ని సంప్రదాయములందును సమత్వమును కలిగించుటకు సాయపడెను.

అపు డొకక్రైస్తవమతము మాత్రమే మిగిలినది. దానియెడ నాకు ఒక విధమైన అరుచి పుట్టెను. ఆరోజులలో క్రైస్తవమతబోధకులు హైస్కూలు దాపున ఒకమూల నిలువఁబడి హిందువులను, వారి దైవములను నిందించుచు ఉపన్యసించుచుండువారు. అందులకు నాకు సహనము లేకుండెడిది. వారిని వినుటకు నేను ఒక్కమాటే అచట నిలిచియుందునుకాని దానితో మరి పనిలేకపోయినది. ఆసమయమున నే సుప్రసిద్ధుఁడగు ఒకహిందువు మతమునఁగలిసెనని వింటిని. అపు డతఁడు గోమాంసము తినక తప్పకపోయె ననియు, సారా త్రావకతప్పకపోయె

వనియు, వేషమునుగూడ మార్పక తప్పక పోయెననియు, పిదప అతఁడు హాటుతోగూడ సర్వము పాశ్చాత్యవేషముతో సంచరించుచుండె ననియు ఊరును నాడును మ్రోఁగిపోయెను. ఈమాట వినఁగా నాకు వ్యథ కలిగెను. గోమాంసము తినుట, సారా త్రావుట, వేషము మార్చుట, వీనిని విధించు మతము మత మనిపించుకొనఁ దని తలఁచితిని. ఈక్రొత్త క్రైస్తవుఁడు అప్పటికప్పుడే తన పెద్దల మతమును, వారి ఆచారములను, వారి దేశమును నిందింప మొదలిడె ననియు వింటిని. ఇవి అన్నియు క్రైస్తవమతముపట్ల అరుచి పుట్టించెను.

ఈరీతిగా నాకు ఇతరమతములందు సమభావము కలిగె నన్నంత మాత్రమున నాకు ఈశ్వరునియందు గాఢమగు శ్రద్ధ ఉండె నన్న మాటకాదు. ఈసమయమున నాకు మాతండ్రిగారి గ్రంథసంచయమున ఉన్న మనుస్మృతి చూడ పొసఁగెను. అందలి సృష్టి మొదలగు విషయములు నాకు ఎక్కువగా శ్రద్ధ కలిగింపకపోవు టటుండఁగ, కొంచెము నాస్తికత కలిగించెను.

అపుడచట మాపితృవ్యపుత్రుఁడు కలఁడు. అతఁడు గొప్ప మేధావి అని నాతలఁపు. అతనికి నాసందియము లెఱిఁగించితిని గాని ఆయన వానిని పోఁగొట్టలేదు. 'నీవు పెద్దవాఁడ వైనపుడు నీయంతట నీకే తెలియఁగలవు. నీవేమి? నీయీడునకు ఈప్రశ్న లేమి? ఇవి నీ యీడునకు తగవు' అని యీమాటలతో నన్ను పంపివేసెను. నేను ఊరకుంటిని గాని మనసులో తృప్తి లేదు. మనుస్మృతిలోని భక్ష్యాభక్ష్య ప్రకరణము మొదలైనవి లోకాచారమునకు విరుద్ధముగా ఉన్నటులు కానిపించెను. దీనికిఁగూడ ఆయన అదియే సమాధానము

చెప్పెను. తెలివియు, విద్యయు బాగుగా అభివృద్ధి చెందినపిదప నేను బాగుగా తెలిసికొనఁ గల నని నాలో నే ననుకొంటిని.

అపుడు మనుస్మృతి అహింసను బోధింప లేదు. నేను నామాంస భోజనకథను పైన చెప్పియుంటిని. మనుస్మృతి ఆ మాంసభోజనము పక్షమే అని తోఁచినది.

పాములు, నల్లులు మొదలయినవానిఁ జంపుటకూడ నీతివిహితమే అని అనుకొంటిని. ఆసమయమున అదియొక విధి యనుకొని నల్లులు మొదలగు వానిని చంపియున్నటులు గుఱుతు.

కాని ఒకవిషయము నాలో వేరుతన్నుకొనెను. అది యేదనఁగా, 'సృష్టికి నీతి మూలము, నీతికి సత్యము మూలాధారము' అనునది. కావున నాకు సత్యమే కావలసినది. దైనందినము సత్యము యొక్క మహిమ నాదృష్టిలో పెరుగుచున్నది; మరియు దానిని గుఱించి నాయొనర్చిన లక్షణమును విస్తారమగుచునే యున్నది.

మరియు ఒకగుజరాతీ నీతిపద్యమును నాహృదయమున అంకితమై పోయెను. అందలి 'అపకారికి ఉపకారము చేయుట' అనునది నాకు జీవనసూత్ర మాయెను. నేను అనేక ప్రయోగములు కూడ చేసి చూచితి ననిన నాకు దానిపై నెంతగుఱియో తెలియఁగలదు. ఇచట ఆచమత్కారములగు పద్యముల నుదాహరింతును.

సీ. జలమును నీకీయఁగలవాని కెందేని నొసఁగుమీ కడుపార నోగిరంబు
వందనంబును జేయువానికిఁ జేయుమీ భక్తిమై సాష్టాంగవందనంబు
దమ్మిడి నీకిచ్చు ధన్యాత్మునకు మాఱుగానిమ్ము మేల్మిబంగారుకాసు
కష్టంబులందు నక్కఱవచ్చువానికి నిమ్ము నీనెమ్మేని నేని కోసి

౧౦ మతములలో స్వల్పప్రవేశము

ఒకటి యొసఁగినఁ బదిరెట్లు లొసఁగవలయు
చెట్ట చేసిన మేలును జేయవలయు
ప్రాఁతకాలము నాఁటి యీ చేఁత లెల
ఆనుపూర్విగ సత్యాగ్రహస్థ [illegible]. ·

* పాణీ ఆపనే పాయ, భలుం భోజన తో దీజే,
ఆవీ నమావే శీశ, దండవత కోడే కీజే;
ఆపణ ఘానే దామ, కామ మహోరాతో నుః కరీవే,
ఆప ఉగారే ప్రాణ, తే తణా దుఃఖ మాం మరీవే;
గుణ కే డేతో గుణదశ గణో, మన వాచా కర్మే కరీ,
అవగుణ కేడే జే గుణకరే, తే జగమాం జీత్యో సహీ.

౧౧

సీమకు ప్రయాణ సన్నాహము

నేను ౧౮౮౭ సంవత్సరమున మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్ష ఇచ్చితిని. అప్పుడు అహమదాబాదు, బొంబాయియు పరీక్షాకేంద్రములు. దేశము దరిద్రమగుటచే కాఠియావాడువిద్యార్థులు దాపునఉన్నట్టియు, కొద్దిఖర్చుతో సరిపోవునట్టియు, అహమదాబాదు కేంద్రమునకే పోవ నభిలషింతురు. మా కుటుంబముయొక్క ఆర్థికస్థితికూడ అంతంతమాత్రముగా నుండుటచే నేనును ఆకేంద్రమునకే పోవలసివచ్చెను. రాజకోట నుండి అహమదాబాదునకు ఒంటరిగ పయనించుట నాకదియే మొదలు.

మెట్రిక్యులేషను అయిన పిదప కాలేజిలో చదువుమని మా పెద్దలు ప్రోత్సహించిరి. భావనగరమునను, బొంబాయిలోను కాలేజీలు కలవు. భావనగరమున ఖర్చు తగ్గును గాన అచటి శ్యామలదాసు కాలేజిలో జేరితిని. చేరితిఁగాని అక్కడ అంతయు అడవిఁగొడవ. ఉపాధ్యాయులు చెప్పునది నాకు తెలియలేదు. అది వారిలోటు కాదు. ఇంతియకాక అచటి అధ్యాపకులకు పెద్దపేరు. కాని నేను కసరుగాయను. మొదటి ఆఱుసెలలు ముగియఁగనే ఇంటికి వెళ్లితిని.

'మావుజీ దవే' అనువారు మా కుటుంబమునకు పురాణమిత్రము. మాకు మంచిచెడుగులు చెప్పువారు. బ్రాహ్మణులు; విద్వాంసులు; వ్యవహారకుశలురు. మా తండ్రిగారు గతించిన పిదపఁగూడ మా కుటుంబ కష్టసుఖములను ఆరయుచుండెడివారు. నా సెలవుదినములలో వారు

౧౧ సీమకు ప్రయాణసన్నాహము

మా యింటికి వచ్చిరి. ఆయన మా అమ్మగారితోను, పెద్ద అన్నగారితోను సంభాషించుచు నా చదువునుగూర్చి ముచ్చటించిరి. నేను శ్యామలదాసు కాలేజిలో చదువుచుంటినని తెలిసికొని, "ఇపుడు కాలము తాఱుమాఱయినది. తగినవిద్య లేక మీలో నెవరును మీ తండ్రిగారి హోదా పొంద నాశింపఁజాలరు. ఈ కుఱ్ఱవాఁ డింకను చదువుకొనుచు ఉండుటవలన ఇతఁడు ఆ హోదాను నిలుపుకొనునట్లు మాడవలెను. ఇతఁ డింకను బి. ఏ. ప్యాసు అగుటకు నాలుగైదేండ్లు పట్టును. అంతవఱకు తంటాలు పడినను నెలకు ఏఁబది అఱువది రూపాయలు సంపాదింపఁగలుగునే కాని దివాను కాలేఁడు. ఇతఁడు నా కుమారునివలె లాయరు అగుటకు ఇంకను చాల కాలము పట్టును. నాఁటికి దివానుగిరికి ప్రయత్నించు లాయరులు పలువురు ఉందురు. మీ రితనిని ఇంగ్లండు పంపుట శ్రేయమని నా అభిప్రాయము. బారిస్టరగుట చులకన అని నా కొడుకు కేవలరాము చెప్పును. మూఁడేండ్లకు తిరిగి రావచ్చును. వ్యయమును నాలుగైదు వేలకు మించదు. ఇంగ్లాండునుండి బారిస్టరై తిరిగివచ్చిన ఆ క్రొత్తయాతఁ డెంత దర్జాగా ఉన్నాఁడో చూడుఁడు! అతఁడు అడిగినఁ జాలు, దివానుగిరి యిత్తురు. ఈ సంవత్సరమే మోహన్దాసును ఇంగ్లాండు పంపుట నాకు మిసుల అభిమతము. కే-

...వురు ...

వినఁగనే ఎగిరిపడి, 'నన్ను ఎంతవడిగా పంపిన అంత మే'లని అంటిని. పరీక్షలు వడిగా ప్యాసగుట సులభము కాదు. కావున 'అయ్యా! నన్ను వైద్యమునకు పంపకూడదా?' అని అడిగితిని.

మా అన్న నా మాటకు అడ్డమువచ్చి—"నాన్నకు వైద్యమనిన ఇష్టములేదు. 'మనము వైష్ణవులము. మనకు పీనుఁగులను కోయుట పాడికాదు' అని వారు చెప్పుట నిన్ను ఉద్దేశించియే. నీవు వకీలు వగుట వారి కభిమతము" అనెను.

జోషీజీయు మా అన్నగారి పాటనే మరల ఇటులు పాడిరి: "నేను మీతండ్రివలె వైద్యవృత్తిని ద్వేషింపను. శాస్త్రనిషేధమును నాకు కానరాదు. కాని నీవు వైద్యము ప్యాసు అయినను 'దివాను' కాలేవు. నీవు దివాను కావలయును. చేతయినచో అంతకంటె గొప్ప వాఁడవు కావలెను. అటులయిననే మీ యీ గొప్పకుటుంబమును కాపాడఁగలవు. కాలము వడిగా మార్పుపొందుచున్నది. దినములు గడచినకొలఁది కష్టము పెరుఁగుచున్నది. కావున బారిష్టరగుట తెలివిగల పని" అని యిటులుచెప్పి, మా అమ్మగారితో "ఇఁక నాకు నేను చెప్పినది కొంచెము ఆలోచింపుఁడు. మరల నేను

సిద

కానిపింపదు. వారికి ఆహారమునెడ విధినిషేధములు లేవు. చుట్టలేక వారి నోరు ఎప్పుడును ఊరకుండదు. లజ్జ లేక వారు ఇంగ్లీషువారి ఉడుపులు ధరింతురు. ఇటు లుండుట మన కుటుంబసంప్రదాయము కాదు. నేను కొలందిలో తీర్థయాత్రకు పోవుచుంటిని. ఇక ఎన్నాళ్లో

౧౧ సీమకు ప్రయాణసన్నాహము

మా అమ్మగారును చింతలో మునిగిరి. ఆమెకు నన్నొడంబాయుట అనిష్టము. కాని నన్ను మానిపించుటకు ఇటు లొక యెత్తు ఎత్తెను: "మీ పినతండ్రిగారు ఉన్నారుకదా కుటుంబజ్యేష్ఠులు! మొదట వారితో ఆలోచింప వలయును. వారికి అంగీకారము అయ్యోనేని పిదప ఆలోచింతము." అని.

మా అన్నగారికి మరియొక ఆలోచన కలిగెను. 'పోరుబందరుపై మనకు కొంతహక్కు ఉన్నది. అచట లేలీగారు వ్యవహారాధికారులు. వారికి మన కుటుంబమునిన గౌరవము. మరియు పినతండ్రిపై ఆయనకు విశేషాభిమానము. నీ విద్యావ్యయమునకు సంస్థానము వారు కొంత సాయము చేయునటులు వారు తోడుపడవచ్చును' అని మా యన్న నాతో ననెను.

నాకు ఈ మాటలు బాగుగా ఉండెను. పోరుబందరునకు పోవ మూట కట్టితిని. ఆరోజులలో రైళ్లు లేవు. ఐదు దినములు ఎద్దుబండి ...ము. నేను ... చెప్పనే చెప్పితిని. కాని

శేషముముందు -

ము చేయఁబడదు' అని రెండుమాటలు చెప్పి పైకి వెళ్లిపోయిరి. నేను దొరగారిని మాటకు చాల తయారుచేసికొంటిని. నేను మెలఁకువతో కొన్ని వాక్యములు వల్లించికొనిపోయితిని. వంగి వంగి రెండుచేతులతో సలాముచేసితిని. కాని అవి యన్నియు ఉప్పునకుఁగూడ కాలేదు.

పిదప నా భార్యనగలపై దృష్టి పోయెను. మాఅన్నగారి యెడ నాకు పరమవిశ్వాసము కలదు. ఆయన ఉదారత నిస్సీమము. ఆయనకు నాపై పుత్రవాత్సల్యము.

నేను పోరుబందరును విడిచి రాజకోటకు వచ్చి జరిగినదంతయు చెప్పితిని. నేను జోషీతో ఆలోచించితిని. అక్కఱయగుచో అప్పు చేసియేని ఇంగ్లాండు వెళ్లుమని ఆయన సలహా యిచ్చెను. నా భార్య నగకట్టు రెండుమూఁడు వేలు చేయుననియు, దానిని అమ్మి ఇంగ్లాండునకు పోదుననియు అంటిని. ఎటులేని ద్రవ్యమును సమకూర్తునని మా అన్న వాగ్దానము చేసెను.

కాని మా అమ్మకు ఇంకను ఇష్టము లేదు. ఆమె నలుసులు ఏఱుఁదొడఁగెను. ఇంగ్లండులో యువకులు చెడిపోదురని ఆమె కెవరో చెప్పిరి. మరియొకఁడు గోమాంసము తిందురని, ఇంకొకఁడు కల్లులేనిది బ్రతుకనేలేరని చెప్పిరి. 'ఇది యంతయు నేమి?' అని ఆమె ప్రశ్నించెను.

నే నంటిని—'నన్ను నమ్మవా? నేను నీకడ బొంకను. నేను ఇవి యేమియు ముట్టనని ఒట్టుపెట్టుకొందును. మరియు అటువంటి అపాయ మేదేని ఉన్నయెడల జోషీజీ నన్ను వెళ్లు మనునా?'

'నాకు నీపై నమ్మిక ఉన్నది కాని అంతదూరదేశమున ఉన్నచో ఎటులు నమ్ముట? నా కేమియు తోఁచుటలేదు. బేచరజీస్వామిని అడిగి చూతును' అని ఆమె యనెను.

బేచరజీస్వామి అసలు మోఢ్ వైశ్యుఁడు. పిదప జైన సాధువు ఆయెను. ఆయనయు జోషీజీవలెనే మాకుటుంబమునకు మేలు కోరు వాఁడు. ఆయన నా పక్షమునకు వచ్చి, 'ఇతనినుండి మూఁడు వాగ్దానములు పుచ్చుకొని ఇంగ్లండునకు పంపవచ్చును' అని చెప్పి, 'మద్యమును, మాంసమును, మహిళను ముట్టనని నాచే ప్రమాణము చేయించిరి. ఇది జరిగినపిదప మా అమ్మ అంగీకరించెను.

హైస్కూలునందు నన్ను వీడుకొలుపుటకు సమ్మేళనము జరిగెను. రాజకోటలోని ఒకచిన్నవాఁడు ఇంగ్లాండు పోవుట ఒక అసాధారణ విషయము. నేను నాకృతజ్ఞత తెలుపుచు కొన్నిమాటలు వ్రాసితిని. కాని వానిని చదువ నాపని అట్టిట్టయినది. నాఁడు వానిని జదువ నాతల తిరిగినది. నా మేను వడఁకినది. ఇది నాకు గుఱుతు.

పెద్దల దీవెనలతో బొంబాయికి పయనమైతిని. బొంబాయికి ఇదియే నా ప్రథమప్రయాణము. మాయన్న నన్ను అనుగమించెను. కాని ఇల్లు అలుకఁగనే పండువా? బొంబాయిలో కొన్ని గండములు గడవవలసియుండెను.

(౧౨)

జాతి బహిష్కారము

మా అమ్మ ఆజ్ఞను, ఆశీర్వాదమును బడసి పసుఁబాపను, భార్యను విడిచి అధికోత్సాహముతో బొంబాయికి బయలుదేఱితిని. జూన్ జులై నెలలలో భారతసముద్రము (Indian Ocean) చాల ఒడుదుడుకుగా నుండును. 'మీ తమ్మునికి సముద్రయానము ఇదియే మొదలు గాన నవంబరునఱకును వెళ్లుట మంచిది కాదు; మొన్న నీనడుమనే తుపానుచే ఒక స్టీమరుకూడ మునిఁగిపోయినది'అని కొందఱు మిత్రులు బొంబాయిలో మాఅన్నకు చెప్పిరి. కావున వెంటనే వెళ్లుటకు మా అన్న అంగీకరింపలేదు. అచట ఒక మిత్రునియింట నాకు బస ఏర్పఱచి మా అన్న రాజకోటకు మరలి తన యుద్యోగమునఁ జేరెను. నాకుఁ గావలసిన ప్రయాణ వ్యయమును మాబావదగ్గఱ నిచ్చి నా కిమ్మనియు, వలసిన సాయమునంతయు చేయుఁడని తనమిత్రులతోడను చెప్పి పోయెను.

బొంబాయిలో నాకు ప్రొద్దు పోయెడిది కాదు. రేయుంబవలు సీమ ప్రయాణపు కలవరింతలే.

ఇంతలో మా కులమువారిలో నా సముద్రయానమునుగూర్చి ఆందోళనముసాగెను. అంతవఱకు మా వర్ణమువారైన మోఢ్ బనియాలు ఎవరును సీమ త్రొక్కలేదు. నేను సీమకు పోదలఁచితిఁ గాన నన్ను వెలివేయవలయునని కులమున కొందఱకు ఆవేశము కలిగెను. అందులకు ఒకసభ జరిగెను. కులస్థులు చాలమంది వచ్చిరి. నన్ను పిలువనంపిరి. నాకు

అంత సాహసము ఎటులు వచ్చెనో నాకే తెలియదు; నే నాసభకు నిర్భయముగా వెళ్లితిని. ఆ కులపు పెద్దయగు సేటునకును, మాతండ్రికిని నెయ్యము కలదు. మరియు ఆయన మాకు దూరబంధువు.

'కులధర్మమునుబట్టి నీవు సీమ కేఁగుట పాడిగాదు. సముద్రయానము మనకు నిషేధము. మరియు అచట ధర్మపాలనము చేయుట అశక్యమనియు వింటిమి. అచట దొరలతో కలిసి తినుట, త్రాగుట తప్పని సరి' అని సేటు నాతో అనెను.

నేనిటులు బదులు పల్కితిని:—'సీమకు వెళ్లుట ఎంతమాత్రము ధర్మేతరము కాదు. నే నచటికి విద్యకొఱకే పోవుచున్నాను. తాము వేనికి భయపడుచున్నారో వానిని తాఁకనని మా అమ్మచెంత శపథము చేసితిని. అది నన్ను కాపాడఁగలదు'.

'నీ వక్కడికి వెళ్లిన పిదప ధర్మమెంతయు సాగకుండుట నిక్కువము. మీతండ్రిగారికిని, నాకును ఎట్టిచెలిమి కలదో నీ వెఱుఁగుదువు గాన నామాట నీవు వినవలెను' అని సేటు పల్కెను.

'అయ్యా, నే నాచెలిమి నెఱుఁగుదును. మీరు నాతండ్రివంటి వారే కాని సీమకు వెళ్లవలె నను నానిశ్చయమును మార్చుకొనఁజాలను. వేఱుఉపాయము లేదు. మా తండ్రిగారికి మిత్రుఁడును, సలహా చెప్పువాఁడును, విద్వాంసుఁడును అగు ఒక బ్రాహ్మణుఁడు కలఁడు; ఆయనకు సీమకు వెళ్లుటయం దేమియు దోషము కానరాలేదు. మా అమ్మగారును, అన్నగారును అంగీకరించిరి' అని నే నంటిని.

'కులమువారి ఆజ్ఞను నీవు మన్నింపవా?'

'నాకు వేఱుదారి లేదు. కులమువారు దీనిలో కల్పించుకొనఁగూడ దనియే నా తలఁపు'.

ఈ ప్రత్యుత్తరముతో సేటునకు ఆగ్రహము కలిగి నాలుగు చీవాట్లు వేసినాఁడు. నేను నిబ్బరముగా కూర్చుంటిని.

'నేఁడు ఇతనిని వెలివేసితిని. వీనికి సాయముచేయువారికిని, వీనిని సాగనంపుటకు స్టీమరురేవునకు పోవువారికిఁగూడ ఒకరూపాయి పావలా జరిమానా వేసితిని' [సాలగ్రామదానము] అని సేటు ఆజ్ఞాపించెను.

నేను ఇసుమంతయు చలింపలేదు. సేటుకడ సెలవు గైకొని వెడలివచ్చితిని. మా అన్నకు ఈవిషయము తెలిసినచో వెనుకకు పిలుచునేమో అని అనుకొంటిని గాని ఆయన 'కులమువారు వెలివేసినను భయపడవలదు; నీవు సీమకు వెళ్లుట మానవలదు.' అని వ్రాయుట పరమభాగ్యము.

ఇది జరిగిన పిమ్మట నాకు తొందర ఎక్కువ ఆయెను. వీరందఱును మా అన్నగారికి ఎక్కువ ఒత్తిడి కలిగించినచో వారి అభిప్రాయము ఎక్కడ మాఱునో యని నేను తొట్రుపడుచుండఁగా, జునఘుడు వకీలు ఒకఁడు ఇంగ్లండునకు బారిస్టరు పరీక్షకుఁగాను సెప్టెంబరు నాలుగవతేదీని బయలుదేఱు ఓడపై పోవుచున్నాఁడని వార్త వచ్చెను. నే నావార్త మా యన్నగారి మిత్రులకు ఎఱిఁగించితిని. ఇట్టి సహవాసము పోఁగొట్టుకొనఁ గూడదని వారును అంగీకరించిరి. ఇఁక అవకాశము ఎంతయో లేదు. మా అన్నకు తంతి నీయఁగా ఆయనయు అంగీకరించెను. మాబావను పైక మిమ్మని అడిగితిని. అతఁడు సేటు ఆజ్ఞ ప్రస్తావించి, 'నన్ను వెలివేసెదరు గాన ఈయఁజాల'నవెను. పిదప నేను మా కుటుంబమునకు మిత్రులగు ఒకరి యింటికి వెళ్లి, నా పయనమునకు ఆవశ్యకమగు సొమ్మును బదులిచ్చి మా అన్నవద్ద వసూలుచేసికొనుఁడని

కోరితిని. ఆయన నాకోరిక నెఱవేర్చుటయ కాక నన్ను చాల ప్రోత్స హించెను. వారి కెంతయు కృతజ్ఞత తెలుపుకొంటిని. వారు ఇచ్చినడబ్బు ను పుచ్చుకొని వెంటనే టికెట్టు కొంటిని. నే నిఁక ప్రయాణమునకు సరంజామా సిద్ధముచేసికొనవలెను. అనుభవశాలియగు ఒక మిత్రుఁడు బట్టలు మున్నగు వానిని తయారుచేయించెను. అవి చాల వింతగా నుండెను. అందు కొన్ని నాకు బాగున్నవి; కొన్ని బాగులేవు. ఇటీవల నేను తాల్చుటకు అంగీకరించు నెక్టైని ఆనాఁడు ఏవగించుకొంటిని. పొట్టి చొక్కా (జ్యాకెట్టు) తొడుగుకొనుట నాకు సిగ్గాయెను. ఇంగ్లాండునకు పోవు ఉత్కటమగు ఇచ్ఛముందు ఈ అనిచ్ఛకు ఆట్టే తావు లేదు. ఇఁక పయనమున కావలసిన తినుబండము నాకడ నిండుగాఁ గలదు. జునఘడ్ వకీలు త్ర్యంబకరాయి మజముదారుగారి గది (కేబిను) లోనే నామిత్రులు నాకొక శయ్యను (బెర్తు) పుచ్చుకొనిరి; మఱియు వారితో నాకు పరిచయము గలిగించిరి. ఆయన వయసు వాఁడు; జ్ఞానము, లోకానుభవము కలవాఁడు. నేను ఇంకను లోకానుభవము లేని పదునెనిమిదేండ్ల కసరుగాయను. మజముదారుగారు 'ఇతని గుఱించి మీరు భయపడవల' దని చెప్పిరి.

ఇటులు నేను ౧౮౮౮ సం. ౪వ సెప్టెంబరునాఁడు బొంబాయి నుండి బయలుదేఱితిని.

౧౩

తుదకు సీమ

నాకు సముద్రయానమువలన తఱచు అందఱకు వచ్చు వాంతి మొదలగు వ్యాధి రానే లేదు. కాని దినములు గడచిన కొలఁది ఆరాటముగా నుండెను. కొట్టు పెత్తనగానితో మాటలాడుటకుఁ గూడ నాకు కొంకు. నాకు ఇంగ్లీషు మాటలాడుట ఎప్పుడును అలవాటు లేదు. రెండవ సెలూనులో ఒక్క మజుముదారుగారు తక్క తక్కినవా రందఱు ఆంగ్లేయులే. వారితో నేను మాటలాడఁజాలకుంటిని. వారు నాతో మాటలాడ తటస్థించినపుడు వారి ఉద్దేశము తెలియునది కాదు. తెలిసినపుడును బదులు చెప్పఁజాల కుంటిని. నేను పైకి తెలియఁజెప్పుటకు ముందు ప్రతివాక్యమును లోపల కూడఁబలికికొనవలసివచ్చెడిది. భోజనసమయములందు కత్తులను, ముల్లుగరిటెలను వాడుట నేనెఱుఁగను; మఱియు చేసినపదార్థములలో మాంసము లేని పదార్థ మేదో అడుగుటకు నాకు ధైర్యము చాలదు. అందువలన నే నెన్నఁడును భోజనశాలలో పదిమందితో కలిసి భుజింప లేదు. ఎప్పుడును నా గదిలోనే భుజించుచుంటిని. భోజ్యము లన్నవో, ముఖ్యముగా నేను తెచ్చుకొన్న చిఱుదిండ్లును, పండ్లును. మజుముదారుగారికి ఇట్టి బాధ లేదు. ఆయన అందఱిలోను కలిసిపోఁగలఁడు. ఆయన అందఱితోను కలిసిమెలిసి స్టీమరు పైతట్టున సంచరించుచుండఁగా, నేను పగలు నా గదిలో దాఁగియుండి, సాయంకాలమున కొలఁదిమంది ఉన్నపుడే పైకిఁ బోవ సాహసించుచుండువాఁడను. మజుముదారుగారు నీవును

బాటసారు లందఱితో కలిసి మెలిసి యుండుమనియు, బిడియపడక మాటాడుమనియు ఎల్లప్పుడు చెప్పుచుండెను. మఱియు లాయరులు నోరు కలవారుగ ఉండవలయునని తన అనుభవములు కొన్ని చెప్పెను. మఱియు అవకాశము చిక్కినప్పుడెల్ల ఇంగ్లీషు మాటలాడుమనియు, తప్పులను లెక్క గొనవలదనియు, పరభాషలో తప్పులు రాక మానవనియు వారు బోధించిరి. కాని ఏదియు నా జంకును తీర్చలేదు.

ఒక ఆంగ్లేయుఁడు దయతో నన్ను మాటలలోనికి దింపెను. అతఁడు నా కంటె పెద్ద. నీవు ఏమి తింటివి? నీ కేమిపని? నీవెక్కడికి వెళ్లుచుంటివి? నీ కీ మోమోట మేమిటి? ఈరీతిగా ప్రశ్నించెను. ఆయన నన్ను అందఱితో పాటు పంక్తికి రమ్మనియు సలహా ఇచ్చెను. నా మాంసత్యాగదీక్షను నవ్వి, మిత్రునివిధమున, మేము ఎఱ్ఱసముద్రము (Red Sea) లో ఉండఁగా, ఇటులు చెప్పెను—'బిస్కే సముద్రమును చేరనంతవఱకు నీ వనుకొన్నటు లుండును గాని పిమ్మట నీ నియమమును మార్చుకొనవలసి యుండును. మాంసము తిననియెడల బ్రతుకఁజాలనంత చలి ఇంగ్లండులో ఉండును.'

'అచట మాంసము వర్జించియు బ్రతుకవచ్చునని జనులు చెప్పఁగా వింటినే' అని నే నంటిని.

'అది నట్టి కల్ల. నా యెఱుకలో అట్టివా రెవరును లేరు. ఒకటి చూడు: నేను సారా త్రాగుచున్నను నిన్ను త్రాగుమంటినా? కాని మాంసముతిని తీరవలెను. తినకున్న బ్రదుకఁజాలవు.'

'మీ ఉపదేశమునకు వందనములు కాని నేను మాంసము ముట్టనని మా అమ్మగారికడ యథావిధిగ ప్రమాణము చేసితిని కావున తినఁజాలను. అది లేకుండ జరుగదేని ఇంటికి తిరిగి వెళ్లుటయే మేలని తలఁతును.'

౧౩ తుదకు సీమ

మేము బిస్కే సముద్రమునఁ జొరఁబడితిమి కాని మద్యమాంసముల అక్కఱ కానరాలేదు. మాంసము ముట్టలేదని ఉల్లాకులు (సర్టిఫికేటులు) పుచ్చుకొమ్మని ఇంటికడ చెప్పిరి. కావున నే నా ఆంగ్ల మిత్రుని ఒక సర్టిఫికెట్టు ఇమ్మని కోరితిని. అతఁడు సంతోషముతో ఇచ్చెను. నేను దానిని కొంతకాలము ముల్లెవలె దాఁచుకొంటిని. మాంసభోజులు కూడ మాంసభోజులు కానియటులు సర్టిఫికేటులను సంపాదించుచుండుట చూచినపిమ్మట నాకు దానిపై మోజు తగ్గెను. నా మాటను నమ్మనిచో సర్టిఫికేటు సంపాదించుకొని మాత్రము లాభమేమి?

ఎట్లో ప్రయాణము ముగిసి మేము సౌతాంప్టన్ చేరితిమి. అది శనివారమని అనుకొందును. నా మిత్రులు తెల్ల ఉన్ని సూటు (లాంగు,కోటు, వేస్టుకోటు) తయారు చేయించి యిచ్చిరి. ఓడలో నల్ల సూటే ధరించితిని. రేవులో దిగినపుడు సూటు బాగుగా ఉండునని దాని తాల్చితిని. అవి సెప్టెంబరు తుది దినములు. అచట నున్నవారిలో నేను గాక మఱియెవ్వరును అట్టివస్త్రులఁ దాల్పలేదు. చాలమంది తమ సామగ్రిని తాళపుచెవులతో కూడ గ్రిండ్లే కంపెనీ ఏజంటు వశమున ఉంచిపోవుచుండుట చూచి నేనును అట్లు చేయవలయునని నా సామానును తాళపుఁజెవులతో అతని వశముననే ఉంచితిని.

నా కడ డాక్టరు ప్రాణజీవన మెహతా, దలపతరాం శుక్ల, రంజిత్ సింహ మహారాజు, దాదాభాయి నౌరోజీగార్ల పేర నామిత్రులు ఇచ్చిన సిఫారసు ఉత్తరము లున్నవి. లండనులో విక్టోరియా హోటేలులో బసచేయుఁడని ఓడలో ఒకరు మాకు సలహా ఇచ్చిరి. దాని ననుసరించి నేనును, మజుముదారు గారును ఆ హోటేలునకే వెళ్లితిమి. ఏడ్నే

సినటులు తెల్లదుస్తులలో ఉన్నది నేనొకఁడనే కాన అదియే దుర్భర మాయెను. మఱియు మఱునాఁడు ఆదివారమగుటచే గ్రిండ్లే కంపెనీ వారు నాఁడు సామానుల నియ్యరని హొటేలులో తెలిసినందున నా రుసరుస మఱికొంత ఎక్కుడాయెను.

సౌతాంప్టనునుండి డాక్టరు మెహతాగారికి నేను తంతినిచ్చితిని గాన ఆయన ఆదివారమున రాత్రి ఎనిమిది గంటలకు హొటేలునకు వచ్చి నన్ను చాల నాదరించెను. నా ఉన్నిదుస్తులఁ జూచి ఆయన నవ్వెను. మాటలాడుచుండఁగా ఆయన టోపిని అచింతితముగా తీసికొని దాని మృదుత్వమును తెలిసికొనఁగోరి అనకతనకగా చేతితో అటిటు చమిరి దానిపై రోమములను కలఁచితిని. మెహతాగారు కొంచెము కోపదృష్టితో నన్ను వారించిరికాని అప్పటికే పొరపాటు జరిగిపోయినది. ఈఘటన ముందరికి మందలింపు. ఇది నాకు పాశ్చాత్యదేశాచారమున మొదటి పాఠము.—అందుల విశేషములఁగూర్చి మెహతాగారు ఇటులు ఉపదేశించిరి: ఇతరుల వస్తువుల తాఁకకుము. హిందూదేశము నందువలె ఇచట ప్రథమపరిచయముననే ఎవరిని ప్రశ్నలు వేయకుము. బిగ్గఱగా మాటలాడఁ వలదు. మనము హిందూదేశములో 'అయ్యా (Sir)' అని సంబోధించినటులు ఇచట సంబోధింపవలదు. ఏలన, ఇచట నౌకరులును, తాబేదారులును మాత్రమే వారి యజమానులను 'అయ్యా' అని సంబోధింతురు-ఇత్యాది. హొటేలువ్యయ మధికమగును గాన ఏదో ఒక కుటుంబమున ప్రవేశింపుమని ఆయన చెప్పెను. సోమవారము ఆ విషయమును నిర్ధారింప నిశ్చయించితిమి.

శ్రీ మజుముదారుగారికిని, నాకును హొటేలు కష్టముగానే యుండెను. మిగుల వ్యయము హెచ్చె. మాల్టానుండి సింధుదేశీయు లొకరు మాతోపాటే వచ్చిరి. వారికిని మజుముదారుగారికిని నేస్తము కలిగెను.

వారికి లండను క్రొత్తగాదు. ఆయన మాకు అద్దెగదులు విచారింతునని చెప్పెను. మేమును అందు కంగీకరించితిమి. సోమవారమునాఁడు గ్రిండ్లేకంపెనీనుండి మా సామానులు రాఁగనే హోటేలువారికి ఈయవలసిన సొమ్మును ఇచ్చివేసి మా సింహమిత్రుఁడు నాకుఁగాను అద్దెకుఁగొన్న గదులలో ప్రవేశించితిమి. హోటేలువారు మూఁడు పౌనులు అనఁగా మూఁడు కాసులు పుచ్చుకొన్నటులు సబుతు. నేను గుండెలు బాఁదుకొంటిని. నే నింత డబ్బిచ్చినను కటిక ఉపవాసము చేయవలసి వచ్చెను. ఏలన నాకేదియు రుచింపలేదు. ఒకపదార్థము త్రోసివైచి మఱియొకటి తెమ్మందునుగదా, అదియు నంతే. హబ్బో, ఇంటికిఁగూడ గూబలు నులిమి వసూలుచేసిరి. ఇంతవఱకు బొంబాయినుండి నేను తెచ్చుకొన్న పదార్థములు తినియుంటిని.

ఈ క్రొత్తగదులలోఁగూడ నాకు సరిగా లేదు. నా మనస్సు ఎప్పుడును దేశముమీఁద, ఇంటిమీఁద, అమ్మమీఁద బెంగ. రాత్రి ఇంటి సంగతులు గుర్తు వచ్చి కన్నీరు ఓడుచుండుటవలన నిద్ర యను మాటలేదు. నా కష్టము నొకరితో చెప్పుకొనునది కాదు. ఒకవేళ చెప్పికొనినను ఫలమేమి? ఇది పోవు ఉపాయము లేదు. ప్రతిదియు క్రొత్త. ప్రజలు, వారి ఆచారములు, వారి యిండ్లు గూడ క్రొత్త. పాశ్చాత్య దేశాచారము నాకు సరిక్రొత్త కావున కడుమెలఁకువతో ఉండ నాయెను. శాకాహార ప్రతిజ్ఞ యొకటి పైపెచ్చు. ఇఁక భోజ్యములు కూడ అరుచ్యములు. నా పని అటు చూచిన నుయ్యి, ఇటు చూచిన గొయ్యి. ఇటు ఇంగ్లండులో ఉండలేను, అటు ఇండియాకు మరలను లేను. 'రానే వచ్చితివి, ఈమూఁడేండ్లు ఉండ నిశ్చయింపుము' అని నా అంతరాత్మ బోధించెను.

౧౪

నా అభిరుచి

డాక్టరు మెహతాగారు నేను విక్టోరియాహోటేలులోనే ఉందుననుకొని సోమవారమునాఁడు అచటికి వెళ్లిరి. మేము అచటినుండి వెళ్లితిమని ఎఱిఁగి మా క్రొత్తబస విలాసము తెలిసికొని మరల అక్కడికి వచ్చిరి. నేను ఓడలో నట్టి తెలిపితక్కువచే తామర తెచ్చుకొంటిని. ఎట్లనఁగా- మేము స్నానాదులకు సముద్రోదకము ఉపయోగించు చుంటిమి. అందు సబ్బు కరఁగదు. నాగరకత అనుకొని నేను సబ్బు రుద్దుకొనుచుంటిని. దానివలన శరీరము పరిశుభ్రము అగుటకు బదులు జిగటలు సాగ నారంభించెను. అందువలన తామర పుట్టెను. నేను డాక్టరు మెహతాగారికి చూపఁగా వారు ఆసెటిక్ ఆసిడ్ (acetic acid) పూయుమనిరి. అది పూయఁగనే భగ్గున మండి ఏడ్పు వచ్చుట నాకు గుఱుతు. నాగదిని, అందలి ఏర్పాటును వారు పరీక్షించి బాగుగా లేదనునటులు తలత్రిప్పిరి. 'ఇచట బాగుగ లేదు. మనము ఇంగ్లాండు వచ్చుట విద్యాభ్యాసమునకే యైనను విశేషముగ ఇచటి ప్రజల ఆచారవ్యవహారములఁగూడ గ్రహింపవలయును. ఇందులకు ఎవరి కుటుంబముననో ఒకరి కుటుంబమున ఉండుట ఆవశ్యకము. దానికి ముందు ఎవరికడనేని ఆ పద్ధతి నేర్చికొనవలెను. నే నట్టిచోటునకు నిన్ను తీసికొని వెళ్లెదను రమ్ము!' అని మెహతాగారనిరి.

నేను కృతజ్ఞతతో ఇయ్యకొని వారి మిత్రుల బసకు చేరుకొంటిని. ఆ మిత్రుఁడు నన్ను సోదరునివలె చూచెను. ఇంగ్లీషువారి ఆచారాదుల

ను శిక్షించెను. ఇంగ్లీషు మాటలాడుటయు అలవాటు చేసెను. నా భోజనవిషయము మాత్రము కడు కష్టమాయెను. ఉప్పును పోపును లేని కూరలు నాకు సయింపవు. నాకేమి చేయవలెనో భోజనము పెట్టు నా మెకును తోఁచకుండెను. ఉదయమున ఓటుపిండిజావ (oatmeal porridge) ఉండెడిది. దానితో చాలవట్టు కడుపు నిండెడిది కాని మధ్యాహ్నమునను, సాయాహ్నమునను ఏమియు రుచించునది కాదు. ఇంచు మించు ఉపవాసము. ఆ మిత్రుఁడు మాంసము తినవలెనని ప్రతిదినమును వాదించుచుండెను గాని నేను నా శపథమును తెలిపి ఊరకుండువాఁడను. మధ్యాహ్నసాయాహ్నములందు మురబ్బా, ఆకుకూర, రొట్టెయు ఉండెడివి. నేను బాగుగా తినువాఁడ నగుటచే అది సరిపోవునది కాదు. మరల నడిగి వేయించుకొనుట ఒప్పుకాదని సుతి రెండు మూఁడు రొట్టెముక్కలడుగుటకు బిడియపడువాఁడను. పైఁగా ఆరెండు పూఁటలలో నేనో ఒకపూఁట పాలు శూన్యము. ఈ పద్ధతి చూచి పట్టఁజాలక నా మిత్రుఁడు "నీవు నా సోదరుఁడవై యుండుచో [illegible] కట్టించియుందును. ఇచ్చట తప్పని సరియై [illegible] దాని నీ తల్లికడ చేసిన [illegible] మే కాదు. అది 'లా'నసుస

నేను మాత్రము చలింపలేదు. దీని గురించి రోజును వాదప్రతి వాదములు జరుగుచునే యుండెను. ఆయన వాదించినకొలఁది నేను మతి కొంచెము బిగియుచుంటిని. నేను ప్రతిదినము భగవంతుని రక్షింప ప్రార్థించుచుంటిని. ఆరక్షణయు కలుగుచుండెను. నేనటులు ప్రార్థించుట నాకు భగవంతునిఁగూర్చి బాగుగా తెలిసి కాదు. నన్ను అటులు చేయించునది నమ్మకము—అదియు చిన్ననాఁట రంభవిత్తిన విత్తనమే.

ఒకనాఁడు నా మిత్రుఁడు బెంథంగారు వ్రాసిన Theory of Utility అను గ్రంథమును చదువసాగెను. నా పని అయినది. ఆ భాష నాకు తెలియలేదు. అతఁడు బోధింప మొదలిడెను. నేను ఇటులంటిని: "అయ్యా, నన్ను క్షమింపుఁడు. ఈ గహనవిషయములు నా తల దాఁటినవి. మాంసాహార మావశ్యకమని ఒప్పుకొందును. కాని నేను నా ప్రమాణమును జవదాఁటను; దాని గురించియు వాదింపను. నేను మీతో వాదించి జయింపలేనని ఒప్పుకొందును. అజ్ఞుఁడ నని గాని, పెంకెనని గాని, తలఁచి నన్ను విడిచిపెట్టుఁడు. తమ ప్రేమకు మెత్తును. తాము నా హితైషులని ఎఱుఁగుదును. [illegible] కే మరలమరల చెప్పుచున్నారనియు తెలి[illegible]ము విడువఁ జాలను. ప్రతిజ్ఞ ఎన్నఁడు[illegible]"

౧౪ నా అభిరుచి

నాదారుపడిపోవుదుననియు, ఈరీతిగా నున్నచో నాకు ఇక సీమ ఇంపవనియు ఆయనకు బెంగ.

ఇటులు నేనొక నెల ఉపేమువారి చేసితిని. ఆమిత్రుని యిల్లు 'రిచ్‌మండు'లో కలదు. కావున వారమునకు ఒకటి రెండు మారుల కంటె లండను పోవ వీలులేదు. కావున నా కొకకుటుంబమున బస ఏర్పడవలయునని డా॥ మెహతాగారును, దలపతరాం శుక్లాగారును నిశ్చయించిరి. వెస్టు-కెన్సింగ్టనులో ఒక ఆంగ్లో ఇండియను కుటుంబమున శ్రీశుక్లాగారు నాకు వసతి ఏర్పాటుచేసిరి. ఆయింటియామె వితంతువు. ఆమెకు నా శపథ మెఱిగించితిని. ఆమె నన్ను మెలకువతో చూచుకొనెను. నే నచట ప్రవేశించితిని. కాని అచటగూడ నాకు కటిక ఉపవాసమే. తినుబండారములు కొంత పంపుటకుగాను ఇంటికి వ్రాసితిని గాని అప్పటి కింకను రాలేదు. ప్రతిదియు అరుచ్యము. 'ఇదిబాగుగా నున్నదా?' అని ఆమె ప్రతిదినము ప్రశ్నించునది కాని ఆమె ఏమి చేయగలదు? నా బిడియము ఎప్పటట్లనే యుండెను. నా ముందు పెట్టిన దానికంటె ఎక్కువ యేమియు అడుగ లేకుంటిని. ఆమెకు ఇరువురు కూతుండ్రు. వారు చెరియొక రొట్టెముక్కను బలవంతముగా వేయుచుండిరి. రొట్టెకు రొట్టె వేసినగాని నాకు చాలదని వారికి తెలియదు.

నా కిప్పటికి నిలుప చిక్కను. నేనింకను సరిగా చదువు సంప లిడలేదు. శుక్లాగారి [illegible] చిన వా [illegible] చదువు చుంటిని. [illegible]

ఇఁక నేను ఊరు తిరుగ మొదలు పెట్టితిని. మాంసము లేని దుకాణములు (restaurant) వెదుకఁ జొచ్చితిని. నగరమున అట్టివి కొన్ని కలవని గేస్తురాలు (landlady) తెలిపెను. నేను ప్రతిదినము పది పండ్రెండు మైళ్లు తిరిగి చవుకపాటు దుకాణములో కడుపునిండ రొట్టె తినుచుండువాఁడను గాని ఎపుడును తృప్తిలేదు. ఇట్లు ఊరు తిరుగుచుండఁగా ఒకనాఁడు ఫారింగ్డన్ వీథిలో శాకాహారాలయము (vegetarian restaurant) ను పట్టుకొంటిని. తనకు కావలసిన వస్తువు దొరికినపుడు బాలునికి ఎట్టి సంతసము కలుగునో దానిఁ జూడఁగనే నాకును అట్టి సంతసమే కలిగెను. నేను లోపలికి వెళ్లక ముందు ద్వారసమీపమున ఒక గాజు కిటికీలో అమ్మకమునకు ఉంచిన కొన్ని పుస్తకములను చూచితిని. వానిలో Salt's Plea for Vegetarianism అను పుస్తకము చూచి ఒక షిల్లింగునకు దాని కొని తిన్నగా భోజనశాలలోనికి వెళ్లితిని. నేను ఇంగ్లాండులో కాలు పెట్టిన పిదప కడుపార కుడిచిన దానాఁడే. భగవంతుఁడు నన్ను రక్షింప వచ్చినటు లుండెను.

నేను సాల్టుగారి పుస్తకము సంపూర్ణముగా చదివితిని. అది నాకు నచ్చెను. ఈపుస్తకము చదివిననాఁడు మొదలుకొని మనఃపూర్వకముగా నేను శాకాహారి నైతినని చెప్పుకొనవచ్చును. నేను మా అమ్మగారి ముందు ప్రమాణము చేసిన దినము నాకు ఆనందదాయకమాయెను. [illegible] చేసిన ప్రమాణము [illegible]ను అనుసరించి అప్పటికి [illegible] మాంసభోజి కావలెన [illegible]

౧౫

ఆంగ్ల వేషము

దినదినము నాకు శాకాహారమునెడ నమ్మకము పెరుగసాగెను. సాల్టుగారి పుస్తకము చదివిన పిదప ఆహారవిషయములను గూర్చిన పుస్తకములను చదువవలెనను ఆసక్తి మెండాయెను. దొరికిన పుస్తకములనెల్ల చదివితిని. వీనిలో హోవర్డు విలియమ్సుగారు వ్రాసిన 'ఎతిక్స్ ఆఫ్ డయట్' అను గ్రంథ మొకటి. అందు ఆదికాలమునుండి నేటివఱకు మనుష్యుల ఆహారములనుగూర్చి చర్చ కలదు. మఱియు అందు పైథాగరస్, జీసస్ మొదలుకొని నేటివఱకును ఉన్న మతకర్తలును, ప్రవక్తలును అందఱును ఆకు బువ్వయే తిన్నవారు అని నిరూపింపఁబడినది. డాక్టర్ ఆనా కింగ్స్‌ఫర్డ్ అనునామె వ్రాసిన The Perfect Way in Diet అను గ్రంథము ఉత్తమ మైనది. డాక్టరు అల్లిన్సన్‌గారు ఆరోగ్యమును గుఱించి వ్రాసిన వ్రాఁతలు ఉపాదేయములు. ఆయన రోగుల ఆహారపద్ధతిని నియమించి దానివలన రోగముల కుదుర్చు ప్రణాళికను ఒకటి చూపించెను. అతడు ఆకు బువ్వయే తినును. తనకడకు వచ్చు రోగులకుఁగూడ ఆకుబువ్వయే తినక తప్పదని చెప్పును. ఈ గ్రంథములను అన్నిటిని చదివినందువలన ఆహార పరీక్ష నాజీవితమున ఒక ముఖ్యవిషయ మాయెను. ఈ పరీక్ష ఆరంభింపుట ఆరోగ్యము కొఱకే యైనను పిదప పిదప ఈ శాకాహారవిధానమునకు ధర్మదృష్టియే ప్రధాన హేతు వాయెను.

ఇది యిటులుండఁగా, నామిత్రునకు నాభోజనమును గుఱించిన బెంగ పోలేదు. మాంసము తిననిచో నేను నానాఁటికి చిక్కిపోదు ననియు, మఱియు ఇంగ్లీషువారిలో కలిసియుండలేనందున మందుఁడ నయిపోదుననియు తలఁచి నన్ను మాంసము తినుమని పట్టుపట్టెను. ఇది యంతయు అతిప్రేమచేతనే. నేను శాకాహారగ్రంథములను చదువుచుం డుటచే నాకు విపరీతములు కూడ పుట్టునని అతనికి తోఁచెను. మఱియు నేను నాచదువుమాని ఆహారపరిశోధనలతో కాలముగడపుచు వ్యర్థుఁడ నయిపోదునని అతఁడెంచెను. ఇటులు తలఁచి నన్ను మార్చుటకు చరమప్రయత్న మొకటి చేసెను. ఒకనాఁడు నన్ను నాటకమునకు రమ్మని పిలిచెను. నాటకము చూడఁబోవుముందు హోల్‌బర్న్ రెస్టారెంటులో మా భోజనము. అది నాకొకనగరువలె నుండెను. విక్టోరియా హోటెలు వదలినపిదప అంతపెద్ద హోటెలును నేను చూడలేదు. విక్టోరియా హోటెలు నాకు అనుభవము కలిగించుటకు అట్టే ఉపయోగింపలేదు. ఏలనఁగా నేనచట ఇతికర్తవ్యతామూఢుఁడనై యుంటిని. నన్ను ఈహోటెలునకు తీసికొనిపోవుచో అక్కడ పలువురు భుజించుచుండువారు ఉందురనియు, నేను మధ్య ఏమి ప్రశ్నించినను అవినయముగుననియు అతఁడు తలఁచి ఈ యెత్తు ఎత్తెను. మేము పలువుర నడుమ ఒకబల్లముందు కూర్చుంటిమి. మొదటివాయి 'సూప్'. అది దేనితో జేసిరో అని నాకు విచికిత్స. కాని మిత్రుని అడుగరాదు. కాన వడ్డనవానిఁ బిలిచితిని. అది కనిపట్టి నా మిత్రుఁడు ఏల పిలుచుచుంటివని గట్టిగా అడిగెను. 'ఇందు మాంసము కలియలేదుగదా' అని అడుగుటకని సంకోచించుచునే తెలిపితిని. 'నీవు ఇట్టి సమాజములో ఉండఁదగవు. ఎటులు మెలఁగవలయునో నీవు తెలియనియెడల ఇంకొకభోజనశాలకు పోయి భుజించి నా వచ్చునంతకును వెలుపల వేచియుండుము'

అని అతఁడు కోపముగా అనెను. నే నీప్రస్తావనకు సంతసించి నిర్గమించితిని. దాపుననే ఒకశాకాహారశాల కలదు గాని ప్రొద్దుపోవుటచే అది మూయఁబడెను. అరేయి నాకు అన్నము సున్న. పిదప మే మిరువురము నాటకము చూడఁబోతిమి. నా మిత్రుఁడు ఈఘటననుగూర్చి మఱి యెన్నఁడును ఒక మాటయేని తేలేదు. నాకును అట్టి పనితో పని లేదుకదా!

మా కిదియే తుట్టతుది మిత్రకలహము. దాన మామైత్రి కెట్టి భంగమును కలుగలేదు. ఈతని ప్రయాసమునకు మూలము ప్రేమయే. కావుననే ఆచరణమందును, భావమందును మాకు భేదము ఉన్నప్పటికి ఆయనపై నాకు ఆదరము మెండాయెను.

నేను మాంసాహారము వర్జించినను మిగిలిన వ్యవహారములలో ఆంగ్లేయసమాజమున సరిగా మెలఁగికొనఁగలనని నామిత్రునకు ఎఱింగింప నిశ్చయించితిని. అందులకుఁ గాను నాకు అశక్యమైన ఆంగ్లపద్ధతుల నన్నిటిని అవలంబింప దొరకొంటిని.

నే నిచట తొడుగుదుస్తులు బొంబాయి తరహావి. అవి ఇంగ్లీషు సంఘమునకు పనికిరావని ఆర్మీ అండ్ నేవి స్టోర్సులో క్రొత్తవి తయారు చేయించితిని. పందొమ్మిది షిల్లింగులు పెట్టి చిమ్నీ పాట్ టోపి కొంటిని. అది ఆరోజులలో ఎక్కువ వెల. ఇది చాలక వేష నాగరకతకు నడిగడ్డయైన బాండ్ వీధిలో ఒక ఈవినింగ్ సూటునకు పది పౌనులు పాడుచేసితిని. మాఅన్నగారికి రెండుపేటల బంగారు గడియారపు గొలుసును పంపుఁడని వ్రాయఁగా ఆయన దయతో పంపెను. సిద్ధముచేసి యుంచిన నెక్టైని తొల్చుట అనాచారము గనుక దానిని ముడివైచి కట్టుకొనుట నేర్చికొంటిని. హిందూదేశమున

ఇంటిమంగలి క్షౌరము చేయుచుండఁగా అద్దముచూచుకొనుట విలాస మనకే. ఇచట ప్రతిదినము ఒక పెద్ద అద్దముముందు నెక్ టైని సవరించుకొనుచు సరియగు వేషాచారము ననుసరించి పాపట దిద్దుకొనుచు పది నిమిషములు పాడుచేసితిని. నాకేశపాశము మృదువు కాదు. బ్రష్‌తో దానిని దిద్దుట బ్రహ్మప్రళయ మయ్యెడిది. తలమీఁద టోపిని పెట్టినపుడును, తీసినపుడును, చేయి అలవోకగా తలపైకి వెళ్లి జుట్టును సవరించెడిది. తగుమనుష్యులలో, అనఁగా మంచి సమాజము లోఁ గూర్చుండినపుడు తఱుచు చేతితో తలను సరిచేసికొనుచుండవలసి నదే. ఇది యొక సభ్యక్రియ; వేషాచారము—అనఁగా ఫాషన్.

నృత్యము, ఫ్రెంచిభాషను మాటలాడుట, ఉపన్యసించుట-వీనిని అభ్యసించినఁగాని ఫాషన్ పూర్తికాదని వింటిని. ఫ్రెంచిభాష ఫ్రాన్సుదేశమునందే కాక యూరపుఖండమున కంతటికి రాష్ట్రభాష. నే నాదేశముల నన్నిటిని చూడఁదలఁచితిఁ గాన నృత్యము నేర్వ నిశ్చయించి ఒక పాఠశాలలో ఒక టెరమునకు మూఁడుపౌనుల జీత మిచ్చితిని. మూఁడువారములలో ఆఱుపాఠములు చెప్పికొని యుందును. తాళగతి గ్రహింప నా తరము కాలేదు. పియానాను అనుసరింపలేక పోతిని. ఇఁక నా గతి యేమి? 'కౌపీనసంరక్షణార్థ మయం పటాటోపః.' వెనుక ఒక సన్న్యాసి తన గోఁచిని కొఱుకకుండ ఎలుకలకు పిల్లిని పెంచెనఁట. పిల్లిని పెంచుటకు ఒకఆవు. ఆ ఆవును కాచుటకు ఒక గొల్లఁడు. ఈరీతిఁగా గోఁచిగుడ్డకుఁగాను అతనికి సంసార మేర్పడెను. పాశ్చాత్యసంగీత మలవరించుకొనుటకు ఫిడేలు నేర్చుకొనవలెననుకొంటిని. మూఁడు పౌనులు ఫిడేలున కిచ్చితిని. జీతమునకు కొంత. ఉపన్యాసధోరణి నేర్పుటకు మఱొక గురువునకు ఒకగినీ ప్రవేశపు రుసుముక్రింద ఇచ్చితిని. ఆయనBell's Standard Elocutionistను

కొను మనఁగా దానిని కొంటిని. అది పాఠ్యపుస్తకము. అందు పిట్టు గారి ఉపన్యాస మారంభించితిని.

కాని ఆ బెల్* అను ఆయన నా చెవిలో గంట నాయించుటచే నేను మేలుకంటిని.

నేను యావజ్జీవము ఆంగ్ల దేశమున నివసింపను. ఎందుల కిఁక నీవక్తృత్వాభ్యాసము? ఈ నృత్యము న న్నెట్టులు సభ్యుని జేయును? ఫిడేలు ఇండియాలోనే నేర్వవచ్చును. నే నిచటికి విద్యార్థినై వచ్చితిని కాన విద్యాభ్యాసంగము చేసితీరవలెను. ఇన్స్ ఆఫ్ కోర్టులో చేరుటకు యోగ్యుఁడను కావలెను. నా నడవడి నన్ను సభ్యునిఁ జేసినఁ జాలు. కానిచో ఆయాశ వలదు.

ఇట్టివిట్టివి మఱికొన్ని ఊహలు తోఁపఁగా, వానినన్నియు వక్తృత్వోపాధ్యాయునకు వ్రాసి, ఇఁకముందు రాఁజాలనందులకు క్షమింపుఁడని ప్రార్థించితిని. అప్పటికి రెండుమూఁడు పాఠములే ఆయెను. అట్టిదే మఱియొక ఉత్తరము నాట్యాచార్యునకు వ్రాసి, ఫిడేలు ఉపాధ్యాయుకడకు స్వయముగా వెళ్లి, ఎంత వెల వచ్చిన అంత వెలకే ఆ ఫిడేలు అమ్మఁగోరితిని. నాతో చనవుగా ఉండును గాన నేను తప్పుదారిఁ బడితి నని తెలిసికొంటినని ఆమెకు చెప్పితిని. ఆమెయు నా నిశ్చయమును ప్రోత్సహించి సంపూర్ణముగా వీనిని మానుమని చెప్పెను.

నాకు ఈ వ్యామోహము రెండుమూఁడు నెలలు ఉండియుండును. వేషమును గుఱించి పట్టింపు చాల సంవత్సరములవఱకు పోలేదు. ఇటుపయిని నేను విద్యార్థినయిపోతిని.

* బెల్=గంట అని శ్లేష.

౧౬

మార్పులు

ఆటుపోటులలో పడి నేను ఇచ్చవచ్చినట్లు కాలము గడిపితినని ఎవరును తలంపకుందురుగాక! అప్పుడుగూడ నేను ఒడ లెఱిఁగియే మసలితినని పాఠకుఁడు పోల్చియుండును. ఆ వ్యామోహకాలము కొంత ఆత్మపరీక్షచేఁగాని పోలేదు. నేను వాడిన ప్రతి దమ్మిడీకిని పద్దు వ్రాసితిని. వ్యయమునకు లెక్క కలదు. ప్రతి చిన్న పద్దును, అనఁగా మోటారు కిరాయి, తపాలఖర్చు, వార్తాపత్రికలకు వెచ్చించు ఒకటి రెండుకానులు మొ. అన్నియు వ్రాసి ప్రతిదినము పరుండఁబోవునప్పుడు నిలువ తేల్చుచుంటిని. ఆయలవాటు నేటికిని కలదు. దీనివలన చాల ప్రయోజనము లేర్పడెను. లక్షలకొలఁది ధర్మాదాయము అనేకవిషయములకు నా చేతులమీఁదుగా వ్యయమగుచున్నది. శాఖోపశాఖలైన ఇన్ని విషయములకు వ్యయముచేయుచున్నను, మితముగను, సరిగను వ్యయముచేసితిని. ఎప్పుడును బాకీలు రావలసియున్నవని లెక్కచూపలేదు. మఱి నిలువ చూపితిని.

ఈవిషయమును ప్రతిపిన్నవాఁడును శ్రద్ధతో గమనించి, తనకు వచ్చు ప్రతిపైసకు, తా నిచ్చు ప్రతిపైసకును లెక్క వ్రాయుచో, తుదకు నా వలెనే మేలు పడయఁగలుగుట నిక్కము.

నేను ఇంత శ్రద్ధగా నున్నందులనే వ్యయము తగ్గించుట ఆవశ్యకమని తెలిసికొనఁగలిగితిని. కాన వ్యయమును సగపడ తగ్గింప నిశ్చయించితిని. నా పద్దుపుస్తకము చూడఁగా అందు బాడుగలు ఎక్కువ కాని

పించినవి. మఱియు నే నొక కుటుంబములో నివసించుచున్నందున ప్రతివారము వారికి ధన మీవలసివచ్చెను. మఱియు మర్యాదకొఱకు ఆ కుటుంబమువారితో విందులకుఁ బోవుటయు, విందులకుఁ గొంపోవుటయు తటస్థించెడిది. ఈ రెండు పక్షములలోను వ్యయము నే నేభరింపవలసివచ్చెడిది. ఏలన, విందునకు పిలిచినఆమె స్త్రీయైనచో పురుషుఁడే వ్యయము భరించుట దేశాచారము. కుటుంబమువారు ప్రతివారము పుచ్చుకొను డబ్బులో విఱుగఁగోసికొనరు. కావున ఇట్టి వ్యయము పరిహరింపవచ్చునని తోఁచెను. మఱియు ఈ దూఁబఱదిండిచే ధనికుఁడనను దురూహకు కారణ మగుచున్నదనియు తోఁచెను.

ఈ కుటుంబమున ఇఁక నివసింపక ప్రత్యేకముగా గదుల నద్దెకుఁగొనుట నిశ్చయించితిని. నేను చేయవలసిన పనినిబట్టి అనుకూలముగా అచటికచటికి మాఱుటకు నిశ్చయించితిని. దానివలన సమకాలముననే అనుభవమును గడింపవచ్చునని తోఁచెను. పని ఉన్న స్థలములకు కాలినడకలో అరగంటకు చేరుటకు వీలైనంత దాపున గదులను అద్దెకుఁగొనుచుంటిని. దాన బండ్లబాడుగ తగ్గినది. ఇంతకు ముందు నే నెక్కడికి వెళ్లినను ఏదో యొకవిధ మగు యానముమీఁదనే పోవుచుంటిని. దాన గమనవ్యాయామమునకు కొంతకాలము వ్యయపఱపవలసివచ్చుచుండెను. ఈ యేర్పాటుచే ధనము, తీఱికయు కూడివచ్చెను. ఇట్లు ప్రతిదినము చాలదూరము నడుచుచుండుటవలననే ఆంగ్లదేశమున నాకు జబ్బు రాకుండుటయే కాక చాలవఱకు దార్ఢ్యమును కలిగెను.

నేను రెండుగదులు తీసికొంటిని. ఒకటి కూర్చుండుటకు, రెండవది పన్నుండుటకు. ఇది రెండవ దశ. మూఁడవది ముందు.

ఈ మార్పులు నా వ్యయములో సగము తగ్గించెను. బారిస్టరు పరీక్షకు ప్రతిదినము కొలదికాలము వినియోగించినం జాలును. దీని విషయమై నాకు అధైర్యము లేదు. ఇక మిగులుకాలము? ఇంగ్లీషు భాషలో ప్రవేశము తక్కువ అను విచారము నన్ను మెండుగ పీడించుచుండెను. 'మొదట బి.ఏ. ప్యాసుకమ్ము. పిదప నా కడకురమ్ము' అను సర్ ఫ్రెడరిక్ లేలీగారిమాటలు నే మఱువలేదు. (ఆయన కప్పటికి సర్ బిరుదము లేదు. పిదప వచ్చెను.) కావున బారిస్టరుపట్టా కాక మఱియొకటి సంపాదింపవలెను అని తలంచి ఆక్స్‌ఫర్డ్, కేంబ్రిడ్జ విద్యాలయములను గూర్చి నా మిత్రులతో సంప్రతింపంగా, వారు ధనవ్యయమును, కాలవ్యయమును అధికముగ చేయంగలుగుచో అట్లే చదువవచ్చు ననిరి. 'కఠినపరీక్షలో కృతార్థుండవు కాంగోరినచో లండన్ మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షకు పెట్టుట మంచి' దని ఒక మిత్రుం డనెను. అందు ధనవ్యయము లేదు; పైంగా మంచి కాలక్షేపము; మంచి లోకజ్ఞానమును కలుగును—అని మొదట నేను సంతోషముతో అంగీకరించితిని గాని పాఠ్యగ్రంథపట్టిక చూడంగా అమ్మో అనిపించెను. లాటినుభాషయు, మఱియొక ఆధునికభాషయు అనివార్యములు. నాకు లాటి నెట్లు కొఱుకంబడును అని నే నను కొనంగా, నామిత్రుండు 'లాయరులకు లాటిను ఆవశ్యకము. దానివలన లా పుస్తకములు చక్కగా అర్థమగును. రోమనులా పరీక్షాపత్రము లాటినుభాషలోనే ఉండును. ఇంతియకాక లాటినువచ్చుచో ఇంగ్లీషు కరతలామలకమే' అని చెప్పెను. అది నాకు బాగుగా నచ్చెను. ఎంతకష్టమైనను లాటిను చదువ నిశ్చయించితిని. ఫ్రెంచిభాషను అదివఱకే ప్రారంభించితిం గాన అది మఱియొక భాషక్రింద ఉపయోగించునని తలంచితిని. ఒక ప్రైవేట్ మెట్రిక్యులేషన్ క్లాసులో చేరితిని.

హము తగ్గలేదు. నాకు లాటినులో ఆసక్తి కలిగెను. 'మరల నచ్చువఱకు ఫ్రెంచిగూడ వృద్ధియగును. సైన్సు గ్రూపులో మఱొక క్రొ విషయము తీసికొన నగును' అని తలఁచి మొదట కెమిస్ట్రీని (రసాయనశాస్త్రము) తీసికొంటిని. అది మంచివిషయమే కాని ఎక్స్పెరిమెంట్లు లేవు కాన నాకు రుచింపలేదు. ఇండియాలో కెమిస్ట్రీ అనివార్యము కావున ఆంగ్ల దేశమునఁగూడ దానినే తీసికొంటిని. రెండవసారి 'వేఁడి-వెలుఁగు' అను విషయముల తీసికొంటిని. అది సులభమని మిత్రు లనుటయు కాక నాకును అటులే యుండెను.

మరల పరీక్షకు పెట్టఁదలఁచితిని గాన నా వ్యయ మింకను తగ్గింపఁదలఁచితిని. ఇంకను నా ఖర్చుకరామతులు నాకుటుంబమునకు తగినటులు లే వనుకొంటిని. తాను జీవనమునకు ఎంత త్రొక్కటపడుచున్నను నే నడిగినపుడెల్ల ధనము పంపు మా యన్నను తలఁచికొన్న కష్టముగా నుండెడిది. ఇచట నెలకు ఎనిమిది మొదలు పదియేను పౌనులవఱకు ఖర్చు పెట్టువారిలో పలువురు శిష్యభృతి(scholarship) పడసినవారే యని తెలిసికొంటిని. నాకంటె తక్కువఖర్చు పెట్టువారిని ఎఱుఁగుదును. ఒక విద్యార్థి బీద లుండుపేఁట (slum) లో వార

...చుయే అద్దెకుఁగొంటిని. మం...
...హారము వండుకొనుటయు ఆరంభించితిని. ఓటుపిండి ఫలు
...ను కోకోను తయారు చేయుటకు ఇరువది నిమిషములకంటె
ఎక్కువ పట్టలేదు. మధ్యాహ్నభోజనము పరత్ర. సాయంభోజనము
ఇంటికడ. కోకో రొట్టెలతో సరిపెట్టుకొంటిని. ఇందులకు దినము
నకు సుమారు పదియేను పెన్నీలు సరిపోవుచుండెను. మఱియు నేను
బాగుగా వ్యాసంగము చేసినకాల మదియే. మితవ్యయముతో సౌఖ్య
జీవనము చేయుటవలన విద్యావ్యాసంగమునకు నాకు కావలసినంత
తీఱిక ఉండెడిది. నేను పరీక్ష నెగ్గితిని.

నే నిటులు పొదుపుగా ఉండుటవలన చాల కష్టముల పాలైతి
నని పాఠకుఁడు తలఁపకుండుఁగాక! అందులకు బదులుగా ఈమార్పు
నా ఆంతరజీవితమునకును బాహ్యజీవితమునకును ఐక్యమాపాదించెను.
నా కుటుంబాదాయమునకు తగిన రీతిగా వ్యయమును సమకూర్చెను.
జీవనము అధికసత్యమయ మాయెను. నా ఆనందమున కంతము
లేకుండెను.

౧౭

భక్ష్యపరిశీలనము

నేను లోఁతుగా పరిశీలించుకొనినకొలఁది బాహ్యాభ్యంతరములైన ఆచారములను మార్చుకొనవలసిన ఆవశ్యకత గోచరింపఁజొచ్చెను. ఉనికియందును, వ్యయమునందును మార్పు చేయుటతో పాటుగనో, అంతకు ముందుగనో భక్ష్యములలోఁగూడ మార్పుచేయ మొదలిడితిని. శాకాహారమును గుఱించి వ్రాసిన గ్రంథకర్తలు మతవైద్య ప్రకృతిశాస్త్రానుగుణ్యముగను, ఆచరణానుగుణ్యముగను, లోఁతుగా పరిశీలించియే వ్రాసిరి. 'మానవుఁడు తక్కిన జంతువులకంటె అధికుఁడై కాపాడవలెను. మానవులలో మానవులకు పరస్పరము ఎట్టి సాహాయ్యకము ఉండునో మిగిలిన అన్నింటియెడలఁగూడ అట్టి సాహాయ్యకము ఉండవలయును' అని వారు నైతికముగా నిర్ధారించిరి. మఱియు మానవుఁడు తినుట రుచికి కాదు, మఱి బ్రతుకుటకు, అను సత్యమును వారు పైకిఁ దీసిరి. ఆ గ్రంథకర్తలలో చాలమంది మాంసమునే కాక, గ్రుడ్లను, పాలను నిషేధించిరి. తామును అట్లు నడుచుకొనిరి. మనుష్యుని శరీరనిర్మాణమునుబట్టి చూచినచో వండినపదార్థము సరిపడదనియు, పళ్లు వచ్చువఱకు తల్లిపాలు త్రావవలెననియు, పిమ్మట ఫలాదులను తినవలెననియు కొందఱు వ్రాసిరి. వైద్యశాస్త్రమునుబట్టి ఊరుఁగాయలు, పచ్చళ్లు, పోపులు, మసాలాలు మొదలగునవి పరిత్యాజ్యము లనిరి. శాకాహారము అందఱకు అందుబాటులోనిదనియు, వెల తక్కువ యగుననియు వారు నిర్ణయించిరి. ఈ నాలుగు విషయములు

నా అనుభవమునకు వచ్చెను. శాకాహారభోజనశాలలలో ఈ నియమములు పాటించువారిని పలువుర కలిసికొంటిని. ఆంగ్లదేశమున శాకాహారప్రచారకసంఘముకూడ ఉన్నది. వారొక వారపత్రిక ప్రకటింతురు. నే నాసంఘమున చేరితిని. నే నాపత్రికకు చందాదారుఁడను. కొలఁదినాళ్లలో నేను కార్యనిర్వాహకసంఘసభ్యుఁడుఁగా ఎన్నుకొనఁబడితిని. అందు శాకాహారమును బహునిష్ఠతో పరిపాలించువారు నాకు పరిచితులైరి. నేనును భక్ష్యపదార్థశోధన మొదలుచేసితిని.

ఇంటినుండి వచ్చిన చిఱుతిండివస్తువులు, ఊరుఁగాయలు మొదలగు వానిని మానితిని. మనస్సు మాఱుటచే వానిపై విరక్తి కలిగె, వెనుక రిచ్మండులో ఉన్నపుడు నా జిహ్వకు చప్పగా కానిపించిన మసాలాలేని స్పినక్ (బచ్చలి) ఇపుడు రుచిగా ఉండెను. ఇట్టి శోధనలవలన రుచికి ముఖ్యస్థానము మనస్సుకాని నాలుక కాదని తెలిసెను.

ఆర్థికదృష్టి సర్వదా నా దృష్టిలో నుండెను. ఆరోజులలో కొందఱు కాఫీలు, టేలు హానికరములని నిరసించి కోకోను స్వీకరించుచుండువారు. తినుట శరీరవ్యాపారమునకే అని నిశ్చయించి, టీ కాఫీలు వదలి కోకో పుచ్చుకొనుచుంటిని.

శాకాహారభోజనశాలలలో రెండు విభాగము లుండును. ఒకదానియందు కావలసినపదార్థములు తిని తిన్నవానికే మూల్య మీవలెను. అందు పూఁటకు ఒకటి రెండు షిల్లింగులుగూడ పట్టును. దానికి ధనికులు పోవుచుందురు. రెండవ విభాగమున ౬ పెన్నీలకు ఒక రొట్టెముక్కయు, మఱి మూఁడు పదార్థములను పెట్టుదురు. నేను మితవ్యయదీక్షఁ బూనిన పిదప వాడుకగా ఆఱణాల (పెన్నీల) నిచ్చియే భుజింప మొదలిడితిని.

౧౮ భక్ష్యపరిశీలనము

ఈ పరిశీలనముతో ఉపపరిశీలనములుకూడఁ గొన్ని కలవు. కొంత కాలము గంజి (starch) గల పదార్థములు వీడితిని. కొంతకాలము రొట్టె, పండ్లుమాత్రము తినియుంటిని. కొంతకాలము జున్ను, పాలు, గ్రుడ్లు. ఈచివరపరిశోధనము గమనింపఁదగినది. ఇది పదియేనునాళ్లకన్న ఎక్కువకాలము సాగలేదు. గంజిలేని పదార్థములు తినవలెనని బోధించిన సంస్కర్త గ్రుడ్లుతినుట మంచిదనియు, అది మాంసాహారము కాదనియు సమర్థించెను. గ్రుడ్లు తినుచో జీవజ్జంతువులకు హానిచేయుపని లేదుగదా అని సామాన్యముగా తోఁచెను. అందువలన కక్కుఱితి పడితిని. ఈ ప్రమాద మెంతో కాలము ఉండలేదు. నా ప్రమాణమునకు క్రొత్తవ్యాఖ్యానము చెప్పుట నా పని కాదు. ప్రమాణము చేయించిన నా అమ్మగారి ఉద్దేశము నాకు తెలియదా? గ్రుడ్లుకూడ మాంసమనియే ఆమె యుద్దేశము. ఈ ప్రమాణముయొక్క సత్యమగుఉద్దేశము స్ఫురింపఁగనే గ్రుడ్లను, గ్రుడ్లతోపాటు పరిశోధనమును మానితిని.

ఈ విషయము గమనింపఁదగినది. ఇంగ్లండులో మాంసమును గుఱించి మూఁడు లక్షణములు చూచితిని. మొదటి లక్షణమున పశుపక్షుల మాంసమే మాంసము. ఈ లక్షణానుయాయులగు శాకాహారులు పశుపక్షిమాంసము పరిత్యజించి మత్స్యముల స్వీకరించిరి; ఇఁక గ్రుడ్లను స్వీకరించిరని చెప్పనక్కఱలేదుగదా! రెండవలక్షణము సకలజీవజ్జంతువుల మాంసము మాంసము. ఈ లక్షణమున మత్స్యాహారము నిషిద్ధము కాని గ్రుడ్లు తినవచ్చును. ఇఁక మూఁడవది: సకలజీవజ్జంతుమాంసమును, వానివలన ప్రభవించు పదార్థమును—అనఁగా, గ్రుడ్లు, పాలు మొదలైనవి, అంతయు మాంసకోటిలో పరిగణిత మగును. నేను మొదటిలక్షణమంగీకరింతునేని గ్రుడ్లేకాక చేపలఁ గూడ గొనవలసియుండును. నా ప్రమాణమునుబట్టి గ్రుడ్లు పనికిరావు. కాన నేను వాని వీడితిని. శా

హోరభోజనాగారములలో. .చాల పదార్థములలో గ్రుడ్లు కలియునని తేలినది. కావున నేనచట ప్రతిపదార్థమును గ్రుడ్లు కలిసెనా, లేదా అని అడుగవలసివచ్చినది. దీనివలన నాకొక విధముగా చిక్కు తొలఁగినది: ఏలయన, నా ఆహారమును సాదావస్తువులకు నియమించుకొనఁగల్గితిని. నాకు రుచించు చాల పదార్థములు పరిహరింపవలసిన చిక్కు కూడ పొసఁగెను. కాని నా ప్రమాణమును సరిగా అనుష్ఠించుచుండుట వలన ఈ చిక్కులు క్రమక్రమముగా తొలఁగి విస్పష్టముగా ఆరోగ్యకరమును, సూక్ష్మమును, స్థాయియునగు చవియెడ అధిక ప్రీతి ఏర్పడెను.

ఇంకను సత్యపరీక్ష ముందున్నది. అది రెండవ ప్రమాణము గుఱించి. భగవంతుఁడు కాపాడుచుండఁగా ఎవరు హాని చేయఁగలరు?

ఈ ప్రకరణము ముగించుటకు, రెండవ ప్రమాణమునకు సంబంధించిన విషయములు చెప్పుట ఆవశ్యకము. ప్రమాణములకు తమకు తమకనుకూలముగా క్రొత్తక్రొత్త అర్థములు తీయుట జగత్తునందంతటను గలదు. అది కలహకారణము. ప్రమాణము ఎంత విస్పష్టముగా నున్నను మూలమునకు తమకు అనుకూలమగునట్లు అర్థము చెప్పుదురు. మహాధనికులనుండి నిఱుపేదలవఱకును ఇట్టివారు కలరు. స్వార్థపరాయణత్వము వారిని అంధులఁ గావించును. వారు దానికి గోడమీఁది పిల్లి వాటముగా అర్థము చెప్పి, ఆత్మవంచన చేసికొని, లోకమును, దైవమును వంచింపఁ బ్రయత్నింతురు. ప్రమాణము చేసినవాఁడు ప్రమాణము చేయించిన వాని అర్థమును అనుసరించుటయే ఉత్తమపద్ధతి. ఈ రెండు అర్థములు చెప్ప వీలు కలిగినచోట దుర్బలుని అర్థము అంగీకరించుట ఒకపద్ధతి. ఈ రెండు పద్ధతులను త్రోసివేయుచో అన్యాయమునకును, కలహమునకును ఆస్పదమగును. సత్యమునే కోరువాఁడు సులభముగా ఉత్తమపద్ధతి నవలంబిం

చును. అటనికి క్రొత్త అర్థములకు విద్వాంసుల సలహాతో పని లేదు. మాంసమునకు ఉత్తమపద్ధతి ననుసరించి మా అమ్మగారి అర్థమే నాకును అర్థము గాని ఇక నా గొప్పఅనుభవము గాని, పాండిత్యగర్వము గాని చెప్పు అర్థము ఒక అర్థము కాదు.

ఇంగ్లండులో ఆర్థికదృష్టిని, ఆరోగ్యదృష్టిని పురస్కరించుకొని నా పరిశోధనములు జరిగినవి. ధర్మదృష్టి ననుసరించి ఈ విషయము దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్లకముందు పరిశోధింపఁబడలేదు కాని వెళ్లినపిమ్మట తీవ్రముగా పరిశోధనములు చేసితిని. దానిని ముందు తెల్పెదను. ఎటు లేని వీని యన్నిటికిని బీజము ఇంగ్లాండులోనే నాటఁబడెను. మతములో ఉన్నవానికంటె క్రొత్తగా మతములో చేరినవానికే పట్టుదల ఎక్కువ. ఇంగ్లండులో శాకాహారము అనునది సరిక్రొత్త. ఇంచుమించు నాకును అట్టిదే. ఏలనఁగా, నాకు మాంసాహారమే మంచిదని నమ్మకము. కాని పిదప బుద్ధిచేత శాకాహారములోనికి మాఱితిని. కావున నేను నూతనముగా మతములో కలిసిన వాని అభిమానముతో నాకు నివాసమైన బేసువాటరుపేటలో ఒక శాకాహారపు క్లబ్బు పెట్టఁదలఁచితిని. అచట కాఁపురమున్న సర్ ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డుగారిని ఉపాధ్యక్షునిఁగాఁ గోరితిని. వెజిటేరియన్ పత్రికాసంపాదకుఁడు ఓల్డ్‌ఫీల్డ్ గారు అధ్యక్షులు. నేను కార్యదర్శిని. కొంతకాలము ఆక్లబ్బు బాగుగనే నడచెను. కాని కొలఁది నెలలలో అంతరించెను. ఏలనఁగా, కాలక్రమమున ఒకచోటి నుండి మఱియొకచోటునకు నేను మాఱుట నియమముగా పెట్టుకొన్నందువలననే నా ప్రదేశము వీడితిని. కాని వినయముతో కూడుకొనిన ఈ కొలఁది అనుభవము కొన్ని సంస్థలు స్థాపించి ప్రచారములోనికి తేఁగలుగు శక్తిని నాకు ప్రసాదించెను.

౧౫

బిడియము నా డాలు

శాకాహారసంఘసభ్యులు నన్ను కార్యనిర్వాహకసభ్యులలో ఒకనిఁగా ఎన్నుకొనిరి. నేను ప్రతిసభకు వెళ్లుట పెట్టుకొంటిని. కాని ఎల్లపుడును నాకు వాగ్బంధము. డాక్టరు ఓల్డ్‌ఫీల్డ్‌గారు 'నీవు నాతో మాటలాడునపుడు చక్కఁగామాటలాడుదువుకదా! సభలో ఒకనాఁడేని పెదవి కదుపవేమి? నీవు మగతేనెటీఁగవు' అని మందలించిరి. ఈ పరిహాసమునకు నే నానందించితిని. తేనెటీఁగలు ఎప్పుడును పనిచేయు చుండును; మగతేనెటీఁగమాత్రము పెద్దసోమరిపోతు. అందఱు సభలో తమతమ ఉద్దేశము లుద్ఘాటించు చుండఁగా నేను మెదలక కూర్చుండుట కొంత వింత కాకపోదు. నాకు మాటలాడవలయునని ఆశ లేక కాదు, మఱి మాటలాడ లేక; అభిప్రాయమును సరిగా మాటలలో పెట్టలేక. సంఘములో అందఱకును విషయగ్రహణము కలదనియు, నాకుమాత్రము లేదనియు నా ఊహ. ఎటులో మాటలాడి తీఱవలెను అని సాహసించువఱకు విషయము మాఱి మఱియొకవిషయమునఁ బడుట పొసఁగెడిది. ఇటులు కొంతకాలము జరిగెను.

ఒకతూరి మాసంఘమున ఒక గంభీరవిషయము చర్చకు వచ్చెను. ఆసభకు వెళ్లకుండుట అనుచితమును, అవినయమును. మఱి మాటాడక మూఁగవోటు ఇచ్చుట పిఱికితన మనుకొంటిని. అందలి విషయ మిది: థేమ్స్ ఐరన్ వర్క్సు కంపెనీ అధ్యక్షుఁడగు హిల్సుగారు ఆసభకు అధ్యక్షుఁడు. అతఁడు నీతివాది (Puritan). కేవలము వారి ద్రవ్య

సాహాయ్యముచేతనే ఆసంఘము నిలిచియున్న దనవచ్చును. సభ్యులలో చాలమంది ఆయన గొడుగునీడలలో ఉండునట్టివారే. శాకాహార విషయమున సుప్రసిద్ధుడగు అల్లిన్సన్‌గారు కూడ కార్యసంఘమున ఒక సభ్యుడు. అప్పుడు సంతానము కలుగకుండు ఉపాయములు చేయవలయునను విషయము క్రొత్తక్రొత్తగా మొలకెత్తినది. డాక్టరు అల్లిన్సన్‌గారికి సంతాననిరోధ మభిమతము. దానినిగూర్చి ఆయన పాటకపు వారికి బోధించుచుండెను. ఈపద్ధతులు నీతిమూలచ్ఛేదకరములు అని. డాక్టరు హిల్సుగారి ఆశయము. ఈశాకాహారసంఘము కేవలము ఆహారప్రచారమే కాక నీతిప్రచారము కూడ చేయవలయుననియు వారి ఉద్దేశము. ఇట్టి విపరీతభావములు కల అల్లిన్సన్‌గారివంటి మనుష్యుల నీతిబాహ్యములైన ఉద్దేశములు సంఘమున ఉండరాదని హిల్సుగారి తలంపు. కావున అల్లిన్సన్‌గారిని ఆసభనుండి పాటా కొట్టుటకు తీర్మాన ముపపాదింపబడెను. ఈచర్చ నాహృదయము నాకర్షించెను.

సంతానము కలుగకుండ ఉపాయములు చేయవలయునను అల్లిన్సన్‌గారి ఉద్దేశములు భయంకరములనియే నే నెంచితిని. హిల్సుగారు నీతివాది (Puritan) కావున అల్లిన్సన్‌గారికి ప్రతికూలుడగుట ఒప్పుకొంటిని. హిల్సుగారి ఔదార్యమునుబట్టి వారియందు నాకు ఆదరము కలదు. కాని నీతివిషయమున అభిప్రాయభేద మున్నంతమాత్రమున శాకాహారసంఘమునుండి ఒకసభ్యుని తొలగించుట పాడిగాదని నాకు తోచెను. హిల్సుగారు నీతివాది కాన వారికి ప్రత్యేకము అనుకూలత ఉండవచ్చునుగాని దానికిని, సంఘోద్దేశమునకును పొంతు లేదు. సంఘముయొక్క ఉద్దేశము శాకాహారమును వృద్ధిచేయుట గాని మఱి ఏనీతిమార్గమును వృద్ధిచేయుటగాదు. కాన నీతినిగూర్చి

అభిప్రాయము లెటు లున్నను శాకాహారులైనవా రందఱును ఈ సంఘమున ఉండ నర్హులనియే నేను తలంచితిని.

ఈ విషయమున సంఘసభ్యులలోఁ గూడఁ గొందఱు నాతో ఏకీభవించియున్నను ఈతూరి నేనే మాటలాడఁ దలంచితిని. అదియెట్టులు పొసఁగును? నాకు ధైర్యము లేదు. కావున వ్రాసి జేబులో పెట్టి తీసికొని వెళ్లితిని. దానిని గూడఁ జదువలేక అధ్యక్షున కిచ్చితిని. అతఁ డింకొకరిచే చదివించెను. డా. అల్లిన్సన్ గారి పక్షము వోడినది. మొదటి ప్రయత్నమునందే నాకు పరాజయము కలిగెనుగాని నా అభిప్రాయము సరియైనదని సంతృప్తి నాకుఁ గలదు. పిదప నా సభ్యతకు నేను విడుదల కోరినటులు కొంచెము గుఱుతు.

ఆంగ్ల దేశమునందు ఉన్నంతవఱకు నాకు ఆ బిడియము వదలనే లేదు. మిత్రుల యింటికి వెళ్లినఁగూడ పదిమంది చేరుచో నాకు వాగ్బంధ మయ్యెడిది.

నే నొకతూరి 'వెంటనర్' అను ఊరు వెళ్లితిని. నాతో మజుముదారుగారును గలరు. బస ఒక శాకాహారి యింట. 'ది ఎతిక్స్ ఆఫ్ డయట్' అను గ్రంథము వ్రాసిన హోవర్డుగారు గూడ అచటనే నివసించుచుండిరి. ఇది రేవును, ఆరోగ్యస్థానమును. మేము హోవర్డుగారితో మాటలాడితిమి. ఆయన శాకాహారప్రవర్తకసభలో ఉపన్యసింప మమ్మాహ్వానించెను. అట్టి సభలలో వ్రాసికొనివెళ్లి చదువుట తప్పుగాదని తెలిసికొంటిని. పరస్పరసంబంధము పోకుండనుండుటకును, క్లుప్తముగ నుండుటకును పలువురు అట్లే చేయుదురని నాకు తెలిసెను. ఆశువుగా ఉపన్యసించుట నా కసంభవము కాన అనుకొనిన విషయములను వ్రాసి తీసికొని వెళ్లితిని. అది ఒక ఫుల్‌స్కేప్ టావు కంటె

హెచ్చు లేదు కాని లేచి నిలువఁబడుసరికి నాకనులు పచ్చబడెను. నేను నణఁకులాడితిని. అటులు కాఁగా మజముదారుగారు దాని చదివిరి. వారు ప్రత్యేకముగను ఉపన్యసించిరి. అపుడు శ్రోతలు కరతాళధ్వనులు చేసిరి. నాకు చాల లజ్జ పొడమెను. నా అసమర్థతకు విచారము కలిగెను.

నే నాంగ్ల దేశము విడుచునపుడు ఉపన్యాసమునకు చరమప్రయత్నము చేసితిని. అపుడు గూడ అస్తవ్యస్త మైనది. శాకాహారు లగు మిత్రులకు హాల్‌బర్న్ రెస్టారెంటులో విందు ఏర్పాటు చేసితిని. అది శాకాహారాగారము కాకున్నను నేను తదధిపతితో చెప్పి శాకాహారములనే చేయించితిని. నా మిత్రు లీక్రొత్తపద్ధతికి చాల సంతసించిరి. విందులన్నియు వినోదమునకే యైనను పాశ్చాత్యులు దాని నొక విద్యగా పట్టిరి. అవి చాల వైభవముతో, సంగీతములతో, ఉపన్యాసములతో జరుగుచుండును. నేను చేసిన ఈ చిన్నవిందులోఁ గూడ అట్టివి కొన్ని లేకపోలేదు. అందు కొన్ని ఉపన్యాసములు కావలసివచ్చెను. నావంతు రాఁగనే నేను లేచితిని. ఆలోచించి ఆలోచించి ఒకవిషయమును కొలఁది వాక్యములలో సిద్ధముచేసికొంటిని. నాకు మొదటివాక్యముపైని ఇఁక సాగలేదు. తొల్లి అడిసన్‌గారిమాదిరి అయినది. హౌస్ ఆఫ్ కామన్సులో ఆయన ఉపన్యసింప లేచెను. అదియే ఆయనకు ఉపన్యసింప తొలిసారి. ఆయన అటులు లేచి,—'నేను కనుచున్నాను నేను కనుచున్నాను నేను కనుచున్నాను' అని ముమ్మాఱు అనిరి. ఇఁక పైని మాట నడవలేదు. అది చూచి ఒక పరిహాసకుఁడు లేచి, 'ఇతఁడు ముమ్మాఱు కనెనుగాని పుట్టినదేదియు కానరాదే!' అనెను. నేనీవిషయమును మూలముగా తీసికొని హాస్యరసము ఊరునటులు మాటాడఁదలఁచితిని. దీనితో గణాధిపతిపూజ చేసితిని గాని వెంటనే స్వస్తి అయి

పోయినది. ఆలోచన అంతయు మఱచితిని. నేను అందఱిను నవ్వింపఁ దలఁచి నేనే నవ్వులపాలై పోతిని. తుదకు 'తమరు దయతో విచ్చేసి నందులకు వందనములు' అని తుంచివేసి కూలఁబడితిని.

నా కీ బిడియ మెన్నఁడును వదలలేదు గాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో చాలవఱకు తగ్గెను. ఆశువుగా నేను మాటాడఁజాలను. క్రొత్తవారు పలువురు కానిపించినచో నాకు కడు సంకోచము కలుగును. నేను మాటలాడకుండ తప్పించుకొనుటకే యత్నింతును. నేటికైనను పదుగురు మిత్రులు కలిసినపుడు గాలి పోఁచేసి మాటలాడుట నాచేతకాదు.

అప్పుడప్పుడు పరిహాసమునకు పాలగుట ఒకటే కాని ఈ బిడియమువలన నాకు కలిగిన లోటులేదు. అందులకు బదులు అది మేలే చేసెను. అప్పుడు దుఃఖకరమైన ఈ సంకోచము ఇపుడు సంతోషకర మాయెను. దానివలన నాకుఁ గలిగిన ఫలము మితపదోపయోగము. తలఁపులను నిరోధించు శక్తి సహజమైపోయెను. నానోటినుండిగాని, కలమునుండిగాని, అర్థములేని మాట ఒకటేనియు రాదని నాకు నేను ఉల్లాకు (సర్టిఫికేట్) నిచ్చుకొనఁగలను. నా మాటలోఁ గాని, వ్రాఁతలోఁ గాని తప్పు దిద్దుకొనవలసిన అక్కఱ కలిగినటులు గుఱుతు చాలదు. ఇట్లు చాల చిక్కులును, వృథాకాలవ్యయమును తప్పెను. సత్యారాధకునకు మౌనావలంబనము ఆవశ్యకమని అనుభవము నాకు బోధించెను. తెలిసిగాని, తెలియకగాని అతిశయోక్తికి మొగ్గుటయు, సత్యమును మఱుఁగుపఱచుటయు మానవునకు సహజదౌర్బల్యము. దాని నతిక్రమించుటకు మౌన మావశ్యకము. మితభాషి అర్థములేని మాటలు ఉపయోగింపఁడు. అతఁడు ప్రతిమాటను తూఁచి మాటాడును. మాటలాడుటకు మొగము వాచికొన్నవారిని మనము పలువుర నెఱుఁగుదుము.

మాటాడుటకు అనుజ్ఞ కావలయునని వేధింపఁబడని అధ్యక్షుఁ డనుచు నీసభయందేని ఉండఁబోఁడు. అనుమతింపఁబడఁగనే వక్త సామాన్యముగా కాలనియతి దాఁటును. మఱియు కాలము కావలయు ననును. అనుమతి లేకున్నను ఉపన్యసించుచునేయుండును. వీనివలన లోకమునకు మే లేమియు లేదు. కేవలము కాలహరణము. నా బిడియమే నాకు డాలైనది. నన్నదియే పక్వము చేసినది. సత్యారాధనమున కది మిత్ర మైనది.

౧౯

అసత్య వ్రణము

నలుబదియేండ్ల వెనుక ఆంగ్లదేశమునందు హైందవవిద్యార్థుల సంఖ్య ఈ కాలమును బట్టి చూచినచో చాల తక్కువ. వారు వివాహితు లయ్యును అవివాహితులము అనియే చెప్పుకొనువారు. దీనికి కారణము కలదు. ఇంగ్లాండులో విద్యార్థిమాత్రుఁడు బ్రహ్మచారియే. 'వివాహో విద్యానాశాయ' అని వారు విద్య పూర్తికానిచో పెండ్లియాడరు. పూర్వము మనము బ్రతికియున్న కాలములో విద్యార్థికి బ్రహ్మచారి యనిపేరు. మన కిపుడు బాల్యవివాహము వచ్చిపడినది. కాని ఇంగ్లండులో దాని ఊరును పేరును ఎవరికిని తెలియదు. భారతీయవిద్యార్థులు సిగ్గిలి తమకు వివాహ మైనదని చెప్పుకొనరు. ఇందులకు మఱియొక కారణము కలదు. ఆ దేశమున పెండ్లియైనవారు పెండ్లికాని యువతులతో కలిసిమెలిసి యుండరాదు. కావున తమకు వివాహ మైనదని తాము నివసించుచున్నవారికి తెలియుచో ఆకుటుంబమునందలి యువతులతో కలిసిమెలిసి యుండుటకును, ఆమోదప్రమోదములు చేయుటకును స్వాతంత్ర్యము ఉండదు. ఈ ఆమోదప్రమోదములు చాలవఱకు నిర్దోషములు. తలిదండ్రులకును ఈ ఆమోదప్రమోదములు సమ్మతములు; ఏలనఁగా, ఆదేశమున వరుఁడే వధువును నిశ్చయించుకొనవలయుఁగాన కన్యలును, యువకులును కూడ సంచరించుట స్వాభావికము. ఇంగ్లండు దిగుటతోడనే హైందవవిద్యార్థులు ఆంగ్లేయులకు ఎంతయు సహజమైన ఈ ఆచారమున పడినచో దాని పరిణా

మను భయంకరము. అట్టివి అనేకము విన్నాము. భారతయువకులు ఈ వ్యసనమునకు పాల్పడి కన్యలతో కలిసి మెలిసి యుండుటకు అసత్య జీవనము జరప నొడంబడిరి. ఆంగ్లేయులపట్ల అది అనింద్యము. భారతీయులకు మాత్ర మది తగదు. నేను ఈ వలలో పడితిని. నాకు పెండ్లియాయెను. కొడుకుల నెత్తితిని. ఐనను అచట బ్రహ్మచారి నైతిని. ఆ నటనవలన నా కేమియు ఆనందము కలుగలేదు. నా బిడి యమును, మౌనమును నన్ను నట్టేట త్రోయలేదు. నేను మాటలాడ కున్నచో నాతో మాటాడుటకుఁ గాని, నాతో తిరుగుటకుఁ గాని, ఎవతె ఉత్సహించును?

నాకు పిఱికితన మెంతయో బిడియ మంత. 'వెంటనరు'లో నేను ఉన్నటువంటి కుటుంబములలో ఇంటియామె సూఁడురు అతిథులను షికారునకు తీసికొనివెళ్లుట ఒక ఆచారము. ఆమె ఒకనాఁడు నన్ను చేరువనున్న చక్కని గుట్టలకు తీసికొనిపోయెను. అసలు నాదే నడి నడక. ఆ మెది నాకన్న: అదియు ఇదియు మాటలాడుచు నన్ను వడిగా లాగుకొని పోవుచుండెను. ఒకొక్కతడవ నేనును ఏదో చెప్పుచునే యుంటిని. కుడకు 'ఔను' అనియో, 'కాదు' అనియో, 'ఆహా, ఎంత బాగుగా నున్నది!' అనియో, మెల్లగా అనుచు పోవుచుంటిని. ఆమె పిట్టవలె పోవుచుండెను. ఏంత సేపటికి మరల ఇంటికి పోఁగలమా అని నేను నిర్వేఅపోవుచుంటిని. ఇటులు మేము పర్వతశృంగ మెక్కి తిమి. అంతట ఎత్తు మడమల జోడు తొడిగికొనియు ఈయిరువది ఇరు వదియైదేండ్ల కన్య శరవేగమున దిగుచుండెను. నేను క్రిందికి దిగుటకు క్రిందుమీఁద గుచుంటిని. పైపెచ్చు ఆమె ఎచట చూచిపోవునో యని లజ్జ. ఆమె నెనుదిరిగి నవ్వుచు ఇటు దిగ మటు దిగ మనియు, ఊఁత యిచ్చి దింపనా అనియు అడుగసాగెను. నావి కోడిపిల్లగుండెలు.

ఈసాయమునుకూడ నెటులు చేయించుకొనఁగలను? తుదకు అతికష్టము మీఁద ప్రాఁకియు డేకియు, కొన్నిచోటుల నూరుచుండియు, ఎటులో క్రిందికి దిగిపడితిని. ఆమె శాబాశ్ శాబాశ్ అని బిగ్గఱగా నవ్వి నన్ను ఎంత సిగ్గిలఁజేయఁగలదో అంత సిగ్గిలఁజేసెను.

అయితే అన్నిచోటులను ఈవిధముగా తప్పించుకొన శక్యముగునా? భగవంతుఁడు నా అసత్యప్రమాణము మాన్పఁదలఁచెను. బ్రైటన్ అను గ్రామము వెంటనరువంటి ఆరోగ్యస్థానము. ఒకతూరి నేనటకు వెళ్ళితిని. ఇది వెంటనరు వెళ్ళుటకు ముందు. నేనా బ్రైటనులో ఒక ఫ్రాఁటుహూల్ల యింటికి పోతిని. అందు సామాన్యస్థితిగతులు గల ఒకవృద్ధవితంతువు కానిపించెను. ఇంగ్లడులో ఇది నాకు ప్రథమ వత్సరము. అచట ఆహారపదార్థవివరణము పరాసుభాషలో ఉండెను. నాకాభాష తెలియదు. ఆ వృద్ధవిధవ ప్రక్కనే నే నుంటిని. నేను క్రొత్తవాఁడననియు, కలవరపడుచుంటి ననియు ఆమె గ్రహించి, 'నీవు క్రొత్తవానివలె ఉన్నావు. ఏమియో కలవర పడుచున్నావు. ఏమియు అడిగి తెప్పించుకొనలేదేమి?' అనెను. నేను ఆ పదార్థపట్టికలో ఒక్కొక్క అక్షరమే కూడఁబలుకుకొనుచు వడ్డనవానిని పిలువవలె ననుకొనుచుండఁగా ఆమె పైరీతిగా అడిగెను. నేనామెకు వందనమిడి, నేను శాకాహారి ననియు, నాకు పరాసుభాష రా దనియు, ఏది గ్రాహ్యమో, ఏది అగ్రాహ్యమో తెలియక తికమక పడుచుంటి ననియు చెప్పుకొంటిని.

అయితే నేను నీకు అంతయు తెలిపెదనని ఆమె అందలి భక్ష్యాభక్ష్యములు తెలిపెను. ఈరీతిగా ఆమెకును నాకును ప్రథమపరిచితి. అది క్రమముగా మైత్రిగా పరిణమించి నేను ఇంగ్లండున ఉన్నంత

వఱకును, పిదపఁగూడ. అనుస్యూత మాయెను. ఆమె లండనులో తన యింటి విలాసము ఇచ్చి ప్రతిఆదివారము తనయింటికి విందునకు నిమంత్రించెను. ఇంతియ కాక విశేషములు వచ్చినపుడును నన్ను నిమంత్రించుచుండెను. నా బిడియము పోఁగొట్ట నామె సాయపడెను. నన్ను పడుచులకుఁ జూపి నాకు వారితో సంభాషణభాగ్యమును కలిగించుచుండెను. ముఖ్యముగా ఒకపడుచు ఆమెయింట ఈసంభాషణములకుఁగాను ఉండెడిది. మేము మాటలాడుచుండఁగా ఆ వృద్ధకుటుంబిని అచటినుండి వెడలిపోవుచుండెడిది.

మొదట మొదట నాకు ఇదియంతయు క్రిట్టు మింగఁడట్టుగా ఉండెడిది. నేను మాట కలుపలేను; పరిహాసములు పన్నలేను. కాని ఆమె నన్ను దారిలోఁ బెట్టెను. నేను దారిని బడితిని. కొన్ని దినములలో ఆదివారమున కెదురు చూచి ఆపడుచు చెలితో సంభాషింపనుత్సహించితిని.

ఆవృద్ధవితంతువు నన్ను ఎక్కువగా ప్రలోభింపఁ జేయఁదొడఁగెను. మమ్ము సమావేశపఱుచుట కామె కేదో ఉద్దేశము ఉండెను.

నాపని సందేహములో పడెను. నాకు పెండ్లి అయినదని చెప్పియుండినచో ఎంత బాగుగా నుండెడిది! అని నే ననుకొంటిని. అటులు చెప్పియుండినచో ఆమె మాకు ఈసమావేశము కూర్చియుండెడిది కాదు. అయినను ఈ తప్పు దిద్దికొనుటకు ఆలస్యము కాలేదు. నేను సత్యము చెప్పినచో అధికసంకటమున కూలను. ఇటు లూహించి ఆమెకు ఈక్రింది లేఖ వ్రాసితిని:—

'బ్రైటనులో మన పరిచితి కలిగిన నాఁటనుండి నేనన్న మీకు దయ. నన్ను కన్న కొడుకువలె భావించితిరి. నాకు పెండ్లి చేయ

వలయు నని మీతలంపు. అట్టితలంపుతో నాకు పడుచుల చెలిమి కలుగఁజేయుచున్నారు. విషయములు ముదిరిపోకుండ నేను తమ దయకు అపాత్రుఁడనని అంగీకరింతును. మును మొదటనే నేను గృహస్థుఁడ నని తమ కెఱిఁగించియుండవలసినది. భారతవిద్యార్థు లందఱును అవివాహితులముగ చెప్పుకొందురని యెఱిఁగి నేనును అటులే చేసితిని. అది తప్పని ఇపుడు తెలిసెను. మఱియు ఒకటి చెప్పఁదగినది. నాకు బాల్యముననే పెండ్లి ఆయెను. నా కొక కొడుకుగూడ. ఇంతకాలము నుండి మీ కిది మఱుఁగుపఱచినందులకుచాల విచారించుచుంటిని. కాని సత్యము చెప్పు ధైర్యము ఈశ్వరుఁ డనుగ్రహించినందులకు ఆనందించుచున్నాను. మీరు నన్ను క్షమింపరా? ఆపడుచుకడ నేను మేరదాఁటి పోలేదని నిక్కము చెప్పుచున్నాను. నే నుండవలయు స్థితి నాకు తెలియును. నా పెండ్లిమాట తెలియక మీరు సహజముగా మా సమావేశము కోరియుందురు. విషయములు ఇంతకు మించిపోకుండ నుండుటకు సత్యోద్ఘాటనము ఆవశ్యకము.

ఈ లేఖ అందినపిదప నేను మీ ఆతిథ్యమునకు అనర్హుఁడ నని మీకు తోఁచునో నే నది తప్పుగా తీసికొనను. మీదయకును, మమత్వమునకును నే నెన్నఁటికిని అప్పు తీర్పలేను. ఇటుపయిని నన్ను నిషేధింపక మీ ఆతిథ్యమునకు అర్హుఁడ నని తలంతురేని నేను అన్ని విధముల ఆ అర్హతను కాపాడుకొని, యెప్పటివలె సుఖినై, దానిని మీ ప్రేమకు చిహ్నముగా పరిగణింతును.'

నేను అటువంటి ఉత్తరము ఒక నిమిషములో వ్రాయఁజాల నని పాఠకుఁడు తెలిసికొనుఁగాక! ఎన్ని చిత్తులయినవో నే నెఱుఁగ. కాని దానితో నాబరువు పోయినది. ఇంచుమించు తిరుగు తపాలాలోనే ఆమె కడనుండి ఉత్తరము వచ్చెను.—

౧౯ అసత్య వ్రణము

'నీవు అంతయు విప్పివేసి వ్రాసినలేఖ అందినది. మే మిరువుర మును చదువుకొని ప్రక్కలు పడ నవ్వుకొంటిమి. నీ అసత్యాచరణము క్షమింపఁదగినది. సత్యము చెప్పి మంచి పని చేసితివి. నాపిలుపు ఎప్పటి వలెనె ఖాయము. రేపటి ఆదివారము నీ కెదురు చూతుము. నీబాల్య వివాహచరిత్ర నంతయు మాకు వినిచి వినోదపెట్టుదువుగాక! దీనివలన మన మైత్రికి స్వల్పమును లోపము లేదని నే నేప్రమాణము చూప వలయునా?'

నే నీరీతిగా అసత్యవ్రణమును మొదటికంట కోసివైచితిని. అటుపిమ్మట ఆవశ్యక మయినప్పుడు నావివాహమునుగూర్చి సత్యము వచింప సంశయింప లేదు.

౨౦

మతపరిచితి

సీమలో నాయున్న రెండవయేఁడు చివర దివ్యజ్ఞాన సామాజికులు ఇరువురు నాకు పరిచితులయిరి. వారు సోదరులు, అవివాహితులు ను. వారు నన్ను గీత చదువ ప్రేరించిరి. వారు సర్ ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డుగారి గీతానువాదము చదువుచుండిరి. తమతో కలిసి సంస్కృతగీత చదువుటకు వారు నన్ను పిలిచిరి. నేను సిగ్గిలితిని. ఏలన, నేను దానిని చదివియుండలేదు. గుజరాతీ అనువాదమునుగూడ చదివియుండలేదు. నావిషయమును వారికి కొంకుతో ఎఱిఁగించితిని. నాకు సంస్కృతమున ప్రవేశము అల్పమయ్యును అనువాదము మూలమునకు ఎచట భేదించెనో అది తెలిసికొను శక్తి కలదని తలఁచి, ఆవిషయమును తెలిపి, వారితో గీత చదువ దొరఁకొంటిని. ద్వితీయాధ్యాయమునందలి-

*'ధ్యాయతో విషయాన్ పుంస స్సంగ స్తేషూపజాయతే,
సంగాత్ సంజాయతే కామః కామాత్ క్రోధోఽభిజాయతే.

క్రోధా ద్భవతి సంమోహః సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః,
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధి నాశా ద్వినశ్యతి.'

* చ. నెలకొని సంగమంబున జనించును గామము కామవృద్ధిచేఁ
దలకొనుఁ గ్రోధ మట్టిచెడం బగు క్రోధమునం దసర్చు మో
హలతిక మోహవృత్తి నుదయంబగు విస్మృతి విస్మృతిం జెడున్
దలఁపఁగ బుద్ధి బుద్ధి చెడినన్ మఱి తాఁ జెడు మానుషుం డిలన్.

(శేష.—౧.)

౨౦ మతపరిచితి

ఈశ్లోకములు నా మనస్సున నాటుకొన్నవి. నేటికిని వాని ధ్వని నా చెవులలో జుమ్మనుచున్నది. భగవద్గీత అమూల్యగ్రంథమను విశ్వాసము దినదినము ప్రబలుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానమున దానితో సాటియగు గ్రంథము మఱొండు లేదని నిక్కముగా నా నమ్మిక. నాకు మనసు చెదరినపుడు గీత అమూల్యమగు సాయము చేసెను. ఇంచుమించు ఆంగ్లగీతానువాదము లన్నియు నేఁజదివితిని. ఆర్నాల్డుగారి అనువాదమే ఉత్తమమైన దని నాతలఁపు. అతఁడు మూలానుయాయి. అది ఒక అనువాదమువలె నుండదు. నే నీ మిత్రులతో గీత చదివినను దానిని చక్కగా చదివితినని చెప్పఁజాలను. అటు పిమ్మట కొన్ని సంవత్సరముల యనంతరమునసే అది నిత్యపారాయణములో పడినది.

మఱియు వారు ఆర్నాల్డుగారి 'లైట్ ఆఫ్ ఏషియా' అను గ్రంథము (బుద్ధచరితము)ను చదువుమని చెప్పిరి. అంతకుముందు నేను ఆర్నాల్డుగారు ఒక గీతనే అనువదించి రనుకొంటిని. నేను బుద్ధచరితను గీతకంటె ఎక్కువరుచితో చదివితిని. గ్రంథమును చేతఁబట్టుకొనినచో క్రింద నుంప ఇష్టముండెడిది కాదు. వారొకనాఁడు నన్ను బ్లావట్స్కీ భవనమునకుఁ గొంపోయి మదాం బ్లావట్స్కీ గారికి, అనిబిసెంటు సతిగారికిని నన్ను పరిచితుఁ జేసిరి. బిసెంటుగారు అపుడే దివ్యజ్ఞాన సమాజమున కలిసిరి. అపుడు ఆమె కలయికను గూర్చి పత్రికలలో చమత్కారముగా చర్చలు జరుగుచుండెడివి. నేను ప్రతిచర్చను ఆసక్తితో గమనించుచుంటిని. వారు నన్ను సమాజమున చేర సలహా నిచ్చిరి. 'నా మతమును గూర్చియే నా కేమియు తెలియనపుడిఁక ఇతరమతసంప్రదాయమున చేరుటయా?' అని నేను వినయముతో నిరాకరించితిని. వారు చెప్పిన మీఁదట నేను 'కీ టు థియాసఫీ' అను మదాంబ్లావట్స్కీరచితమగు గ్రంథమును చదివినటులు

గుఱుతు. ఆ పుస్తకము హిందూమత గ్రంథములం జదువ తృష్ణ కలిగించెను. మఱియు హిందూమతము అంధవిశ్వాసయుత మని పాదిరీలు హిందూమతముపై మోపిన నిందను తొలఁగించెను.

ఆ కాలముననే మాంచెస్టరునుండి వచ్చిన ఒక మంచిక్రైస్తవుఁడు శాకాహారాగారమున నాకు కలిసెను. అతఁడు క్రైస్తవమతము గుఱించి మాటలాడెను. రాజకోటలో నే నెఱిఁగిన పాదిరీలచర్యలు అతనికి చెప్పితిని. అతఁ డవి విని వగచెను. 'నేను శాకాహారిని. నేను త్రాగను. నా తోడిక్రైస్తవులు మాంసభోజులు, మద్యపాయులు-నిస్సంశయము. కాని ఈ రెంటిని బైబిలు తిను మని విధింపదు. బైబిలు చదువుచో తమకే తెలియును' అనెను. నేను సరి యంటిని. అతఁడు నా కొకబైబి లిచ్చెను. ఆయనయే బైబిలులను అమ్ముచున్నటులును, పటములు, అనుక్రమణిక మొదలగునవి కల ఒక ప్రతిని నే నాయన కడ కొంటిననియు కొంచెము గుఱుతు. దాని చదువ మొదలిడితిని. కాని ఓల్డ్ టెస్టామెంటు (ప్రాఁతనిబంధన) సాగలేదు. సృష్టిని గూర్చిన అధ్యాయములును, పదపడి అధ్యాయములును చదువుచుండఁగా నిదురవచ్చెను. చదివితి ననిపించుకొనుటకు ఎట్లో మిగిలిన భాగములును చదివితిని. ఏవియు రుచింపలేదు. 'నంబర్సు' అను భాగము వెగటుగా నుండెను.

కాని న్యూటెస్టామెంటు చాల ఆకర్షించెను. ముఖ్యముగా అందలి 'సెర్మన్ ఆన్ ది మౌంట్' (గిరి-ప్రవచనము). గీతను, దీనికిని సాటి యనుకొంటిని.

'ఎవరు ఎటులు చేయుదురో వారు అట్టిఫలము అనుభవింతురు. అనఁగా అన్యాయమును పాఱఁదోలవలయునని మా

తలంపు. కాని 'నే నందునుగదా, అన్యాయముచే అన్యాయమును పోఁద్రోలలేరు. ఎవరేని నీ కుడి చెంపమీఁద లెంపకాయ కొట్టినచో, నీవు నీయెడమచెంప కూడ వానికి చూపి త్రిప్పుము. ఎవరేని నీ యుత్తరీయమును లాగికొన్నచో, నీ యంతరీయమును కూడ ఇచ్చివేయుము.'* అను ఈవాక్యములు నాకు అత్యానందము కలిగించినవి. 'జలమును నీ కీయఁగలవాని కిం దేని ఒసఁగుమీ కడుపార నోగిరంబు' అను శ్యామలభట్టు వాక్యములు మనసున తగిలెను. అపరిపక్వమయిన నా మనస్సు గీత, బుద్ధచరిత, గిరి-ప్రవచనము, వీనిబోధములలో ఐక్యమన్వేషింపఁ జొచ్చెను. అట్టిత్యాగమే ఉత్తమమత మని నాకు నచ్చెను.

ఈ వ్యాసంగము అన్యమతాచార్యుల జీవితములు చదువ ప్రేరించెను. కార్లయిలు వ్రాసిన 'హీరోస్ అండ్ హీరో వర్షిప్' అను గ్రంథము నొక మిత్రుఁడు చదువుమనెను. అందు మహమ్మదుజీవితము చదివి అతని మాహాత్మ్యమును, వీరత్వమును, తపశ్చర్యను తెలిసికొంటిని.

పరీక్షలు దాపరించుటచే ఇఁక అవకాశము లేక అపుడు ఇఁక నేమియు చదువలేకపోతిని. కాని వివిధమతములను తెలిసికొనవలెనని మాత్రము మనుస్సులో వేసికొంటిని.

నాస్తికమతము కూడ తెలిసికొనుట మంచిదికదా అనుకొంటిని. బ్రాడ్లాగారిపేరును, పేరుతోపాటు ఆతని మతమును ప్రతిహిందువును ఎఱుఁగును. నాస్తికతగుఱించి నే నొకపుస్తకము చదివితిని. దానిపేరు మాత్రము గుఱుతు లేదు. నా కది రుచిగా లేదు. ఏలన, నే నపుడే

* 'But I say unto you that ye resist not evil: But whosoever shall smite thee on thy right cheek, turn to him the other also. And if any man take away thy coat let him have thy cloak too.'

నాస్తికమరుభూమిని దాటితిని. అప్పుడే బిసెంటుగారు నాస్తిక మతమునుండి ఆస్తికమతములో కలిసిరి. ఆ విషయముకూడ నాస్తిక మతమునెడ అనిష్టకారణ మాయెను. బిసెంటుగారు వ్రాసిన 'హౌ ఐ బికేమ్ ఎథియాసఫిస్ట్ (నేను ఎటులు దివ్యజ్ఞానసమాజమున కలిసితిని) అను గ్రంథము నేను చదివితిని.

ఆరోజులలోనే బ్రాడ్లాగారు చనిపోయిరి. వోకింగ్ సెమిట్రీలో ఆయనను పూడ్చిరి. అప్పుడు లండనులోని భారతీయు లందఱు ఆశేష ముతో వెళ్లిరి. నేనును అంత్యక్రియలు చూచుటకు కొందఱు పాది రీలుకూడ వచ్చిరి. తిరిగివచ్చునపుడు స్టేషనులో రైలుకొఱకు వేచి యుండవలసివచ్చెను. అచట ఒక నాస్తికాగ్రేసరుఁడు ఒకపాదిరీని చూచి 'దేవుఁడు కలఁడా?' అనెను.

'ఉన్నాఁడు' అని ఆ మంచిపాదిరీ మెల్లగా ప్రత్యుత్తరించెను.

'భూమి చుట్టుకొలత ౨౫,౦౦౦ మైళ్లని మీరును అంగీకరింతురా?'అని ఆనాస్తికుఁడు పాదిరీకి పరాజయముపూర్వఁదలఁచి అడిగెను.

'అంగీకారము.'

'అయినే, అయ్యా! ఈశ్వరుని కొలత ఎంత? ఆయన ఎచట ఉండును?'

'మనము తెలిసికొనవలయును గాని ఆయన మన యిరువుర హృదయములందును కలఁడు.'

'అయ్యా అయ్యా! ఇప్పటికిని నన్ను పసికాయనుగా తలఁపకుఁడు.' అని అతఁడు మా కేసి జయదృష్టితో చూచుచు అనెను.

పాదిరీ నమ్రుఁడై మౌనము తాల్చెను.

ఈ సంభాషణయు నాకు నాస్తికమతముపై అసూయ పెంచెను.

౨౧

నిర్బల కే బల రామ్ *

నాకు హైందవమతమునందును, జగత్తులోని ఇతరమతములందును కొంచెము ప్రవేశము ఉన్నను, విషమసమయములలో అది నన్ను రక్షింపఁజాలదని నేనెఱిఁగియుండవలసినది. ఆపత్సమయమునందు ఏవస్తువు మనుష్యుని రక్షించునో ఆసమయమున దానిగుఱించి భావము ఉండదు. జ్ఞానమును ఉండదు. నాస్తికుఁడు తన ఆపత్తు తప్పుటకుస్వభావము కారణ మనును; ఆస్తికుఁడు తనను ఈశ్వరుఁడు రక్షించె ననును. మఱియు తన వేదాంతాభ్యాసముగాని, తపస్సు లేక సాధన గాని, ఒక కారణముగా ఎంచును. ఈ రీతిగా ఎవరికి తోఁచినటులు వారికి అనుమింప అధికారము ఉన్నది. కాని రక్షింపఁబడిన సమయమున తనను తన సాధనయే రక్షించినదో, మఱి యెవఁడేని రక్షించెనో తనకు తెలియదు. ఎవఁడు తన నిష్ఠాబలమునకు గర్వించునో వాఁడు తన నిష్ఠాబలము నుమ్ముధూళి అగునని ఎఱుఁగఁడా? అట్టి సమయములందు అనుభవము లేని శాస్త్రజ్ఞానము వృథా.

కేవలశాస్త్రజ్ఞానముయొక్క వైయర్థ్యము మొదట నా కనుభవ మైనది సీమలో. అంతకు ముందు జరిగిన విషయములలో నాకు రక్షణ మెట్లొదవెనో చెప్పఁజాలను. అప్పటికి నేను చిన్న వాఁడను. కాని నేఁడు నా కిరువదేండ్లు. గృహస్థాశ్రమము బాగుగా అనుభూత మైనది. పెండ్లము, పైఁగా పిల్లఁడు ....

* బలము లేనివారికి రాముఁడే బలము.

నాకు గుఱుతు కలంతవఱకు సీమలో నాయున్న చివర యేడు, అది ౧౮౯౦ సంవత్సరము, ఆ సంవత్సరమున పోర్ట్‌స్మతులో శాకాహారసభ జరిగెను. దానికి నేనును, నా మిత్రుఁడొకఁడును ఆహూతుల మైతిమి. పోర్ట్‌స్మతు సముద్రపురేవు. ఆయూరునందు నావికజనము బహుళము. అచట చెడు పేరు గల స్త్రీలు సాక్షాత్తు బోగము వారు కారు. కాని నీతియెడల ఏమియు పట్టుపల లేనివారు పలువురు కలరు. మేము అటువంటి ఒకయింట దిగితిమి. సన్మానసంఘమువారికి ఆ విషయము తెలియదని వేఱ చెప్ప నక్కఱలేదు. ఎప్పుడో ఒకసారి వచ్చిపోవు మా వంటి బాటసారులకు పోర్ట్‌స్మతువంటి పత్తనమున ఏవి మంచి బసలో, ఏవి చెడుబసలో తెలిసికొనుట దుస్తరము.

రాత్రి సభనుండి మే మింటికి వచ్చితిమి. భోజనానంతరమున పేకాటకు కూర్చుంటిమి. సీమలో గొప్పగొప్పవారి యిండ్లలోఁగూడ గృహిణులు అతిథులతో పేకాడుట ఆచారము. ఆ పేకాటలో అందఱును నిర్దోషములైన ఛలోక్తుల నాడుచుందురు. ఇచట బీభత్సవినోదమారంభమాయెను.

నామిత్రుఁడీవిద్యలో నేర్పరియని నే నెఱుఁగ. నాకును ఈవినోదము ఇంపిత మాయెను. నేనును అందు దిగితిని. మాటలు చేఁతలలోనికి దిగఁజొచ్చెను. పేక నావల నుంచు నవసరము వచ్చెను. కాని భగవంతుఁడు నా మిత్రుని హృదయమున ప్రవేశించెను. అతఁ డిట్లనెను: 'నీవు నా, ఈఘోరకలిలో? ఈపాపములో? నీకిచట పని లేదు పో. లేచిపో.'

నేను సిగ్గున మ్రగ్గితిని. అతని ముపల కైకొంటిని. హృదయమున నా మిత్రునకు కృతజ్ఞత చూపితిని. మా అమ్మగారిముందు నా చేసిన ప్రమాణము గుఱుతు తోఁచెను. నేను పాఱిపోతిని. నేను వడఁకుచు నా

గదికి పోతిని. వేటకాని తప్పించుకొన్న లేడివలె నాగుండెలు తటతట కొట్టుకొనెను.

పరకాంత యెడల నాకు వికారము కలుగుట కిది ప్రథమపర్యాయము. ఆరాత్రి నాకు నిదురపట్టలేదు. అనేకవిచారములు నన్నావరించెను. ఈ యింటినుండి లేచిపోనా? నే నీపట్టణమునుండియే పారిపోనా? నే నెచట నుంటిని? నేను కాఁపునలమీఁద నుండనిచో నాగతి యేమగును? ఇటు లనుకొని అప్పటినుండి అతిజాగ్రత్తతో మెలఁగ నిశ్చయించుకొంటిని. ఆయింటినేకాక యెట్టులేని పోర్టుసుమునే విడిచిపోవఁ దలఁచితిని. సభలు ఇఁక రెండునాళ్లకెక్కువజరుగవు. ఆ మఱునాఁటి సాయంకాలమే నేను పోర్టుసుమునుండి నిష్క్రమించినటులును, నా మిత్రుఁడు మఱికొంతకాల మచట నున్నటులును గుఱుతు.

ఆ సమయమున నాకు మతమునుగూర్చిగాని, దైవమునుగూర్చిగాని, దైవసాహాయ్యమునుగూర్చి గాని తెలియదు. నన్ను ఆసమయమున ఈశ్వరుఁడు రక్షించెనని అనుకొనుట తెలిసీ తెలియని స్థితి. అన్ని ఇక్కట్టులలో నన్నతఁడు రక్షించెను. కాని జీవితముయొక్క వివిధ రంగములందు నా కిది యనుభవము. 'ఈశ్వరుఁడు నన్ను రక్షించె' అను వాక్యమునకు అర్థము నేఁడు నాకు చక్కగా తెలియును; కాని యింకను దీనివిలువ సరిగా గుఱుతింపఁజాలకున్నాననియు నే నెఱుఁగుదును. అనుభవముచేతనే అది తెలియఁదగినది. కాని యెన్నియో ఆధ్యాత్మిక యత్నములందును, లాయరుపనియందును, సంస్థాసంచాలనములందును, రాజకీయవ్యవహారములందును నాకు పొసఁగిన విషమఘటనలలో భగవంతుఁడు నన్ను రక్షించెనని చెప్పఁగలను. ఉపాయము లన్నియు ఊరేఁగినపుడు, సహాయులు దిగనాడినపుడు, అనువు లంతరించినపుడు, ఎటనుండియో, ఎటులో ఆసాహాయ్యము వచ్చునని నా యనుభవము.

స్తుతియు, ఉపాసనయు, ప్రార్థనయు, ఇవి గ్రుడ్డినమ్మకములు కావు. అవి పానభోజనస్థానగమనముల కంటె అధికసత్యములు. ఇవియె సత్యములు, మిగిలినవి అసత్యము లన్నచో అతిశయోక్తి కాజాలదు.

ఈ ఉపాసన, ఈ ప్రార్థన వాణీవైభవము కాదు. దీనికి కావలసినది నాలుక కాదు, హృదయము. కావున భక్తిని నించి హృదయమును నిర్మలము చేసికొంటిమేని, మన మా అనంతమున కెగురఁగలము. ప్రార్థనకు జిహ్వతో పని లేదు. అది స్వభావముచేతనే అద్భుతవస్తువు. వికారరూపములగు మలములను, అనఁగా కామాదులను, శుద్ధి చేయుటలో హృదయపూర్వక మైన ఉపాసన ఉత్తమ సాధనమని చెప్పుటకు నేను సందేహింపను. అయితే ఆ ఉపాసన అతి వినతితో, అతి నమ్రతతో పొంది పొసఁగి యుండవలయును.

౨౨

నారాయణ హేమచంద్రుఁడు

ఆ రోజులలో నారాయణ హేమచంద్రుఁడు సీమకు వచ్చెను. అతఁడు మంచి లేఖరి అని విని యుంటిని. నేషనల్ ఇండియన్ అసోసియేషన్‌కు సంబంధించిన మానింగ్ కన్యాగృహమున మేము కలిసికొంటిమి. నేను ఇతరులతో కలిసి మెలిసి యుండలేనని మానింగ్ కన్య ఎఱుఁగును. నేను ఆమె యింటి కేఁగినపుడు, ఎవరేని పలుకరించినపుడు తప్ప, నేను ముఖపిధానముగా కూర్చుండువాఁడను. ఆమె నాకు అతనితో పరిచితి కలిపెను. అతనికి ఇంగ్లీషు రాదు. అతనిది వింతవాలకము. ఒక వికారపు లాగు, అట్టిదే పార్శీపద్ధతిని ముడతలుపడి మురికియైన బూడిదరంగు కోటు; నెక్‌టైగాని, కాలరుగాని లేదు. కుచ్చులు కట్టిన ఉన్నిటోపి. పైని పొడుగుపాటి గడ్డము.

అతఁడు బక్కపలుచన, పొట్టి. అతని గుండ్రపుమోమున మసూచి మచ్చలు. ముక్కు కొనదేలినదియుఁ గాదు, మొద్దు బాఱినను లేదు. మాటిమాటికి అతని చేయి గడ్డము మీఁద.

నాగరకసంఘమున ఆ వింతవాలకపు మనుష్యుఁడు వేలుపెట్టి చూపించునటు లుండుట సిద్ధము.

'నేను తమ్మును గుఱించి చాల వింటిని. మీ గ్రంథములు కొన్ని చదివితిని. మీరు మా యింటికి దయచేయరా?' అని నే నంటిని.

అతనిది ఇంచుమించు బండగొంతుక. నవ్వుచు అతఁ డిట్లనెను—'మీ బస ఎచట?'

'స్టోరువీథిలో.'

'అగుచో మనము ఒకచోటివారమే. నాకు ఇంగ్లీషు చదివికొనవలెనని ఉన్నది. చెప్పెదరా?'

'నాకు తెలిసినదానిలో మీకు చెప్పుటకు నాకును సంతసమే. నాశక్తికొలఁది చెప్పెదను. మీకిష్టమేని నేనే తమకడకు వచ్చెదను.'

'వలదు, నేనే వత్తును. నా కడ పాఠమాల కలదు; దాని తీసికొని వత్తును.'

సమయము నిశ్చిత మాయెను. వడిగా మాకు నిండుసెయ్యము కలిసెను.

నారాయణహేమచంద్రునకు ఇంచుకయు వ్యాకరణము రాదు. అతనికి గుఱ్ఱము అనునది క్రియ. పరువెత్తుట అనునది విశేష్యము. ఇట్టి విచిత్రోదాహరణము లింకను కొన్ని నాకు గుఱుతు కలవు. కాని అతని అజ్ఞానము నాకు కొఱుకఁబడలేదు. నా స్వల్పవ్యాకరణజ్ఞాన మాతనిమీఁద పాఱలేదు. వ్యాకరణము రాకపోయెనే అను దుగ్ధ అతనికి లేదు.

కొంచెమేనియు చింత లేక అతఁ డిటు లనెను—'నే నెన్నఁడును మీవలె బడికి పోలేదు. నా ఉద్దేశము ప్రకటింపవలసినపుడు వ్యాకరణావశ్యకత నాకు కానరాలేదు. సరియ, మీకు బంగాళీ వచ్చునా? నాకు వచ్చును. నేను వంగదేశము తిరిగితిని. మహర్షి దేవేంద్రనాథ ఠాకూరు గ్రంథములు గుజరాతీవారికి అనువదించి ఇచ్చినది నేను. ఇంకను

ఇతరభాషలనుండి గొప్ప గ్రంథములను అనువదించి గుజరాతీవారికి సమర్పింపవలెను. నా అనువాదము మక్కికి మక్కి కాదు. భావమాత్రము తెచ్చినఁ జాలును, నాకు తృప్తి. నాపిమ్మట ఇతరులు వారి విజ్ఞానముతో ముందుముందు ఇంకను చక్కఁగా చేయఁగలుగుదురు. వ్యాకరణసాహాయ్యము లేక నేను గ్రహించినది నాకు చాలును. తృప్తోఽస్మి. నాకు మరాఠీ, హిందీ, బంగాలీ ఈమూఁడును వచ్చును. ఇపుడు ఇంగ్లీషు మొదలు వేసితిని. నాకు కావలసినది శబ్దరాశి. అంతటితో నా ఆశ తీఱు ననుకొంటిరా? ఊహుఁ. నేను ఫ్రాన్సు వెళ్లవలెను. ఫ్రెంచి నేర్వవలెను. ఆ పరాసుభాషలో మంచిగ్రంథములు కొల్లలుగా ఉన్నవని వింటిని. వీలు అయినచో జర్మనీ వెళ్లవలెను. ఆ భాష నేర్వవలెను.' అని యిటు లాతఁడు విడిచిపెట్టక మాటలాడుచుండువాఁడు. ఆయనకు భాషల నన్నిటిని చుట్టఁబెట్టి మ్రింగవలయు నన్నంత ఆశ. మఱి పరదేశములు తిరుగను అట్టి యాశయే?.

'అయితే మీ రమెరికాకును పోవుదురా?'

'తప్పక. ఆ క్రొత్తప్రపంచము చూడక మఱి ఇండియాకు మళ్లుదునా?'

'అయితే డబ్బు?'

'నాకు డబ్బుతో పనిలేదు. నాకు మీవలె హోఁషు అక్కఱలేదు. నేను తినున దెంత తాల్చెడి దేమి? నా పుస్తకము లిచ్చు కొలఁది డబ్బును, మిత్రు లిచ్చునదియు చాలు. నేను మూఁడవ తరగతి లోనే పయనింతును. అమెరికాకు వెళ్లుచో డెక్ మీఁదనే.

నారాయణ హేమచంద్రుని ఈ మాదిరి ఋజువర్తన మనునట్టి అగు ఆయన సొంతము. మఱియు దానికి తూఁగు మంచి మనస్సును

ఆయనకు కలదు, గర్వస్పర్శయు లేదు. అయినను ఒకటి: తన శక్తిని గుఱించి మించిన నమ్మకము.

మేము రోజును కలియుచుంటిమి. మా మనులలో, చేతలలో కొంతవట్టు పోలిక కలదు. మేమిరువురము శాకాహారులము. తలుచు మాకు ఒక్కడనే భోజనము. ఇది నాకు నేనే వండుకొని వారము ౧౭ షిల్లింగులతో గడుపు కాలము. నేనొకొక్కపుడు అతని గదికిని, అతఁడొకొక్కపుడు మా గదికిని పోవుచు వచ్చుచుండువారము. నా వంటక మింగ్లీషుమాదిరి. అతనికి హిందూమాదిరి తప్ప మరొకటి గిట్టదు. అతనికి పప్పు లేనిది ముద్ద దిగదు. నేను ముల్లంగితో సూపు చేయఁగా ఆయన మూతి ముఱుకటించువాఁడు. ఒకనాఁడు ఆయన ఎటులో వేఱు సెనగ లంకించుకొని వచ్చి వండి నాకు పెట్టవచ్చెను. నేను లొట్టలువేయుచు తింటిని. ఈరీతిగా నే నాయనకు, ఆయన నాకు పెట్టుట సతమాయెను.

ఆ దినములలో కార్డినల్ మానింగుగారి పేరు ప్రతివాని పెదవుల మీఁదను ఆడుచుండెను. నౌకాశ్రయమునందలి పనివాండ్రు కట్టిన సమ్మె జాన్ బరన్సు గారును, కార్డినల్ మానింగుగారును చేసిన ప్రయత్నముల వల్ల అంతమొందెను. కార్డినల్ మానింగుగారి నిరాడంబరమైన సౌమ్యజీవనమును గూర్చి డిజరాలీ మంత్రిగారి అభినందనమును నేను హేమచంద్రునికి చెప్పితిని: 'నే నా సాధుపురుషుని చూచుట జరూరు' అని అతఁ డనెను.

'అతఁడు చాల గొప్పవాఁడు. నీ కెటులు చూడ వీలగును?'

'ఓ, కలుగును. దానికి మార్గము చెప్పెదను. నేనొక గ్రంథకర్తయి నట్లును, ఆయన పరోపకారప్రవీణతకు ప్రత్యక్షముగా ధన్యవాదముల నర్పింపఁ దలఁచినట్లును; మరొకటి, నాకు ఇంగ్లీషు రాదు గనుక

మిమ్ము దుబాసిగా తీసికొనివచ్చునట్లును-ఈయర్థమంతయు వచ్చునటులు నా పేరున మీ రొకఉత్తర మాయనకు వ్రాయుఁడు. తెలిసినదా?'

నే నటు లొక లేఖ వ్రాసితిని. రెండుమూ న్నాళ్లలో కార్డినల్ మానింగుగారు సమయ మేర్పఱచుచు ప్రత్యుత్తరించిరి.

మేమిరువురము వెళ్లితిమి. నేను ఒకరి దర్శనమునకు వెళ్లునపుడు తొడుగుకొను మామూలైన దుస్తులను తొడిగితిని. నారాయణహేమచంద్రుఁడు తన సనాతనపద్ధతిలోనే యుండెను: మామూలు కోటు, మామూలు లాగు. నేను కొంచెము పరిహాసము చేసితిని. అతఁడు నాన వ్వొగురఁగొట్టి యిట్లనెను: 'నాగరకపు పిల్లకాయలు మీరందఱు పందలు. మహాపురుషులెన్నఁడును హృదయమును చూతురుగాని పైపైని చూడరు.'

మేము కార్డినల్ మహలు చొరఁబడితిమి. అది పెద్ద నగరు. మేము కూర్చున్నంతనే బక్కపలుచని పొడుగుపాటి ముసలి యొకఁడు వచ్చి కరస్పర్శ చేసెను.

నారాయణహేమచంద్రుఁడు అభినందనముతో ఇటు లనెను:— 'నేను మీ సమయ మపహరింపను. నేను మీకీర్తి చాల వింటిని. మీరు సమ్మెకట్టిన పనివాండ్రకు ఉపకారము చేసితిరి. ఇక్కడికి వచ్చి మిమ్మభినందింపవలెనని మనసు పుట్టినది. ప్రపంచమున సాధుపురుషుల దర్శనము చేసికొనుట నాకు రివాజు. అందులకు తమకీ కష్టము కూర్చితిని.'

అతని గుజరాతీ పలుకులకు నేను తర్జుమా చేసితిని. 'మీ రాకకు సంతసము. మీకు ఇచట నివాసము సుఖకర మగుఁగాక! అని ఆసింతును. మఱియు మీ రిచటి జనముతో పరిచితు లగుదురు గాక! భగవంతుఁడు మీకు మంగళ మొసఁగుగాక!' అని మానింగుగారు ఈమాటలు పలికి నిష్క్రమించిరి.

నారాయణహేమచంద్రుఁ డొకనాఁడు షర్టు తొడుగుకొని, దోవతి కట్టుకొని నాబసకు వచ్చెను. ఆ యింటి గేస్తురాలు తలుపు తీయుచునే భయపడెను. తత్తఱపాటుతో (నేను మాటిమాటికి మకాము మార్చుచుంటినని పాఠకుఁ డెఱుఁగు. ఇది మరల క్రొత్త మకాము. ఈమె క్రొత్తయామె. ఈమె నారాయణహేమచంద్రు నెఱుఁగదు) నా కడకు పరువెత్తుకొని వచ్చి, 'ఒక రకపు పిచ్చివాఁడు మీకొఱకు వేచి యున్నాఁ' డని చెప్పెను. నేను ద్వారముకడకు వెళ్లి నారాయణ హేమచంద్రునిఁ జూచి నివ్వెఱ పోయితిని. అతఁ డెప్పటివలె నవ్వుచునే ఉండెను.

'బజారులో పిల్ల లెవ్వరును మిమ్ముఁజూచి అల్లరిచేయలేదా?'

'వారు నావెంటఁ బడిరి కాని నేను వారివంక కన్నెత్తలేదు. దానితో వెనుదిరిగి పోయిరి.'

లండనులో కొన్ని మాసము లుండి నారాయణహేమచంద్రుఁడు పారిస్ వెళ్లెను. అతఁడు ఫరాసుబాస చదువను, ఫరాసు పుస్తకముల ననువదింపను బూనుకొనెను. అతని అనువాదము సరిచూడఁగలిగినంత ఫ్రెంచి నాకును వచ్చును గాన నా కతఁడు వానిని చదువ నిచ్చెను. అది అనువాదము కాదు, మఱి వట్టి భావార్థము.

తుదకతఁడు అమెరికా వెళ్ల వలయునను తన నిశ్చయమును నిర్వహించెను. తంటాలు పడిపడి డెక్ టిక్కెట్టు సంపాదించెను. షర్టు, దోవతి కట్టుకొని బజారులోనికి వెళ్లఁగా, అది అచట అసభ్యవేషమైనందువలన యునైటెడ్ స్టేట్సులో అతఁడు ప్రాసిక్యూషన్ చేయఁబడెను. తరువాత అతనిని విడిచిరని గుర్తు.

౨౩

గొప్పసంత

పారిసులో 1890 సంవత్సరమున గొప్పసంత (Exhibition) జరిగెను. అందులకు పెద్దపెద్ద ఏర్పాటులు చేయఁబడుచుండె నని పత్రికలలో చదివితిని. నాకు పారిసు చూడ చాల వేడుక. రెండును కలిసి వచ్చునని ఆ సమయమునకు వెళ్లఁదలఁచితిని. ఆ సంతలో ఏఫిల్ టవర్ † అనునది వింత. అది వేయి అడుగుల పొడుగున కేవలము ఇనుముతో కట్టఁబడినది. ఇంకను వింతలు పెక్కు కలవు. కాని ఆ గోపురమే వింత. అంత ఎత్తుగల కట్టడము ఆఁగదని అంతకుముందు వాడుక.

పారిసులో శాకాహారాగార మొకటి ఉన్నదని వింటిని. నేను అందొకగది కుదుర్చుకొంటిని. ఏణ్ణాళ్లుంటిని. మితవ్యయముతో పారిసు వెళ్లుటకును, అచటి ప్రదేశములు చూచుటకును ఏర్పాటు చేసికొంటిని. పారిసు పత్తనపు పటమొకటి, సంతకు సంబంధించిన ప్రతివిషయమును తెలుపు పుస్తక మొకటి, ఈరెండును దగ్గఱఁ బెట్టుకొని చాలప్రదేశములకు నడచియే వెళ్లితిని. రాజవీథులకును, దర్శనీయములగు ముఖ్యప్రదేశములకు పోవుటకును ఇవి యున్న చాలును.

ఆ సంత నాకంతగా గుర్తు లేదు—దాని వైశాల్యము, వైవిధ్యము తక్క. రెండుమూఁడు సార్లు ఎక్కుటచే ఏఫిల్ టవరు నాకు చక్కగా గుర్తు. ప్రథమపరిధిలో భోజనశాల కలదు. అంత ఎత్తున భుజించితి నని చెప్పుకొనుటకు దాని పొట్టన ఏడు షిల్లింగులు పెట్టితిని.

† గోపురము.

పారిసులోని ప్రాంతసుల్లు (చర్చి) నాకింకను గుర్తు. వాని మహాత్త్వము, శాంతియు మఱపు రావు. నోటర్ డేమ్ - కట్టడపుపని లోపలి చిత్తరు చెక్కడపుపని మఱచిపోవుద మనుకొన్నను మఱవ వీలులేదు. అట్టిదేవళములకు లక్షలు వెచ్చించినవారి హృదయాంతరాళ ములలో ఈశ్వరభక్తి ఉండక తక్కదనుకొంటిని.

పారిసులో ఫాషన్, స్వేచ్ఛాచారము, భోగవిలాసములను గుఱించి చాల చదివియుంటిని. ఇవి గల్లిగల్లీలో కానవచ్చును కాని దేవళములు వేలుపెట్టి చూపించునటులు విడి. ఈదేవళములలో కాలు పెట్టఁగనే బయటిగోలనంతయు మఱువనగును. వర్తన మాఱును. వర్జిన్ మేరీ కడ మోఁకారించి యున్నవారి ముందునుండి పోవుచున్న పుడు భయభక్తు లుత్పన్నము లగును. మోఁకారిలుట, ప్రార్థించుట, ఇవి అంధవిశ్వాసము కాదు అని నాఁడు నే తలఁచితిని. ఆ తలఁపు నాఁటికి నాఁటికి పెరుఁగుచునే యున్నది. వర్జిన్ మేరీ విగ్రహముముందు అత్యంతభక్తులైన జీవులు మోఁకారిలుట, అది వట్టిరాతికి రప్పకు మోఁకారిలుటయా? వారు భక్తిచే తన్మయులై రాతినిగాక దానికి అర్థమైన ఈశ్వరుని కొలిచిరి. వారి పూజచే నీశ్వరుని మహిమను తగ్గింపక హెచ్చించు చున్నారని నే ననుకొన్నటులు గుర్తు.

ఏఫిల్ టవరును గుఱించి రెండుమూఁడు మాటలు చెప్పవలయును. నేఁటికి దాని ఉపయోగ మేమియో తెలియదు. అపుడు దానిని కొందఱు నిందించినటులును, కొందఱు భూషించినటులును వింటిని. దాని నిందించినవారిలో ముఖ్యుఁడు టాల్‌స్టాయి అని గుర్తు. అతఁడు ఏఫిల్ టవరు మానవుని విజ్ఞానమునకుఁగాక అజ్ఞానమునకు చిహ్న మనెను. 'మాదకద్రవ్యములలో పొగాకు కడునీచము. దాని నలవాటు పడినవాఁడు త్రాగుబోతులు చేయని నేరములు చేయును. త్రాగుడు

వలన ఉన్మాదము కలుగును, కాని పొగాకువలన బుద్ధి తనమనస్సులోపడి పోవును. కాఁగా పొగాకు ఉపయోగించువాఁడు ఆకాశసౌధములు కట్టఁజూచును.' అని ఇట్లు టాల్‌స్టాయి ఏఫిల్ టవరును గూర్చి వివరించెను. టాల్‌స్టాయి చెప్పినటులు ఏఫిల్ టవరు అట్టి వ్యసనపరిణామమే. ఏఫిల్ టవరునందు శిల్పము లేదు. అది ఈసంతకు ఏవిధముగానైనను అందము తెచ్చె ననరాదు. దాని క్రొత్తదనమును, వింతకొలతలును చూచి మనుష్యులు మూఁగెడువారు, మఱి యెక్కుచుండెడువారు. అది సంత బొమ్మ. మనము బాలురమైయున్నంతవఱకు బొమ్మలపై మోహము ఉండును. మనకు ఎంతవఱకు అట్టి మోహముండునో అంతవఱకు మనము బాలురమే యని ఈ ఏఫిల్ టవరు చెప్పక చెప్పుచున్నది. ఇట్లు చెప్పుటకు ఈ ఏఫిల్ టవరు ఉపయోగించుచున్న దనవచ్చును.

౨౪

పట్టా పుట్టినది—కాని పిమ్మట ?

బారిస్టరు పరీక్ష నిచ్చుటకు నేను సీమకు వెళ్లితిని. అది ఏమైనది? దీని గుఱించి లోఁగడ చెప్పనైతిని. దాని గుఱించి కొంచెము వ్రాయుటకు ఇది తఱి.

బారిస్టరు పరీక్ష నిచ్చుటకు రెండు నియమములు: ఒకటి నియత కాలపరిపాలనము, రెండు పరీక్ష లిచ్చుట. ఇంచు మించు మూఁడేండ్ల పరిమితమైన కాలమును పండ్రెండుగా విభాగించి, అటులు ప్రవిభక్తమైన కాలమున ఒకొక్క ప్రవిభాగమున జరుగు ఇరువది నాలుగు విందులలో కనీసము ఆఱువిందులు కుడుచుట నియతకాలపరిపాలనము.* విందులు కుడుచుట అనఁగా సాక్షాత్తు తినుట కాదు. నియతములగు గంటలయందు హాజరై విందు జరుగు కాలమంతయు ఉండుట. సామాన్యముగా అందఱును పక్వాన్నములు భుజింతురు. కోరుకొన్న మద్యము గ్రోలుదురు. ఒకొక్కవిందునకు రెండుమూఁడురూకల వెల. ఇది మితమే. ఏలయన్న, హోటెలులో ఒక్క మద్యమునకే అంత వెల యుండును. నవనాగరకులు కాని హిందువులకు అన్నము వెలకంటె తదంతర్లీనమైన మధువునకు అంతవెల అయిన దన్నచో వింతయే. సీమలో నాకీసంగతి క్రొత్తగా తెలిసినపుడు హృదయా

* అనఁగా మూఁడుసంవత్సరములకు పండ్రెండు టెరములు (terms); సంవత్సరమున కిట్టి టెరములు నాలుగు, విందులు తొంబదియాఱు.

ఘాతము కలిగెను. త్రాగుడునకు ఇంత డబ్బు ఏల పాడు చేయుదురని ఆశ్చర్యమయినది. తరువాత నాకది అర్థమైనది. నేను తఱుచు అందు తిన్నది లేదు. ఏలనఁగా, అందు నాకు తినఁదగినవి రొట్టెయు, బంగాళాదుంపయు, కాబేజీయు మాత్రము. మొదట వీనియందు నాకిష్టములేక తినలేదు; రుచిపడిన పిమ్మట ఇంకను పెట్టుమని అడుగుటకు సాహసించితిని.

విద్యార్థులకిడు నాహారముకన్న ఉపాధ్యాయుల కిడు నాహారము మేలుతరమైనది. నాతోపాటు శాకాహారి ఒక పార్సీవిద్యార్థి కలఁడు. మేము శాకాహారులము కావున ఉపాధ్యాయులకు పెట్టు శాకాహారములలో కొన్ని మాకు పెట్టుఁడని విన్నవించుకొంటిమి. మా విన్నపము కైకోలాయెను. మాకును శాకములు, ఫలములు రాఁదొడఁగెను.

అందు నలువురు విద్యార్థుల ముఠాకు రెండు సారాబుడ్లు నిత్తురు. నేను సారా సోఁకను. కావున ముఠా నిండుటకు ప్రతివారును నన్ను ఆహ్వానించువారు. ఏలనఁగా వారు మువ్వురే రెండుకాయలను పీల్చి వేయవచ్చును. ప్రతి యిరువదినాలుగు విందులకును ఒకటి పెద్దవిందు. దానికి గ్రాండు నైట్ అని పేరు. అందు మామూలువి కాక షాంపేన్, పోర్ట్‌వైన్, షెర్రీ మున్నగు మద్యములు ఉండును. ఆనాఁడు నాకు ప్రత్యేకముగా పిలుపుమీఁద పిలుపు, పిలుపుమీఁద పిలుపు ఉండెడివి.

ఈవిందులవలన బారిస్టరగుటకు అధిక అర్హత ఎట్టులు కలుగునో నాఁటికిని, నేఁటికిని నాకు తెలియరాదు. మొదటమొదట ఈవిందులకు కొలఁదిమంది విద్యార్థులు వచ్చెడువారు విద్యార్థులకును, ఉపాధ్యాయులకును పరస్పరము సంభాషణములకు అవకాశము ఉండెడిది. ఉపన్యాసములును జరిగెడివి. వీనివలన మెఱుఁగుపడిన లోకజ్ఞానమును, కొంత నాగరకతయు, ఉపన్యాససమర్థతయు

విద్యార్థులకు అబ్బెడివి. నా కాలము వచ్చుసరికి అవన్నియు దాటిపో యెను. ఉపాధ్యాయులు విద్యార్థులకు ఎడముగా కూర్చుండిరి. దాని అర్థ మంతరించెను. ఆచారము మిగలెను. పూర్వాచారపరాయణమైన ఇంగ్లాడునందు ఆ ఆచారము వదలక వచ్చుచున్నది.

బారిస్టరు పరీక్షకు చదువవలయు గ్రంథములు చులుకన కావున బారిస్టర్లకు డిన్నర్ బారిస్టర్లని నవ్వులాటపేరు. డిన్నరు బారిస్ట ర్లనఁగా తిండిపోతు బారిస్టర్లు. నామమాత్రమునకు పరీక్షలని అందఱకు తెలియును. నారోజులలో రెండు పరీక్షలు: రోమన్‌లాలో, కామన్ లాలో. ఈపరీక్షకు నియత గ్రంథములు కలవు. విడివిడిగా చదివి, విడి విడిగనే పరీక్ష నీయనగును. కాని ఎవ్వరును చదివిన పాపమునఁబోరు. రెండువారములు రోమన్‌లాటీకను బట్టీ నెట్టియు, రెండుమూఁడు నెలలు కామన్‌లా టీకను చదివియు పరీక్ష ఇచ్చినవారిని చాలమందిని నే నెఱుఁగుదును. ప్రశ్నములు తేలిక; పరీక్షకులు ఉదారులు. రోమన్ లా పరీక్షలో నూటికి ౯౫నుండి ౯౯ మంది పఱకును, అసలు పరీక్షలో నూటికి ౭౫ గుగును, అంతకు ఎక్కువమందియు నెగ్గుచుండెడివారు. ఈరీతిగా పరీక్షాభయము లేదు. సాలునకు పరీక్షలు నాలుగుతూరులు. ఇంత వీలైన పరీక్షలు కష్ట మనిపింపవు.

నేను అసలు పుస్తకములన్నియు చదువఁ దలఁచితిని. ఈగ్రంథ ములు పఠింపకుండుట మోసమని నా తలఁపు. నేను వానికొఱకు చాల వెచ్చించితిని. రోమన్‌లాను లాటిన్‌భాషలో చదువ నిర్ణయించి తిని. నేను లండన్ మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షకు లాటిన్ చదివియుం టిని. అది యిపు డుపకరించెను. ఈ చదివిన చదువునకంతయు విలువ లేకపోలేదు. అది దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఉపయోగించెను. దక్షిణ-

౨౪ పట్టా పుట్టినది-కాని పిమ్మట?

ఆఫ్రికాలో రోమన్ డచ్చిలా ప్రమాణము. ఇటులు లాటిన్ చదివి-కొనుట దక్షిణ-ఆఫ్రికాలా తెలిసికొనుటకు సాయపడినది.

ఇంగ్లాండు కామన్‌లాను అహోరాత్రములు చదువఁగా నాకు బరువుగా తొమ్మిది నెలలు పట్టెను. బ్రూముగారి 'కామన్‌లా' పెద్దదికాని రుచిగా ఉండెను. కాని కాలమును మ్రింగివేసెను. స్నెల్‌గారి 'ఈక్విటీ' హృదయంగమము కాని అర్థము చేసికొనుట కొంచెము కష్టము. వైట్ ట్యూడర్ రచితమగు 'లీడింగ్ కేసెస్' అను గ్రంథమునుండి కొన్ని కేసులు పఠితవ్యములు. ఆ గ్రంథము మనోహరము, జ్ఞానదాయకమును. విలియమ్ ఎడ్వర్డ్‌గార్ల 'రియల్ ప్రాపర్టీ' గుడ్వ్‌గారి 'పెర్సనల్ ప్రాపర్టీ' అను గ్రంథములు సంతోషముగా చదివితిని. విలియంగారి పుస్తకము నవలవలె తీసికొనిపోవును. అట్టి అభిరుచితోడనే నేఁజదివిన గ్రంథము మెయిన్‌గారి 'హిందూలా'. హిందూదేశమునకు నేను మరలి వచ్చునపుడు స్టీమరులో దానిని చదివిన గుర్తు. హిందూలా గ్రంథములఁ గూర్చి ఇచట వ్యాఖ్యానించుట కిది తావు గాదు.

నేను పరీక్షు అయితిని. ౧౮౯౧ సం. జూన్ ౧౦ వ తేదీని పట్టా పుట్టెను. ౧౧ వ తేదీని ఇంగ్లాండు హైకోర్టులో రెండున్నర షిల్లింగులిచ్చి పేరు రిజష్టరు చేయించుకొంటిని. ౧౨ వ తేదీని ఇంటికి బయలు దేఱితిని.

ఇంత చదివినను నా బెంగకును, భీతికిని అంతు లేదు. కోర్టులో వాదించుటకు నేను తగనని భయము వేసినది.

ఆ క్షోభ వర్ణించుటకు మఱియొక ప్రకరణ మావశ్యకము.

౨౪

నా బెంగ

బారిస్టరుపరీక్ష ఇచ్చుట సులభమే కాని బారిస్టరుగా పని చేయుట దుర్లభము. నేను లా అంతయు నేర్చితినిగాని వాదించుట నేర్వలేదు. నేను ధర్మసిద్ధాంతములను (Legal Maxims) అభిరుచితో చదివితిని కాని వానిని నా వాదములలో ఎపు డెపుడు ఉపయోగపఱచుకొనవలయునో తెలియదు. 'ఇతరులకు అపకారము కలుగకుండు రీతిని నీవస్తువును వాడుకొనుము' అను నిది ఒకధర్మవచనము. ఈధర్మవచనము తన క్లయింటుకు లాభించుటకు ఏ చందముగా ఉపయోగింపవలయునో నాకు తెలియలేదు. ఈసిద్ధాంతశీర్షిక క్రింద ముఖ్యములైన కేసు లన్నియు చదివితిని కాని అవి వాదించుపట్ల ఈధర్మవచనము ఉపయోగించుదనను నమ్మకము కలిగింపలేదు.

మఱి నేను ఇండియన్‌లా చదువనే లేదు. హిందూలామహమ్మదన్‌లాలు అస లెట్లుండునో ఎఱుగను. ప్లయింటు ఎటులు వ్రాయవలయునో నేర్చికొనలేదు. నట్టేట నున్న ట్లుంటిని. సర్ ఫీరోజిషా మెహతాగారు కోర్టులలో సింహగర్జనములు చేయుదురని వింటిని. అతఁడీవిద్యను సీమలో ఎటులు నేర్చెనో అని నేను ఆశ్చర్యపడితిని. ఆయన నైపుణ్యము ఈజన్మమున నాకు రాదనుట నిక్కమేకాని ఈవృత్తిలో ఉదరపోషణమైన చేసికొనఁగలనా, లేనా? అని నా సంశయము.

నేను లాచదివికొను రోజులలోనె ఈ సంశయములచే క్షోభపడితిని. ఒకరిద్దరు మిత్రులకడ తలపోసికొంటిని. దాదాభాయి నౌరోజీగారి సలహా పుచ్చుకొమ్మని అందొక రనిరి. నేను సీమకు వెళ్లినపుడు

దాదాభాయిగారికిఁగూడ ఒకసిఫార్సు ఉత్తరమును తీసికొని వెళ్లితి నని లోఁగడ చెప్పియుంటిని. నే నా ఉత్తరమును చాలకాలమునకు బయటికి తీసితిని. ఏలనఁగా, ఈమహాపురుషుని దర్శించుటకు నా కేమి అధికారము కలదు ? వారి ఉపన్యాసము జరుగునని వినినపు డెల్ల నేను హాజరై ఒకమూల కూర్చుండి, చెవులార విని, కన్నారఁ గాంచి పోవుచుంటిని. విద్యార్థుల మేలుఁగీళ్లు బాగుగా తెలిసికొనుటకు ఆయన ఒకసంఘ మేర్పఱచెను. నేను ప్రతి సభకు వెళ్లెడువాఁడను. దాదాభాయిగారికి విద్యార్థులపట్లఁ గల వాత్సల్యము,విద్యార్థులకు వారి యెడఁ గల భక్తిని చూచినపుడు నాకు ఆనంద మయ్యెడిది. క్రమముగా ఒకనాఁడు నేను ధైర్యము తెచ్చుకొని సిఫార్సు ఉత్తరము తీసికొని వెళ్లితిని. 'నీ కిష్టమైనపుడెల్ల వచ్చి నా సలహాను పొందవచ్చును' అని ఆయన అనెను. కాని ఆ అవకాశమును నే నుపయోగించుకొన లేదు. అత్యావశ్యకత లేనిది ఆయనకు కష్టమిడుట తప్పని తలఁచితిని కావున 'నీక్షోభ నంతయు దాదాభాయికి చెప్పికొనుము' అనిన నా మిత్రుని సలహాను ఆ సమయమున గ్రహింప సాహసింప లేదు. ఫ్రెడెరిక్ పిన్కట్ గారిని దర్శింపుమని అతఁడే సలహా చెప్పెనో, మఱొక మిత్రుఁడే చెప్పెనో, గుర్తు చాలదు. అతఁడు పూర్వాచారపరాయణుఁడు **(Conservative).** అయినను భారతీయవిద్యార్థులపై ఆయన ప్రేమ నిర్మలము, నిస్స్వార్థము. విద్యార్థు లందఱును ఆయనసలహాకు పోవుచుందురు. నేనును వారి దర్శనము కోరఁగా వా రంగీకరించిరి. నేను దర్శనమునకు వెళ్లితిని. ఆసంభాషణము నాకు మఱపురాదు. ఆయన మిత్రునితో సంభాషించినటులు నాతో సంభాషించెను. నా బెంగ నంతయు ఒక్క నవ్వుతో ఎగురఁగొట్టెను. 'ఏమిటి ? అందఱును ఫిరోజషా మెహతాలు కావలయునా? ఫిరోజిషాలు, బదురుద్దీనులు అరు

దుగా నుందురు. మామూలు లాయరగుటకు గొప్ప తెలివితేటలు కావలయుననుకొనకుము. సాధారణమైన ప్రామాణికత్వము, శ్రద్ధయు ఉండినచో చాలును. దాన తగురీతి ద్రవ్య మార్జింపనగును. దావాలన్నియు గుంటచిక్కులుగా నుండవు. మంచిది; నీవేమేమి పుస్తకములు చదివితివి? పాఠపుస్తకములు కాక ఇతరపుస్తకము లేమేమి చదివితివి?' అని ఆయన అడిగెను.

నేను చదివిన అల్పగ్రంథములు చెప్పితిని. ఆయన కొంచెము నైరాశ్యము చెందెను. అయినను అది క్షణికము. వెంటనే ఆయన చిరునవ్వుతో ఇటు లనెను: 'నీక్షోభ, నాకు తెలిసినది. నీకు ఇతర గ్రంథపరిచయమువలనఁ గలుగు జ్ఞానవిశేషము కొలఁది. నీకు ప్రపంచ జ్ఞానము లేదు. అది వకీలునకు ప్రాణము. నీవు హిందూదేశచరిత్రము నయినను చదివియుండవైతివి. వకీలైనవాఁడు మనుష్యస్వభావము నెఱిఁగియుండవలయును. అతఁడు మొగము చూచి మనుష్యుఁ డెట్టి వాఁడో కనిపట్టవలయును. మఱియు ప్రతిహిందువు హిందూదేశచరిత్ర తెలిసికొని తీఱవలయును. లాయరునకు దానితో సంబంధము లేక పోవుఁగాక, దాని తెలిసికొనుట విధి. కేమాలెసన్ గార్లిరువురును వ్రాసిన ౧౮౫౭ సం. విప్లవచరిత్రగూడ (Mutiny) నీ వెఱుఁగవు. వెంటనే ఆపుస్తకమును, మఱి మానవస్వభావ మెఱుఁగుటకు ముఖసాముద్రిక మును(Fhysiognomy) గూర్చి లావేటరుగారును, షెమ్మెల్ పెన్నిక్ గారును వ్రాసిన గ్రంథములు రెంటిని సంపాదింపుము.' అని ఆ రెండు గ్రంథముల పేరులు వ్రాసియిచ్చెను.

ఈ మిత్రపాదులకు నే నెంతయు కృతజ్ఞుఁడను. ఆయన యెదుట నా భయము ఎగిరిపోయెఁ గాని కాలు బయటఁ బెట్టఁగనె ఎప్పటాట. దారిపొడుగునను 'ముఖముచూచి మనుష్యుఁ డెట్టివాఁడో కనుపట్టుట'

స్పియరుమొఖానాముద్రికమును గుఱించి తెలిసికొను... కలుగలేదు.

లావేటరు పుస్తకము నాకు ఉపయోగింపలేదు. పిన్‌కటుగారి ఉపదేశము నాకు సాక్షాత్తు ఉపయోగింపలేదు కాని వారి నెయ్యము చాల తోడుపడెను. వారి నగవు మోమును, ఉదారాకృతియు నాహృదయమున నిలిచియున్నవి. మంచి లాయరగుటకు ఫిరోజిషా మెహతాగారి నైపుణ్యమును, ధారణయు, శక్తియు ఆవశ్యకములు కావు. మఱి ప్రామాణికత్వమును, శ్రమపడి పనిచేయుటయు, అనునవి ఉన్నచో చాలునని ఆయన సలహాను నేను విశ్వసించితిని. ఈరెంటియందును నేను భాగస్వామి నగుటవలన మరల నాకు ఆశ కలిగెను.

సీమలో నేను కేగారును, మాలెసన్‌గారును కలిసి వ్రాసిన గ్రంథములను చదువలేకపోతిని. కాని నాకు సమయము చిక్కుచో మునియుందు ఈ గ్రంథములనె చదువ నిశ్చయించుకొంటిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందు ఆ మనోరథము తీరెను.

ఇట్టి జెంగలో కొలంది ఆశగొని 'అస్సాము' అను స్టీమరునుండి బొంబాయిరేవులో దిగితిని. రేవులో సముద్రము అల్లకల్లోలముగానుండెను. లాంచిలో ఒడ్డు చేరితిని.

మొదటి భాగము

128

ఆత్మకథ

రెండవ భాగము

రాయచందుభాయి

బొంబాయి రేవులో సముద్రము ఒడుదొడుకుగా ఉన్నదని వెనుకటి ప్రకరణమున వ్రాసియుంటిని. జూన్ జూలై నెలలలో అరేబియాసముద్రము అటు లుండుట క్రొత్తగాదు. ఏడెన్ మొదలుకొని సముద్రము కల్లోలముగనే ఉండెను. ఓడలో అందఱును అస్వస్థులైపోయిరి. సరిగా ఉన్నవాఁడను నేనొక్కఁడనే. డెక్కమీఁదనుండి తుపానును చూచి ఆనందించుచుంటిని. ప్రొద్దుటి భోజనమునకు నాతో పాటు ఒక రిద్దఱు ఉండువారు. మేము పళ్లెరములను జాగ్రత్తగా పట్టుకొని ఓటుపిండిగంజి త్రావుచుంటిమి. ఏలన ఏమాత్రమేని దానికేసి చూడకున్నచో దానిదారి అది చూచుకొనును.

ఈ బయటితుపాను నా లోపలి తుపానునకు చిహ్నమాత్రము. బయటితుపానునకే నేను చలింపనపుడు లోపలితుపానునకుఁగూడ చలింపలేదని వేఱుగా చెప్పనక్కఱలేదు. బొంబాయిలో దిగి యింటికి వెళ్లఁగనే జాతిబహిష్కారము సిద్ధముగ నున్నది. ప్లీడరు వృత్తికి నేనసమర్థుఁడనని వెనుకనే చెప్పికొంటిని. మఱి నేను సంస్కర్తను. కాఁబట్టి కొన్ని కొన్ని విషయములు ఎటులెటులు సంస్కరించిన, బాగుగా నుండునోయని ఆలోచించుచుంటిని. కాని అతర్కితములగు విషయములు కొన్ని నాకొఱకు కనిపట్టుకొని యుండెను.

నన్ను కలిసికొనుటకు మాపెద్ద అన్న రేవులోనికి వచ్చెను. డా. మెహతాగారితోను, వారి పెద్ద అన్నగారితోను ఆయన కదివఱకే

పరిచితి కలదు. డా. మెహతాగారు మా యింటికి రండని గట్టిపట్టు పట్టుటచే మే మందఱము వారి యింటికే వెళ్ళితిమి. దాన, సీమలో మొలకెత్తిన మా పరిచయము ఆకు దొడిగినది. ఇక్కడ వారి కుటుంబమునకును, మాకుటుంబమునకును నెయ్యపువియ్య మెక్కువ అయినది.

'అమ్మను ఎన్నఁడు చూతునా' అని నే ననుకొనుచుంటిని. ఆమె ఈ లోకమును విడిచిపోయెనన్న వార్త మా యన్న నాకు తెలియనీయ లేదు. ఓడ దిగినపిమ్మట చెప్పెను. నేను సూతకస్నానము చేసితిని. నేను సీమలో నుండఁగనే ఆమె చనిపోయెను. కాని దేశములలో వెతచెందెదనని అంతవఱకును నాకు తెలుపలేదు. ఈ వార్త వినఁగనే నాకు మిక్కిలి వెత గలిగినది; కాని ఆ గాథ ఇపు డప్రస్తుతము. మా తండ్రిగారు పోయినప్పటి వెతకన్న అది మిన్న. నా కోరిక లన్నియు గొంతెమ్మకోరిక లయినవి. కాని అపుడు నేను దుఃఖమునకు కళ్లెము వదలనటులు గుర్తు. నేను కంట తడిఁ బెట్టలేదు. మా అమ్మగారు చనిపోవని రీతిగనే గంభీరించి నా వ్యవహారములు నేను చేసికొనిపోవుచుంటిని. అపుడు డా. మెహతాగారు నాకు పలువురతో పరిచితి కలిగించిరి. వారిలో రేవా శంకరజగజీవన్‌గారు ఒకరు. వీరు మెహతాగారి సోదరులు. వీరితో అపుడు కలిసిన మైత్రి యావజ్జీవమైత్రి ఆయెను. అపుడే డా. మెహతాగారు నాకు రాయచంద్ర లేక రాజచంద్రకవిగారితో పరిచితి కలిగించిరి. వీరు డా. మెహతాగారి పెద్దన్నగారి అల్లుఁగుఱ్ఱలు; రేవా శంకర జగజీవన్‌గారి నగల దుకాణమున భాగస్వాములు. నాకు వీరి పరిచయ మనునది చాల గొప్పమాట. వారి కపుడు ఇరువది యైదేండ్లే కాని చూడఁగనే వారు విమలచరిత్రులనియు, విద్వాంసులనియు తెలిసికొనఁ గలిగితిని. మఱియు వారు శతావధానులు. డా. మెహతాగారు రాజచంద్రకవిగారి ధారణాపటిమను

కొంచెము చూడుమనిరి. నాకు వచ్చిన పాశ్చాత్యభాషాభండారమును కొల్లబెట్టితిని. నేనెటులు చదివితినో రాజచంద్రకవిగారు అటులు చదివిరి. ఆయన సామర్థ్యమును చూచి నేనోర్వలేకపోతిని. కాని ఈ ధారణ, ఈ శతావధానము, ఈ శక్తులకు నేను ముగ్ధుడను కాలేదు. ఏది నన్ను ముగ్ధునిఁజేసెనో అది తరువాత తెలియనాయెను. అది యేదనగా: వారి విశాలశాస్త్రజ్ఞానము, నిర్మలచరిత్రము, ఆత్మజ్ఞానమునెడల తీవ్రమగు ఆవేదన. ఈచివరదాని కొఱకే ఆయన జీవితమును వినియోగించె నని నాకు పిదప పిదప తెలియఁజొచ్చెను.

ఆ. ఆటలందు పాటలందున బాసట
గాఁగ హరిని జూడఁ గందునేని
పుట్టు విద్ది తుదిని మట్టు ముక్తానందు
బ్రదుకునకును సూత్ర మిదియ తలఁప.*

అను ఈ ముక్తానందుని గేయమును రాజచంద్రకవి ఎప్పుడును స్మరించుచుండును. ఈపాట అతని హృదయమున అంకితమైపోయెను.

ఆయన వ్యాపారము లక్షలమీఁద. వ్యాపారమా ముత్తెములతో, వజ్రములతో, రత్నములతో. అం దతని ప్రజ్ఞ అసామాన్యము. ఎంత చిక్కైనను అతఁ డిట్టె విడఁదీయును. కాని ఆయన బుద్ధి వేఱొకచోట. ఆయన కెప్పుడును పురుషార్థము, ఆత్మసాక్షాత్కారము, హరిదర్శనము ఇదియేమాట. అతని వ్రాఁతబల్లపై చిత్రాలతోపాటు ఏదోయొక వేదాంతగ్రంథము, దినచర్య (డయరీ) యు ఎల్లప్పుడును

* హసతాం రమతాం ప్రగట హరి దేఖుం రే
మారుం జీవ్యుం సఫల తవ లేఖుం రే
ముక్తానంద నో నాథ విహారీ రే
ఓధా జీవన దోరీ అమారీ రే.

ఉండును. వ్యవహారము ముగిసీ ముగియనిముందే ఆయన ఆరెంటిలో ఒకటి చేతఁ దీసికొనును. ఆయన గ్రంథరూపములుగ ప్రకటించిన పలువిషయములు ఈ దినచర్యలనుండి ఎత్తఁబడినవే. అతఁడు లక్షలకొలఁది వ్యాపారస్థులతో మాటాడి వారిని పంపిన వెంటనే ఆత్మజ్ఞానమునకు సంబంధించిన గూఢవిషయముల వ్రాయుచుండును. చూడఁగా అతఁడు సామాన్యవర్తకుఁడు కాఁడు. కేవలము జ్ఞానికోటిలోని వాఁడు. దుకాణములో వ్యాపారములనడుమ ఈశ్వరనిమగ్నుఁడై యుండఁగా అతనిని నేను పెక్కుమారులు చూచితిని. ఇతఁడు సమత్వమును వీడిన నిమిషమొకటియు నాకు కానరాలేదు. ఆయనకు నాతో స్వార్థ మేమియు లేదు. కాని నాకు వీరితో గాఢపరిచయము కలిగెను. నేనప్పటి కింకను పనిపాటలులేని బారిస్టరును. నేను వారి దుకాణమునకు వెళ్లినపుడు వేదాంతము వినా వేఱొకమాట లేదు. నాకప్పటికి వేదాంత విషయములందు అంతగా ఆసక్తి లేకున్నను నాకు వారి మాటలే మంత్రములుగా ఉండెను. ఇటు పిదప నే ననేకమతాచార్యులను దర్శించితిని. ప్రత్యేకముగా నే నాచార్య నన్వేషించితిని. కాని రాయచందుభాయి ఉపదేశములవంటి వేవియుఁ గావు. ఆయన ఉపదేశము సూటిగా నా మది నాటుకొనెను. వీరి బుద్ధియందును, వీరి ప్రామాణికత్వమందును నాకు పరమాదరము. మఱియు ఆయన నన్ను అన్యమార్గమునకు గొనిపోవఁడని నాకు విశ్వాసము. ఆయన హృదయగుహలోని భావములు కొన్ని నా కెఱిఁగించుచుండువారు. ఈశ్వరుని తెలిసీ తెలియక కొట్టుకొనునపుడు ఈ పైకారణములచే ఆయనయే నాకు శరణ్యమగుచుండెను. రాయచందుభాయియెడ నాకు ఇంత ఆదర మున్నను నా హృదయసింహాసనమున అతని గురునిగా అభిషిక్తుని చేయఁజాలకపోతిని. ఆసింహాసన మింకనుఖాళీగానేయున్నది. నాఅన్వేషణమింకను జరుగుచునేయున్నది.

౧ రాయచందుభాయి

హిందూవేదాంతము గురుపదమునకు ఏమహత్త్వ మిచ్చెనో దానిని నేను మన్నింతును. గురువు లేక గుఱుతు తెలియ దనుమాట సత్యము. అక్షరజ్ఞానము కలిగించు గురువు అసమర్థుఁడైనను అంత ఇబ్బంది లేదు; కాని ఆధ్యాత్మికగురువు అసమర్థుఁ డనుచో సాగదు. గురుపదమునకు పూర్ణజ్ఞానియే అర్హుఁడు. జ్ఞానముఁ బడయుటకు సర్వదా అన్వేషణము వలయు. శిష్యుని యోగ్యత ననుసరించి గురువు లభించును. తనతన యోగ్యత ననుసరించి ప్రతిసాధకునకు ప్రయత్నము చేయుటకు సంపూర్ణాధికారము కలదు. ఫలము ఈశ్వరాధీనము.

దీనివలన నేను రాయచందుభాయిని నా హృదయస్వామిగాచేసి కొనకున్నను పలుమాఱు లాతఁడు నాకు మార్గదర్శకుఁడుగను, సహాయుఁడుగను తోడ్పడియెనని ముందు ముందు చూడఁగలరు. నా జీవితమందు తమ చిహ్నములను గాఢముగా హత్తిపోయినవారు మూవురు. వారు ఆధునికులు. రాయచందుభాయి వారి ప్రత్యక్షసంసర్గమువలనను, టాల్‌స్టాయి 'వైకుంఠము నీహృదయములోనే' * అను పుస్తకమువలనను, రస్కిను 'సర్వోదయ' †మను పుస్తకమువలనను నా హృదయము చూఱకొనిరి. ప్రసక్తి కలిగినపుడు వీరిని వివరింతును.

* The Kingdom of God is within you.
† Unto this last.

౨

జీవయాత్ర

మా అన్న నాపై ఆశలు పెట్టుకొని యుండెను. ఆయనకు ధనము, కీర్తి, పదవి-వీని లోభ మెక్కుడుగా నుండెను. ఆయన దోషమును క్షమింపఁగల విశాలహృదయుఁడు. దానికి తోడు నిరాడంబరమైన వర్తనము. కాన ఆయనకు పలువురు మిత్రులైరి. అతఁడు ఈ మిత్రుల సాయమున్న నాకు కేసులను తెప్పింప నెంచెను. నా ప్లీడరువృత్తి పెద్దగా సాగునని ఊహలు పెంచుకొని వానితో పాటు గృహవ్యయమును మిగుల పెంచెను. ఆయన నా ప్రాక్టీసునకు పూర్వరంగము తయారుచేయుటకు చేయని యత్నము లేదు.

నా సముద్రయానమును గురించిన తుపా నింకను వీచుచునే యుండెను. మా కులమున రెండు పక్షములు బయలుదేరెను; అందొక పక్షమువారు నన్ను వెంటనే కలుపుకొనిరి. రెండవ పక్షమువారు వెలివెట్టు పట్టుమీఁదనే ఉండిరి. మమ్ము కలుపుకొనిన పక్షమును సంతసపెట్టుటకు మా అన్నగారు రాజకోటకు పోకముందే నన్ను నాసికకు తీసికొనిపోయి అచట నదీస్నానము చేయించిరి. రాజకోట చేరఁగనే కులమువారికి విందిడిరి. దీనికి నా మన సొప్పలేదు. కాని మా అన్నకు నాపై అపార ప్రేమ. దానికి తగినటులే వారియెడ నాకు భక్తియు ఎక్కువ. కాన నేను వారి మాటనే మంత్రముగా గ్రహించి వారు చెప్పినట్టులు చేసితిని. ఈ రీతి జరిగెను గనుక వెలి యనుమాట మరల ఎవరును అనుకొనలేదు.

నన్ను వెలివేసిన వారిలోఁ జేరుటకు నే నెన్నఁడును ప్రయత్నింపలేదు. అయినను ఆ పక్షమునందలి పెద్దలపై ఎన్నఁడును ఈసు పెంచుకొనలేదు. వారిలోఁ గొందఱు నన్ను ఏవగించుకొనుచుండెడు వారు గాని నేను వారి కొదిగి యొదిగియే పోవుచుంటిని. వెలికి విధించిన కట్టుబాటుల కన్నింటికిని నేను తలయొగ్గితిని. ఎవ్వరేని, తుదకు మా అత్తమామలుగాని, అప్పబావలు కాని నన్ను భోజనమునకు పిలిచినచో వారికి వెలి. నేను వారియిండ్ల జలమేని పుచ్చుకొనకుంటిని. కాని వారు చాటుమాటుగా మాలోఁ గలియుటకు మొగ్గుచుండిరి కాని నీటుగా చేయరాని పని చాటుగా చేయుట యనిన నాకు తలపోటు.

నే నిటులు మెలఁకువతో నున్నందునఁ గులమువారు నాకేమియు ఎద్దడి తెచ్చి పెట్టలేదు. ఇంతియకాదు; నన్ను వెలివానిగా చూచుచున్నను ఆ శాఖీయులలోఁ జాలమందికి నాపై ప్రేమ. నేను మా కులమున కేదో తెచ్చి పెట్టెదనని తలఁపకయే వారు నాపూనికకు సాయముగూడ చేసిరి. నేను ప్రతిక్రియ ఏమియు చేయనందువల్ల ఇట్టి మేలు కలిగెనని నా నమ్మిక. నన్ను కులమున కలుపుకొనుటకుఁగాను నేను గందరగోళము చేయ మొదలిడినయెడల, మఱియు అప్పటికున్న పక్షములను ఇంకను పెంపఁదలఁచి శాఖీయులను ప్రేరించినయెడల, వారు తప్పక ప్రతిక్రియ చేసియుందురు. మఱియు నేను సీమనుండి దిగఁగనే నిర్లేపముగా ఉండుటకు బదులు ఈ కలత సుడిగుండములోఁ బడి కేవలము కపట నాటకమున ఏదో వేషము వేయుచుండియుందును.

మా దాంపత్య మింకను నే ననుకొన్నటులు కుదురలేదు. నేను సీమకు వెళ్లినపిమ్మటఁగూడ ద్వేషదుష్టస్వభావము నన్ను విడువలేదు. అడుగడుగునకు తప్పు లెన్ను నా నైజము యథాప్రకారముగ నే

యుండెను. దీనివలన నా మనోరథ మీడేఱలేదు. నా భార్యకు వ్రాత కోఁతలు నేర్పవలయును; కాని నా కామోద్రేకము దాని కడ్డు: లోపము నాది; కష్టానుభవ మామెది. ఒకతూరి ఆమెను పుట్టినింటికి పంపివేయు పనికిఁగూడ పాల్పడితిని. కడు కష్టముల పాలుచేసిన పిదపనే మరల స్వీకరించితిని. కొంతకాలమునకు తప్పంతయు నాదే యని గ్రహించితిని.

బాలుర విద్యాభ్యాసమును సంస్కరింపఁదలఁచితిని. మా అన్నగారికి పిల్లలు కలరు. సీమకుఁ బోవుముందు నాకుఁ గలిగిన పిల్లవానికి ఇపుడు సుమారు నాలుగేండ్లు. కసరతు చేయించి ఈపసికాయల వజ్రకాయులఁజేసి, ఎపుడును నా కనుజూపులలో పెంపవలెనని నాతలఁపు. మా యన్నగారు నాకు సాయపడిరి. ఈ కారణముచే ఈవిషయమున ఇంచుమించు కృతార్థుఁడనైతిని. పిల్లలలో ఉండుట నా కెపుడును అభిమతము. పిల్లలతో ఆడుకొనుట, పిల్లలతో నవ్వులాట నాకు నేఁటికిని అలవాటు. నాఁటినుండియు నేను పిల్లలకు మంచి పంతులనని అనుకొందును.

అన్నపానసంస్కరణ మావశ్యక మనుట విస్పష్టము. అపుడే మా యింట టేకాఫీలు ప్రవేశించెను. నేను సీమనుండి దిగువఱకే మా యింటికి దొరలయింటిపోలెము కలిగించుట పోలునని మా అన్నగారనుకొనిరి. దానికిఁ దగినటులు ఎపుడో ఉపయోగించు పింగాణి సామాను నిత్యమాయెను. నేను ఈ దిగువరీతిగా పరిపూర్తిచేసితిని: టేకాఫీలకు బదులు కోకో ఓటుపిండి జావలు మార్చితిని. పేరునకే ఈ మార్పు గాని వాస్తవమునకు ఇవియు టేకాఫీలకు తోడాయెను. మోజాలు, మేజోళ్లు లోఁగడనే వచ్చెను. నేను కోటు, పంట్లము తొడిగి గృహపావనము చేసితిని.

౨ జీవయాత్ర

ఈ దేశ ఖర్చు పెరిఁగెను. దైనందినము క్రొత్తవస్తువులు వచ్చి చేరుచుండెను. ఇంటి ముందు వెల్లేనుఁగును గట్టితిమి. దీనికి వలసిన ఆదాయ మేడి? రాజకోటలో ప్రాక్టీసు పెట్టుట నాకు నగుబాటు. వకీలునకు ఉండవలసిన జ్ఞానము నాకు లేదు. కాని ఫీజుమాత్రము మంచి వకీలున కిచ్చుదానికంటె పదింత లీయవలయును. వ్యాజ్యమునకు నన్ను కుదుర్చుకొనునంత మూర్ఖుఁడు ఎవ్వఁడును ఉండఁడు. ఒకవేళ అట్టివాఁ డొకఁ డున్నను, నా తెలివితక్కువకు తోడు అహంకారమును, మోసమును గూడఁ గలిపి నేను నా ప్రపంచఋణభారమును ఇంకను పెంచుకొనవలయునా?

బొంబాయి వెళ్లి అక్కడ హైకోర్టులో కొంత అనుభవము గడించుకొనుచు, హిందూలా చదివికొనుచు, ఏవో కేసులతో కొన్నాళ్లు కాలము గడుపుట మంచిదని నా మిత్రులు కొంద ఱనిరి. నేను బొంబాయి వెళ్లితిని.

ఇల్లు పుచ్చుకొంటిని. వంటవాని పెట్టుకొంటిని. నాకు అతఁడు తగినవాఁడే. బ్రాహ్మణుఁడు. అతనిని నేను దాసునివలె చూడలేదు. కుటుంబములో ఒకనిఁగా చూచితిని. అతఁడు లింగముపై నీళ్లు పోసినటులు ఒడలిపై పోసికొనును. తోముకొనఁడు. కట్టుపంచ మడ్డి, జందెము మడ్డి, శాస్త్రజ్ఞానము సున్న. నాకు ఇతనికంటె మంచి వంటవాఁడు ఎటులు కుదురును?

“ఏమండీ రవిశంకరుగారూ, మీకు వంట చేతకాకపోయినను పోయె, రెండు సంధ్యావందనపు ముక్కలు రాకపోయినచో నెటులండీ?”

"అయ్యా, సంధ్యయా? నాకు సంధ్య నాఁగలి; నిత్యవిధి పాఱు. ఏదో ఈమాదిరి బాఁపనయ్యను నేను. తమ అనుగ్రహమువలన బ్రతుకుచున్నాను. కానిచో నాచేతి ముల్లుకఱ్ఱ ఎచ్చటికి పోవును?"

నేను రవిశంకరునకు గురుత్వము చేయవలసివచ్చెను. నాకు తీఱిక కావలసినంత. సగము వంట నేనే చేయువాఁడను. శాకాహారము వండుటలో దొరలపద్ధతి పెట్టితిని. ఒక మరపొయి కొంటిని. రవిశంకరుఁడును, నేనును వంట. ఎవరితోనైనను సహభోజనమునకు నాకు పట్టింపు లేదు. రవిశంకరునకును ఈ యాపత్తి లేదు. మాకు ఇరువురకు జోడు కలిసెను. అయినను ఒక్క చిక్కు: మడ్డిగుడ్డలు విడువననియు; అన్నము పరిశుభ్రముగా ఉంచననియు రవిశంకరుఁడు పట్టిన ప్రతిజ్ఞను జాగ్రత్తగా కాపాడుకొనుచుండెను.

బొంబాయిలో నాలుగైదు నెలలకంటె ఎక్కువకాల ముండుటకు వీలు కాకపోయెను. దైనందినము వ్యయ మెక్కువ; రాఁబడి తక్కువ.

ఇటులు నేను ప్రపంచములో ఈఁద మొదలిడి వకీలుతనము మంచిది కాదనుకొంటిని. చూడ చూపులగుఱ్ఱము, తిన్నని తెలివి లేదు. పై బొటారము, లో లొటారము. నేను నా కర్తవ్యమును గుఱించి కడు పరితపించితిని.

3

మొదటి కేసు

నేను బొంబాయిలో హిందూలా చదువుట ఒకవంక, భక్ష్యపరిశీలనము మఱియొకవంక ఆరంభించితిని. ఇందుల నామిత్రుఁడు వీరచంద గాంధీ నాకు తోడు. ఇంకొకవంక మా యన్నగారు నాకు కేసులను తీసికొనిరాఁ బ్రయత్నించుచుండిరి.

హిందూలా చదువుట విసువుపని. సివిల్ ప్రొసీజరు కోడ్డు నాకు నడువలేదు. మఱి ఎవిడెన్సు ఆక్టు చందము వేఱు. వీరచంద గాంధీ సొలిసిటర్ పరీక్షకు చదువుచుండెను. అతఁడు బారిష్టర్లను, వకీళ్లను గూర్చి చిత్రచరిత్రలు చెప్పుచుండువాఁడు. లా లో అగాధ జ్ఞానమే ఫిరోజిషాగారి యోగ్యతకును, నిపుణతకును కారణము. ఆయనకు ఎవిడెన్సు ఆక్టు అంతయు బట్టీ. 32 వ సెక్షనులోని ప్రతి కేసును ఆయనకు కంఠపాఠము. బదరుద్దీన్ తయాబ్జీగారి వాదశక్తి చూచి జడ్జీలు డిల్లపోవుదురు.

ఇట్టి అతిరథమహారథుల కథల వినఁగా నా గుండె నిలువున నీ రయ్యెడిది.

మఱియు అతఁ డిటు లనెను: 'క్రొత్తబారిష్టరులకు అయిదాఱేండ్లు పని లేకుండుట క్రొత్త కాదు. కావుననే నేను సొలిసిటర్ పనిలో ప్రవేశించితిని. ఇఁక మూఁడేండ్లలో నీ పొట్ట నీవు పోసికొనఁగలవేని అక్కడి కదృష్టవంతుడవు.'

నెలనెలకు గృహవ్యయ మధికమగుచుండెను. ఇంటిబయట బారిస్టరు బల్ల కట్టుట, ఇంటిలోపల ఇంకను బారిస్టరు పనికి తరిఫీదు కావలసియుండుట-ఈ రెంటికిని లోలోపల నాకు పొందు కుదుర కుండెను. ఈ హేతువుచే గ్రంథపఠనమునకు సంపూర్ణమగు శ్రద్ధ పొసగకపోయెను. ఎవిడెన్సు ఆక్టుమీఁద ఎట్లో శ్రద్ధ పుట్టించుకొంటిని. మెయినుగారి 'హిందూలా'ను ఉత్సాహముతో చదివితిని. కాని కోర్టులో వాదించుటకు గుండెలు లేవు. ఇఁక నా కష్టము దేవునికే యెఱుక. అత్తింటికి వచ్చిన క్రొత్త కోడలికంటె నాపని కనాకష్ట మయిపోయెను.

ఈసమయమున నే మమీబాయి యను ఒక యామె కేసు తీసికొంటిని. అది స్మాల్ కాజు. దళారికి (Tout) కొంత రుసుము ఈయ వలయు ననుమాట వచ్చెను. నేను పైసయు ఈయనంటిని.

'ఓహో! ఫలానా గొప్ప క్రిమినల్ వకీలు నెలకు మూఁడు నాలుగు వేలు ఆర్జించునే, ఆయనయు రుసు మిచ్చునే!'

'ఆయనతో పోటీ నాకేల? నాకు మున్నూఱు వచ్చినఁజాలు. మా నాయన అంతకన్న ఎక్కువ సంపాదింప లేదు.'

'అది ఇక్ష్వాకుల కాలము. బొంబాయిలో దినవెచ్చము పెచ్చు పెరిఁగినది. వ్యవహార మెఱిఁగి చరింపవలయును.'

కాని నేను లొంగలేదు. నేను దళారికి రుసు మీకున్నను మమీబాయికేసు నాకే వచ్చెను. అది చాల తేలిక. ముప్పదిరూకలు ఫీజు పుచ్చుకొంటిని. దాని కొకనాఁటికన్న పని పట్టదు.

స్మాల్ కాజ్ కోర్టులో నా కిది 'హరిఃఓమ్'. నేను ప్రతివాది పక్షము. కావున వాదిపక్షపు సాక్షులను క్రాసుచేయవలసివచ్చెను.

లేచి నిలుచుండునుగదా, సాగుండెలు టువ్వు టువ్వు మనెను; నాతల తిరిగెను; కోర్టంతయు తిరుగుచున్నటు లుండెను. అడుగుటకు ప్రశ్న రాదు. జడ్జి నవ్వియుండును. ఈ తమాషా చూచి వకీళ్లు వినోదించి యుందురు. కాని నే నిది యంతయు చూడఁగలుగు స్థితిలో లేను. నేను కూర్చుంటిని. ఏజెంటును పిలిచి, 'నే నీకేసును నడపఁజాలను. ఇఁక పటేలుగారిని పెట్టుకొనుట లగ్గు. నా కిచ్చిన ఫీజు ఇచ్చివైతును' అని అంటిని. అటులే ఏఁబదియొక్క రూకలకు పటేలుగారిని కుదుర్చుకొనిరి. ఆకేసు పటేలుగారికి బాలఖేల.

నేను గబగబ ఇంటికి పోతిని. ఆకేసు ఓడెనో గెలిచెనో నే నెఱుఁగ. మిగుల సిగ్గిలితిని. శక్తి కలుగునంతకు మరల కేసు పట్టఁగూడదని నిశ్చయించుకొంటిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు పోవునంతకు మరల అటు కేసి చూడలేదు. ఇటులు నిశ్చయించుకొనుట అంత గొప్పగుణము కాదు. అక్కఱనుబట్టి అది గుణమాయెను. కేవలము ఓడిపోవుటకు నాకు కేసులు అప్పగించునంతటి తెలివితక్కువగా ఎవఁడును ఉండఁడుకదా!

కాని బొంబాయిలో నా కొఱకు మఱొక కేసు వేచియుండెను. అది కేవలము అర్జీ వ్రాయుట. పోరుబందరులో నిఱుపేద యగు ఒక తురకవాని భూమిని సంస్థానమువారు జప్తుచేసిరి. మా తండ్రి గౌరవమును బట్టి అతఁడు నా సాయము గోరెను. అతని వాదము చాలదుర్బలము. అయినను అర్జీ వ్రాయ నియ్యకొంటిని. దానికి అచ్చు ఖర్చు అతఁడే పెట్టుకొనెను. నేను చిత్తు వ్రాసి నామిత్రులకు వినిచితిని. వారు బాగుగానున్న దనిరి. దానితో 'పోనీ, నే నిట్టి అర్జీలనైన వ్రాయఁగలుగుదును' అను నమ్మిక గలిగెను. అది నిక్కము కూడ.

డబ్బు పుచ్చుకొనక ఇటులు అర్జీలను వ్రాయుచుండినచో నాకు చాల పని పట్టెడిది. కాని దాన బండి సాగు టెటులు? కావున ఒక

ఉపాధ్యాయపదవికి చూచితిని. నాకు ఇంగ్లీషుభాష సుమారుగా వచ్చును గాన మెట్రిక్యులేషన్ పిల్లకాయలకు ఇంగ్లీషు చెప్పు నుద్యోగము కుదిరినచో బాగుగా నుండును. దాన గృహవ్యయమునకు కొంత కలిసివచ్చును. ఇటు లనుకొనుచుండఁగా పత్రికలలో ఒక విజ్ఞాపన పడెను: "ఒక ఆంగ్లోపాధ్యాయుఁడు కావలయు. ఒకగంట బోధింపవలయు. జీతము ౭౫ రూకలు". ఆవిజ్ఞాపన ప్రసిద్ధికెక్కిన ఒక హైస్కూలువారిది. దానికి వినతి పెట్టుకొంటిని. వారు వచ్చి మాటలాడి పొమ్మనిరి. ఎంతయో ఆనందముతో వెళ్లితిని. కాని నేను బి. ఏ. ను కాకపోవుటచే ఆ హెడ్ మాస్టరు సవిచారముగ అక్కఱలే దనెను.

"అయ్యా, నేను లాటిన్ రెండవ భాషగా మెట్రిక్యులేషన్ పాసు అయితిని."

"నిజమే కాని, మాకు కావలసినది బి. ఏ."

ఇఁక ఆ యాశ ఉడిగెను. చేతులు పిసికికొంటిని. మా అన్నయు చింతచే చివికెను. ఇఁక బొంబాయిలో ఎంతకాల మున్నను నిష్ప్రయోజనమని తేల్చుకొంటిమి. నేను రాజకోటలో ఉండవలయును. మా అన్నగారక్కడ ఒక చిన్నవకీలు. ఆయన అర్జీలు మొదలగువాని వ్రాయసము నా కప్పగింపఁగలఁడు. రాజకోటలో సంసార ముండనే యుండెను గాన బొంబాయిసంసార మెత్తివేయుచో వ్యయమును తగ్గును. ఇట్టి యూహలచే బొంబాయిలోని నా ఆఱునెలల చిన్న సంసారమును ఎత్తివైచితిమి.

బొంబాయిలో నేను ప్రతినాఁడు హైకోర్టునకు వెళ్లుచుంటిని గాని అచట నా కేమియు అంటలేదు. ఎక్కువ నేర్చికొనఁదగిన జ్ఞాన

మును నాకు లేదు. చాలమాఱులు కేసు లర్థము కాక నిదురించుచుంటిని. ఇందు కొంఁడఱు నాకు తోడుండుటఁజేసి లజ్జాభారము నాకు కొంత తగ్గెను. కొంతకాలము పోఁగాఁ పోఁగా, 'హైకోర్టులో కూర్చుండి కూర్చుండి కునికిపాట్లువడుట దర్జా (Fashion)' అనుకొని లజ్జను కారణమే మఱచితిని.

ఈ కాలమునఁగూడ బొంబాయిలో నావంటి పని లేని బారిష్టరు లున్నచో వారి బ్రతుకు తెరువునకు నాచిన్న అనుభవమును చెప్పెదను. గిర్గాములో నామకాము. నే నెన్నఁడేని బండిలోఁగాని, ట్రాములోఁగాని పోలేదు. హైకోర్టునకు నడచి వెళ్లుట నావ్రతము. వెళ్లుటకు నలుబదియైదు నిమిషములు పట్టెడిది. మరల వచ్చునపుడును నడకయే. నేను ఎండ నోర్వ నలవడితిని. దీన చాల ఖర్చు తగ్గెను. మఱియు నామిత్రులు పలువురు రోగములపా లగుచుండ నేనుమాత్ర మెపుడును జబ్బుపడ్డ గుర్తు లేదు. నాకు డబ్బు రాఁదొడఁగిన పిదపఁ గూడ నడచియే ఆఫీసునకు వెళ్లువాఁడను. నాఁటి యలవాటునకు ఫలము నేఁటికిని పొందుచున్నాను.

౪

మొదటి దెబ్బ

బొంబాయికి నీళ్లు వదలి రాజకోట పట్టితిని. స్వయముగా ఆఫీసు పెట్టుకొంటిని. ఇచట కొంచెము బాగుగనే ఈడ్చితిని. అర్జీలు, విన్నపములు వ్రాసినందువలన నెలకు మున్నూరు రూపాయలు రాఁదొడఁగెను. ఈపని దొరకుటకును నా యోగ్యత కారణము కాదు. మా అన్నగారును, మఱియొక వకీలును ఉమ్మడిగా పనిచేయుచుండిరి. ఆవకీలునకు ప్రాక్టీసు ఖాయపడిపోయెను. ఆవశ్యకములును, రహస్యములునునగు అర్జీలనుగాని, లేక తాను ముఖ్యములైనవని అనుకొనినవానినిగాని పెద్దబారిస్టర్ల కతఁడు పంపెడువాఁడు. బీద క్లయింట్ల అర్జీలు నా వంతు.

‘ఎవరికిని రుసుము ఈయను’ అన్నమాట బొంబాయిలో చెల్లించుకొంటినిగాని ఇచట కొంచెము రాజీపడవలసివచ్చెనని ఒప్పుకొందును. ఈ రెండుప్రదేశములలో విషయములు వేఱని వింటిని. బొంబాయిలో దళారులకు రుసుము; ఇచట వకీళ్లకు. ఇంతియకాక, రాజకోటలో కూడ బొంబాయిరీతిగనే ప్రతిబారిస్టరు తనఫీజులో కొంతపాలు రుసుమిచ్చుచుండిరని వింటిని. మాఅన్నగారు ఇటు లనిరి: “చూడు! నేనింకొక వకీలుతో భాగస్వామినిగదా! నేను నీవు చేయఁగల కేసులనన్నిటిని నీకే వచ్చునటులు చూడఁగలనుగదా! మఱియట్టియెడ నీవు రుసుమీయనని పట్టినపట్టు వదలకుండినచో నన్ను ఇఱుకునఁ బెట్టినవాఁడనగుటకాదా? మన మిరువురము అవిభక్తులము. నీకువచ్చిన ఫీజంతయు మన

ఉమ్మడిలో కలియును. దాన నాకు పాలుకలదు. ఇక నా భాగస్వామికి? అతఁడీకేసుల మఱియొక బారిస్టరునకు ఇచ్చునను కొమ్ము; అపు డతనికి కావలసిన రుసుమంతయు రాదా?" నే నీవాదముచే లోఁబడిపోతిని. ఇక బారిస్టరువృత్తికి ఇట్టికేసులలో పట్టుపట్టరాదని తోఁచెను. నాలో నేనిటులు తేల్చుకొంటినిగాని ఇది ఆత్మవంచన. అయితే మఱి యేకేసులందును రుసు మీయలేదని నాకు లెస్సగా గుర్తు.

ఇటులు నోటికిని, చేతికిని ఎడము లేకుండ చేసికొనఁగలిగినను ఈ సమయముననే నా జీవితమునకు మొదటిదెబ్బ తగిలెను. తెల్ల అధి కారి ఎటు లుండునో నేను చెవులతో వింటిని గాని కనులతో మాచు నక్కఱ నాకు కలుగలేదు.

గతించిన పోరుబందరురాణావారు గద్దె నెక్కుటకు పూర్వము వారికి మాఅన్న మంత్రిగను, ఉపదేష్టగను ఉండెను. ఆయన ఉద్యో గమున నుండఁగా రాణావారికి కుట్రసలహా చెప్పెనని నేరమొకటి ఆయ నపై మోపఁబడెను. అది పొలిటికల్ ఏజెంటుదాఁక డేఁకెను. అతఁడు మాయన్నపై కాలుపెట్టుకొనెను. నాకును అతనికి సీమలో ఎఱుక. నెయ్యము కూడ కలదు. అపుడు ఆనెయ్యమును బట్టి ఉపశాంతి చెప్పి అతనికాలు పోఁగొట్టుకొనవలయునని మాఅన్నగారి కోరిక. నాకిది ఇసుమంతయు గిట్టదు. ఎప్పుడో సీమలో కలిగిన సా ప్తపదీనమగు సఖ్యమును ఇందులకు ఉపయోగించుకొనుట తగదని నా యూహ. మాయన్న నిక్కముగ దోషియైనచో నాఉపశ్రవణమువల్ల ఫల మేమి? దోషి కానిచో సక్రమముగా విన్నప మంపుకొని తన నిర్దుష్టతను విశ్వ సించి ఫలమున కెదురుచూచుట మేలు. మాయన్నకు ఇది రుచిగా లేదు. "నీకు కఠియావాడు తెలియదు. నీకింకను లోకజ్ఞానము సున్న. ఇక్కడ

పనిచేయునవొక్క పలుకుబడియే. నీవు నాకు తమ్ముఁడ వయ్యు నీకు నెయ్యుఁడైన ఒక అధికారితో ఒకమంచిమాట చెప్పుటకు వెనుదీసి నీవిధిని అతిక్రమించుట పాడి గాదు."

నేను కాదనఁజాలకపోతిని. కావున నా కిష్టము కాకున్నను అధికారి కడకు పోవలసివచ్చెను. అతనికడకుఁ బోవుటకు నా కిసుమంతయు అధికారము లేదు సరికదా, అది నా ఆత్మగౌరవమునకుఁగూడ కొఱంత కలిగించునని నాకు తెలియును. అయినను ఒక నాఁడు విన్నపమంపుకొని సెలవుపొందితిని. వెళ్లి మా పూర్వస్నేహము ఎత్తితిని. కాని కఠియావాడునకును సీమకును ఎంత భేదము? సెలవులో నున్న ఉద్యోగి వేఱు; పనిలో ఉన్న ఉద్యోగి వేఱు. ఆపొలిటికల్ ఏజెంటు మాస్నేహ మొప్పెను గాని దాని తడవుటవలన మఱింత కఱకుతనము తెచ్చికొనెను. 'ఓహో! నీ వాపరిచయలాభమును దుర్వినియోగము చేయఁదలఁచుకొని వచ్చితివా?' అని అతని కనులలో నేను చదివితిని. అయినను నా చదువు నేను మొదలు పెట్టితిని. దొరగారు చాల అధీరులై, "మీయన్న చాల కుట్రగాఁడు. నే నేమియు వినను. నాకు అవకాశము తక్కువ. ఏమయినను చెప్పుకొనవలసియున్నచో చెప్పుకొనవలసినరీతిగా మీయన్నను చెప్పికొను మనుము" అని అనిరి. నాకు ఈప్రత్యుత్తరము చాలును. అది తగియున్నది. కాని ఆవశ్యకత గ్రుడ్డిది. నేను నాకథ నడుపుచునేయుంటిని. దొరగారు లేచి "మీ రిఁక వెళ్లవలయును" అనిరి.

"కడవఱకు వినుఁ"డని నే నంటిని. దానితో అతనికి కోపము వచ్చెను. బంటును బిలిచెను. "వీరికి త్రోవ చూపుము" అనెను. నేను గొణఁగుచునే యుంటిని. ఆబంటు బుజములఁ బట్టి నన్ను బయటికిఁ ద్రింపెను.

౪ మొదటి దెబ్బ

దొర వెళ్లెను; బంటును వెళ్లిపోయెను. నేను రోఁజుచు రొప్పుచు లోపలికి వెళ్లి వెంటనే చీటి వ్రాసితిని: 'మీరు నన్ను అవమానించితిరి. మీ బంటుచే నెట్టించితిరి. మీరు ఇందులకు పరిహారము చెప్పకొననిచో మాననష్టమునకు మీ మీఁద దావా తేఁగలను' అని.

వెంటనే దొర గుఱ్ఱపు రౌతు చేతికిచ్చి ఈ ప్రత్యుత్తర మంపెను:

'మీరు నాకడ అసభ్యముగా వ్యవహరించితిరి. నేను వెలుపలకు పొమ్మన్నను పోయితిరి కారు. గత్యంతరము లేక బంటును పిలిచి మిమ్ము బయటికిఁ బంపవలసివచ్చెను. బంటు పొమ్మన్నను మీరు పోరైతిరి. కావున మిమ్ము బయటికి పంపవలసినంత బలముమాత్రము ఉపయోగింపవలసివచ్చెను. మీ రేమి చేసికొన్నను సరే.'

ఈ ప్రత్యుత్తరము జేబులో మడఁచికొని, తల వంచుకొని ఇల్లు పట్టితిని. జరిగినదంతయు మాయన్నతో చెప్పితిని. ఆయన చాల దుఃఖించెను. నన్నెట్టులు ఊఱడింపవలయునో ఆయనకు తోఁపలేదు. ఆదొరపై కేసు పెట్టుట యెట్టులో నాకు తెలియదు. కావున మా యన్న తనకు మిత్రులైన వకీళ్లతో ఆలోచించెను. సరిగా ఆసమయమున సర్ ఫిరోజిషా మెహతాగా రచటికి ఒకకేసులో వచ్చుట తటస్థించెను. నావంటి క్రొత్త బారిస్టరు వారిని సందర్శించుట యెట్టులు? కావున వారిని తీసికొనివచ్చిన వకీలుచేతికి నా కాగితము లిచ్చి వారి సలహా వేఁడితిని. వారిట్టులు చెప్పిరి: "ఈరోజులలో చాలమంది వకీళ్లయు, బారిస్టరులయు అనుభవ మీరీతిగనే యున్నది అని గాంధితో చెప్పుము. అతఁడు క్రొత్తగా సీమనుండి దిగెను. ఇంకను ఉడుకుపాలు. తెల్ల అధికారుల నతఁడెఱుఁగఁడు. ధనము కావలయుచో, సుఖముగా కాలము గడఁపఁదలఁచుచో, ఆచీటిని చింపివైచి, ఆ యవమానమును దిగమింగ మనుము.

ఆతనితో కలహించుటవలన ఈతనికి నష్టమే కాని ప్రయోజన మావంతయు నుండదు. ఆతని కింకను లోకజ్ఞానము కావలయును."

ఈ యుపదేశము నాకు విషప్రాయముగ నుండెను గాని మింగక తప్పకపోయెను. ఆయవమానమును దిగమింగి, దాన నిటీవల కొంత ప్రయోజనమునుగూడఁ బడసితిని. ఇఁక ఇట్టిజోలికిఁబోయి స్నేహమును ఇటు లెన్నఁడును దుర్వినియోగము చేయనని నిశ్చయించుకొంటిని. నాఁటనుండియు ఆ నిర్ణయము నతిక్రమింపలేదు. ఈదెబ్బతో నా జీవితము సంపూర్ణముగా మారెను.

౫

దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు

నే నాయధికారికడకు వెళ్లుట నిస్సంశయముగా తప్పే. కాని యితని యధీరతముందు, ఇతని రోషముముందు, ఇతని ఔద్ధత్యముముందు నాతప్పు కడుఁ గొలఁదియైపోయెను. దానికి గెంటనక్కఱ లేదు. నే నాతని యవకాశమును అయిదునిమిషములకన్న ఎక్కువ వ్యయము చేసియుండను. అతఁడు నా మాట వినుటకే సైఁప లేఁడాయెను. నన్ను సౌజన్యముగా వెళ్లుమని చెప్పనగును. కాని అతని యధికారమదము మిన్ను పెరిఁగిపోయెను. అస లతఁ డోర్పు లేనివాఁడని పిదపఁ బిదప తెలియనైనది. వచ్చినవారినెల్ల తృణీకరించి పుచ్చుట అతని కలవాటు. కొంచెము కష్టముతోఁచినఁ జాలు నతనికి మంటలెత్తుకొని వచ్చును.

ఇఁక నాపని యంతయు ఈయధికారి న్యాయస్థానమునందే. అతనిని త్రోసికొనఁ దెచ్చుట కానిపని. ఆశ్రయించుట నాకుగిట్టదు. ముందు దావా తెచ్చెదనని బెదరించి తరువాత పలుకకుండుటకు మన సొప్ప లేదు.

ఈనడుమ మా రాష్ట్రములోని చిన్నచిన్న రాజకీయవ్యవహారము లనుభవమైనవి. కాఠియావాడు చిన్నచిన్న రాజ్యముల కూడలి. కావున రాజనీతివేత్తలు ఓ యనిన వేవురు. సంస్థానములలో సంస్థానములకు చిన్నచిన్న కుట్రలు. పలుకుఁబడికిఁగాను ఉద్యోగులలో ఉద్యోగులకు కుట్రలు. ఆగోజు లట్టివి. సంస్థానాధిపతులకు ఎవ రెంత చెప్పిన అంత. వారు ఇచ్చకములు చెప్పువారికి చెవు లప్పగించిరి. వారు దొర

గారి జవానునుగూడ బుజ్జగింపవలెను. ఇఁక శిరస్తాదారు దొరగారికంటె ఎక్కువ, ఏలన, శిరస్తాదారే దొరగారికన్ను, దొరగారిచెవి; అతఁడే అతనిదుబాసి. శిరస్తాదారు పలుకే పాటి. అతని రాఁబడి దొరగారిరాఁబడి కెక్కువ. ఇది కొంచె మతిశయోక్తియైనను మొత్తముమీఁద జీతమునకు మించిపోయిన సొమ్ము అతనికి వ్యయమగుచుండెననుట నిర్వివాదము.

ఈదేశమంతయు నాకు విషవాయుపూరితముగ కానవాయెను. నాకిది తగులకుండ నాస్వాతంత్ర్యము నెటులు రక్షించుకొందునా యని రేయుంబవలు దిగులు.

నా ఉత్సాహ మడుగంటెను. మా యన్న కనిపట్టెను. ఎక్కడనేని నాకు ఉద్యోగము చిక్కుచో ఈకుట్ర తప్పించుకొనవచ్చునని మాకు తోఁచెను. కాని కుట్ర లేనిచో మంత్రిత్వము గాని, జడ్జిపదవి గాని దొరకదు. ఇదియుగాక దొరకును నాకును పొసఁగిన పోరపు నా వ్యవహారమునకు అడ్డు.

అపుడు పోరుబందరుసంస్థానము ప్రభుత్వమువారి అధికారమునకు లోఁబడియుండెను. ఆసంస్థానాధిపతికి కొన్ని అధికారములు సంపాదించుఉద్యోగ మొకటి నాకు కలదు. ఇదికాక మేరు లను ఒక జాతివారిపై వేయఁబడిన హెచ్చుపన్నుల విషయములో నే నా రాష్ట్రాధికారిని జూడవలసియుండెను. ఈ యధికారి హిందువైనను దురహంకారమున దొరగారికి తాతవలె నుండెను. ఇతఁడు సమర్థుఁడు. కాని దానివలన రైతుల కేమియు ప్రయోజన మబ్బ లేదు. నేను సంస్థానాధిపతికి కొన్ని క్రొత్త అధికారముల సంపాదింపఁగలిగితిని; మఱి మేరులకు కొంచెమేని ఫలము కలుగ లేదు. వారివిషయము మనస్సునకు లెస్సగా పట్టించుకొనలేదని నాకు తట్టెను.

కావున ఈవ్యవహారమునందును నేను నిరాశుఁడ నైతిని. నాక్లయంటులకు న్యాయము కలుగలేదు. న్యాయము కలిగింపఁదగిన సాధనము నా కడ లేదు. తుదకు పొలిటికల్ ఏజెంటునకో, గవర్నరునకో అర్జీ పెట్టుకొనవలయును. అటులు చేయుచో వారు 'దీనితో మాకెట్టి సంబంధమును లేదని త్రోసిపుచ్చి యుందురు. ఏశాసనము చేత నేని తీర్పు దిద్దు వీలున్నచో కొంత మేలుగా నుండెడిది కాని యిచట దొరగారి మాటయే శాసనము.

నా కిటులు ఉక్కిరిబిక్కిరి యాయెను.

ఇంతలో పోరుబందరునుండి మేమన్ దుకాణమువారు మాఅన్నగారి కిటులు వ్రాసిరి: "మాకు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో వ్యాపార మున్నది. మాది పెద్ద దుకాణము. మాకు అచటికోర్టులో ఒక పెద్దదావా కలదు. అది ౪౦,౦౦౦ పవునుల దావా. అది చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నది. మేము అందులకు పెద్దవకీళ్లను, బారిష్టరులను పెట్టితిమి. నీవు మీతమ్ముని౯ బంపితివేని అతఁడు మా కుపయోగించును. అతనికిని ఉపయోగము కలుగును. అతనికి క్రొత్తదేశముఁ జూడను, క్రొత్త క్రొత్త పరిచయము సంపాదింపను అనుకూలించును."

మా యన్న నాతో ప్రస్తావించెను. అచటి వకీళ్లకు తెలియఁ జెప్పుటో, లేక వాదించుటో నాకు స్పష్టముగా తెలియలేదు. కాని అచటికి వెళ్ల కౌతుకము కలిగెను.

'దాదా అబ్దుల్లా అండుకోలో భాగస్వామియగు సేట్ అబ్దుల్ కరీమ్ జావేరీగారికి (ప్రకృతము గతించిరి) మా యన్న నన్నుఁ జూపెను. ఆసేటు 'అది యేమంత కష్టము కాదు'అని నచ్చఁబలికి మఱియు ఇటు లనెను: 'మా కచట గొప్ప గొప్ప తెల్లవారు మిత్రులున్నారు. వారితో

మీకు పరిచితి అబ్బును. మీరు మాకు మా దుకాణమున ఉపయో గింతురు. మా వ్యవహార మంతయు ఇంగ్లీషులోనే ఉండును. దాని కిని మీ రక్కఅవత్తురు. ఆదేశమునం దున్నంతవట్టు మీరు మా యతిథులు కావున మీకు విడిగా ఖర్చుండదు.'

'తమ కెంతకాలము నాతో పని? ఈవి యెంత యుండును?' అని నే నంటిని.

'ఒక సంవత్సరముకన్న నెక్కుడు పని పట్టదు. మీకు రాకపోకలకు మొదటితరగతి టికెట్టు ఇత్తుము. మఱియు నూటఅయిదు పౌనులు రొక్క మిత్తుము.'

ఈ కొలంది మొత్తమున కచటి కేగుట బారిస్టరుపని కాదు; మఱి దాస్యము. అయినను నా కెటు లేని ఇండియాను విడిచి పెట్టవలయునని యుండెను. క్రొత్తదేశము చూచుకోరిక యొకటి, క్రొత్తఅనుభవము కలుగు నను అభిలాష యొకటి నన్ను ఊరించుచుండెను. మఱియు నేను మాయన్నకు ఆ నూట అయిదు పౌనులు పంపవచ్చును. అది కుటుంబవ్యయమునకు ఉపయోగించును. కావున మఱి బేరమాడక దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు మూటకట్టితిని.

౬

నేటాల్

శీమకు వెళ్ళినపుడు కలిగిన వియోగదుఃఖము దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్ళునపుడు నాకు కలుగలేదు. మా అమ్మగారు ఇపుడు లేరు. నాకు లోకానుభవము, విదేశయానానుభవము కలిగెను. బొంబాయిరాజకోటలకు తఱచు రాకపోకలు చేయుచుంటిని.

ఈతూరి భార్యను విడిచి వెళ్ళుట కొంచెము కష్టమనిపించెను. సీమనుండి వచ్చినపిదప మరల నొకశిశువు కలిగెను. మా ప్రేమ యింకను లాలసనుండి విడివడలేదు. కాని మెల్లమెల్లగా మెఱుఁగగుచుండెను. సీమనుండి నేను వచ్చినపిదప మే మొకచో కొలఁదికాల ముంటిమి. అయినను నే నామె కుపాధ్యాయుఁడ నైతిని. ఎట్టెట్టులో కొన్ని సంస్కారము లలవాటుచేయఁబూనితిని. అవి పరిపూర్తియగుటకు మే మిరువుర మొకచో నుండుట ఆవశ్యకమని మే మనుకొంటిమి. కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాకుపోవు మహోత్సాహముండుట వియోగము వీసమైన కాలేదు. 'ఒక సంవత్సరములో మరల కలియుదము' మని ఊరడించి రాజకోట నుండి బొంబాయికి పయనించితిని.

దాదా అబ్దుల్లా కంపెనీవారి యేజెంటు మారిఫత్తున టిక్కెట్టు రావలయును. ఓడలో కాబిన్ కాళీగా లేదు. ఇపుడు పయనింపకున్న ఇంకొక నెలవఱకు బొంబాయిలోనే ఉండిపోవలసి వచ్చును. ఏజెంటు—"మేము మొదటితరగతి టిక్కెట్టు సంపాదించుటకై కడు యత్నించితిమి. కాని లాభము లేక పోయెను. మీ రిఁక వెళ్లఁదలఁచు

కొనినచో డెక్కుమీఁదనే వెళ్లవలయును. మొదటితరగతి భోజనము మాత్రము ఏర్పాటుచేసితిని.” అవి నామొదటితరగతి ప్రయాణపు రోజులు. మఱియు బారిస్టరు డెక్కుమీఁద నెక్కి పయనించునా? అందులకు నేను ఇయ్యకొనలేదు. మఱియు మొదటితరగతి టికెట్టు దొరకలేదనఁగా వింత కలుగుటచే ఆయేజెంటుమాట నేను నమ్మలేదు. కాన అతని యెఱుకమీఁద నేను ప్రయత్నించి ఒక టికెట్టు సంపాదింపఁదలఁచితిని. నేను ఓడపైకిఁబోయి ముఖ్యాధికారిని చూచితిని. అతఁడు దాఁపఱికము లేకుండ నిటు లనెను:—“మాయోడలో నెన్నఁడును ఇంతయొత్తిడి యుండదు. కాని మొజాంబిక్ గవర్నరు జనరల్ గారు ఈ యోడలో వచ్చుచున్నారు. బెర్తు లన్నియు వారు గుత్తకొనిరి.”

“ఏదోవిధముగా నా కొక్కనికి చోటు చేయలేరా?” అని నే నడిగితిని.

అతఁడు నన్ను ఎగదిగఁజూచి, చిఱునవ్వి, “ఒక్కటే ఉపాయమున్నది. నాగదిలో మఱియొక బెర్తుకలదు. అది బాటసారుల కిచ్చునది కాదు. అయినను నీకిత్తును” అనెను. నే నందుల కతని నభినందించి టికెట్టు కొనుటకు ఏజెంటును తీసికొని వచ్చితిని. ఈరీతిగా ౧౮౯౩ సం. ఏప్రిల్ నెలలో దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాఅదృష్టమెటులుండునో యని సంపూర్ణోత్సాహముతో బయలుదేఱితిని.

మొదటి రేవు లాము. అటకు పోవఁ బదుమూఁడునాళ్లు పట్టెను. త్రోవలో నేమను, కెప్టెనును (ఓడఅధికారి) మిత్రుల మయితిమి. అతనికి చదరంగ మన్న ఇష్టము. కాని క్రొత్తగా నేర్చు

కొన్నవాఁడగుటచే అతనికి తనతో ఆడుటకు మఱియొక సరి క్రొత్త వాఁడు కావలయును. కావున నన్ను పిలిచెను. నేను చదరంగమును గూర్చి చాల వింటిని గాని ఆట యెఱుఁగను. నేర్పరులు చదరంగమున తెలివితేటలకు చాల నవకాశ మున్నదని చెప్పుచు వచ్చిరి. ఆ కెప్టెను నాకు నేర్పెద ననెను. నాకు చాల నోర్పు ఉండుటచే మంచిశిష్యుఁడు దొరకె నని అతఁడు సంతోషించెను. ఆటాటకు ఓటమికి నంతు నాదే. ఓడినకొలఁది నాకు బోధించుట కాతని కుత్సాహము మెండగుచుండెను. నా కాయాటపై ప్రీతి కలిగెను. కాని ఆయోడ దిగినపిదప ఆప్రీతియు నిలువలేదు; చదరంగములో నా ప్రవేశమును రాజును మంత్రిని నడపు ఎకంటెను మించలేదు. లామూరేవులో ఓడ మూఁడు నాలుగు గంట లాఁగెను. నేను రేవు మీఁద దిగితిని. కెప్టెనుకూడ దిగెను. అతఁ డిటు లనెను: "ఈ సముద్ర మిచట దగాకోరు. మీరు వడిగా తిరిగి రావలయును."

ఆరేవు చాల చిన్నది. నేను తపాలకచేరికి పోతిని. అచట గుమాస్తాలుగా నున్న హిందువులఁ జూచితిని. నాకు సంతోషము కలిగెను. వారితో మాటలాడితిని. ఆఫ్రికావాసులను కొంతమందిని చూచి వారి యోగక్షేమములు కనుఁగొన వేడుక గొంటిని. ఈ పనులచే కొంతకాలము గడచెను.

డెక్కుమీఁద పయనము చేయు కొందఱితో నాకు పరిచితి కలిగెను. వారు ఒడ్డున వంట చేసికొని తీరికగా భుజించుటకు దిగిరి. ఇపుడు వారు ఓడ నెక్కుటకు నావ కుదుర్చికొనిరి. నేనును అం దెక్కితిని. సముద్రము పొడిచెను. రేవు అల్ల కల్లోలముగా నుండెను. మానావకు తగనిబరు వాయెను. ఓడ నిచ్చెనకు సరిగా మానావను పట్టి నిలుపుటకు వీలు లేనంత బలముగా ప్రవహించుచుండెను. నావ

ఛరిగా నిచ్చెనకడకు వెళ్లి వెళ్ళకముందే ప్రవాహము దానిని వెనుకకు ఈడ్చివేయుచుండెను. ఓడ బయలు దేఱుటకు మొదటి యీల అప్పటికే యినది. నాకు తొందర ఎక్కువాయెను. కెప్టెను మాయవస్థ నంతయు పైనుండి చూచుచుండెను. ఆతఁడు ఓడను మఱి యయిదు నిమిషము లాపుట కాజ్ఞయిచ్చెను. నామిత్రుఁ డొకఁడు ఓడకడ నున్న మఱియొక నావకు పదిరూపాయ లిచ్చి నన్ను తీసికొని రమ్మనెను. ఈ బరువునావనుండి నన్ను నావవాఁడు లాగుకొనెను. అప్పటికే ఓడపయికిఁ బోవు నిచ్చెన నెత్తివైచిరి. దాన నేనొక మోకు పట్టుకొని పైకి ప్రాఁకవలసి వచ్చెను. ఓడ వెంటనే సాగెను. సయాత్రులు దిగఁబడిపోయిరి. కెప్టెను మువలకింపు నిక్కమని అపుడు తెలిసి వచ్చెను.

లామూ దాఁటినపిదప మొంబాసా; మొంబాసా దాఁటినపిదప జాంజిబారు. అచట ఓడ ఎనిమిది మొదలు పది దినములవఱకును ఉండును. అచట మఱియొక యోడకు మారవలసియుండెను.

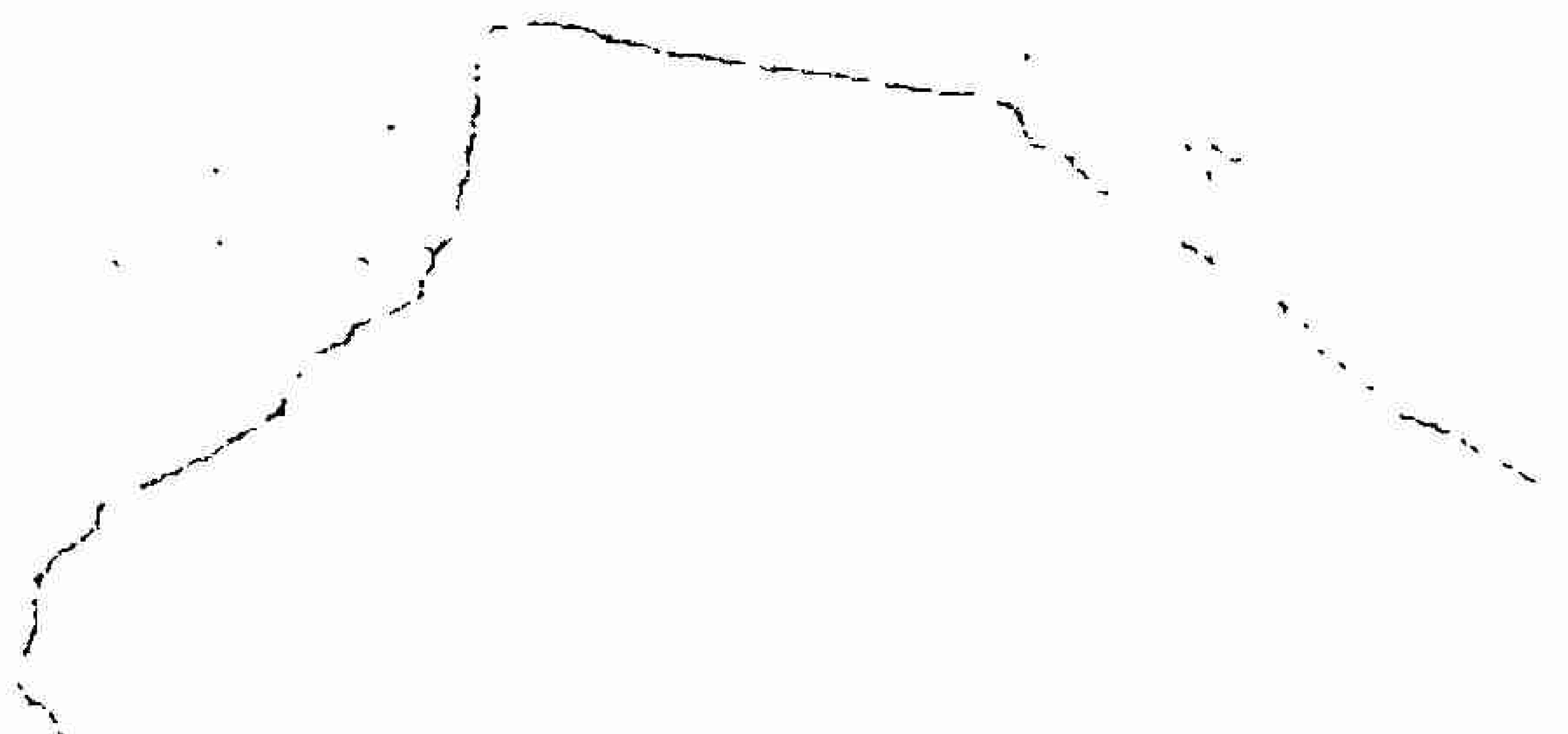
కెప్టెనుకు నాపైఁగల ప్రేమకు సీమ లేదు. కాని అది విపరీతముగా పరిణమించెను. అతఁడు నన్నును, మఱియొక తెల్లవానిని 'విహారమునకు రమ్మ'నియెను. మేము మువ్వురము అతని నావపై ఒడ్డు చేరితిమి. 'విహార' మన నేమో నాకు సరిగా వారియర్థము తెలియ లేదు. అట్టివిషయములలో నే నెంత తెలివితక్కువవాఁడనో అతఁ డెఱుఁగడు. ఒక తార్పుగాఁడు మమ్ము మువ్వురను నీగ్రో స్త్రీల పేటకు తీసికొనిపోయెను. మాకు మువ్వురకు మూఁడుగదులు చూపిరి. నేను బిడియముతో మూఁగనై పోతిని. పాపము! ఆమె నన్నే మనుకొనెనో దైవమునకే యెఱుక. కెప్టెను నన్ను పిలిచెను. వెళ్లిన వాఁడను వెళ్లినటులు నేను బయటికి వచ్చితిని. నా బేలతనము

నతఁడు కనిపట్టెను. అందులకు మొదట నాకు చిన్నతనముగా నుండెను. కాని ఆమాట తలఁచుకొన్నంత భయము తక్క వేఱు లేదు. కాన ఆ చిన్నతనపు చీఁకు చివికిపోయి, ఆఁడుదానియెదుట ఆవంతయు కలఁగకుండుటకు భగవంతుని తలఁచుకొంటిని. నాహృదయదౌర్బల్యమునకు వగచితిని. 'గదిలోనికి వెళ్లనని ధైర్యముగా ఏల అనలేక పోతినా'అని అనుతాపము చెందితిని.

నాజీవితమున ఇట్టివానిలో నిది మూఁడవది. కల్లకపటము లెఱుఁగని పలువురు పిన్నవారు అది యేమో చిన్నతన మనుకొని పాపలిప్తు లగుదురు. అటులు నేను అంటుసొంటు లేక బయటఁబడుట నాపురుషార్థము కాదు. మొట్టమొదటనే 'నే నాగదిలోనికి పోను' అని నిరాకరించినచో అది పురుషార్థము. నే నిటులు బయటఁబడుట కేవల మీశ్వరానుగ్రహము. ఈఘటన నాకు ఈశ్వరునిపై నెక్కువ ఆస్థ కలిగించెను. మఱియు కల్ల చిన్నతనమును చాలవఱకు పోఁదోలెను.

ఈ రేవున ఏణ్ణాళ్లుండవలసినందున నేను పత్తనమున బసపెట్టి చుట్టుపక్కల నెల్ల చూచివచ్చితిని. జాంజిబారునందలి వృక్షాదుల పెంపున కొక్క మలబారే సాటి. ఆచెట్లయెత్తు, ఆపండ్ల యురవు చూడ నాకు వింత ఆయెను.

పిదప మాయోడ మొజాంబిక్కులో ఆఁగెను. మేనెల చివర నేటాలు చేరుకొంటిమి.

౭

కొన్ని అనుభవములు

నేటాలు దేశమునకు రేవుపట్టనము దర్బాను. దానికి పోర్టు నేటాలు అనియు పేరు. అబ్దుల్లా సేటుగారు నన్ను తీసికొనిపోవుటకు అచ్చటికి వచ్చిరి. నేటాలువారు తమతమ మిత్రులందీసికొనిపోవ వచ్చిరి. నాకుం జూడ వారికి హిందువులపై విశేషాదరము ఉన్నటులు పొడంగట్టలేదు. పరిచితులు అబ్దుల్లా సేటుగారిని తేలికగా చూచుట నాకుపొడంగట్టకపోలేదు. దానిం జూడ నా ప్రాణము చివుక్కుమనెను. అబ్దుల్లా సేటునకు అది అలవాటైపోయెను. అందఱు నావంక వికారముగం జూచిరి. తతిమ్మా హిందువులకంటె నావేషము వేఱుగానుండెను. మీంద ఫ్రాక్ కోటు. తలమీంద బంగాళీల పగిడీ వంటి తలపాగ.

సేటుగారు నన్నింటికిం గొంపోయిరి. తమగదికి ప్రక్కగదిని ప్రత్యేకముగా నా కేర్పాటు చేసిరి. వారిసంగతి నాకును, నాసంగతి వారికిని ఏమియు తెలియదు. తన తమ్ముండు నాచేతి కిచ్చి పుచ్చిన కాకితములు చదివికొని ఆయన మఱింత గడబిడపడెను. తనతమ్ముండు తన కొకవెల్లేనుంగును పంపినటులు అతండు తలంచెను. నావేషభాషలు చూచి నాకు దొరల కగునంత వ్యయమగు ననుకొనెను. మఱియు అపుడు ప్రత్యేకము [illegible] నియోగింపందగిన పని లేదు. వారివ్యవహారము [illegible] జరుగుచున్నది. వెంటనే నన్నక్కడికి [illegible] గాక నా సామర్థ్యమును గుఱించి,

యోగ్యతను గుఱించి యతఁడే మెఱుఁగును? నన్ను కనిపట్టుచుండుటకు ఎప్పుడును ప్రిటోరియాలో అతఁ డుండవలయును. అది అతనికి వీలా? ప్రతివాదులు ప్రిటోరియాలో. వారు నన్నే విధముగనైనను తమ పక్షములోనికి తిప్పుకొనెదరేమో? మఱి నా కా దావాలో పని యీయక యింకేమిపని చూపుదురు? తక్కుఁగల పనియంతయు అతని గుమాస్తాలే నాకన్న బాగుగా నిర్వహింపఁగలరు. మఱియు ఆ గుమాస్తాలు తప్పు చేయుచో వారిని దండింప వీలు. నేను పొరపాటు చేయుచో నన్నటులు చేయ వీలా? ఈహేతువులచే ఆ దావాలో ఏదో పని నాకప్పగింపనిచో నన్నింటఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని ఊరక మేపవలసివచ్చును.

అబ్దుల్లా సేటునకు అక్షరజ్ఞానము తక్కువ. కాని అనుభవజన్యజ్ఞానము కావలసినంత. అతని బుద్ధి కడు చుఱుకైనది. అదియు నతనికిఁ దెలియును. బాంకు మానేజర్లతో వ్యవహారము గడపుకొనుటకును, తెల్లవర్తకులతో వ్యవహారము నడపుకొనుటకును, వకీళ్లకు తన వ్యవహారములను తెలియఁ జెప్పుకొనుటకును తగినంత ఇంగ్లీషు అతఁ డలవఱచుకొనెను. భారతీయులకు ఆతఁడన్న గౌరవము. సేటుగారి వర్తకసంఘము అపుడున్న అన్ని వర్తకసంఘములలోను పెద్దది. ఒకవేళ కాకపోయినను హిందూవర్తకసంఘములందలి పెద్దవానిలో నిది యొకటి. ఇట్టి వీళ్లు ఉన్నను అతని ఒకలోటు కలదు. అతనిది అనుమానస్వభావము.

అతనికి ఇస్లాము మతమునెడల చాల నభిమానము. తత్త్వజ్ఞానము గుఱించి మాటలాడ నతని కభిలాష. కురాను షరీఫునందును, ఇస్లాము తత్త్వగ్రంథములందును అతనికి సామాన్యజ్ఞానము కలదు. సంభాషణమునందు ప్రమాణవాక్యము లతఁడు కుప్పగూరలుగాఁ గ్రుమ్మరించును.

అతని కలయికవలన నాకు ఇస్లాముమతమున సామాన్యజ్ఞానము కలుగనాయెను. మా మనస్సులు కలిసిన దాది ఇస్లాముతత్త్వమును గూర్చి ప్రసంగించుకొనఁ దొడఁగితిమి.

నేనచటికి వెళ్లిన రెండవనాఁడో, మూఁడవనాఁడో సేటుగారు నన్ను దర్బానుకోర్టునకు తీసికొని వెళ్ళిరి. అచట వారి మిత్రులతో నాకు పరిచితి కలిగించిరి. కోర్టులో తన వకీలుప్రక్క నన్ను కూర్చుండఁబెట్టిరి. మొదటినుండియు మేజిస్ట్రేటు నా కేసి మిర్రిమిర్రి చూచుచుండెను. తుదకు 'తలపాగను తీసివేయుము' అని నాకాజ్ఞాపించెను. 'తీయ' నని నిరాకరించి నేను కోర్టునుండి వెళ్లిపోయితిని.

ఇక్కడికి వచ్చినను నాకొక తగవు వ్రాసిపెట్టియున్నది.

భారతీయులచే పాగలు తీసివేయించుటకుఁ గల రహస్యము అబ్దుల్లాసేటు నాకు తెలియఁజెప్పెను. మహమ్మదీయాచారము పూను వారు తలపాగలఁ దాల్పవచ్చును. కాని కోర్టులకు వచ్చెడు మిగిలిన హిందువులు మాత్రము తలపాగ తాల్పరాదని శాసనము.

ఈ సూక్ష్మభేదము తెలియఁజెప్పుటకు లోఁతునకు దిగవలయును.

ఈ రెండు మూఁడునాళ్లలో అచటి భారతీయులు పలుతెఱఁగులుగా నున్నారని తెలిసికొంటిని. ఒకరు తురకవర్తకులు. వీరు 'మేము అరబ్బులము' అని వ్యవహరించుకొనుచుండిరి. మఱియొకరు హిందూ గుమాస్తాలు, లేక పారసీ గుమాస్తాలు. ఇందలి పారసీగుమాస్తాలు 'మేము పారసీకులము' అని వ్యవహరించుకొనుచుండిరి. ఇక హిందూ గుమాస్తాలు 'మేము అరబ్బులు'మని చెప్పుకొననిచో తమ పని అటూ కాదు, ఇటూ కాదు. ఈమూ త్రెగలవారికిని సాంఘికసంబంధము కలదు.

మఱియు వీని యన్నిటికంటె ఒక పెద్ద తెగ కలదు. అందు అఱవవారు, తెలుఁగువారు, ఉత్తరహిందూస్థానము నుండి ఇన్‌డెన్‌చెర్డు కూలికి వచ్చినవారు, మఱియు కూలినాలి చేసుకొనువారు కలరు. ఇన్‌డెన్‌చెర్డు కూలీ లనఁగా అయిదేండ్లు నేటాలుదేశమున పనిచేయుటకు గుత్తగొనఁబడిన (అగ్రిమెంటు) కూలివారు. వీరి కచట గిర్మిటియాలని పేరు. ఈపదము అగ్రిమెంటుపదమున కపభ్రంశమగు గిర్మిట్ అను పదమునుండి ఉత్పన్నమైనది. పైమూఁడు తెగలవారును వీరి (గిర్మిటియా)తో కూలిచేయించుకొను పనితక్క వేఱుసంబంధము పెట్టుకొనరు. దొరలు వీరిని కూలీ లందురు. మఱియు భారతీయులలో పలువురు కూలివారు. కావున భారతీయు లందఱకు కూలీలని పేరు. సామీ అని మఱియొక పేరు. సామి యనుపదము సామాన్యముగా అఱవపేర్లకు చివర నుండును. అది 'స్వామిన్'అను సంస్కృతపదమునకు వికృతి. చమత్కార మెఱుఁగు భారతీయునకు సామిపదసంబోధన మిష్టముకానిచో, తనను సంబోధించిన తెల్లవానితో 'నీవు నన్ను సామియన నగును గాని, సామి యనిన అధికారియని అర్థము: నేను నీ కధికారిని గాను గదా!' అనును. కొందఱు జంకి యూరకుందురు; కొందఱు కోపము తెచ్చుకొని తిట్టియో, పైఁబడి కొట్టియో పంపుదురు. ఏలన, సామిపద మతనికి నీచవాచకము. ఇంకొక అర్థమున నతనికి అప్రయుక్తము. దానికి అధికారియని అర్థము చెప్పుట అవమానించుట యగును.

కావున నాకు కూలిబారిస్టరు అని పేరు వచ్చెను. వర్తకులకు కూలివర్తకులని పేరు. ఈరీతిగా కూలియనుమాటకు అసలు అర్థము పోయి భారతీయులు అను నర్థము కలిగెను. తురకవర్తకుల కిది గిట్టదు. కనుక వారు వెంటనే 'మేము అరబ్బులము' అనియో, లేక

'మేము బేహారులము' అనియో చెప్పుకొనుచుండిరి. ఆ తెల్లవాఁడు మంచివాఁడగుచో క్షమాపణ కోరుకొనును.

ఇట్టి స్థితులలో నేను తలపాగ పెట్టుకొనుట వికటమాయెను. తలపాగను తీసివేయుచో అవమానము మింగి ఊరకుండుటయే. కావున తలపాగ కొక్క సలాముచేసి ఇఁకనుండి ఇంగ్లీషుహాట్ పెట్టుకొనుచుండినచో అవమానము లేక కుక్క జట్టీలు రాకపోవు ననుకొంటిని.

కాని అబ్దుల్లాసేటుగా రొప్పరైరి: "నీ వటువంటి దేమయినఁ జేసినచో విషమించును. ఇవు ఇటులు చేసినచో తలపాగ తొల్పవలయు ననుకొనువారి నెల్లరను వంచించినటు లగును. అదియుఁగాక, మనదేశపు తలపాగ మీ తలకు బాగుగ నుండును. ఇంగ్లీషుహాటు పెట్టుకొన్నచో హోటెలులో సేవకుఁ డనుకొందురు."

ఈ యుపదేశమున మంచి తెలివియు, దేశభక్తియు, మతిలఘుస్వభావమును గలవు. అందలి తెలివి తెల్లము. దేశభక్తి లేనిచో ఆమాటలు రావు. హోటెలు సేవకునియెడ నైచ్యము ఉంచుటచే సంకుచితదృష్టియున్నది. గిర్మిటియాలలో హిందువులు, తురకలు, క్రైస్తవులును అంతర్భూతులు. ఇందలి క్రైస్తవులు మతము పుచ్చుకొన్న గిర్మిటియాలసంతతే. ౧౮౯౩ సంవత్సరమునాఁటికే వారిసంఖ్య అధికము. వారు దొరలవేషములతో చాలమంది హోటెళ్లలో సేవకులుగా నుండిరి. అబ్దుల్లాసేటుగారు హాటువిషయమున తేలికగా మాటలాడినది వీరిని ఉపలక్షించియే. హోటెళ్లలో సేవకత్వము మిగుల నైచ్యమునకు గుఱియగుచుండెను. నేఁటికిని చాలమందికి ఆనమ్మిక పోకున్నది.

మొత్తముమీఁద అబ్దుల్లాసేటుగారిసలహా నాకు నచ్చెను. ఈ తలపాగతగవు పొసఁగిన పిదప నాపక్షమును నేను సమర్థించుకొనుచు

పత్రికలకు వ్రాసితిని. తలపాగలపై చాల చర్చలు జరిగెను. 'అన్‌వెల్‌కమ్ విజిటర్—పిలువని పేరంటకాఁడు' అని నాకు పత్రికలలో పేరు వచ్చెను. మూఁడు నాలుగు నాళ్లలో దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకు ప్రఖ్యాతి కలిగెను. కొందఱు నా పక్షమును సమర్థించిరి. కొందఱు నా పొగరుఁబోతుతనమును నోరార తిట్టిరి.

నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నున్నంతవఱకు నా పాగ నా తల మీఁదనే యుండెను. మఱియు అచటనే ఎన్నఁడు ఏ కారణమున తలపాగ తఱలించితినో దాని గుఱించి ముందు ముందు తెలియఁగలదు.

౮

ప్రిటోరియా దారిలో

డర్బానులో నివసించుచున్న భారతీయక్రైస్తవులతో నాకు వడిగా పరిచయ మాయెను. కోర్టులో దుబాసిగా ఉన్నపాల్ గారు రోమన్ కేతలికుడు. నే నతని సావాసము పట్టితిని. మఱియు ప్రొటెస్టెంటు మిషనులో బోధకుఁడైన సుభాన్ గాడ్ఫ్రేగారి సావాసము పట్టితిని. వీరు ఇటీవల గతించిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయప్రతినిధిసంఘసభ్యులుగ నిరుడు ఇండియాకు వచ్చిన జేమ్స్ గాడ్ఫ్రేగారికి వీరు జనకులు. ఈ రీతిగనే అప్పుడు పార్సీరుస్తుంజీ గారితోడను, ఆదంజీ మియాఖానుగారితోడను మైత్రి ఒదవెను. వీ రిరువురును ఇటీవల గతించిరి. వ్యాపారములు వచ్చినపుడు తక్క ఒండొండ కలసికొనని వీరు తుద కే విధముగా గాఢమిత్రులైరో ముందు ముందు తెలియఁగలదు.

ఇటులు నాకు పరిచితుల సంఖ్య యెక్కు డగుచుండఁగా అబ్దుల్లాకంపెనీవారికి తమ వకీలుకడనుండి కేసునకు తయారుకావలయు ననియు, అబ్దుల్లాసేటుగారు తాము వచ్చుటయో, తమతరఫున ఎవరినేని పుచ్చుటయో జరుగవలెననియు ఉత్తరము వచ్చెను.

అబ్దుల్లాసేటుగారు నా కాలేఖను చదువ నిచ్చి 'ప్రిటోరి యాకు వెళ్లెదరా?' అనిరి. 'నేనా వ్యవహారము సాంగోపాంగముగా ఆకళింపు చేసికొని మఱి వెళ్ళఁగలను. అక్కడ ఏమి చేయవలయునో నా కిప్పు

టికి తెలియలేదు' అని నే నంటిని. అనఁగా అతఁడు నా కాఁ వ్యవహారము తెలుప గుమాస్తాలను నియోగించెను.

నే నాకేసును గ్రహింపఁ బూనినతోడనే అందు గుంట ఓనమాలు దిద్ద మొదలుపెట్టవలెనని తెలిసెను. జాంజిబారులో నే నున్న కొలఁదిదినములు కోర్టునకు వెళ్లి అక్కడ పని పరిశీలించుచుంటిని. పార్సీవకీ లొకఁడు ఒకసాక్షిఖాతాలో జమాఖర్చుల గుఱించి అడుగుచుండెను. జమాఖర్చులన్నచో నా కడవి గాడవ. నేను ఇచ్చట స్కూలునఁగాని, సీమలోఁగాని ఖాతా (Book-keeping) నేర్చుకొనలేదు.

ఏ కేసును గుఱించి నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వచ్చితినో ఆ కేసంతయు ఖాతాకు సంబంధించినది. జమాఖర్చులెక్కలలో నిధియైనవాఁడే దానిఁ దెలిసికొని ఒరులకు తెలుపఁగలఁడు. ఆ గుమాస్తా ఇది జమ, అది ఖర్చు అని చెప్పుకొనిపోవుచుండ నాకు మఱింత గందరగోళముగా నుండెను. పి. నోటు అన నేమియో నాకు తెలియలేదు. ఇంగ్లీషు నిఘంటువునందు ఆపదము దొరకలేదు. నాయజ్ఞతను గుమాస్తాకు తెలుపుకొంటిని. అతఁడు పి. నోటు అనఁగా ప్రామిసరినోటు అని చెప్పెను. ఖాతాకు (Book-keeping) సంబంధించిన గ్రంథమొకటి కొని చదివితిని. దానితో కొంత ధైర్యము కలిగెను. ఆ దావా అర్థమాయెను. అబ్దుల్లాసేటుగారు జమాఖర్చు వ్రాయుట యెటులో యెఱుఁగరు. అయినను ఎంత చిక్కు లెక్కలైనను చిటికలో విడఁదీయఁగల అనుభవము ఆయనకు కలదని నే నెఱిఁగితిని. 'ప్రిటోరియాకు వెళ్లుటకు ఇపుడు నేను తయారు' అని అంటిని.

'మీ రెచట విడియుదురు?'

'తమ రెచట విడియు మందురు?'

‘నేను మన వకీలునకు చీటి వ్రాయుదును. ఆయన మీకు విడిది నేర్పఱచును. ప్రిటోరియాలో నాకు మేమన్ మిత్రులు కలరు. వారికిని వ్రాసెదను. కాని మీరు వారియిండ్ల బసపెట్టవలదు. మన ప్రతిపక్షులకు అచట చాల పలుకుబడి కలదు. మన రహస్యలేఖలను వారిలో నెవరేని చూడఁ బొసఁగెనా, కొంప మునిఁగెను. వారితో మీ రెంత విడిగా నున్న నంత మేలు.’

‘నేను మీవకీలు ఎచట నుండు మన్న నచ్చట నుందును. లేక నేనే వేఱుగా బస కుదుర్చికొందును. ఆవిషయమున మీకు విచారము వలదు. మన రహస్యమొక పిట్టకేని తెలియదని నమ్ముఁడు. కాని వారితో నేను కలిసి మెలిసియే యుందును. ప్రతివాదులతో మైత్రి చేసికొన వలయు ననియే నామతము. వీలున్నచో ఈవ్యవహారము కోర్టున కెక్కకుండ పరిష్కరించుటకు ప్రయత్నము చేయుదును. ఇంతకు తైయబ్ సేట్ మీకు చుట్టమేకదా!’

ప్రతివాది స్వర్గీయ సేట్ తైయబ్ హాజీఖాన్ మహమ్మదు గారు అబ్దుల్లాసేటుగారికి దగ్గఱి చుట్టము.

రాజీమాట రాఁగనే అబ్దుల్లా సేటుగారు కలబెల పడ్డటులు కనుఁగొంటిని. కాని నేను దర్బాను చేరి ఆ ఆఱు దినము లగుటచే మే మొకరి హృదయ మొకర మెఱిఁగితిమి. నన్ను వెల్లెనుఁ గనుకొనుట దాఁటిపోయెను. ఆతఁ డిటు లనెను: ‘డో...నా...ను. కోర్టుతో పనిలేకుండ పరిష్కృతమగుచో అంతకన్న వేఱు మేలు లేదు. అయినను మేము రక్తబంధువులము. ఒకరితరహా ఒకరికి తెలిసినవారము. తైయబ్ సేటు తగవు తేలికగా తేల్చువాఁడు కాఁడు. మన మేమాత్ర మజాగ్రత్తతో నున్నను మన సంగతులన్నియు సంగ్రహించి తుదకు అధః

పాతాళమున కడఁగఁద్రొక్కును. కనుక ఏమి చేయఁదలఁచినను లెస్సగా ఆలోచించి మఱి చేయుఁడు.'

'ఆవిషయమై మీకు తొందర వలదు. దావావిషయమై తైయబ్ సేటుగారితోఁ గాని, మఱి యెవరితోఁ గాని ముచ్చటింప నేమిపని? ఊరక లుకలుకలు పడకుండ ఏదో ఒకదారికి రండని సూచింతును.'

వచ్చిన ఏడవనాఁడో, ఎనిమిదవ నాఁడో దర్బానునుండి బయలు దేఱితిని. నాకు మొదటితరగతి టిక్కెట్టు పుచ్చుకొనిరి. పఱుపు వల యుచో అలాయిదాగా అయిదుషిల్లింగులు కట్టుట అచటి మామూలు. అబ్దుల్లాసేటుగారు పఱుపునుగూడఁ గొనుఁడని నొక్కిచెప్పిరి. కాని నట్టి పట్టుదలచే, గర్వముచే అయిదు షిల్లింగులు పొదుపుచేయ వల యునను తలఁపుచే వద్దంటిని. అబ్దుల్లాసేటుగారు నన్ను ఇటులు ముదల కించిరి: 'చూడుఁడు. ఇది హిందూదేశము కాదు. అల్లా అనుగ్రహము వలన మనకు భోగించి త్యాగము చేయఁదగినంత సిరి కలదు. మీకు కావలసిన విషయములలో వెనుదీయవలదు.'

నేను ధన్యవాదములు పలికి ఫరవా లేదంటిని.

రైలు నేటాలుముఖ్యపట్టనమగు మారిట్జుబర్గునకు రాత్రి తొమ్మిది గంటలకు చేరెను. పడుకొనువారికి ఇచటనే పఱుపు లిత్తురు. రైలు జవా నొకఁడు వచ్చి 'పఱుపు కావలయునా?' అని అడిగెను. 'నాకడఁ గలదు. అక్కఱ లే' దంటిని. అతఁడు వెళ్లిపోయెను. ఒక బాటసారి వచ్చెను. నన్ను ఎగదిగ చూచెను. నేను నల్లఁవాడ నగుట చూచెను. అతఁ డోర్వ లేకపోయెను. పెట్టె దిగిపోయి ఒక రిద్ద ఉద్యో గులను తీసికొనివచ్చెను. వారు మౌనముగ నుండిరి. ఇంతలో మఱియొక ఉద్యోగి వచ్చి, 'రావయ్యా! నీవు వెనుకపెట్టెలో కూర్చుండవల యును. ఊఁ, లె' మ్మనెను.

'నాకీడ మొదటి తరగతి టిక్కెట్టు కల' దంటిని.

'ఫరవా లేదు. నామాట విను. వెనుక పెట్టెను పద!'

'నామాటగూడ వినుఁడు; దర్బానులో న న్నిందుఁ గూర్చుండ నిచ్చిరి. నే నిందే శయనింపక తక్కదు.'

'ఏమి, లేచిపోవా? నీవు వెళ్లిపోవనిచో పోలీసును పిలిచి నెట్టింతును.'

'సరి, వాని నే నెట్టనీ; నా యంతట నేను పోను.'

పోలీసు వచ్చెను. నాచేయి పుచ్చుకొని బయటికిఁ ద్రోసెను. నా సామానుగూడ బయటఁ బడనూకిరి. నే నా కడపటి పెట్టెలోనికి వెళ్ల నిరాకరించితిని. రైలు వెళ్లిపోయెను. నేను చేసంచిమాత్రము తీసి కొనిపోయి వెయిటింగు రూములో కూర్చుంటిని. సామాను పడవేసిన చోటనే యుండెను. రైల్వేవారు దాని కాపాడుచుండిరి.

అది చలికాలము. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని పర్వతప్రదేశములలో చలి యెక్కువ. మారిట్జుబర్గు మిక్కిలి ఎత్తున నుండుటచే మఱీయెక్కువ చలి. నాఓవర్‌కోటు సామానులో ఉన్నది. కాని దాని నిమ్మని కోరినచో మరల నేమి యవమానము నెత్తిపైఁ బడునో యని అడుగక గడగడ వడఁకుచు కూరుచుంటిని. ఆగదిలో దీపము లేదు. నడికిరేయి ఒకబాటసారి ఆగదిలోనికి వచ్చెను. అతఁడు నన్ను పలుకరింపఁ దలఁచెనేమో కాని నేనుమాత్రము మాటలాడు స్థితిలో లేను

పిమ్మట. ఇపుడు నే నేమి చేయవలయునని ఆలోచించితిని. నాహక్కులకు పోరాడవలయునా? లేక వచ్చినటులు ఇండియా దారి పట్టవలయునా? లేక ఈయవమానము దిగమింగి నావచ్చినపని మాచు

కొని మఱి యిండియాకు పోవలయునా ? వచ్చినపని చేసికొనక తిరిగి పోవుచో పిఱికితనము. ఇపుడు నాపడిన పాటు మిగుల అల్పము,—ఇది లోపలి మహారోగమునకు బాహ్యచిహ్నము,—ఈమహారోగము రంగును గుఱించిన పోరు. సామర్థ్య మున్నచో ఈ పాడురోగమును మొదటి కంట కుదుర్ప యత్నింతును. దీనిగుఱించి ఎన్నికష్టములు వచ్చినను భరింతును. ఈవర్ణద్వేషమునకు సంబంధించిన అన్యాయమును తొలఁగింప నెంత ప్రయత్న మావశ్యకమో అంత ప్రయత్నము చేయుదును.

ఇటులు తలఁచి తరువాత వచ్చు రైలులో ప్రిటోరియాకు పోవ నిశ్చయించుకొంటిని.

మఱునాటి ప్రొద్దున రైల్వే జనరల్ మానేజరుకు ఒక పెద్ద తంతి కొట్టితిని. అబ్దుల్లాసేటుగారికిని ఈసంగతి తెలిపితిని. అబ్దుల్లా గారు వెంటనే జనరల్ మానేజరును చూచిరి. అతఁడు రైల్వేవారిది తప్పుకాదనుచు 'గాంధికి ప్రయాణసౌకర్యము చూడు'మని మాస్టరుకు తంతినిచ్చితినని తెల్పెనఁట. అబ్దుల్లాసేటుగారు మారిట్జుబర్గులో హిందూ వర్తకులకును, మఱియు ఇతరస్థలములలోని మిత్రులకును నావిషయమున జాగ్రత్తపుచ్చుకొండని తంతి నిచ్చిరి. వారందఱును నన్నుఁ జూడవచ్చి, తమకు తమకు జరిగిన అవమానములఁ జెప్పి; ఇటువంటివి ఆదేశమున క్రొత్తలు గావని నన్నూఱడించిరి. ఒకటి రెండు తరగతులలో ప్రయాణముచేయు భారతీయులు ఏ రైలు-ఉద్యోగులవలననో, ఏ తెల్లవారివలననో ఇట్టిపాట్లు పడుటకు సిద్ధులై యుండవలయును. ఆనాఁడంతయు వారి కష్టచరిత్రశ్రవణముతోఁ గడచెను. రాత్రి రైలు వచ్చెను. అందు నా కొకబెర్తు ప్రత్యేకింపఁబడి యుండెను నిన్న దర్బానులో వలదన్న పఱుపు టిక్కెట్టును నేడు మారిట్జుబర్గులో కొంటిని.

ఆరైలు నన్ను చార్లెస్ టౌనుకు తీసికొనిపోయెను.

౬

ఎక్కువ కష్టములు

ప్రొద్దుటికి రైలు చార్లెస్‌టౌను చేరెను. ఆరోజులలో చార్లెస్ టౌను జోహాన్సుబర్గుల నడుమ రైలుదారి లేదు. కాని రాకపోకలకు గుఱ్ఱపుబండ్లు కలవు. గుఱ్ఱపుబండి బాటనడుమ స్టాండర్టన్ అను ఊరికడ రాత్రిపూట ఆఁగును. నాయొద్దగుఱ్ఱపుబండి టికెట్టుకలదు. మారిట్జుబర్గులో నేనొకదినము నిలుపయున్నను ఆ టికెట్టు రద్దుకాలేదు. అదియుఁగాక అబ్దుల్లా సేటుగారు చార్లెస్‌టౌను లోని గుఱ్ఱపుబండ్ల ఏజెంటుకు తంతి నంపిరి.

కాని ఆయేజెంటు నన్ను దిగఁద్రోయ నుద్దేశించెను. మఱియు నేను క్రొత్తవాఁడ నగుట చూచి నీటికెట్టు రద్దుచేయఁబడిన దనెను. నేను వానికి తగురీతి సమాధానము చెప్పితిని. లోపల చోటు లేక కాదు. వాని మనస్సులో నున్నది వేఱు. బాటసారులకు బండిలోపల తావీయ వలయును. నేను కూలీని; క్రొత్తవాఁడను. లీడర్ అనఁబడు నాగుఱ్ఱపు బండ్ల అధికారి నన్ను తెల్లవారితోపాటు లోపల కూర్చుండఁబెట్టుట తగ దనుకొనెను. ఆబండికి ముందిరుతట్టుల రెండుఆసనము లుండెను. లీడరు ఈ రెండాసనములలో ఒకదానిపై తప్పక కూరుచుండును. కాని నేఁడు లోనఁ గూర్చుండి నాకు తన చోటు చూపించెను. అది శుద్ధ అన్యాయమనియు, మఱియు అవమానమనియు నాకు తెలియకపోలేదు. కాని ఆయవమానము మింపలేక మేలనుకొంటిని. బల్మాత్కరించి లోనఁ జొరఁబడ వీలుండదు, నే నతనితోపునఁ గూర్చుండ నన్నచో నన్ను

దిగవిడిచి బండి తోలుకొని పోవుట కతఁడు సంసిద్ధుఁడు. అచట నేను దిగఁబడినచో మఱియొకనాఁడు వృథా. ఇఁక నామఱునాఁడేమగునో దైవమున కెఱుక. కాఁబట్టి మనసులో నెంతగుంజాటనపడుచున్నను మెదలక బండితోలువాని పక్కఁగూర్చుంటిని.

సుమారు మూఁడు గంటలకు బండి పార్డీకోపునకు చేరెను. అచట ఆ గుఱ్ఱపుబండి-తెల్ల అధికారికి నేను కూర్చున్న చోట కూర్చుండవలయునని బుద్ధి పుట్టెను. అతఁడు సిగరెట్ కాల్చుకొన వలెను. మఱియు అతనికి మంచిగాలి కావలెను. అతఁడు బండి తోలు వానికడనుండి ఒక మైలగోనెతీసి దానిని తనపాదముల క్రింద బల్లమీఁదఁ బఱచి, 'సామీ! నీవు దీనిమీఁద కూర్చుండుము. నేను బండి తోలు వాని ప్రక్క కూర్చుండఁ గోరుదును' అనెను. ఈయవమానము భరింప నాకు సామర్థ్యము లేకపోయెను. భయపడుచు భయపడుచు నేను 'లోపలఁ గూర్చుండవలసిన నన్ను ఇచటఁ గూర్చుండఁ బెట్టితివి. నే నెట్లో సహించితిని. నీ విచటఁ గూర్చుండి సిగరెటు కాల్చుటకు నీకాళ్ల కడ కూర్చుండుమనుచుంటివి. నేను కూర్చుండను. బండిలోపలికి పోయి కూర్చుండెదను.'

ఈ మాటలు నానోర వచ్చెనో లేదో, అతఁడు నాగూబలు పగులఁగొట్ట మొదలిడెను. నాచేయి పట్టుకొని కిందికి ఈడ్వనెంచెను. నే నాబండి చువ్వలను గట్టిగాఁ బట్టుకొంటిని. మనికట్లు విఱిగినను మానె, విడువవలదను కొంటిని. బాటసారు లందఱు మమ్ము చూచుచుండిరి. అతఁడు బండుబూతులు తిట్టెను; క్రిందికి పడఁదోయ పాటుపడెను; కొట్టెను. నేను మాత్రము వదల లేదు. అతఁడు బలిష్ఠుఁడు. నేను దుర్బలుఁడను. చూడఁగాచూడఁగా తెరువరులకు జాలి పుట్టెను. వారు—"పాప మతని విడిచిపెట్టు! అతఁ డన్నది నిక్కము.

అతని తప్పు లేదు. అక్కడ కూర్చుండనియెడల మాకడఁ గూర్చుండఁ గలఁడు. ఇటు పంపుము" అనిరి. 'దాఁటిపోలేదు' అని అతఁ డఱచెను గాని అవమానపడి మఱి కొట్టలేదు. నాచేయి వదలి మఱి కొంచెము తిట్టి, బండి కావలిప్రక్కఁగూర్చున్న హాటెంటాట్ సేవకుని ఆగోనె మీఁదఁ గూర్చుండఁ బెట్టి అతనిచోట తాను కూర్చుండెను.

ఎవరి చోటులలో వారు కూర్చుండిరి. ఈల ఆయెను. బండి కదలెను. నాగుండెలు టువ్వుటువ్వు మనుచుండెను. ప్రాణములతో ఆయూరు చేరఁగలనా యని నాకు సంశయము. నడుమనడుమ నతఁడు నావంక చుఱచుఱఁజూచి, వ్రేలు చూపి, 'చూడు! స్టాండర్టన్‌లో దిగనీ! అక్కడనిన్నేమి చేయుదునో!' అని గాండ్రు మనుచుండెను. నేను మాటాడక కూరుచుండి, 'ఏమి దైవమా! నాకు సాయమురా' మ్మని ప్రార్థించుకొనుచుంటిని.

చీఁకటి పడఁగనే స్టాండర్టన్ చేరితిమి. అచ్చట హిందువుల ముఖములు కొన్ని కనఁబడెను. నాగుండెలు కుదుటఁబడెను. నేను బండి దిగఁగనే వారు వచ్చి, 'మేము తమకోసమే వచ్చితిమి. ఇసాసేట్ గారి దుకాణమునకు పోవుదము. అబ్దుల్లాసేటుగారు మాకు తంతి కొట్టిరి' అనిరి. ఇది నాకు సంతసము కలిగించెను. సేట్ ఇసా హాజీ సుమర్ గారి దుకాణమునకు పోతిమి. ఆసేటును, ఆయన గుమాస్తాలును నాచుట్టు మూఁగిరి. నేను జరిగినదంతయు చెప్పితిని. అందులకు వారందఱు వగచిరి. మఱి తాము తాము పడిన కష్టము లొక్కొక్కటి చెప్పి నన్ను ఓదార్చిరి.

గుఱ్ఱపుబండ్ల కంపెనీ ఏజెంటునకు గతవిషయ మంతయు పెద్ద ఉత్తరము వ్రాసితిని. లీడర్ బెదిరింపులును వ్రాసితిని. మఱుసటినాఁటి

బండిలో తగిన యేర్పాటు చేయుఁడని కోరితిని. అందుల కేజెంటు ఇటులు బదులు వ్రాసెను: 'ఇచ్చటినుండి మీరువచ్చిన బండికన్న పెద్ద బండి బయలుదేఱును. దానిని నడుపువారు క్రొత్తవారు. మిమ్ము బెదరించినవాఁడు రే పచటికి రాఁడు. మీరు బండిలోపలనే కూర్చుండ వచ్చును.' ఈయుత్తరముతో కొంత బెంగ పోయెను. నన్ను కొట్టిన వానిపై కేసుపెట్టునుద్దేశము నాకు లేకపోవుటచే ఆకథ అంతటితో ముగిసెను.

మఱునాఁడు ప్రొద్దుననే ఇసాసేటుగారి నౌకరు నన్ను గుర్రపు బండి నెక్కించెను. లోపల మంచితా విచ్చిరి. ఆరాత్రికి సుఖముగా జోహాన్సుబర్గు చేరితిని.

స్టాండర్టన్ చిన్న ఊరు. జోహాన్సుబర్గు పత్తనము. అబ్దుల్లా సేటుగారు జోహాన్సుబర్గునకును తంతి యిచ్చిరి. అచ్చట మహమ్మదు కాసిమ్ కమరుద్దీనుగారి దుకాణము విలాసము నాకు చెప్పియుంచిరి. అచట కమరుద్దీనుగారి నౌకరు నన్నుఁ దీసికొనిపోవ వచ్చెను. కాని నే నతనిఁజూడలేదు. అతఁడు నన్ను పోల్చలేదు. ఇఁకహోటెలునకు పోవ నిశ్చయించితిని. ఆపత్తనములోని హోటెళ్ల పేళ్లు కొన్ని యెఱుఁగుదును. బండి కుదుర్చుకొని గ్రాండ్ నేషనల్ హోటెలునకు పోతిని. హోటెలు మేనేజరును చూచి ఒకగది యిమ్మంటిని. అతఁడొక నిమిషము ఎగదిగఁజూచి చాల గౌరవముతో 'గదులుకాళీగాలే'వని సలాము కొట్టి వెళ్లిఫోయెను. మరల బండిమీఁద కాసిమ్ కమరుద్దీనుగారి అంగడికి వెళ్లితిని. అచట నా కెదురుచూచుచున్న అబ్దుల్ గనీసేటుగారిని కలిసికొంటిని. వారు నన్నెంతో ఆదరించిరి. నాకు హోటెలులో జరిగిన మర్యాద చెప్పుకొంటిని. ఆయన పక పక నవ్వి, 'హోటెలులో మీ కెటులు ప్రవేశము కలుగు ననుకొంటిరి?' అనిరి.

'ఏ మది?' అని నే నంటిని.

'ఇక్కడ కొన్నాళ్లున్నచో మీకే గోచరమగును. మేమే ఈ దేశమున ఉండఁగలము. డబ్బుమీఁద ఆశచే ఎన్ని అవమానములు వచ్చినను మఱచిపోయి ఇక్కడ నివసించుచున్నాము.' అని సేటుగారు దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయుల కష్టములను చెప్పిరి.

ఈ సేటు అబ్దుల్ గనీగారిని గుఱించి యింకను ముందు ముందు తెలియఁగలదు.

ఆయన మరల నిటు లనెను: 'ఈ దేశము మీబోంట్లు ఉండఁదగినది కాదు. రేపు మీరు ప్రిటోరియాకు బయలుదేఱుదురుగదా! ఇఁక మూఁడవ తరగతి బండిలోనే పోవలసియుండును. నేటాలులో ఈ మాదిరి. ట్రాన్సువాలులో ఇంతకంటె. ఇచట ఒకటి రెండు తరగతుల టిక్కెట్టులు హిందువులకు ఈయరు.'

'మీ రందులకు తగిన ప్రయత్నములు చేయలేదేమో?'

'మేము అర్జీలు పెట్టుకొంటిమి. కాని మావారే ఒకటి రెండు తరగతులలో పయనింప నొల్లరని ఒప్పుకొనక తప్పదు.'

నేను రైల్వే నిబంధనములను చదివిచూచితిని; అందొక లోపము కలదు. ట్రాన్సువాలు శాసనముల భాష ఋజువైనది కాదు. విస్పష్టముగా ఉండదు. విశేషించి రైల్వే నిబంధనములు.

'నాకు మొదటి తరగతిలోనే పోవలయునని యున్నది. వీలు కానిచో ప్రిటోరియాకు సరాసరి గుఱ్ఱపుబండి కుదుర్చుకొందును; ముప్పది యేడుమైళ్ళేకదా' అని నేను సేటుగారితో అంటిని.

౮ ఎక్కువ కష్టములు

బండిపైఁ బోయిన ఎంత ధనవ్యయ మగునో, ఎంత కాలవ్యయ మగునో సేటుగారు తెల్పిరి. తెల్పి మొదటి తరగతి రైలుబండిలోనే వెళ్లుఁ డనిరి. స్టేషన్‌మాస్టరుకు నేను బారిస్టరు ననియు, ఎప్పుడును మొదటి తరగతిబండిగాని మఱొకటి యెక్కననియు, నేను ప్రిటోరియాకు వీలైనంత తొందరగా వెళ్లవలయుననియు, దీనికి ప్రత్యుత్తరము రాకముందే మిమ్ము కలిసికొందుననియు, మొదటి తరగతి టికెట్టు తప్పక దొరకునని ఆశించుచుంటిననియు ఒకఉత్తరము వ్రాసి పంపితిని. ఇందు నేను స్వయముగనే కలిసికొందుననుట కొక అర్థమున్నది. స్టేషన్‌మాస్టరు నన్ను చూడనిచో ఈ కూలిబారిస్టరుమీఁద ఏవో కొన్నియూహాలు కల్పించుకొని టికెట్టు ఇచ్చుటకు వీలు లేదని వ్రాసిపంపుటలో సందేహము లేదు. కాని నేను స్వయముగా తప్పెన్నుటకు వీలులేని తెల్ల వేషము వేసికొని ఎదుటఁబడి అతనితో మాటలాడి మోమోటపెట్టినను పెట్టవచ్చు ననుకొంటిని. ఫ్రాక్‌కోటు తొడిగితిని. నెక్‌టై కట్టుకొంటిని. టికెటుకుగా పోయి బల్లపై ఒక కాసు పెట్టి టికెట్టు ఇమ్మని అడిగితిని. 'ఆచీటి వ్రాసినది మీరేనా?' అని అతఁ డడిగెను.

'ఔను. మొదటి తరగతిటికెట్టు నిచ్చితిరా, చాల కృతజ్ఞుఁడను. నేఁడే నేను ప్రిటోరియా చేరవలయును.' అంటిని.

అతఁడు చిఱునవ్వి, జాలిగొని, ఇటు లనెను: 'మాది ట్రాన్సువాలు కాదు, హాలండు. నాకు మీ ఉద్దేశము తెలియును. నాకు మీయెడ సానుభూతి కలదు. మీకు నేను టికెట్టిత్తును గాని ఒకవరతు మీఁద: గార్డు వచ్చి మిమ్ము మూఁడవతరగతిలోనికి పొమ్మన్నచో నామాట దక్కింపవలయును. అనఁగా రైల్వే కంపెనీవారిమీఁద దావా తేరాదు. మీ ప్రయాణము సుఖముగుఁగాక! మీరు యోగ్య

లని నేను గ్రహింపఁగలిగితిని'. ఇటులని అతఁడు టికెట్టు నిచ్చెను. నే నతనికి ధన్యవాదము లొసఁగి మీమాటకు బద్ధుఁడనని ఒప్పితిని.

సేటు అబ్దుల్ గనీగారు నన్నుఁ బంపుటకు స్టేషనుకు వచ్చిరి. ఈ జరిగినవిషయ మాయనకు వింతఆయెను. కాని ఆయన ఇటు లనెను: 'ఆతంకము లేక మీరు ప్రిటోరియాకు చేరినచో చాల సంతోషము. కాని గార్డు మిమ్ము ఊరక వదలిపెట్టఁడని బెదరుగనే యున్నది. అతఁడూరకున్నను తెల్లబాటసారులు మాత్రము ఊరకుండరు.'

మొదటి తరగతి పెట్టెలో నెక్కితిని. రైలు బయలుదేరెను. జర్మిస్టన్ స్టేషనులో గార్డు టికెట్టు సోదా చూడవచ్చెను. నన్ను చూడఁగనే అతనికి కోపము హెచ్చెను. వెంటనే లేచి మూఁడవతరగతి బండిలోనికి పొమ్మని వ్రేలితో సంజ్ఞ చేసెను. నేను నాటికెట్టు చూపితిని. 'ఉన్ననేమి? మూఁడవతరగతిలోనికి పొమ్మని ఉఱిమెను.

ఆ పెట్టెలో ఒక్క తెల్లవాఁడే ఉండెను. ఆయన గార్డును ప్రతిఘటించి, "ఎందుల కా పెద్ద మనిషినిబాధింతువు? ఆయన మొదటి తరగతి టికెట్టు నీవు కానవా? వారి సరసన కూర్చుండుటకు నాకు బాధ లేదు" అని పల్కి, నాకేసి తిరిగి, "మీరు కూర్చున్న కడనే కుదిరి కూర్చుండుఁ"డని పల్కెను.

'కూలీతో కూర్చుండుటకు నీకే కొంకు లేనిచో మఱి నాకా?' అని గొణఁగుకొనుచు గార్డు వెళ్లిపోయెను.

రాత్రి ఎనిమిది గంటలకు రైలు ప్రిటోరియా చేరెను.

౧౦

ప్రిటోరియాలో మొదటిరోజు

దాదా అబ్దుల్లాగారి వకీలు ప్రిటోరియాస్టేషనులో నన్నుఁ గలిసికొని తీసికొని పోవుటకు ఎవరినేని బంపునని ఆశపడితిని. నన్నుఁ గలిసికొనుటకు భారతీయు లెవరును రారని ఎఱుఁగుదును. ఏలన, నే నాపత్తనమున ఏ భారతీయుని యింటను బసచేయనని అబ్దుల్లాగారి కభయ మిచ్చితిని. అది ఆదివారమగుటచే స్టేషనుకడకు ఎవరినేని బంపుటకు ఆవకీలుగారికి వీలు కలుగలేదని తరువాత తెలిసెను. నాకేమియు తోఁచలేదు. ఎచటికి వెళ్లుదును? ఏహోటెలునందును నాకు తా వీయరని దిగులుపడితిని.

౧౮౯౩ సంవత్సరమునందలి ప్రిటోరియాస్టేషను ౧౯౧౪ సంవత్సరపు ప్రిటోరియాస్టేషను కాదు. నాఁడు దీపములన్నియు మసక మసకగానుండెను. బాటసారులుకూడ పలువురు లేరు. బాటసారుల నందఱను వెళ్లనిచ్చి టికెట్ కలెక్టరు తీరికగా నున్నప్పుడు నాటికెట్టు నిచ్చి ఏదేని చిన్న హోటెలు పేరుగాని, లేక నాకు తా విచ్చు మఱియొకచోటును గాని చెప్పుమని అడుగుదు ననుకొంటిని. ఎచటను వీలు కలుగనిచో ఆరాత్రి స్టేషనులోనే గడపఁదలఁచితిని. కాని ఈ స్వల్పవిషయ మడిగినను అతఁ డెక్కడ అవమానించిపోవునో యని నేను జంకిపోయిన మాట నిక్కము.

స్టేషను శూన్యమాయెను. తుదకు నాటికెట్టును ఇచ్చి అదియు ఇదియు అడుగఁ దొడఁగితిని. అతఁడు వినయముతో ప్రత్యు

త్తరించెను గాని అది ప్రయోజనజనకము కాదు. కాని మా పార్శ్వ మున నిలువఁబడియున్న ఒక అమెరికా నీగ్రో మామాట లందుకొని ఇటు లనెను: "మీ రీ యూరికి సర్క్రొత్తవారివలె నున్నారు. ఇచట మీకు మిత్రులును ఉన్నటులు తోఁచదు. నాతో దయచేయుఁడు. మి మ్మొక చిన్న హోటెలునకు తీసికొని పోవుదును. హోటెలు యజమాని అమెరికావాఁడు. వారిని నేను బాగుగా ఎఱుఁగుదును. అతఁడు మీకు వసతి నీయఁగలఁడు."

ఈ పిలుపని పేరంటము మొదట నాకు కొంచెము సంశయము కలిగించెను గాని పిమ్మట అతనికి ధన్యవాదము లర్పించి అంగీకరించితిని. అతఁడు నన్ను జాన్స్టన్ గారి హోటెలునకు తీసికొని పోయెను. అతనిని చాటునకు తీసికొని పోయి నాసంగతి చెప్పెను. జాన్స్టన్ గారు అంగీకరించిరి. కాని ఒక నియమము—అందఱిలోఁ గాక నా భోజనము నాగదిలోనే జరుగవలయును.

మఱియు అతఁ డిటు లనెను: "నాకు నలుపుతెలుపు లను నీ భేదములు లేవు. కాని మాహోటెలునకు వచ్చువా రందఱును తెల్లవారే. మిమ్ము వారితోపాటు లోపల కూర్చుండఁ బెట్టినచో వారి కది అవమాన మనుకొందురో, మఱి లేచి పోదురో!"

"చిత్తము. ఈరాత్రియయినను నన్ను ఉండనిచ్చినందులకు మీకు వందనము. నాకు ఈదేశవ్యవహారము కొంచెముకొంచెము తెలిసినది. మీకష్టము నే నెఱుఁగుదును. నాగదిలో నేను భుజించుటకు నా కెట్టి ఆటంకమును లేదు. రేపు మఱియొకచోట ఏర్పాటు చేసికొనఁ గల ననుకొందును."

గదిని చూపిరి. లోని కేఁగితిని. భోజనమున కెదురు చూచుచుంటిని. ఒక్కఁడ నుండుటచే నేదో ఆలోచించుకొనుచుంటిని.

౧౦ ప్రిటోరియాలో మొదటి రోజు

బేకరుగా రీమాటలు విని ప్రసన్నులై,—"దక్షిణ-ఆఫ్రికా జనరల్ మిషనుకు నే నొక డైరెక్టరును. నేను స్వయముగా ఒక చర్చి కట్టించితిని. అందు నియమకాలమున తప్పక మతమునుగురించి ఉపన్యసింతును. నాకు రంగుతెగులు లేదు. నాతోపాటు అచట ఇంకను ప్రచారకులు కలరు. అచట మేము దైనందినము ఒంటి గంటకు చేరి కొన్ని నిమిషములు శాంతిజ్ఞానోదయములకు భగవంతుని ప్రార్థించుచుందుము. తాము అక్కడికి వచ్చినచో చాల సంతోషించెదను. అచట నా సహచరులతో తమకు పరిచయము కలుగఁజేయుదును. వారును తమ పరిచితిచే ప్రీతు లగుట నిక్కము. తమకు నేను పఠింప కొన్ని గ్రంథములను ఇత్తును. గ్రంథములలో నెల్ల బైబిలే మహాగ్రంథము. మిమ్ములను దానినే పఠింపుఁడని ప్రత్యేకముగా సిఫారసు చేయుదును."

నేను బేకరుగారికి ధన్యవాదములు సమర్పించి ఒంటిగంట ప్రార్థనలకు అందుకొందునని మనవి చేసితిని.

"అటు లగుచో తమకొఱకు రేపు ఒంటిగంటకు ఇచటనే వేచియుందును. మన మిచటనుండి ప్రార్థనామందిరమునకు కలసియేపోదము." అని యీమాటలుకూడ వెనుకటిమాటలకు కలిపెను. మేము పరస్పరము సెలవు పుచ్చుకొంటిమి.

బాగుగా ఆలోచించుటకు నాకు ఇంతవఱకు ఎక్కువ అవకాశము చిక్కలేదు.

జాన్‌స్టన్‌గారికడకు వెళ్లితిని. డబ్బు ఇచ్చితిని. క్రొత్తయింటికి వెళ్లితిని. అక్కడ భుజించితిని. ఆబిడ దొడ్డయిల్లాలు. ఆమె

నాకు శాకాహారము సిద్ధముచేసెను. వారి కుటుంబములో కలిసిపోవుటకు నా కెంతో కాలము పట్టలేదు.

తరువాత నే నచటినుండి దాదా అబ్దుల్లాగారి మిత్రుని చూడఁబోయితిని. అబ్దుల్లాగారు వారికి చీటి వ్రాసి యిచ్చిరి. నేను వెళ్లి ఆచీటి యిచ్చితిని. మాకు పరిచయ మాయెను. వీరు అచటి హిందువుల కడగండ్లు వివరించిరి. వీరు నన్ను తమయింట నుండుఁడని బలవంత పెట్టిరి. నేను వీరికి ధన్యవాదము లర్పించి నే నిదివఱకే బస ఏర్పాటు చేసికొంటినని మనవి చేసికొంటిని. 'తమ కేదేని కావలయుచో నన్నడుగుటకు సంకోచింప వల' దని వీరు మఱిమఱి చెప్పిరి.

సంజ ఆయెను. భుజించి నాగదిలో విశ్రమించి దీర్ఘాలోచనలో పడితిని. ప్రకృతము నాకు చేయఁదగు పని లేదు. ఆవిషయము అబ్దుల్లాసేటుగారికి తెలిపితిని. బేకర్ గారు ఇంత మైత్రిచేయుటలోఁ గల అర్థ మేమి? వీరి సహచరులవలన నా కెంత జ్ఞానము లభించును? క్రీస్తుమతము ఎంతవఱకు చదువుదును? హిందూమతమునకు సంబంధించిన గ్రంథములు నా కెటులు దొరకును? నా నిజమతమును సంపూర్ణముగా ఎఱుఁగనిచో క్రైస్తవమతస్వరూపము సరిగా నాకు ఎటులు తెలియును? నే నీనిర్ణయమునకు రాఁగలిగితిని: నాచదువంతయు నిష్పాక్షికముగా ఉండవలయును; ఈశ్వరుఁడు చూపించిన త్రోవ బేకరుగణముతో సంచరింపవలయును; నిజమతమును సంపూర్ణముగా తెలిసికొనక అన్యమతమును అంగీకరించు నాలోచనమును పెట్టుకొనను.

ఇటులు తలపోయుచు తలపోయుచు నిదురలోఁ బడితిని.

౧౧

క్రైస్తవులతో పరిచయము

మఱునాఁడు ఒంటిగంటకు బేకరుగారి ప్రార్థనామందిరమునకు వెళ్లితిని. అచ్చట హారిస్ కుమారితోడను, గాబ్ కుమారితోడను, కోట్సు మొదలగు వారితోడను పరిచయముకలిగెను. అందఱును ప్రార్థింప మోఁకరించిరి. నేనును వారి ననుకరించితిని. తమకోరికలను గుఱించి ఈశ్వరుని వేఁడుకొనుట అచటి ప్రార్థన. 'ఈదినము శాంతముగాఁ గడచుఁగాక!' అనిగాని, 'ఓ పరమేశ్వరా! నాహృదయద్వారమును తెఱతువుగాక!' అని గాని ప్రార్థించుట అచట మామూలు. నాఁడు మాత్రము 'క్రొత్తగ వచ్చిన మా మిత్రునకు మార్గము చూపుము. ఓ ప్రభూ! మాకు కలిగించిన శాంతినే ఇతనికిఁగూడ కలిగింపుము. మమ్ము రక్షించిన ఏసురక్షకుఁడే ఇతనిఁ గూడ రక్షించుఁగాక! ఏసు నాథుని పేరనే మే మీ ప్రార్థనలు చేయుచున్నాము' అని వారందఱును పరమేశ్వరుని వేఁడుకొనిరి. ఈ సమాజమున భజనకీర్తనలు గాని, సంగీతముగాని లేదు. ప్రతిదినము ప్రార్థన అయినవెంటనే వెళ్లి పోయెడివారము. సరిగా అప్పుడు భోజనవేళ. ప్రార్థనకు అయిదు నిమిషములకంటె ఎక్కుడు కాలము పట్టెడిది కాదు.

హారిస్, గాబ్ అను నీ యిరువురును అవివాహితప్రౌఢలు. కోట్సుగారు క్వేకరుతెగవారు. పై ఇరువురు స్త్రీలును ఒకచో నివసించుచుండిరి. ప్రతిఆదివారము నాలుగుగంటలకు తమయింట తేనీరు త్రావుటకు నన్ను ఆమంత్రించిరి. ఆదివారములందు కోట్సు

గారును, నేనును కలిసినపుడు ఆవారమున నేను చదివిన గ్రంథముల జాబితా ఇచ్చుచుండువాఁడను. వానిగుఱించి నా అభిప్రాయములు గూడ చెప్పుచుండువాఁడను. ఈ వృద్ధకుమారికలుగూడ తమ అనుభవములను, తమకు కలిగిన పరమశాంతిని గుఱించి చెప్పుచుండెడివారు.

కోట్సుహృదయము శుద్ధము. అతఁడు బోళావాఁడు. పట్టుదల గల యువకుఁడు. ఈయనకు నాకును ఎక్కువ సంగాతము ఏర్పడెను. తఱుచు మేము కలిసి షికారు వెళ్లుచుండువారము. వీరివలన నాకు పలువురు క్రైస్తవుల పరిచయము లభించెను. మాపరిచయము వృద్ధియగు కొలఁది అతఁ డిచ్చుగ్రంథములును నాబీరువాలో అంతగా వృద్ధియగాయెను. నేను కేవలము శ్రద్ధకు వశుఁడనై వానినన్నిటిని పఠింప ననుమతించితిని. ఈ పుస్తకములు చదివి వీనిలోని విషయములను చర్చించుకొనుచుండువాఁడను.

౧౮౯౩ సంవత్సరమున అట్టిగ్రంథము లనేకములు చదివితిని. వాని పేరులన్నియు నాకిపుడు గుఱుతులో లేవు. 'సిటీటెంపిల్' అను గ్రంథముపయి పార్కరుగారు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానమును, పియర్సనుగారు వ్రాసిన 'ఇన్ ఫాలిబిల్ ప్రూఫ్సు'ను, బట్లర్ గారు వ్రాసిన 'ఆనాలజీ'యును ఈ మొదలగునవి కొన్ని గుర్తు. ఈగ్రంథములలో కొన్ని కొన్ని భాగములు నాకు తెలియకుండెను. కొన్ని నచ్చెను; కొన్ని నచ్చకుండెను. నాఉద్దేశములన్నియు కోట్సుగారికి తెలుపుచుంటిని. బైబిల్ మతము పరమప్రమాణ మనుటయే ఇన్ ఫాలిబిల్ ప్రూఫ్సు గ్రంథకర్తయొక్క ఉద్దేశము. ఈపుస్తకము నాకు నచ్చలేదు. ఈ పార్కరుగారి టీక నీతివర్ధకమే కాని ప్రచారమునందున్న ఏసుమతమున విశ్వాసము లేనివారి కది నిష్ప్రయోజనము. బట్లరుగారి

ఆనాలజీ క్లిష్టము, గంభీరమును అగు గ్రంథము. దీని నయిదాఱు సారులు చదువవలయును. నాస్తికులను ఆస్తికులనుగా మార్పఁదలఁచుట ఈగ్రంథోద్దేశ మనుకొందును. 'ఈశ్వరుఁడు కలఁడు' అనుసిద్ధాంతములు చదువుట నాకు లాభకారి కాదు. ఏలన, నేను నాస్తికావస్థలో లేను. ఏసే అద్వితీయమగు అవతారమనియు, అతఁడు మానవులకును ఈశ్వరునకును సంధికర్తయనియు ఈమొదలగు సిద్ధాంతము నాకు హృదయంగమము కాలేదు.

కోట్సుగారు అంతమాత్రమున అపజయ మొప్పుకొనువారు కారు. ఆయనకు నాపైఁగల పూర్మికి ఎల్ల లేదు. ఒకనాఁడు అతఁడు నామెడలో తులసిదండ చూచెను. చూచి దుఃఖితుఁ డయ్యెను. 'ఈగ్రుడ్డి నమ్మకము నీకు తగదు. దండను త్రెంపుము' నిటు రొమ్మనెను.

'కూడదు, ఇది మా అమ్మగారి ప్రసాద'మంటిని.

'అందు నమ్మక మున్నదా?'

'అందలి రహస్యము నాకు తెలియదు. ధరింపకున్నచో కీడు కలుగునని నే ననుకొనను. ఆమె నాశ్రేయస్సు కోరి ప్రేమతో వేసిన యీదండను ప్రబలమగు కారణము లేక తీసివేయను. కాలము పక్వమై, ఇది జీర్ణమై తనంత తాను తెగిపోవుచో మఱియొక తులసిపేరు కొనుటకు నాకు లోభము లేదు. కాని దీనిఁ దెంప వలనుపడదు.'

నామతమున నమ్మిక లేదు కాన నావాద మతనికి నచ్చ లేదు. నన్నతఁ డజ్ఞానకూపమునుండి వెలువరించుటకే ప్రయత్నించు చుండెను. మతాంతరములందు కొంత సత్యమున్నను, పూర్ణమగు సత్యము ఏసు మతమునందే కలదనియు, ఆమతము స్వీకరింపనిచో మోక్షము చేకూఱ

దనియు, ఏసునాథుఁడు మధ్యవర్తియై అడ్డుపడకున్నచో పాపప్రక్షాళనము కాదనియు, పుణ్యకర్మములతో నిసుమంతయు ప్రయోజనము లేదనియు అతఁడు వాదించి నన్ను ఒప్పింప ప్రయత్నించుచుండెను.

అతఁడు నాకు గ్రంథపరిచితి కలిగించినటులే ఏసుభక్తుల పరిచితినిగూడ కలిగించెను. ఈపరిచయసంబంధమున ప్లీమత్ బ్రదరన్ కుటుంబ మొకటి.

ప్లీమత్ బ్రదరన్ అనునది ఒక ఏసుసంప్రదాయము. నాకు కోట్సుగారివలన పరిచితులయినవా రందఱును చదువుకొన్న వారు; పాపభీరువులు. కాని ఈ కుటుంబములో ఒకరు ఇటులు వాదించిరి:

'మా మతసౌందర్యము నీ వెఱుఁగవు. మానవుఁడు తన పాపములకు ఎప్పటికప్పటికి ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనవలయు ననునది నీ వాదము అగుచో జన్మమెల్లను ప్రాయశ్చిత్తములతో సరి. ఎడతెగని ఈక్రియాకాండచే ముక్తి యెటులు కలుగును? నీకెన్నఁటికిని శాంతి రాదు. మన మందఱమును పాపులమని నీవును అందువు. చూడుము, మా కెంతవిశ్వాసము కలదో! మన ప్రయత్నములు వ్యర్థములు గాని ముక్తి కావలయును. ఈపాపభారము నెటులు మోయఁగలము? దానిని ఏసుమీఁదనే పాఱవేయవలయును. అతఁ డొకఁడే పాపరహితుఁడు. అతఁ డొకఁడే భగవానుని కుమారుఁడు. ఎవరు తనను నమ్మెదురో వారి పాపము పటాపంచలయిపోవునని ఆయన వర మొసఁగెను. అది ఈశ్వరుని అగాధ మగు ఉదారత. ఏసు ముక్తి నీయఁ గలఁడని నమ్మెదుమేని పాపములు మనకంటవు. మనకు పాపము చేయక తప్పదు. ఈప్రపంచమున పాపస్పర్శ లేకుండు టెటులు? కావున 'ఏసే రక్షకుఁడు' అని నమ్మినవానికే పరిపూర్ణశాంతి. కావున శాంతి మీకా, మాకా?'

౧౧ క్రైస్తవులతో పరిచయము

ఈవాదము నాకు నచ్చలేదు. వినయముతో నేను ఇటు లంటిని:

'ఏసుమతమువా రందఱును ఇటులే వాదింతురో నే నాయేసు మతమును అంగీకరింపఁజాలను. పాపము లొనర్చి తత్ఫలము నాకు అంటరాదని నే నెన్నఁడును ప్రార్థింపను. పాపకర్మమునుండి, మఱియు పాపప్రవృత్తినుండి విముక్తుఁడ నగుటకు ప్రయత్నము చేయుదును. అట్టిస్థితి చేకూఱునఱకు అశాంతియే నాకు ప్రియతరము.'

అతఁ డిట్టులు బను లాడెను:

'ఇది యంతయు నిష్ప్రయోజనము. మరల నొకసారి నా చెప్పిన మాట లాలోచింపుము.'

పాపము! అతఁడు చెప్పినంత చేసితీరెను. బుద్ధిపూర్వకముగా అతఁడు పాపము అనుష్ఠించుచుండెను. అంతటితోఁ బోక వానివలన తన కేమియు మనస్సున చింత లేదని నాకు చెప్పెను.

ఇట్టి సిద్ధాంతములు క్రైస్తవులందఱకు సమ్మతములు కావని వీరిపరిచితికి వెనుకనే నాకు తెలియును. కోట్సు పాపభీరువు. ఈతని హృదయము నిర్మలము. సాధనచే హృదయము శుద్ధమగునని యితని నమ్మిక. ఆవృద్ధకుమారికలకుఁగూడ నిదియే నమ్మిక. నాచదివిన గ్రంథములలో కొన్ని భక్తిపరములు. ప్లీమత్ సోదరప్రసంగమున నాబుద్ధి యెటులు మాఱునో యని కోట్సుగారు భయపడుచుండిరి గాని అట్టిసందియమున కవకాశము లేదనియు, అతని పెడమతముచేత ఏసుమతము యొక్క యాథార్థ్యముపై నాకు ఈసు కలుగదనియు నచ్చఁ బలికితిని. నాకుఁ గల తపన వేఱు. అది బైబిలునుగుఱించియు, దాని తత్త్వార్థమునుగుఱించియు.

౧౨

భారతీయులతో పరిచితి

క్రైస్తవులనుగూర్చి అధికముగా వ్రాయుముందు అప్పటి నా యితరానుభూతులను చెప్పుట ఆవశ్యకము.

నేటాలురాష్ట్రమున దాదా అబ్దుల్లాగా రెట్టివారో ప్రిటోరియాలో సేఠ్ తైయబ్ హాజీఖాన్ మహమ్మదుగారు అట్టివారు. అందఱు ఉపయోగించు ఏ ధర్మకార్యమైనను అతఁడు లేక నెఱవేఱదు. నేనచటి కేఁగిన మొదటివారముననే వారితో పరిచితి గావించితిని. నేను ఆతనితో ఇటు లంటిని: 'నాకు ప్రిటోరియాలోని భారతీయులందఱితో పరిచయము సంపాదింపవలయునని ఉన్నది. ఇచట హిందువుల ఆనుపానులు నాకు తెలిసికొనవలయునని ఉన్నది. కావున మీరు నాకు సాయము చేయవలయును.' ఇటులు నే ననఁగా నతఁడు అన్ని విధముల సాయము చేయుటకు ఉత్సహించెను.

భారతీయుల నందఱను ఒకచో సమావేశపఱచి వారి స్థితిగతుల నన్నింటిని వివరించి చెప్పుట ఆవశ్యకమని నాకు తోఁచెను. సేట్ హాజి మహమ్మద్ హాజీజూసబ్ అనువారి పేర నాకడ పరిచయలేఖ కలదు. సభ వారిగృహమున, సభ్యులందఱు మేమన్ వర్తకులు. హిందువుల సంఖ్య వేళ్లమీఁద. ప్రిటోరియాలో ఉనికిగల హిందువులు కొలఁదిమంది.

నాజీవితమునం దిది ప్రథమోపన్యాసము. ఆయుపన్యాసమునకు నేను కష్టించితిని. ఉపన్యాసవిషయము సత్యము. వాణిజ్యమున

సత్యము నడపుట అసంభవమని కొందఱు వర్తకులు పలుమాఱులు నాతో పలికియుండిరి. నేనప్పుడును దాని విశ్వసింపలేదు; ఇప్పుడును విశ్వసింపలేదు. 'సత్యమును, బేహారమును ఈరెండును పరస్పరము విరుద్ధములు' అనుచుండు బేహారులు నేటికిని గలరు. 'బేహారమనునది వ్యవహారము; సత్యమనునది ధర్మము. కావున వ్యవహారము వేఱు; ధర్మము వేఱు' అని వారి రాద్ధాంతము. వ్యవహారమునందు శుద్ధసత్యము అశక్యము; యథాశక్తి సత్యమాడుట శక్యమని వారి మతము. నేను నాయుపన్యాసమున ఈవిషయమునంతయు ప్రత్యాఖ్యానము చేసి బేహారులు రెండింతలు సత్యముగా ఉండవలయునని చూపించితిని. స్వదేశమునకంటె విదేశమున ఎక్కుడు సత్యనిష్ఠ ఉండవలయును. ఏలన, అచట నుండు ఏకొలఁదిమంది భారతీయులనో చూచి కోటానకోట్ల భారతీయులుగూడ వీరివలెనే యుందురని నిర్ణయమగును.

నేను తెల్లవారిని ఉదాహరించి నల్లవాండ్రెంత అశుచిగ నుందురో, ఎంత దుష్ప్రవర్తనము చేయుదురో చాటిచెప్పితిని.

హిందువులు, ముసల్మానులు, పారసీకులు, క్రైస్తవులు, మఱియు గుజరాతీ, మదరాసీ, పంజాబీ, సింధీ, కచ్ఛీ, సూరతీ ఈమొదలగు భేదములు మఱవుఁడని ఉద్బోధించితిని. ఒకసంఘమును స్థాపించి మనవారు పడుచున్న కష్టనిష్ఠురములను అధికారులకు అర్జీలు పెట్టుకొనుఁడనియు, నాకు వీలు ఉన్నంతవఱకు వేతనము కోరకయే పని చేయుదుననియు ముగించితిని.

నా ఉపన్యాసము సభను ఆకట్టెనని గ్రహించితిని.

దానిపై చర్చలు జరిగెను.

తమతమకష్టముల నా కెఱిఁగింప కొంద అంగీకరించిరి. నాకును ఉత్సాహము కలిగెను. వారిలో ఇంగ్లీషు వచ్చినవారు కొలఁదిమంది. ఆ పరదేశమున ఇంగ్లీషువచ్చినచో లాభకరమని నేను వారికి తెలిపితిని. కావున ఇంగ్లీషు చదువుఁడని కోరితిని. పెద్దవారైనను చదువుకొన వచ్చునని కొంవఱ యుదాహరణము చూపితిని.

ఎవరయినను చదువుకొనువా రున్నచో చెప్పుటకు నేను సంసిద్ధుఁడ నంటిని. తమకు వీలయినపుడు నేను తమకడకువచ్చి బోధింతుమనతు మీఁద కొందఱు ఇంగ్లీషు చదివికొన నంగీకరించిరి. వీరిలో ఇరువురు ముసల్మానులు. ఒకఁడు మంగలి. ఒకఁడు గుమాస్తా. మూఁడవవాఁడు హిందువు; ఒకచిన్న దుకాణాదారు. నే నందఱకు అనుకూలుఁడనైతిని. బోధకతలో నాకు సందియములేదు. నాశిష్యులుమాత్రము ఏమఱిరిగాని నేను విసువుకొనలేదు.

నేను వారియిండ్లకు పోవుటయకాని వారి కవకాశము లేకుండెడిది. కాని నే నోరిమిని విడనాడలేదు. ఇంగ్లీషుపండితుల మగుటమని వారి కెవరికిని కోర్కె లేదు. అయినను ఇద్దఱు ఎనిమిదినెలలకు కొంత తేలిరి. కొంచెము ఖాతావ్రాత (Book-keeping) కొంచెము వ్రాఁత కోఁతలు (correspondence) నేర్చిరి. తన ఖాతాదారులతో మాటలాడుటకు శక్తిగలుగుచో చాలునని మంగలి అనుకొనెను. వారిలో ఇద్దఱు ఇంగ్లీషు వచ్చుటవలన ధనార్జనము చేయు సామర్థ్యము గడించిరి.

సభవలన కలిగిన ఈప్రయోజనమునకు నాకు సంతస మయ్యెను. అట్టి సభలు ప్రతివారమో, ప్రతినెలయో చేయ నిశ్చయింపఁబడెను. ఇంచుమించుగా మే మనుకొన్నటులు సభలు జరుగుచుండెడివి. ఈసభలలో ఒకరి ఉద్దేశము లింకొకరు తెలిసికొన వీలు కలుగుచుండెడిది.

౧౨ భారతీయులతో పరిచితి

ఈకారణముచే ప్రిటోరియాలో నే నెఱుఁగని భారతీయుఁడు లేఁడు. వారినిగురించి నాకు తెలియనివిషయము లేదు. ఈకారణమున అచట నివసించుచున్న బ్రిటిషు ఏజెంటుతో పరిచితి చేసికొన నెంచితిని; వారిని సందర్శించితిని. ఆయన పేరు జాకోబస్ డి వెట్. హిందువులపై ఆయనకు మంచి అభిప్రాయము. కాని అచట నతనికి తగిన పలుకుబడి లేదు. "సమయము వచ్చినపుడు సాయపడుదు" నని ఊఱడించి, "అక్కఱ కలుగునపుడు ననుఁ జూడర"మ్మని అతఁడనెను.

రైలువారితో వ్యవహారము జరుప నారంభించితిని. 'మీరు పెట్టుకొనిన ఏర్పాటులను అనుసరించియే హిందువులకు కష్టములు కలుగకుండఁ జూడుఁడని కోరితిని. సరియగు వేషభాష లున్నయెడల నే పెద్దతరగతి టికెట్టు లీయఁబడునని ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను. దీనివలన తగిన ప్రయోజనము సమకూరలేదు. ఏలయనఁగా వేషభాషలు సరిగా నున్న వనుటకును, లేవనుటకును స్టేషన్ మాస్టరుగదా అధికారి!

హిందువులకు సంబంధించిన కొన్ని వ్యవహారపత్రములను బ్రిటిష్ ఏజెంటు నాకు చదువనిచ్చెను. ఇట్టివి కొన్ని తైయబ్ సేటుగారుగూడ ఇచ్చిరి. ఆరెంజి ఫ్రీస్టేటునుండి భారతీయులు ఎంత నిర్దయముగా వెళ్లఁగొట్టఁబడిరో ఆవిషయ మీకాగితములవలన నాకు తెలియనాయెను.

వేయేల? ట్రాన్సువాలు ఫ్రీస్టేటులలోని భారతీయుల జీవనము సాంఘికము, ఆర్థికము, రాజకీయము, సమస్తమును [illegible]పోయెను. వీనిని చదువుటవలన ముందు ఇంత ప్రయోజన[illegible]దని నే ననుకొనలేదు.

ఆవేఁదు గ[illegible]

ముఖ[illegible]

౧౩

కూలితనపు అనుభవము

ట్రాన్సువాలు ఆరెంజి ఫ్రీస్టేటులలోని భారతీయుల దశను సంపూర్ణముగా చిత్రించుట కిది తావు కాదు. తెలిసికొనం దలంచువారు దక్షిణ-ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాసమును చదువవలెను. కాని దాని రూపరేఖ యిచ్చుట ఇచ్చట నావశ్యకము.

ఆరెంజి ఫ్రీస్టేటులందు ౧౮౮౦ సంవత్సరముననో, అంతకుముందో పుట్టిన ఒక శాసనమువలన భారతీయుల స్వాతంత్ర్యము లన్నియు మాసిపోయెను. ఒకవేళ భారతీయుం డెవండేని అచట నుండందలంచె నేని హోటళ్లలో సేవకుండుగనో, లేక మఱియొక బానిసతన మేదేని అవలంబించియో ఉండితీఱవలెను. నామమాత్రమునకు ముదరాయిచ్చి వర్తకులను తఱిమివైచిరి. వారు అర్జీలు పెట్టుకొనిరి. ప్రార్థనాపత్రములు పంపుకొనిరి. కాని వారి మాట లెవరు విందురు?

౧౮౮౫ సంవత్సరమున ఒక కఠినశాసనము పుట్టెను. ౧౮౮౬ సంవత్సరమున అది కొంచెము సంస్కరింపంబడెను. దీనికి ఫలి తమే మనంగా, భా... ట్రాన్సువాలులో ప్రవేశించుటకు మూండు పవునులు ... ప్రత్యేకించిన స్థలములలో తప్ప ... మునకు అధికారము భూ... లేదు. ఆసియాఖండ ...గికం టె

౧౪ దావా సిద్ధపఱచుట

పిన్కట్టుగారు చెప్పిన ఒకమాట నాకు అపుడు గుర్తు తగిలెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో గొప్ప బారిస్టరును, స్వర్గీయుఁడును అగు లియోనార్డు అనునాయన దీనిని సమర్థించెను. 'యథార్థవిషయములే ముప్పాతిక లా'-ఇది పిన్కట్టుగారి మాట. అపుడు నాయొద్దనున్న ఒకానొక కేసునందు న్యాయము మాపక్షమైయుండఁగా 'లా' వ్యతిరేకముగ నుండెను. ఆశలుడిగి నేను లియోనార్డుగారి సాయము కోరితిని. వారికిఁగూడ దావాలో విషయములన్నియు అనుకూలములనితోఁచెను. కాని అతఁడు-'గాంధీ, నాకొకటి తోఁచుచున్నది. కేసులోనున్న యథార్థవిషయములయెడ మనము జాగరూకులమై యున్నచో పిదప న్యాయము తనంతఁ దా సమకూరును. ఈకేసులోనున్న విషయముల నన్నింటిని లోఁతుగా చూడవలయును. ఈకేసునంతయు చక్కగా చూచి మరల నాకడకు ర'మ్మనెను. మరల నే నా యంశముల మననముచేయఁగా అది అపూర్వముగా కానిపించెను. అటువంటిదే మఱియొక దక్షిణ-ఆఫ్రికా కేసుగూడ మనసునకు తట్టెను. నే నందులకు సంతసించి ఆ విషయమును లియోనార్డుగారికి తెలియఁజేసితిని. ఆయన యిటు లనెను: 'మన మిపు డీకేసు గెలువఁగలము. బెంచిమీఁది కేజడ్జి వచ్చునో చూడవలయును.'

దాదా అబ్దుల్లాగారి కేసులో పనిచేయుచున్నపుడు యథార్థవస్తువుల మహిమ యింత యని తెలియదు. యథార్థవస్తువనఁగా సత్యము. సత్యము మన మెపుడు కైకొందుమో అపుడు న్యాయము తనంత నదియే మన కనుకూలించును.

మా వాదిదావాలో యథార్థవిషయములు బలవత్తరములు కావున 'లా' మావాదిపక్షము అయి తీఱవలయునని తెలిసెను.

అంతియకాక యీ కేసును ఇటులే జరుగనిచ్చినచో చుట్టము లును, ఒక పట్టణముననే నివసించువారును అను ఈ వాదిప్రతి వాదులు నాశన మయిపోవుదురనియు తెలిసెను. దావా తుద కెవరిపక్ష మగునో ఎవరికి తెలియదు. కోర్టులలో దీని విడిచి యూరకుండుచో ఇటు లనంతముగా పోవుచునేయుండును. దాన ఇరువాగులవారికిని లాభము లేదు. కావున, వీలగుచో వడిగా తేల్చుకొనుటకు వా రుంకించిరి.

నేను తైయబ్‌సేటును అనురోధించి రాజీచేసికొమ్మని చెప్పితిని. అందులకు మానకీలుతో సంప్రతింపుఁడంటిని. వాదిప్రతివాదు లిరువురు విశ్వాసపాత్రుఁడగు ఒక మధ్యవర్తి చెప్పినటులు వినుకొనినచో కేసు సులువుగా తేలిపోవునని సూచించితిని. వీరు ఎంత గొప్పవర్తకులయి నను వీరి ధనమంతయు శోషించిపోవునంత వడిగా వకీళ్ల ఫీజు పెరుఁగఁ జొచ్చెను. ఈకేసు చూచుచో ఇంకొక పని చూచుకొనుటకు అవ కాశము లేదు. కావున వారికి దీనితోనే సరిపోవుచుండెను. ఈనడుమ కాలమున ఒకళ్ల కొకళ్లకు లోలోపల దౌర్మనస్యము పెరుఁగుచుం డెను. నాకు వకీలుపని యన్నచో ఛీ యనిపించెను. ఒకరి నొక రోడించుటకు లాయరులు 'లా' వెదకుట సాజము. పెట్టిన ఖర్చులన్నియు- గెలిచినవానికి రావనువిషయము తెలియుట నా కదియ ప్రప్రథమము. ఒకరు మఱియొకరికి ఖర్చు లిచ్చుటకు 'కోర్టుఫీజ్ రిస్కు లేషన్' ప్రకా రము ఒకపద్ధతి యున్నది. కాని లాయర్ల కిచ్చు డబ్బు దానికంటె ఎంతయో యెక్కువ. దీనిని నేను సహింపలేకపోతిని. ఈ యిరు వురికి రాజీ కుదిర్చి స్నేహము కలిగించుట నాకువిధి అని తలఁచితిని. ఈసంధి కుదుర్చుటలో నాప్రాణములు తోఁడుకొనిపోయెను. తుదకు తైయబ్‌సేటుగా రంగీకరించిరి. మధ్యవర్తి యొకఁడు నియమింపఁ బడెను. దావా అతనిముందు నడచెను. దాదాఅబ్దుల్లాగారు గెలిచిరి.

౧౪ దావా సిద్ధపఱచుట

అయినను నాకు సంతృప్తి కలుగలేదు. మధ్యవర్తి ఫైసలాప్రకారము దాదా అబ్దుల్లాగారు వెంటనే అమలు జరిపినచో తైయబ్ హాజీఖాన్ మహమ్మదుగారు అన్ని రూపాయలు ఒక్కసారే తెచ్చి సమర్పింపలేరు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నివసించుచున్న పోరుబందర్ వర్తకులలో వ్రాయని శాసన మొకటి కలదు. దివాలాకంటె చావు మేలు. తైయబ్ సేటుగారు ఒక్క పెట్టున ముప్పదియేడువేల పౌనులును, ఖర్చులును ఈయలేరు. ఆయన పైసలతో బాకీ తీర్పదలఁచెను. కాని దివాలా తీసెనను అపనూఱు వినరాదు. ఈదశలో ఒకటే దారి. సొమ్ము వాయిదాల మీఁద పుచ్చికొనుటకు దాదా అబ్దుల్లాగా రంగీకరింపవలయును. ఆయనయు ఆసమయమున ఉండఁదగిన ఉదారతతో ఆసొమ్మును దీర్ఘ-వాయిదాల మీఁద పుచ్చుకొనుటకు కావలసినంత అవకాశమిచ్చిరి. ఈయుభయులను రాజీపఱచుటలో పడిన కష్టముకంటె ఈవాయిదాలకొప్పించుటకు పడినకష్ట మెక్కువ అనిపించెను. దీని కిరువురును సంతసించిరి. ఇరువురికి ప్రతిష్ఠ వచ్చెను. నాయానందమునకు మేరయే లేదు. వకీలుపని యననేమో, దాని సత్యస్వరూపమన నేమో నా కపుడు తెలిసెను. నేను మనుజుల గుణమును—మనుజులలోని సత్పక్షమును కనిపట్ట నేర్చికొంటిని. మనుజుల హృదయాంతరాళములోనికి చొరఁబాఱు టెఱిఁగితిని. వేఱుపడిన వాదిప్రతివాదుల కలుపుటయే వకీలునకు పరమధర్మమని యెఱిఁగితిని. ఈసత్యము మాయక నాలో నెల్లపుడును ఉనికి యేర్పఱచికొనుటచే నేను ప్లీడరీచేసిన ఇరువదియేండ్లలో చాలవఱకు వందలతరబడికేసులు కోర్టు కెక్కకుండఁగనే పరిష్కరింపఁ గలిగితిని. దాన నా కేమియు కస్తి కలుగలేదు; ధనమును గోల్పోవలేదు; ఆత్మనా, దానికన్న లేదు.

౧౫

మ థ న

క్రైస్తవమిత్రులవలన నాకుఁ గలిగిన అనుభవములకేసి మరలుట కిది యదను.

బేకరుగారు నా భవిష్యత్తునుగుఱించి ఆతురపడుచుండిరి. అతఁడు నన్ను వెల్లింగ్టను పట్టణమున జరిగిన సభకు తీసికొని వెళ్లెను. ప్రొటెస్టెంటు తెగవారు ధర్మప్రబోధమునకు, అనఁగా ఆత్మపరిశుద్ధికి-కొన్నికొన్ని యేండ్లలో అట్టి సమ్మేళనములను ఏర్పాటుచేయుచుండిరి. ఇవి ధర్మముయొక్క పునఃప్రతిష్ఠకు, లేక ధర్మముయొక్క పునరుద్ధారణకు ఉద్దిష్టమయినవి. వెల్లింగ్టనులో జరిగిన సమ్మేళన మిట్టిది. దానికి అధ్యక్షుఁడు రివరెండు ఆండ్ర్యూముర్రే. ఆయన ఆపట్టణమున ప్రధాన మతాచార్యుఁడు; ప్రఖ్యాతుఁడు. ఈసమ్మేళనమున కలుగు మతప్రబోధమును,అచటికి వచ్చినవారి మతోత్సాహమును, దాని పవిత్రతయు చూచినచో, నేను ఏసు మతమున కలియకమాననని బేకరుగారి తలఁపు.

కాని బేకరుగారికి ప్రార్థనాబలమే చరమబలము. ప్రార్థనపై ఆయనకు అతివిశ్వాసము. అంతఃకరణపూర్వకముగా చేయఁబడిన ప్రార్థనను తప్పక ఈశ్వరుఁడు వినునని ఆయన నమ్మకము. ఐహికములు కూడ ప్రార్థనచే సిద్ధించి తీరునని నమ్మిన బ్రిస్టల్ నివాసియగు జార్జి ముల్లరువంటివారిని పలువుర నతఁడు ప్రమాణముగా ఉదాహరించును. ప్రార్థనామహిమను నేను తటస్థభావముతో వింటిని. అంతరాత్మ చెప్పినచో జగతిలోనుండు నేశక్తియు ఏసుమతమున కలియకుండ

న న్నాఁపలేదని బేకరుగారితో చెప్పితిని. ఇటులు వాగ్దానము చేయుటకు నే నెంతమాత్రమును సంశయింప లేదు. ఏలయన, అప్పటి కప్పుడే నా యంతరాత్మ చెప్పినరీతి నడుచుట నా కలవాటైనది. అంతరాత్మ చెప్పినరీతి నడుచుట నా కానందము. విపరీతాచరణము కష్టజననము, దుఃఖప్రదమును.

పిదప మేము వెల్లింగ్టన్ పత్తనమునకు పోతిమి. నా వంటి నల్లవానిని బాసటగ నుంచుకొనుటవలన బేకరుగారు చాల కష్టముల పాలైరి. కేవలము నావలననే దారిలో ఆయన కెన్నియో ఇబ్బందులు కలిగెను. నడుమ ఆదివారము తగులుటచే మా పయనము ఆఁగవలసి వచ్చెను. బేకరుగారును, వారి మతాయు ఆదివారముల పయనింపరు. మే మాఁగిన స్టేషనులోని హోటెలుయజమాని చాల నాదప్రతివాదములు జరిగిన పిదప నాకు అన్నమిడుట కంగీకరించెను. కాని అన్నశాలలో నాకుఅన్నమిడ నించుకయు నియ్యకొన లేదు. బేకరుగారో,సామాన్యముగా లోఁబడువారుకారు. హోటెలుకువచ్చు అతిథులహక్కులఁగూర్చి ఆయనను నిలువఁదీయఁదొడఁగిరి. బేకరుగారికిఁగల కష్టము నే నెఱుఁగుదును. వెల్లింగ్టన్ పట్టణమునఁగూడ నేను బేకరుగారితోడనే ఉంటిని. నా వలన తానుపడుచున్న కడగండ్లను నాకుఁ దెలియకుండఁ జేయుటకై ఆయన పలుపాట్లు పడుచుండెను. కాని నా కవన్నియు తెలియుచునే యుండెను.

ఈ సభయందలి క్రైస్తవు లందఱును చాల శ్రద్ధాళువులు. వారి భక్తి నా కానందము కలిగించెను. నేను రివరెండు ముర్రేగారి దర్శనము చేసితిని. అచట చాలమంది నాకుఁగాను భగవంతుని ప్రార్థించుచుండుటఁ చూచితిని. వారి భజనకీర్తనలు కొన్ని అతిమధురములు.

వెల్లింగ్టన్ సభ మూణ్ణాళ్లు. అచటికి వచ్చినవారి విశ్వాసము నాకు బాగుగా నుండెను. కాని తౌసన్మాత్రమున నా మతమును, నా విశ్వాసమును ఏల పరిత్యజింపవలెను? స్వర్గముగాని, ముక్తిగాని ఏసు మతమునఁ గలియనిచో రాదని నమ్ముట నాకు కాని పని. క్రైస్తవ మిత్రులతో నే నిటులు తెలుపఁగా వారి మనస్సు లెగిరిపోయెను. కాని నే నేమి చేయఁగలను?

నా కష్టము లింకను గహనము లాయెను. జీససు పరమేశ్వరుని ఏకపుత్రుఁడనుటయు, వారిని నమ్మినవారికే అమృతత్వము కలుగు ననుటయు నానమ్మికను దాఁటిన మాటలు. పరమేశ్వరునకు పుత్రులే ఉండునెడల మనమందఱమును ఆయన పుత్రులమే. జీససు భగవత్సముఁడు గాని, లేక సాక్షాత్తు భగవంతుఁడు గాని యనుచో, మానవులందఱును భగవత్సములు, లేక భగవంతులు. జీససు తన మృతిచేతనే, మఱియు తన రక్తముచేతనే జగత్తునందలి పాపముల కడిగివైచు నను వాక్యవాచ్యార్థము నమ్ముటకు నాబుద్ధి యెటులును సిద్ధము కాలేదు. వ్యంగ్యార్థము కొంత సత్యము కావచ్చును. క్రైస్తవమతానుసారము మనుష్యునకే ఆత్మ కలదు. జంతువులు మొదలగు ఇతరములకు ఆత్మ లేదు. వానికి చావుతో సరి. ఇది నాకు విపరీతమతము.

జీససు త్యాగి, మహాత్ముఁడు, మహాగురువు అని అంగీకరింతును. కాని అతఁ డొక అద్వితీయపురుషుఁడు కాఁడు. సిలువపై నతని మృతి జగత్తునకు ఒక మహాదృష్టాంతము. కాని, ఇతని మృతియందు రహస్యమును, చమత్కారమును అగు ఒకానొక ప్రభావ మున్నదని నాహృదయము సమ్మతింపఁజాలకుండెను. ఇతరు లీయఁజాలని ఏ మహాప్రసాదమును క్రైస్తవుల పవిత్రజీవితములు నా కీయలేదు. ఇతరధర్మము

లందును క్రైస్తవసంస్కారమును చూచితిని. సిద్ధాంతదృష్టిలో ఏసు సిద్ధాంతములందు అలౌకికత నాకు కానరాలేదు. త్యాగమునందును హిందువులు క్రైస్తవుల నెన్ని రెట్లో మించిపోదురని తోఁచెను. క్రైస్తవమతము సంపూర్ణ మనిగాని, ప్రపంచమునందలి మతము లన్నిటిలో శ్రేష్ఠ మనిగాని నమ్ముట నా కసంభవ మాయెను.

సమయము దొరకినప్పుడెల్ల క్రైస్తవమిత్రులకు నా యీమథనను చెప్పుకొనుచుంటిని. కాని వారి ప్రత్యుత్తరములు నాకు సంతోషజనకములు కాలేదు.

ఈవిధముగా క్రైస్తవమతము సంపూర్ణ మనియు, అన్నిటికంటె శ్రేష్ఠమనియు నే నొప్పుకొనఁజాలకున్నను హిందూమత మైనను అట్టిదని నిశ్చయింపఁజాలకపోతిని. హిందూమతమునందలి దోషములు నా కన్నుల వ్రేలుచుండెను. అస్పృశ్యత హిందూమతమున కొక యంగమనినచో అదియొక జీర్ణాంగమైనఁ గావలయు, లేదా అధునాతనమగు దురాచారమైనఁ గావలయు. ఇన్ని వర్ణములు, ఇన్ని శాఖలు, ఇవి యేమో నా కర్థము కాలేదు. వేదములు అపౌరుషేయము లనుట కర్థమేమి? అవి అపౌరుషేయములయిన బైబిలును, కొరానును అపౌరుషేయములు కావా?

క్రైస్తవమిత్రులు నన్ను ఏసుమతమునఁ గలుపుటకు ప్రయత్నించినట్లే మహమ్మదీయులును తమ మతమునఁ గలుపఁ బ్రయత్నించిరి. అబ్దుల్లాసేటుగారు మాటిమాటికి నన్ని స్లాముమత గ్రంథములను జదువ నొక్కి చెప్పుచుండిరి. ఆయన యెల్లప్పుడును దాని సొగసును గూర్చి చెప్పుచుండుట మామూలు.

కవి రాయచందు భాయిగారికి నాకలవర మంతయు ఒక ఉత్తరములో వ్రాసితిని. భారతదేశములోని ఇతరవిద్వాంసులకుఁగూడ ఉత్తరములు వ్రాసితిని. ప్రత్యుత్తరములు అందుకొంటిని. రాయచందుభాయిగారి ఉత్తరమువలన నాకు కొంత సంతృప్తి కలిగెను. 'ఓర్పుతో హిందూమతమును ఇంకను లోఁతుగా ఆరయుము'మని అతఁడు వ్రాసెను. మఱియు, 'పక్షపాతము విడుముపో హిందూమతసిద్ధాంతముల సూక్ష్మతయు, అగాధతయు, ఆత్మవివేకమును, దయయు, ధర్మనిర్ణయమును ఇతరమతములలో కానరా' వని వ్రాసెను.

సేలుగారి కొరానుఅనువాదమును కొని చదువఁదొడఁగితిని. మఱికొన్ని ఇస్లాముగ్రంథములఁగూడ సంపాదించితిని. ఇంగ్లాండులోని క్రైస్తవమిత్రులకు ఉత్తరములు వ్రాయ మొదలిడితిని. ఆమిత్రులలో ఒకరు నాకు ఎడ్వర్డు మెయిట్లండుగారితో పరిచయము కలిగించిరి. అతనితో ఉత్తరప్రత్యుత్తరము లారంభమాయెను. అన్నా కింగ్స్ఫోర్డుగారును, తానును కలిసి రచించిన 'ది పర్ఫెక్ట్ వే' అను గ్రంథమాయన నా కంపెను. ఇపుడు ప్రచారమునందున్న క్రైస్తవమతము యొక్క ఖండన మాగ్రంథమునఁ గలదు. మెయిట్లండుగారు 'ది న్యూ ఇంటర్ప్రెటేషన్ ఆఫ్ బైబిల్' అను మఱియొక గ్రంథముగూడఁ బంపిరి. ఈగ్రంథములు హిందూమతము ననుసరించునటులు ఉండెను. టాల్స్టాయిగారి 'ది కింగ్డమ్ ఆఫ్ గాడ్ ఈజ్ విథిన్ యు' అనుగ్రంథము నన్ను ముగ్ధునిఁజేసెను. ఆగ్రంథము నా మానసమున అంకితమై పోయెను. అందలి స్వతంత్రవిచారశైలిని, ప్రౌఢనీతిని, శుద్ధసత్యమును బట్టి చూడఁగా, ఆగ్రంథముముందు కోట్లుగా రొసంగిన గ్రంథములన్నియు శుష్క-దండుగ.

పవలసియుండును. నాకు మీ 'లా' రాదు. కనుక కొన్ని లాపుస్తకము లు నాకు కావలసియుండును. ఇది యంతయు ధనము వినా సమకూరదు. ఈపనియంతయు నెఱవేర్చుటకు ఒకఁడు చాలఁడని చెప్పఁ బని లేదు; పలువుర సాయము కావలయును.'

అందఱును ఏకగ్రీవముగా నిటు లనిరి: 'అల్లా అనుగ్రహమున ధనము తనంత నదియే నడచివచ్చును. జనము కావలసినంతమంది. మీరు మాత్రము 'ఆఁగుదును' అని యనుఁడు: అంతయు సరిపోవును.'

వీడుకోలుపు విందుకు వచ్చిన అతిథిబృందమే కార్యనిర్వాహక బృంద మాయెను. తొందరగా విందు ముగించి యింటికిఁ బోఁదగునని నే నంటిని. నేను నామనస్సులో ఇఁకముందు చేయవలసిన పోరితమునకు రూపరేఖ గీచికొంటిని. వోటరు జాబితాలలోఁ జేరియున్న వారి పేరులను గుర్తిదుకొని మఱియొకమాస మచటనే యుండ నిశ్చయించుకొంటిని.

ఈవిధముగా భగవానుఁడు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా జీవితమునకు పునాది వైచి ఆత్మసమ్మానసంగ్రామమునకు బీజావాపము చేసెను.

బస పెట్టితిని

౧౮౯౩ సంవత్సరమున హాజీ మహమ్మదు హాజీ దాదా సేటుగారు నేటాలు రాష్ట్రమున నివసించు భారతీయులలో ప్రముఖులుగను, వారికి నాయకులుగను ఎన్నఁబడుచుండిరి. సంపదలో హాజీ ఆదాం సేటుగారు అధికులు. అయినను ఆయనయు, తదితరులును అందఱు కుపయోగించు కార్యములు చేయుటలో హాజీ మహమ్మదు సేటుగారికే ప్రథమస్థాన మిచ్చుచుండిరి. కావున వారియాధిపత్యమున ఒక సభ దాదా అబ్దుల్లా సేటుగారి యింట జరుపఁబడెను. ఆ సభలో ఫ్రాంచైజు బిల్లును ప్రతిఘటింప తీర్మానము చేయఁబడెను.

స్వచ్ఛందసేవకులు ఏర్పాటుచేయఁబడిరి. నేటాలులో పుట్టి పెరిగిన భారతీయులు, అనఁగా భారతీయులగు క్రైస్తవులలో పిన్న వారు ఈసభకు ఆహ్వానింపఁబడిరి. దర్బానుకోర్టులో దుబాసిగా నున్న పాలుగారును, మిషన్ హైస్కూలు హెడ్ మాస్టరు సుభాన్ గాడ్ ఫ్రేగారును సభ నలంకరించిరి. ఈసభకు భారతీయక్రైస్తవు లెక్కువగా వచ్చుటకు వీరే కారణము. వీ రందఱు స్వచ్ఛందసేవకులుగా చేరిరి.

ఆచుట్టుపట్టుల నున్న వర్తకులలో పలువురును స్వచ్ఛంద సేవకులయిరి. ఈయోగ్యుల పేళ్లు స్మరణీయములు. దావూద్ మహమ్మద్, మహమ్మద్ కాసాం, కమర్ ఉద్దీన్, ఆదం జీ మియా ఖాన్, ఏ. కోలంద వేలుపిల్లై, సి. లఛ్ఛి రాం, రంగస్వామి పడియాచి, ఆమోదజీవ మొదలగువారు ముఖ్యులు. పార్సీరుస్తుంజీ ఉండనే యుండిరి. జోషీ, నరసీరామ్, మఱియు దాదా అబ్దుల్లాకంపెనీ మొదలగుకంపె

నీల గుమాస్తాలును స్వయంసేవకు లయిరి. అందఱకు ఉపయోగించు కార్యములలో దిగుటకు వీరికి కొంత ఆశ్చర్య మాయెను. ఇందులకు ఆహ్వానింపఁబడుటకును, సభలో పాలు గొనుటకును, తామెల్లరు వచ్చుటకును వారి కిదియ ప్రథమానుభవము. ఈ మహావిపత్తులో పెద్దలు పిన్నలు, ధనికులు పేదలు, సేవ్యులు సేవకులు, హిందువులు, మహమ్మదీయులు, పారసీకులు, క్రైస్తవులు, గుజరాతీలు, మదరాసీలు, సింధీయులు ఈమొదలగు భేదమును, తరతమభావమును పోయెను. అందఱు భారతసంతానము; అందఱు సేవకులు. బిల్లు రెండవతూరి ప్యాసు ఆయెనో, మఱి కాఁబోవునో! ఇట్టి కఠినశాసనమునకు భారతీయులు నిరోధము చూపింపకుండుటే వారికి వోట్ల హక్కు అక్కఱలే దనుటకు ప్రమాణ మని చర్చాసమయములలో నేటాలుఅధికారులు ప్రసంగించుచుండిరి.

నేను సభలో ఆవిషయమును ముచ్చటించితిని. బిల్లుచర్చను ఆఁపవలసినదని అస్సెంబ్లీ ప్రెసిడెంటునకు తంతి నిచ్చితిమి. ప్రధాన మంత్రి సర్ జాన్ రాబిన్సన్ గారికిని ఇట్టితంతినే మఱియొకటి యిచ్చితిమి. మఱియొకటి దాదా అబ్దుల్లాగారి మిత్రుఁడు ఎస్కాంబీ గారి కిచ్చితిమి. అస్సెంబ్లీ ప్రెసిడెంటు బిల్లుచర్చ రెణ్ణాళ్లవఱకు ఆఁపఁబడినదని వెంటనే జబా బిచ్చెను. ఇది మాకందఱకు ఆనంద మయ్యెను.

శాసనసభకు పంపవలసిన పిటిషనును తయారుచేసితిమి. దానికి మూఁడు నకళ్లు కావలసి వచ్చెను. పత్రికలకు పంప మఱొక ప్రతి కావలసి వచ్చెను. వీలయినన్ని చేవ్రాలు చేయింపవలయునని సంకల్పింపఁబడెను. ఇదియంతయు ఒక రాత్రిలో జరుగవలెను. ఇంగ్లీషు తెలి

సిన స్వయంసేవకులును, తదితరులును రాత్రి యంతయుఁ గూర్చుండి నకళ్లు వ్రాయుచుండిరి. వ్రాయసమున మంచి నేర్పరియగు ఆర్థర్ అను వృద్ధుఁ డొకఁడు మొదట పిటిషను వ్రాసెను. దీనిని ఒకరు చదువుచుం డిరి; ఆయిదుగురు ఏకకాలమున ప్రతులు వ్రాసిరి. ఇటులు అయిదు ప్రతులు తయారాయెను. ఈ అర్జీలమీఁద చేవ్రాలు చేయింప వర్తకపు స్వయంసేవకులు తమ సొంత బండ్లలోను, అద్దెబండ్లలోను ఎక్కి బయలు దేఱిరి. వడిగా ఈపని నెఱవేఱెను. అర్జీ వెంటనే బటువాడా చేయఁబడెను. పత్రికలలో స్వాభిప్రాయములతోఁగూడ అది ప్రకటింపఁబడెను. శాసనసభలోఁగూడ కలవరము కలిగెను. సభలో చర్చ జరిగెను. శాసనమునెడ పక్షపాతము తాల్చిన వారు అర్జీలోని ఖండనములకు జబాబులు చెప్పిరి. అవి కుంటిజబాబులు. ఏమి చెప్పిన నేమి? తుదకు బిల్లు ప్యాసు ఆయెను.

ఇటు లగునని మేము లోఁగడనే నిశ్చయించితిమి. కాని ఈ ఆందోళనమువలన భారతీయులలో నూతనప్రాణ ముద్భవించెను. అందఱ మొకటియనియు, వర్తకపుహక్కులను సంపాదించుటకు ప్రయత్నించినటులు రాజకీయములగు హక్కులకును ప్రయత్నించుట విధియని అందఱకుఁ దోఁచెను.

ఆకాలమున రిప్పన్‌గారు కాలనీలకు సెక్రటరీ. ఒక పెద్ద అర్జీ నాతనికి పంపుకొన నిశ్చయింపఁబడెను. ఇది ఇంతలంతల పని కాదు. ఒక దినములోఁ పుగ నగునదియు కాదు. స్వచ్ఛందసేవకులు చేర్చుకొనఁబడిరి. అందఱును తమ చేతనయిన సాహాయ్యమును చేసిరి.

అర్జీని తయారుచేయుట నాకు చాల పరిశ్రమ మయ్యెను. తద్విషయమైన కాకితములను, పుస్తకములను సంపూర్ణముగా చదివితిని.

హిందూదేశములో మాకొకవిధమైన వోట్లహక్కు కలదు కావున నేటా లులోఁగూడ వోట్లహక్కు ఉండకమానదని నావాదము. ఈ వోట్ల హక్కు నుపయోగించుకొనఁగలుగు భారతీయుల జనాభా చాలతక్కు వయగుటచే దాని నిచ్చుట మీకును వీలనువిషయమును నావాదమునకు మధ్యబిందువుగాఁ జేసితిని.

పదియేను నాళ్లలో పదివేల సంతకములు సమకూరెను. సంతక ములు చేయించుట ఆ స్వయంసేవకులకు క్రొత్త విషయము. వారు రా ష్ట్రమంతయు తిరిగి ఇన్ని సంతకములు చేయించుట సామాన్యకార్య ము కాదు. 'అర్జీలోని విషయములు సంపూర్ణముగ తెలియనివారి సంత కములు తీసికొనరాదు' అని మేము తీరుమానించియుండుటచే అర్జీకి అర్థము విప్పిచెప్పఁగల స్వయంసేవకులను ఏర్పాటు చేయవలసివచ్చె ను. గ్రామములు దూరదూరముగా గిరవాటు వేయఁబడినటు లుండె ను. ఎక్కువ పూనికతో పనిచేయఁగల సమర్థు లున్నఁగాని ఈకార్య ము నెట్టదు. అట్టివారు సమకూరిరి. వారందఱు తమకు నియోగింపఁబ డిన కార్యమును ఉత్సాహముతో నిర్వహించిరి. ఈ పంక్తులు వ్రా యుచుండఁగా దావూద్ మహమ్మద్ సేటు, రుస్తుంజీ, ఆదంజీ మియా ఖాన్, ఆమోదజీవ మొదలగువారు నాయెదుట మూర్తీభవించుచున్నా రు. వీరందఱికన్న ఎక్కువసంతకములు చేయించుకొని వచ్చిరి. దావూ ద్ సేటు రోజంతయు సంతకములకొఱకు బండిలోనే ఉండెడువాఁడు. ఈసేవ యెంతయు ఆదరపూర్వము. వీరిలో ఒక్కరును దారిబత్తెపు ఖర్చు లయినను అడిగి పుచ్చుకొనలేదు. దాదా అబ్దుల్లాగారి గృహము దీనికి కార్యస్థానమే కాక ధర్మసత్రమాయెను. నాకు తోడుపడిన మిత్రులయు,తదితరులయు భోజన మచటనే. మొత్తముమీఁద అందఱును వ్యయప్రయాసముల కోర్చిరి.

తుదకు అర్జీ దాఖలు చేయఁబడెను. వేయి ప్రతులు ముద్రించి పంచిపెట్టఁబడెను. భారతీయదేశసేవకులకు ఈదరఖాస్తువలన నేటాలుతో ప్రథమపరిచయము కలిగెను. నే నెఱిఁగిన పత్రికలకును, ప్రసిద్ధులగు పత్రికావిలేఖకులకును ప్రతులను బంపితిని.

టైమ్సు ఆఫ్ ఇండియా పత్రిక భారతీయుల కోరికలను అనుమతించుచు సంపాదకీయవ్యాసము వ్రాసెను. ఇంగ్లాండులో అన్నితెగల పత్రికలకును నకళ్లు పంపఁబడెను. లండన్ టైమ్సు పత్రికగూడ మావాదమును సమర్థించుచు వ్రాసెను. బిల్లు ఇఁక మంజూరు కాదని మా కాశ పుట్టెను.

నా కపుడు నేటాలునుండి తరలుట అసంభవము. నాభారతీయ మిత్రు లందఱు చుట్టుముట్టి 'మీ రిచట ఖాయముగ ఉండుఁ' డని ప్రార్థించిరి. నాకుఁగల కష్టములు చెప్పుకొంటిని. ఇతరుల వ్యయముతో నిఁక నుండరా దని నిశ్చయించు కొంటిని. ప్రత్యేకముగా ఒకయిల్లు కుదుర్చుకొనుట ఆవశ్యకమని నిశ్చయించు కొంటిని. మంచిచోట ఒక చక్కని యిల్లు తీసికొనఁ గోరితిని. బారిస్టరుల హోదాకు తగిన రీతిగా ఉన్నఁగాని నేను నాసంఘమునకు గౌరవము తేఁ జాలనని అనుకొంటిని. అట్టి ఉనికికి సాలుకు కనీసము మున్నూఱు పౌను లయినను లేక సాగనటులు కానిపించెను. అంత డబ్బు వచ్చు కేసు లిచ్చుటకు హామీ పడినయెడల నే అట నుండ నిశ్చయించుకొని నా నిశ్చయమును వారికిఁ దెలిపితిని.

'సార్వజనికకార్యములకు మీరు చెప్పినంత పైకము మీకిచ్చుట మా కియ్యకోలు. అంతసొమ్మును మేము సులభముగ వసూలుచేయఁగలము. మీ ప్రాక్టీసునకును దీనికిని సంబంధము లే దనుకొనుఁడు.'

'అటులు కాదు; నాచేయు ప్రజాసేవకు మీకడ రొక్కము పుచ్చుకొనఁజాలను. ఇందు బారిస్టరు తెలివితేట లేమియు లేవు. మీచే పని చేయించుటయే పనియైనపుడు అందులకు నేను రొక్క మెటులు పుచ్చుకొందును? సార్వజనికకార్యములకు చాల చందాలు వసూలు చేయవలసియుండును. ధర్మనిధినుండి నేను జీతము పుచ్చుకొన సాగినచో ఎక్కువ చందాల నెటు లడుగఁగలను? ఈపద్ధతిలో తుదకు ఖండియాఁగిపోవును. ధర్మకార్యములకు సంవత్సరమునకు మున్నూఱు పౌనులకన్న ఎక్కువ అడుగవలసియుండును.'

'కొంతకాలమునుండి మీసంగతి మాకు తెలియును. వలసినదానికంటె నెక్కువ మీరు పుచ్చుకొనరు. మిమ్ము మే మిచట నాఁపుచో మీకు మేము ధనము చూపవలదా?'

'ప్రేమవలన, ప్రస్తుతోత్సాహమువలన మీ రిటులు మాటలాడుచున్నారు. ఈ ప్రేమయు, ఈయుత్సాహమును స్థిరముగ నుండునని నిశ్చయింపఁగలమా? మిత్రునివలె, సేవకునివలె కొన్ని సమయములలో మీతో నేను కాఠిన్యము వహింపవలసివచ్చును. అప్పుడు నేను మీయాదరమున కెంత పాత్ర మగునది దైవమే చెప్పవలె. ధర్మకార్యములలో నేను మీకడ భృతి గొనఁగూడ దనుట నిష్కర్ష. కాన మీ కోర్టువ్యవహారములను ఇచ్చినఁ జాలు. ఇవియు మీకు కస్తి యని నాకుఁ దెలియును. నేను తెల్ల బారిస్టరు కాకపోవుటే ఒక కారణము. కోర్టు నన్నెంతవఱకు ఆదరించునో అది తెలియని విషయము. ఇంతియ కాక లాయరుగా నే నెంతవట్టు పనికి రాఁగలనో ముందు చూడవలసియున్నది. నాకు 'రిటెయినరులు'* ఇచ్చుటలోఁ గూడ మీ రపా

* అనఁగా ఇంకొకరి కేసు పుచ్చుకొనకుండ తమ కేసులోనే పనిచేయించుకొనుటకుఁగాను బారిస్టరులు మొదలగువారికి ముందుగా ఇచ్చు ఫీజు.

యమున కాస్పదము కావచ్చును. అయినను ఈస్వల్పముకూడ నాప్రజాసేవకు ప్రతిఫల మయినట్లులు కాదా?'

ఇరువదిమంది వర్తకులు ఒక సంవత్సరము నాకు రిటెయినరు లిచ్చుటకు నిర్ధారించుకొనిరి. ఇది యీచర్యకు పరిణామము. నేటాలు విడిచిపోవునపుడు కానుక ఈయఁదలఁచిన సొమ్ముతో దాదా అబ్దుల్లా గారు నాకు కావలసిన కుర్చీలు, బెంచీలు మొదలగువానిని కొనిపెట్టిరి. ఈవిధముగా నేను నేటాలులో పాఁతుకొనిపోతిని.

౧౮

వర్ణ ద్వేషము

కోర్టొక త్రాసు. ఆ త్రాసును సమానముగా పట్టుకొనున దొక ముదియ. ఆమెకు పక్షపాతము సున్న. ఆమె గ్రుడ్డిది. అయినను ఆమెది కుశాగ్రబుద్ధి. బ్రహ్మ ఆమెను గ్రుడ్డిదానిఁగాఁజేసెను. ఏలనఁగా ఆమె మోముమాత్రము చూచి బొట్టు పెట్టదు; మఱి యోగ్యతను జూచి. నేటాలులోని వకీలుసభ దీనికి విపరీతముగా మోము చూచి బొట్టు పెట్టుమని సుప్రీము కోర్టును పురికొలిపెను. అపుడు కోర్టుగూడ తన చిన్నెలను లజ్జలోఁ బడవయిచికొనెను.

సుప్రీముకోర్టులో అడ్వకేటుగఁ జేరఁగోరి నే నర్జీ పెట్టుకొంటిని. బొంబాయిహైకోర్టువారి అనుజ్ఞాపత్రము నాకడఁ గలదు. నేను బొంబాయిహైకోర్టులో ప్రవేశించినతఱి నా ఇంగ్లీషుసర్టిఫికెట్టును అచ్చట దాఖలుచేయవలసివచ్చెను. నేటాలు సుప్రీముకోర్టుప్రవేశమునకు రెండు యోగ్యతాపత్రములను దాఖలు చేయవలయును. తెల్లవారి యోగ్యతాపత్రికలకు ఎక్కువవిలువ కలదని అబ్దుల్లాసేటుగారి వలన విని పరిచితులయిన ప్రఖ్యాతులగు ఇరువురు తెల్లవారికడ యోగ్యతాపత్రికలను పుచ్చుకొంటిని. ఒక వకీలుద్వారా అర్జీని దాఖలుచేయుట కోర్టువిధి. సామాన్యముగా ఈఅర్జీలను అటర్నీ జనరలు ఫీజు పుచ్చుకొనకయే దాఖలుచేసికొనును. అబ్దుల్లా సేటుగారి కంపెనీకి సలహాలిచ్చు ఎస్కాంబిగారే అటర్నీ జనరలు. నేను వారి దర్శనము చేసికొంటిని. ఆయన సంతోషపూర్వకముగా నా దరఖాస్తును మంజూరుచేసెను.

ఇంతలోనే మాటా పలుకూ లేక వకీలుసభవారు నాకు నోటీసు ఇచ్చిరి. నాదరఖాస్తులో ఇంగ్లీషుసర్టిఫికెట్టు జతపఱుపక పోవుట ఒకలోపమని వ్రాసిరి. "అడ్వకేట్లను చేర్చుకొనుటకు నియమము లేర్పాటు చేసినపుడు 'నల్లవారిని చేర్చుకొనవలెనా, కూడదా?' అని వారు విచారింపలేదు" అనువిషయము వారి విరోధమునకు ప్రధానకారణము. నేటాలు దేశముయొక్క అభివృద్ధికి అంతటికి తెల్లవారే ముఖ్యకారణము. కావున వకీళ్లలో తెల్లవారి యాధిక్యము సంరక్షించుట తప్పనిసరి యని వారెంచిరి. నల్లవారిని అడ్వకేట్లుగా చేర్చుకొనుట మొదలిడినచో నల్లవారిసంఖ్య క్రమముగా తెల్లవారి సంఖ్యను మించిపోవును. దాన తెల్లవారు కట్టుకొనిన గోడ కూలిపోవును.

నా అర్జీ మంజూరు కాకుండఁ జేయుటకు వారు ప్రసిద్ధుఁడైన ఒక వకీలును బెట్టిరి. అతనికి అబ్దుల్లాసేటువారి కంపెనీతో సంబంధము కలదు. కావున అతఁడు నన్ను ఒక తూరి తనకు కానిపింపవలసినదని వార్త పంపెను. నేనాయన దర్శనమునకు పోఁగా అతఁడు నిష్కపటముగ సంభాషించెను. నాపూర్వచరిత్రమునుగూర్చి నన్నడిగి తెలిసికొనెను. పిదప అతఁ డిటు లనెను:—'మీకు ప్రతికూలముగ నే నేమియు చెప్పలేను. మీరు కాలనీలో పుట్టిన ధూర్తులేమోయని నాభీతి. అర్జీతో మీ మొదటి సర్టిఫికెట్టు లేకపోవుట నా అనుమితికి మఱికొంచెము బల మాయెను. మఱియొకరి సర్టిఫికెట్టులను మాపువారును ఉందురు. ఇచట తెల్లవర్తకులవద్ద మీరు పుచ్చుకొన్న యోగ్యతాపత్రములు నాలుక గీచికొనను కొఱఁగావు. మీయోగ్యత వారేమెఱుఁగుదురు? వారు మి మ్మెఱుఁగుట ఎంతకాలమునుండి?'

'అటు లగుచో ఇక్కడివా రందఱు నాకు క్రొత్తవారే. ఇచటికి రాకముందు అబ్దుల్లాసేటుగారును న న్నెఱుఁగరు.'

దేశే యా ఆచారః' అను దాని యర్థమును వారికి తెలుపఁ జూచితిని. 'హిందూదేశమున తెల్ల యధికారి పాగను దీసివేయుమని ఆజ్ఞాపించినచో అపుడు నేను దానికి లోఁబడుట యొగ్గు. కాని నేటాలుకోర్టులో ఆ కోర్టు ఆచారములను, నియమములను నిరాకరింపరాదు' అని అంటిని.

నా చెప్పిన కారణములు వారికి నచ్చకున్నను వారు కొంతవట్టు శాంతించిరి. ఒక్క విషయమును వివిధసందర్భములఁబట్టి వివిధవిధములుగ చూడవలసివచ్చు నను తత్త్వమును వారిచే ఒప్పింపలేక పోతిని. నా జీవితమునం దంతటను సత్యమనెడి పట్టుదలయే సంధిసౌందర్యము నానందింపఁ జేయఁగలిగెను. ఈ పద్ధతి సత్యాగ్రహమునం దనివార్యమగు భాగమనియు నా యుత్తరజీవితమున పరికింపఁగలిగితిని. ఇది తఱచు నా ప్రాణములమీఁదికి తెచ్చిపెట్టుకొను నటుల య్యెడిది. మఱియు నా మిత్రుల అసంతోషమును గూడ తలఁదాల్పవలసి వచ్చెడిది. సత్యము వజ్రమువలె నెంత కఠినమో కుసుమమువలె అంత కోమలము.

నేటాలువకీలుసభవారి ప్రతిఘటనముచే దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మఱియొకమాఱు నా పేరు మారుమోఁగెను. పెక్కు వార్తాపత్రికలు ఆ సంఘమువారి యెదురుకోలును తెగడెను. వారి యెదురుమతము ఈసుచేఁ బుట్టినదనియు వ్రాసెను. ఈ ప్రసిద్ధివలన నా పనిలో కొన్ని అంశములు సగళము లాయెను.

౧౮

నేటాలు ఇండియన్ కాంగ్రెసు

న్యాయవాదిత్వము నా కపుడు అప్రధాన మాయెను. తుదకు అప్రధానముగనే అయిపోయెను. నేటాలురాష్ట్రమున నా యునికిని సార్థకమును చేయుటకు ప్రజాసేవలో నేను తన్మయుఁడ నయి తీఱవలెను. విన్నపము లంపుకొనినంత ఫ్రాంచైజు పని పూర్తికాదు. ఇల్లలుకగనే పండుగా? ఎపుడును అలజడి జరుగుచుండిననే వలసరాజ్యముల కార్యదర్శికి ఈ విషయము తెలియుచుండును. దీనికై ఒక శాశ్వతసభ వలయునని తోఁచెను. దాన నేను దాదా అబ్దుల్లాగారితోడను, ఇతరమిత్రులతోడను సంప్రతించి స్థిరమగు ఒక ప్రజాసంస్థను స్థాపింపఁ దలపెట్టితిని.

ఈ సభకు పేరు పెట్టుటలో నాకు చాల ధర్మసందేహము కలిగెను. అది ఏపక్షము దెసకును మొగ్గరాదు. కాంగ్రెస్ అనుపేరు ఇంగ్లండులోని కన్సర్వేటివ్ పక్షమునకు రుచింపదని నాకు దెలియును. కాని భారతదేశమునకు కాంగ్రెస్ జీవగఱ్ఱ. నేటాలునందు దాని శక్తిని వృద్ధి చేయఁదలఁచితిని. ఆపేరునకు భయపడుట పిఱికితనమని తోఁచెను. ఈ కారణములు తెలిపి ఈ సంస్థకు 'నేటాల్ ఇండియన్ కాంగ్రెస్' అని పేరిడితిని. ౧౮౯౪ సంవత్సరము మే ౨౨ తేదీని 'నేటాలు ఇండియన్ కాంగ్రెస్' జన్మించెను.

ఆనాఁడు విశాలమగు అబ్దుల్లాగారి గది క్రిక్కిఱిసిపోయెను. సభ్యులందఱును కాంగ్రెసుకు స్వాగతమిచ్చిరి. కాంగ్రెసునియమ

ములు తక్కువ; చందామాత్ర మెక్కువ. నెల కయిదు షిల్లింగులు చెల్లించిననే సభ్యులు కాఁగలరు. శక్తివంచన లేక చందాల నిండని ధనికులు ప్రోత్సహింపఁబడిరి. అబ్దుల్లాగారు తొలుదొల్త రెండుపౌనులు పద్దు వేసిరి. పిదప ఇరువురు మిత్రులు అటులే పద్దు వేసిరి. 'నేను సంకోచింపవలయునా?' అని కొంచె మాలోచించితిని. ఆలోచించి నేనును ఒకపౌను పద్దు వేసితిని. ఇది నాశక్తికి మించినయీవి. కాని నాకు సంపాదనమే పొసఁగినచో ఇది నా తల మీఱినది కాదని తలఁచితిని. దైవ మిందులకు తోడాయెను. ఈ తీరున నెలకు పౌను ఇచ్చు సభ్యులు పలువురు కూడిరి. నెలకు పది షిల్లింగు లిచ్చువారి సంఖ్య ఇంత కెక్కుడు. ఇవిగాక కృతజ్ఞతతో నందికొనిన దొడ్డయీవులు చాలఁ గలవు.

అడిగినంత నెవరును చందాలీయ రని అనుభవమున దెలిసెను. దర్బానునకు ఆవలనున్న సభ్యులను మాటిమాటికి అడుగు టసంభవము. ఆరంభశూరతాదోష మనుభవమాయెను. దర్బానువారుగూడ ఎన్నిసారులు తిరిగినను చందా లిచ్చువారుకారు.

నేను కార్యదర్శిని. కావున చందాలు పోగుచేయు పని నాది. వసూళ్లకై నా గుమాస్తాను రోజెల్ల తిప్పవలసిన గతి పట్టెను. అతనికీపనిపై విరక్తి దోఁచెను. నెల చందాలు కాక ఏఁడాదిచందాలు—అనియు ముందుగనే యీవలెనని—పెట్టినచో ఈ స్థితి బాగుపడునని తోఁచెను. అందులకు సభ నేర్పాటుచేసితిని. నెలకు బదు ళేఁడాదికి మార్చుటయు, మూఁడుపౌనులు కనీసపు పద్దుగాఁ జేయుటయు అందఱకును నచ్చెను. ఈ విధముగా చందాలవసూలుపని సులభమాయెను.

అప్పు తెచ్చి సార్వజనిక కార్యములు చేయరాదని నాకు మొదటినుండియు తెలియును. ధనముతక్క మిగిలిన ఏవిషయమునం దయినను వాగ్దానములఁ బాటింపనగును. వాగ్దానము చేసినవారు మరల దాని నట్లే చెల్లించుకొనుట నేనెన్నఁడును ఎఱుఁగను. నేటాలుభారతీయులుగూడ దీనికి భిన్నులు కారు. ముందు డబ్బు చూచికొనక ఏ పనియు మొదలు పెట్టకపోవుటచే కాంగ్రెసెన్నఁడును ఋణగ్రస్తము కాలేదు.

నా సహచరులు నూతనసభ్యులను చేర్ప నమితోత్సాహమును జూపిరి. ఆ పని వారి కెంతో వేడుకయాయెను. దానితోఁగూడ వారికి అనుభవమును కలిగెను. అనేకులు సంతోషముతో ధనసాహాయ్యకము చేయఁ దొడఁగిరి. దూరప్రదేశములలో గ్రామములందు ఉద్యమమును వ్యాపింపఁజేయుట కష్టతర మాయెను. ప్రజాసేవ యన నేమియో ప్రజకు తెలియదు. అయినను చాల దవ్వులనుండు గొప్ప గొప్ప వర్తకులుగూడ ఉదారతతో మమ్ము బిలిచి ధన మిచ్చుచుండిరి.

ఈ యాత్రలో నొకసారి ఒక సంకటము పొందనాయెను. ఒకదాత ఆఱుపౌను లిచ్చునని మే మనుకొంటిమి. కాని అతఁడు మూఁడు పౌనులకు పైని చిల్లిగవ్వయేని యెక్కుడీయనని పట్టుపట్టెను. మే మా స్వల్పధనమునే అతనికడ గొనినచో మిగిలినవారును అంతియ యిత్తురు. కాఁగా ఎక్కువ వసూలు కాదు. నాఁడు రేయి చాల గడచిపోయెను. మాకందఱకు చాల నాఁకలిగా నుండెను. కాని మే మనుకొనిన మొత్తము రానిదే అన్న మెట్లు తిందుము? ఎంత బతిమాలినను ఫలము కలుగలేదు. దాత పట్టినపట్టు విడువలేదు. పట్టనమునందలి వర్తకులందఱు చెప్పి చూచిరి. మే మందఱమును రాత్రి

యంతయు వానితో వేగితిమి. అతఁడును, మేమును ఒకరికొకర మొక్కింతయైన లొంగకుండుటకు నిశ్చయించుకొంటిమి. నాసహచరులలో చాలమంది మిక్కిలి కినిసిరిగాని సౌజన్యమును కొంచెమేనియు విడువలేదు. తుదకు తూర్పుకేక లుపయించునప్పుడు అతఁడు మాకు ఆఱు పౌను లిచ్చెను; విందు చేసెను. ఇది టోంగాటా పట్టనమున జరిగెను. అయినను ఉత్తరప్రదేశ్లన స్టేంగర్ పట్టనము మొదలు దేశమధ్యమున నున్న చార్లెస్ టౌను వఱకును ఇది ప్రతిధ్వనించెను. దీనివలన మాకు చందావసూళ్లపని తేలికయాయెను.

కాని మా కర్తవ్య మొక ధనసంగ్రహణమే కాదు. కావలసిన దానికంటె ఎక్కువ డబ్బును దగ్గఱ బెట్టుకొనరా దనుతత్త్వమును నేను మున్నే నేర్చియుంటిని.

సభలు అక్కఱబట్టి ప్రతివారమును, ప్రతినెలయు జరిగెడివి. ప్రతిసభయందును వెనుక జరిగిన సభాకార్యక్రమ మెల్ల వినిపింపఁబడుచుండెడిది; చర్చలు జరిగెడివి. ఇట్టి చర్చలలో క్లుప్తముగ శాఖాచంక్రమణము చేయక మాటలాడురీతి ప్రజకు తెలియదు. ప్రసంగించుటకు అందఱును వెనుకాడుచుండిరి. సభలలో జరుగవలసిన రీతిని వారికిఁ దెలిపితిని. వారు దానిని పాటించుచుండిరి. వారు ఉపన్యసించుటొకవిద్య యని గ్రహించిరి. ఉపన్యాసమున నేమియో యెఱుఁగని వారుకూడ ఆలోచించి ఉపన్యసింపఁ గడఁగిరి.

సార్వజనికకార్యములందు సాదరుఖర్చులు గూడ మితిమీఱి పోవునని నే నెఱిఁగి మొదట రసీదుపుస్తకములఁగూడ అచ్చొత్తింపవల దనుకొంటిని. నాకడ సైక్లోస్టయిలు కలదు. దానిమీఁద రసీదులకు, రిపోర్టులకు ప్రతులు తీయించు మంటిని. కాంగ్రెసు-కోశము సంపూర్ణ

ముగ నుండి సభ్యుల సంఖ్య యెక్కుడై పని మిక్కుటముగా నున్న
పుడు మాత్రమే యిట్టివాని నచ్చొత్తించుచుంటిని.. ఇట్టిసంఘము లన్ని
టికిని పొదుపు అత్యావశ్యకము. అయినను చాల చోటుల ఇటులు
జరుగుట లేదని నాకు తెలియును. కావున చిన్నదయినను ముందు
అభివృద్ధికి రావలసిన యీ సంస్థను గురించిన విశేషము లన్నియు
వ్రాయఁదగు నని తలఁచితిని.

ప్రజలు తాము చెల్లించిన మొత్తములకు రసీదులు పుచ్చుకొనఁ
గోరువారు కారు. అయినను మేము తప్పక రసీదు లిచ్చుచుండువా
రము. ఈ రీతిగా పైసకును లెక్క వ్రాయఁబడుచుండెను. అటు
లగుట ఈనాఁడు పరీక్షించినను ౧౮౯౪ సంవత్సరమున నేటాలు ఇండి
యన్ కాంగ్రెసు లెక్కలు బరాబరుగ నుండునని ధైర్యముతో చెప్పఁ
గలను. ఏ సంఘమునకైనను తప్పులేని లెక్కలే జీవము. లెక్కలు
సరిగా లేనిచో సంఘమున కపకీర్తి. లెక్కలను శుద్ధముగా నుంచ
నిచో సత్యమును శుద్ధముగా నుంచుట అసంభవము.

ఆదేశముననే పుట్టి పెరిఁగి విద్యావంతులయిన భారతీయులకు
సేవ చేయుట ఈ కాంగ్రెసుయొక్క రెండవ పని. ఇందులకు 'కలోని
యల్ బారన్ ఇండియన్ ఎడ్యుకేషనల్ అసోసియేషన్' అను ఒక
సంఘము స్థాపింపఁబడెను. ఇందలి సభ్యు లందఱును విద్యావంతు
లయిన పిన్నవారు. వారు కొలఁదిగా చందాలు చెల్లించుచుండిరి. వీరి
కష్టముల ప్రజకు తెలుపుట, వీరి తెలివిని పైకిఁ దీయుట, వీరికిని
హిందూదేశపు వర్తకులకును నెయ్యమలవఱుచుట, వీరిని వీరి శాఖకు
సేవచేయఁ దెలుపుట—ఇవి ఈ సంఘము పని. ఇది యొకవిధమగు వాద
వివాదసమితి. అందలి సభ్యులు నియతకాలముల తప్పక పలువిష

యములపై చర్చలు చేయుచుండిరి. ఈ సంఘమునకు ఒకచిన్న గ్రంథాలయము కూడ ఏర్పాటు చేయఁబడెను.

ప్రచారమొనరించుట కాంగ్రెసుయొక్క మూఁడవ పని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందును, ఇంగ్లాండునందును ఉన్న ఆంగ్లేయులకును, భారతీయులకును నేటాలులోని వాస్తవము తెలుపవలయును. ఈ యుద్దేశము లోపలఁ బెట్టుకొని రెండు కరపత్రములు వ్రాసితిని. 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని ప్రతిబ్రిటిషువానికిని ఒకవిన్నపము *' అనున దొకటి. ఇందు నేటాలు భారతీయుల స్థితిగతులు సోదాహరణముగ వివరింపఁబడినవి. 'భారతీయుల వోటుహక్కును గుఱించి ఒక విన్నపము†' అనునది రెండవది. ఇందు భారతీయుల వోట్లుహక్కును గుఱించి అణా పైసలతో సమస్తము వ్రాయఁబడెను. నే నీరెంటిని వ్రాయుటకు కడు శ్రమపడితిని. శ్రమపడినందులకు ఫలమబ్బెను. అవి విరివిగా ప్రచురమైపోయెను.

ఈ యలజడివలన దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయులు చాల మంది మిత్రులయిరి. ఇంగ్లాండునందు, హిందూదేశము నందును గల అన్నిపక్షములయొక్కయు ఆదరము చేకూరెను. ముందు చేయవలసిన పనికి నీతియు రీతియు కానవచ్చెను.

*An appeal to every Briton in South-Africa.
†The Indian franchise—An Appeal.

౧౦

బాలసుందరము

'యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధిర్భవతి తాదృశీ'* అనునది అనేకవిషయములలో నా కనుభవ మాయెను. పేదలకు సాయపడుట నాకు ప్రబలాభిలాష. ఆ యభిలాష న న్నా పేదలలోఁ గలిపివైచి నాకు వారితోడి సంబంధము ననాయాసముగా బంధించి వైచెను.

నేటాలు కాంగ్రెసునందు అచటఁ బుట్టిన భారతీయులును, ఉద్యోగులును సభ్యులుగా జేరినను గిరిమిటియా లందు చేరకుండిరి. కాంగ్రెసు ఇంకను వారి పరము కాలేదు. వారు చందాలిచ్చి సభ్యులుగాఁ జేరఁజాలరు. ఎప్పుడు కాంగ్రెసు వారికి సాయముచేయునో అపుడు వీరును సన్నిహితులు కాఁగలరు. ఇట్టి దొకటి తలఁపని తలఁపుగా సంఘటించెను. అది ఈసమయముననే పొసఁగునని కాంగ్రెసు వారు గాని, నేనుగాని సిద్ధపడి యుండలేదు. నేను ప్లీడరీ మొదలుపెట్టి నాఁటికి మూఁడో నాలుగో నెలలు. ఇంకను కాంగ్రెసునకు శైశవము పోలేదు. ఈరోజులలో ఒకరోజున ఒక అఱవయతఁడు తలగుడ్డదీసి చేతఁబట్టుకొని, ఏడ్చుచు నాముందు నిలువఁబడెను. ఇతఁడు కట్టుకొన్నవి చినుఁగు పాఁతలు. ఒడలున వడఁకు. ముందటి రెండుపండ్లు ఊడిపోయెను. ఆ కుదుళ్లనుండి నెత్తురు కాఱుచుండెను. యజమాని ఇతనిని చావ బాదెను. నా గుమాస్తా అఱవ. అతనివలన ఇతనికథ తెలిసెను.

* ఎవనికి ఏటువంటి తలఁపు కలుగునో, వానికి అటువంటి ఫలము కలుగును.

వానిపేరు బాలసుందరము. దర్బానులో ప్రసిద్ధుఁడైన ఒక తెల్లవాని కడ ఇతఁడు ఇండెంచెర్డు కూలి. యజమానికి ఏదోమాటమీఁద కోపము పెరిఁగెను. ఒడలు తెలియక పట్టుకొని బాఁదెను. బాలసుందరము ముందరిపండ్లు రెం డెగిరిపోయెను.

బాలసుందరమును డాక్టరుకడకుఁ బంపితిని. అపుడచట తెల్ల డాక్టరులే కలరు. బాలసుందరము దెబ్బలను గుఱించి డాక్టరుసర్టిఫికెట్టు తీసికొని మేజిస్ట్రేటువద్ద అతనిచే అఫిడవిట్టు దాఖలు చేయించితిని. మేజిస్ట్రేటు అఫిడవిట్టు చదువుకొని కోపముగొని వెంటనే అతని యజమానికి సమనులు పంపెను.

యజమానికి శిక్షవేయించుట సుతరాము నాఉద్దేశము కాదు. ఎటులయినను ఆ యజమాని కడనుండి బాలసుందరమును విడుదలచేయించుట నా ఉద్దేశము. ఇండెంచెర్డు కూలితనమును గుఱించిన చట్టమును చదివితిని. ఎవఁడేని కూలివాఁడు ఏమియు తెలుపకుండ లేచిపోవుచో యజమాని సివిల్ కోర్టులో దావా వేసికొనవలెను. ఇండెంచర్డు కూలివాఁ డటులు లేచిపోవుచో యజమాని చేయవలసినది పూర్తిగవేఱు. వానిపై క్రిమినల్ కేసు పెట్టవలెను. నేరముగనుక నిక్కమైనచో శిక్షయు వేయింపవచ్చును. కావుననే 'ఈ యిండెంచర్డు కూలితనమును, బానిసతనమును ఒక్కటే' అని సర్ విలియమ్ హంటరుగారని యున్నారు. యజమానికి బానిసీఁ డెట్టి యాస్తియో ఇండెంచెర్డు కూలియు అట్టి యాస్తియే.

బాలసుందరము విడుదలకు రెండేదారులు. ఇండెంచెర్డుకూలి వారికి ప్రొటెక్టరు అని ఒకఁడుండును. అనఁగా వారి రక్షకుఁడు. అతనితో చెప్పి కట్టడి తప్పింపవలయును, లేదా మఱియొక యజమాని

కడకు బదిలీ చేయింపవలయును. ఒప్పందలమీఁద బాలసుందరము యొక్క యజమానిచేతనే విడుదల పెట్టించుట రెండవదారి. ఇటు లాలోచించి ముందు ఆ యజమానితో నిటు లంటిని :

'మీమీఁద నేరమును బలపఱిచి యెటులేని మిమ్ము శిక్షింపఁ జేయుట నా యుద్దేశము కాదు. అతని నతిక్రూరముగ బాఁదుట మీకును ఇప్పటికి తెలిసివచ్చియుండును. మీరు మీ కరారునామా నెవరికేని మార్చినచోఁ నాకుఁ జాలును.' దీని కతఁడు తత్క్షణ మంగీకరించెను. అటుపిమ్మట నేను రక్షకుని జూచితిని. ఆయనయు ఒప్పుకొనెను. కాని ఒక క్రొత్తయజమాని కావలయును.

ఒక తెల్లయజమానికి వెదకులాడితిని. నాఁడు భారతీయు లెవరును ఇండెంచెర్డుకూలీల భరింపఁజాలకుండిరి. నా కప్పటికి కొలఁది మంది తెల్లవారితోడనే పరిచయము. ఒకరికి ఈ సంగతి తెలిపితిని. అతఁడు దయతో ఒప్పుకొనెను. నే నాతనికి కృతజ్ఞుఁడనైతిని. మేస్ట్రీటు బాలసుందరముయజమానిపై నేరము మోపి తన కరారునామాను మఱొకనికి బదిలీచేయుట కనుమతించెనని రికార్డు చేసెను.

బాలసుందరముకేసు కూలీలలోఁ బ్రాఁకిపోయెను. నాకు 'గిరిమిటియాబంధు'వని పేరు వచ్చెను. నా కీసంబంధమువలన పరమసంతోషము కలిగెను. ఇఁక ప్రతిదినము మా ఆఫీసుకు గిరిమిటియాలు ప్రవాహముగా రాఁదొడఁగుటచే వారి కష్టసుఖము లెఱుఁగుటకు నా కవకాశము కలిగెను.

ఈ కేసువిషయము దూరముననున్న మదరాసునఁగూడ ప్రతిధ్వనించెను. ఆరాష్ట్రమునందలి వివిధప్రదేశములనుండి నేటాలునకువచ్చిన గిరిమిటి యాలు తమగిరిమిటియాసోదరులవలన నీ వార్తను తెలిసికొనిరి.

ఈ కేసు మహాగొప్పది కాదు. కాని నేటాలులో తమకు న్యాయము సాధింపఁగలవాఁ డొకఁడు బయలుదేర ననువార్తయే గిరిమిటియాల కెల్ల తృప్తిని, ఉత్సాహమును కలిగించెను.

బాలసుందరము నాకడకు వచ్చినపుడు తలపాగ తీసి చేతఁ బట్టుకొని యుండెనని చెప్పియుంటిని. ఈ దృశ్యమున ఒక విచిత్రమగు కరుణారసముతో మన నైచ్య మంటుకొనియున్నది. నా పాగను తీసి వేయు మనినప్పటి సంఘటనమును వ్రాసియుంటిని. తెల్లవాని జూడఁ బోవుచో గిరిమిటియాగాని, క్రొత్త భారతీయుఁడుగాని తన తలపైని టోపీనిగాని, పగిడీనిగాని, పాగనుగాని తీసి చేతఁ బట్టుకొనవలయును. రెండుచేతులు జోడించి నమస్కరించినను అది అత్యల్పము. బాలసుందరము నాకడఁ గూడ నిటులు చేయవలయు ననుకొనెను. ఇట్టిచేతను చూచుట కిదే నాకు తొలిసారి. ఇది నాకు చిన్నతనముగా నుండెను. నేను బాలసుందరముతో పాగను జుట్టుకొ మ్మంటిని. అతఁడు చాల సంకోచముతో పాగను చుట్టుకొనియెను. కాని అపు డతనిమోమున సంతోషకళ కానిపించెను.

తమ తోడిమానవులను నీచపఱచుటచే తమకు గౌరవము వచ్చు ననుకొనువారి యుద్దేశము నా కెన్నటికిని అగోచరము.

౨౧

మూఁడు పౌనుల పన్ను

బాలసుందరము కేసుతో నాకు గిరిమిటియాల సంబంధ మెక్కువ ఆయెను. అది యటుండె. ఎక్కువ పన్నులు వేసి సర్కారువారు వీరి నలజడి పెట్టుటవలననే వీరి స్థితిని గుఱించి లోఁతుగా చదువుట ఆవశ్యక మాయెను.

౧౮౯౪ సంవత్సరమున నేటాలు సర్కారువారు గిరిమిటియా లకు సాలుకు తలకు ౨౫ పౌనులు అనఁగా ౩౭౫ రూకలు పన్ను కట్టుటకు బిల్లు తయారు చేసిరి. దీనిని చూచి నేను దిగ్భ్రాంతుఁడనై తిని. ఈ విషయమును కాంగ్రెసులో చర్చకు తెచ్చితిని. అందు ఈ బిల్లును ప్రతిఘటించుటకు ప్రబలప్రయత్నములు చేయుట కేకగ్రీవ ముగా నిశ్చయింపఁబడెను.

ఈపన్నునకు మూలకారణము లఘువుగా ముందు తెలియఁ జెప్పుదును. ౧౮౬౦ సంవత్సరప్రాంతములలో నేటాలునందలి తెల్ల వారు అచటి భూములు చెఱకుఁదోఁటల కనుకూలము లని గ్రహించిరి. అడుపు వారా దేశమున కూలీలకు చిక్కుపడిరి. ఆదేశమునందలి జూలూ జాతివారీకూలికిఁ దగరు. ఇతరదేశములనుండి పని బాగులవారు రానిచో బెల్లము, పంచదారయు తయారుచేయుట అశక్యము. దానిచే నేటాలుసర్కారువారు ఇండియాసర్కారువారితో సంప్రతించి భారతదేశమునుండి కూలివారిని వలసగొనిపోవుటకు (రిక్రూట్) అనుమతి పొందిరి. ఈ కూలిజనము నేటాలులో అయిదేండ్లు పనిచేయు

నటులు గిరిమిటుమీఁద (కరారునామా) సంతకము చేయవలెను. గడువు దాటుపిదప వారి యిష్టము. అనఁగా అచటనే నివసింపఁదలఁచినచో నివసింపవచ్చును. శక్తి యున్నచో భూమి బుట్ట కొనవచ్చును. ఇవి తెల్లవారు అపుడు గిరిమిటియాలకు పెట్టిన ఆశలు. వారి ఉద్దేశ మేమనఁగా: ఈ అయిదేండ్లు దాఁటినపిదపఁగూడ భారతీయుల ఒడలి కష్టమువలన తమ పంటలను వృద్ధి చేసికొనవచ్చును—అని.

అయితే భారతీయులు తెల్లవా రనుకొన్నంతకంటె ఎక్కువ లాభకారులైరి. వారు రకరకముల కూరగాయల నధికముగ పండింపఁ దొడఁగిరి. ఇండియానుండి చాలరకముల విత్తనములు తీసికొనిపోయి అచట పెంచి పండించి అచటి కూరగాయలను చౌకగా గిట్టునటులు చేసిరి; మావితోఁటలఁ బెంచిరి. వీ రింతటితో ఆఁగలేదు. దీనితో పాటు వర్తకముగూడ చేయసాగిరి. ఇండ్లు కట్టుకొనుటకు స్థలములు కొనఁదొడఁగిరి. కొందఱు కూలివాండ్రు భూస్వాము లైరి. భారత దేశమునుండి వర్తకులు కొందఱు వీరితోపాటు వెళ్లి అచట పాతుకొని పోయిరి. ఇట్టివారిలో కీ. శే. సేట్ అబు బకర్ ఆమద్ గారు ప్రప్రథములు. వారు కొలఁదికాలములో తమ వ్యాపారమును బాగుగా సాగించిరి.

ఇదియంతయు మాచి తెల్లవర్తకులు కలవెల పడిరి. నల్లవారిని పిలుచుకొని వెళ్లినపుడు వీరికిఁ గల వర్తకపుతెలివిని తెల్లవా రెఱుఁగరు. భారతీయులు స్వతంత్రవ్యావసాయికు లయినచో ఎటులో ఓర్వవచ్చునుగాని వర్తకములో పోటీపడినచో ఓర్వవచ్చునా?

భారతీయులయెడ అసూయకలుగుట కిది మూలకారణము. దీనికి మరికొన్ని కారణములును చేరెను. నల్లవారి జీవితమునందలి నానా

పద్ధతులు, కొంచెము వ్యయముతో మప్పితముగా మనఁగలుగుట, అల్ప లాభసంతోషము, ఆరోగ్యనియమవిషయములందలి ఉదాసీనత, చుట్టుపట్టులను శుచిగ నుంచుకొనుటలో అశ్రద్ధ, ఇండ్లను మరమ్మతు చేయించి బాగుచేసుకొనుటకు పిసినిగొట్టుతనము ఈ మొదలగున వన్నియు మత భేదముతో కలిసి జాతివైషమ్యమను అగ్నిహోత్రమును ప్రజ్వ లింపఁజేసెను. ఇది మునిముందు వోటుహక్కు తొలఁగించు బిల్లు-రూపముగను, పిదప గిరిమిటియాలకు తలపన్ను కట్టు శాసనరూపముగను ప్రత్యక్షమాయెను. ఈ శాసనములే కాక పెక్కు చిక్కు లిదివరకే మొలకెత్తి యున్నవి. గిరిమిటియాలను, గిరిమిటికాలము అయిదేండ్లు ముగియకమునుపే—అనఁగా ఇండియాచేరిన తర్వాతనే ముగియునట్టు బలాత్కారముగ పంపివేయుట. ఈ శాసనముల మొదటి సూచన యిది: ఇండియాసర్కారువారు దీని కంగీకరించునట్లు లేదు. పిదప ఈ క్రింది రీతిగా కొన్ని షరతులు ఉద్దేశింపఁబడెను.

౧. గిరిమిటియాలు తమ నియమితకాలము చెల్లిపోయినంత ఇండియాకు లేచిపోవలయును. కానిచో

౨. రెండేండ్ల కొకతూరి క్రొత్తఒడంబడిక వ్రాయుచుండవలయును. ఒడంబడిక వ్రాసినపుడెల్ల జీతము కొంచెము కొంచెము వృద్ధి చేయఁబడుచుండును.

3. మఱి క్రొత్త ఒడంబడిక వ్రాయక ఇండియాకును తిరిగిపోక నేటాలులోనే ఉండినచో సాలుకు ౨౫ పౌనులు, అనఁగా 3౭౫ రూకల పన్ను చెల్లించు చుండవలయును.

ఈ ఫైసలాను ఇండియాసర్కారువారిచే మంజూరు చేయించుటకు సర్ హెన్రీ బిన్సు, మేసన్ అనువారు ఇండియాకు వచ్చిరి.

౨౧ మూఁడు పౌనుల పన్ను

అపుడు ఎల్గిన్ ప్రభువు ఇండియా వైస్రాయి. అతఁడు ౨౫ పౌనులు తల పన్నును మంజూరుచేయక మూఁడుపౌనులు పన్ను మంజూరు చేసెను. ఇది వైస్రాయిగారి పెద్ద లోటు. నేను నాఁడును నేఁడును అటులే తలఁతును. ఇటులు అతఁడు మంజూరు చేసి ఇండియా మే లేమాత్రము చూడలేదు. నేటాలు తెల్లవారి కట్టి లాభము కూర్చుట యతనికి ధర్మముకాదు. మూఁడు నాలుగేండ్లలో ప్రతిగిరిమిటియాయును, వాని యాలును, పదునారేండ్ల కొడుకును పదమూఁడేండ్ల కూఁతురును ఈ తలపన్నును చెల్లింపవలసినవారగుదురు. నెలకు ౧౮ షిలింగుల కంటె ఎన్నఁడును ఎక్కువ సంపాదించి యెఱుఁగని భార్యాభర్తలు ఇద్దఱు పిల్లలుగల కుటుంబమునకు సాలుకు ౧౨ పౌనులు (౧౮౦ రూకలు) పన్నువేయుట ఏదేశమునను, ఎవ్వరును కనని వినని అత్యాచారము.

ఈ పన్నును ప్రతిఘటించుటకై మేము ఘోరయుద్ధ మారంభించితిమి. ఈ విషయమున నేటాలు ఇండియన్ కాంగ్రెసువారు ఊరకుండినచో ఇండియా వైస్రాయి ౨౫ పౌనుల పన్నును మంజూరు చేసియుండును. ఇది ౨౫ పౌనులనుండి 3 పౌనులకు తగ్గుటకు బహుశా నేటాలు కాంగ్రెసువారి ఆందోళనమే కారణము కావచ్చును. లేక నా తలఁపే పొరపాటు కావచ్చును. కాంగ్రెసువారు ఆందోళనము జరిపినను జరుపకున్నను ఇండియాసర్కారువారు తమంతటతామే మూఁడు పౌనుల పన్నును మంజూరుచేసియుందురనినను అనవచ్చును. ఎటులేని యగుఁగాక, ఈపని భారతీయుల హితమునకు భంగకరము. భారతదేశయోగక్షేమముల రక్షింపవలసిన వైస్రాయి అమానుషమగు నిట్టి పన్నును మంజూరుచేసియుండఁగూడదు.

ఈ పన్ను ౨౫ పౌనులనుండి అనఁగా ౩౭౫ రూకలనుండి ౩ పౌనులకు అనఁగా ౪౫ రూకలకు తగ్గుట మాత్రము కాంగ్రెసువారి కేమంత శ్రేయస్సు? గిరిమిటియాలకు సంపూర్ణముగా మేలు కలుగ లేదను వంత అచట మండనే యుండెను. ఈ పన్ను రద్దుపఱపించి ముదరా యిప్పింపవలయు నను నిశ్చయమును కాంగ్రెసువారెన్నఁడును విడనాడ లేదు. కాని యీ నిశ్చయము ఇరువది సంవత్సరములకు నెఱవేఱెను. అదియు నేటాలు భారతీయులే కాక దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయు లెల్లరును ఏకీభవించి ప్రయత్నించినఁగాని కాలేదు. గోఖలేగారికి మాటయిచ్చి కడకు చెల్లింపకపోవుట తుదిపోరునకు నిమిత్త మాయెను. ఆపోరునకు గిరిమిటియాలు పూర్తిగా పూనుకొనిరి. సర్కారువారు తుపాకులు కాల్చుటచే కొందఱు చచ్చిరి. పదివేలమందికి పైఁగా బందీలయిరి.

కాని తుదకు సత్యమే జయించెను. భారతీయుల బాధల రూపమున సత్యము ప్రత్యక్షముగా ప్రకటమాయెను. కాని అచలమగు నమ్మిక, గొప్ప ఓర్పు, విసువు విరామము లేని పూనిక, యివి లేకున్నచో ఆ యుద్యమము జయము పొందియుండదు. వారు ఆ పోరాటమునే మానివైచి, కాంగ్రెసువారును ఆ లడాయిని మఱచి పోయినచో తలపన్ను తప్పక తలపైఁ బడుట అనివార్య మయ్యెడిది. అది యీనాఁటివఱకును గిరిమిటియాల తలపై అట్లే యుండెడిది. మఱియు దీని అపయశస్సు దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయులకును అఖిల భారతీయులకును చుట్టుకొని సనాతనమయ్యెడిది.

౨౨

ధర్మనిరీక్షణము

ఈ రీతిగా నేను ప్రజాసేవలో తన్మయుండ నయిపోవుటకు కారణము ఆత్మసాక్షాత్కారాభిలాషయే. ప్రజాసేవ వలననే ఈశ్వర సాక్షాత్కారము కలుగునని నేను సేవాధర్మమును స్వీకరించితిని. భారత సేవ నాకు సహజముగా లభించెను. నాకిది ప్రియము. కోరుకొనకయే యిది నాకు సంప్రాప్తమాయెను. నేను పర్యటనకును, కాఠియావాడు కుట్రలను తప్పించుకొనుటకును, జీవికకొఱకును దక్షిణ-ఆఫ్రికా పట్టితిని. కాని నే నీశ్వరాన్వేషణమున, ఆత్మదర్శనమున మునిఁగిపోయితిని.

ఏసుమిత్రులు నా ధర్మజిజ్ఞాసను తీవ్రముచేసిరి. అది యేప్రకారముననను శాంతము కాలేదు. నేను దానిని శాంతము చేయఁజూచినను ఏసుమిత్రులు పడనీయలేదు. ఎటులనఁగా: డర్బానులో దక్షిణ-ఆఫ్రికా జనరల్ మిషనునకు అధ్యక్షులు స్పెన్సర్ వాల్టనుగారు నన్ను పసిపట్టిరి. దాదాపు నేను వారి కుటుంబములో నొకఁడనైపోతిని. ఈ సంబంధమునకు కారణము ప్రిటోరియా పరిచయము. వాల్టనుగారి స్వభావము విచిత్రమైనది. ఆయన నన్నెన్నఁడును ఏసుమతమున కలియుమని చెప్పినటులు గుర్తులేదు. కాని అతేఁడు తన జీవితమును సమస్తము విప్పి నాముందిడియెను. తన మంచిచెడుగు లెల్ల నిరీక్షింప నా కవకాశ మిచ్చెను. ఇతని ధర్మపత్ని కడు వినయవతి; వివేకవతి.

ఆ దంపతుల ప్రవర్తనము నాకు సంతోషము కలిగించెను. మా యిరువుర అభిప్రాయభేదములను మే మెఱుఁగుదుము. ఎటువంటి తీవ్రచర్చయు వాని నేకము చేయుట అసంభవము. అయినను ఎచట ఉదారత, సహిష్ణుత, సత్యమును ఉండునో అచట భేదములును లాభదాయకములు. ఆదంపతుల నమ్రత, ఉద్యమశీలము, కార్యపరాయణతయు నాకు మోదము కలిగించెను. ఇందుల మేము తఱుచు ఒకచో కూడుచుంటిమి.

ఈసంబంధము మతము నెడల నన్ను జాగరూకునిగా నుంచెను. మతచింతనమునకు ప్రిటోరియాలో నా కెట్టి యవకాశ ముండెనో అది యిచట లేకపోయెను. అయినను సమకూరిన స్వల్పకాలమును చదువునకు వినియోగించుచుంటిని. ఈవిషయమున మరల ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు మొదలాయెను. రాయచందుభాయి నాకు త్రోవ చూపుచుండెను. నర్మదాశంకరుని* 'ధర్మవిచార' మను గ్రంథ మొకమిత్రుఁ డంపెను. దాని పీఠిక నాకు చాల నుపకరించెను. నర్మదాశంకరుని విశృంఖల జీవితమును నేను వినియుంటిని. ఈ పీఠికలో అతఁడు తన శీలమును దిద్దుకొనిన తెఱఁగు కలదు. అది నాకాశ్చర్యము కలిగించెను. దానితో నా కాగ్రంథముపై ఆదరము పెరిఁగెను. దాని నతిశ్రద్ధతో చదివితిని. మాక్సుముల్లరుగారి 'India, What can it teach us?' అను గ్రంథమును, దివ్యజ్ఞానసమాజము ప్రకటించిన ఉపనిషత్తుల యనువాదమును శ్రద్ధతో చదివితిని. వీని యన్నిటివలన నాకు హిందూమతముపై ఆదరమధికమై నానాఁటికి దాని గొప్పతన మెక్కుడుగా కానిపింపఁ జొచ్చెను. కాని దీనిచే నితరమతములయెడ వైముఖ్యము కలుగలేదు.

* గుజరాతులో ఒక ప్రసిద్ధ కవి.

౨౨ ధర్మనిరీక్షణము

వాషింగ్‌టన్ ఇర్వింగ్‌గారి 'Life of Mahomet and His Successors' అను గ్రంథమును, కార్లయిలుగారి మహమ్మదును స్తుతిని చదివితిని. దీనిచే నా కామతప్రవక్తపై ఆదర మెక్కెను. 'The Sayings of Zarthustra' అను గ్రంథమునుగూడ చదివితిని.

ఇటులు వివిధమతములను కొలఁదిగాను, గొప్పగాను తెలిసికొంటిని. దీన ఆత్మనిరీక్షణము పెరిఁగెను. చదివినదానిలో ఏది మంచిదని తోఁచునో దాని ననుభవమున పెట్టఁగడఁగితిని. ఈ రీతిగా యోగగ్రంథములఁ జదివి నాకుఁ దెలిసినంత సాధన నారంభించితిని. కాని అం దెంతో దవ్వేఁగఁజాలకపోతిని. భారతదేశమునకు.. పోవుపిదప ఏ గురువునొద్ద నేని అభ్యసింపఁ దలఁచితిని గాని ఆ కోరిక నేఁటికిని తీఱలేదు.

టాల్‌స్టాయి పుస్తకములు లెస్స చదివితిని. ఇతని 'The Gospels in Brief, What to do?' మొదలగు గ్రంథములు నా హృదయమున అంటుకొనిపోయెను. విశ్వప్రేమ మనుష్యుని ఎంతవఱకుఁ దీసికొనిపోవఁగలదో నే నంతకంత కెక్కువగా తెలిసికొనఁగలిగితిని.

ఇత్తఱినే నాకు మఱొక ఏసుకుటుంబముతో పరిచితి కలిగెను. వారి మాటచే ప్రతి ఆదివారము వెస్లియన్ చర్చికి పోఁ దొడఁగితిని. అచటికిఁ బోయినపుడెల్ల వారియింటనే విందని వా రొకసారియే చెప్పిరి. ఆచర్చిలో ప్రవచనము నిస్సారముగా నుండెడిది. అచటి మండలి భక్తమండలి కాదు. వా రందఱు ఐహికచింతకులు. లోకాచారమునకును, విశ్రాంతికిని వారు చర్చికి వెళ్లువారు. ఉండిఉండి నాకు అచట కునికిపాటులు వచ్చెడివి. నాకు చాల చిన్నతన మాయెను. కాని నాతోపాటు కొందఱు మిత్రు లుండుటవలన నా చిన్నతనము

భిన్న మయిపోయెను. ఈ స్థితి నాకు బాగుండలేదు. తుదకు అచటికిఁ బోవ మానుకొంటిని.

నడచుచు నడచుచునున్న ఈ కుటుంబముతోడి పొత్తు ఇట్టే ఆఁగిపోయెను. 'ఇఁక రావలదు' అని వారు ముదలకించిరని చెప్పఁ జెల్లును. అది యిటులు : ఆ యిల్లాలు చాలమంచిది; ఋజువయినది; కాని సంకుచితస్వభావ. మా పని యెప్పుడును మతచర్చ. నే నపుడు ఆర్నాల్డుగారి 'Light of Asia' ను చదువుచుంటిని. అపుడు బుద్ధునకును ఏసునకునుఁ గల తారతమ్యమును గుఱించి చర్చ వచ్చెను. నే నిటు లంటిని:

'అమ్మా, చూడు బుద్ధుని దయ! అది మనుష్యజాతితో ఆఁగక సకలభూతములదాఁక వ్యాపించెను. అతని బుజముమీఁద సంతసముతో కూరుచున్న మేకపిల్లచిత్తరువు కనులయెదుట పొడఁగట్టినచో ఎవనిహృదయము ప్రేమచే పొంగిపోవదు? ఏసులో సర్వభూతవ్యాప్తమగు నీదయ కానఁబడదు.'

ఆమెకు మనస్సు నొచ్చెను. నేను ఇది గ్రహించితిని. ప్రసంగ మంతటితో కట్టిపెట్టితిని. భోజనమునకు లేచితిమి. ఆమె కుమారుఁడు అయిదేండ్లవాఁడు హసన్ముఖుఁ డొకఁడు మాతోఁ గలఁడు. పిల్లలున్నచో. నాకు మఱొకరితో మాటాడ నేమి పని? మే మిరువురము చిరకాలమిత్రులము. కుఱ్ఱనిపళ్లెరమున మాంసపుముక్క కలదు. చూచి నేను గేలిచేసి నాచేత నున్న రేగుఁబండు చూపి, 'చూడు మిది దానికన్న నెంత బాగున్నదో' అని యంటిని. అమాయికుఁ డాకుఱ్ఱఁడు నాలోఁ గలిసిపోయెను. నీపండే బాగుండెనని కొండాడఁ దొడఁగెను.

కాని ఆపసివాని తల్లియో, వగచెను. నేను కొంచెము పెచ్చు రేక పడితిని. వెంటనే ప్రసంగము మార్చివేసితిని. మఱుసటి యా దివారముగూడ వారింటికి కేఁగితిఁ గాని జంకుతోడనే. నే నటకు పోవ మాను కొనఁ దలఁప లేదు; అది మంచిదనియు ననుకొనలేదు. కాని యామె నా పని చులుకనచేసెను. ఆమె యిటు లనెను: 'గాంధీ! నే నొకటి చెప్పెదను,నుఱొక విధముగా తలఁపకుము. నీ చెలిమి మాపిల్లవానికిఁ దగదు. ఇపుడు వీఁడు ప్రతిదినము మాంసము తినుటకు మారాము చేయుచున్నాఁడు. నీ వాదమును స్మరణకు తెచ్చి పండ్లు తెమ్మను చున్నాఁడు. దీనిని నేను సైఁపఁజాలను. మాంసము మానినచో మ తేమి జబ్బు చేయదు కాని వీఁడు చిక్కి సెల్లెమయిపోవును. నా కిది చూడ శక్యమా? నీ విఁక నిట్టి చర్చలు పెద్దవారమైన మాతోడనే చేయ వలయుఁ గాని పిల్లలకడఁ గాదు. వీనితో పిల్లలు పాడయిపోదురు.'

'అమ్మా, నేను చాల వగచుచున్నాను. నాకును పిల్లలు కలరు. తలిదండ్రుల భావములు నే నెఱుఁగుదును. ఇఁక నిట్టి కష్టము కలుగ కుండఁ జేయుట కడు సులభము. నేను చెప్పుటకంటె నేను తినున వియు, పరిత్యజించునవియు సాక్షాత్తు పిల్లవాని మనస్సునకు ఎక్కువగా పట్టిపోవును. ఆకారణమున నేఁటినుండి నే నిచటికి వచ్చుట మానుకొనుటయే దీనికిఁ దగు చికిత్స; కాని దాన మన మైత్రి కేమాత్రమును భంగము రాదు.'

'తమ మాట బాగుగా నున్న'దని ఆయిల్లాలు సంతోషముగా ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

౨౩

గృహవ్యవస్థ

గృహభారము వహించుట నాకు క్రొత్త గాదు. కాని బొం బాయిలండనులలోని నాకాఁపురమునకును, నేటాలులోని కాఁపురమునకును వార కలదు. అచట గృహవ్యయమునందలి కొంత భాగము ప్రతిష్ఠకొరకు. ఇండియన్ బారిస్టరు ప్రతిష్ఠకు తగినటులును, మఱియు భారతీయుల ప్రతినిధియొక్క ప్రతిష్ఠకు తగినటులును నేను నేటాలులో గృహవ్యయము చేయఁదలఁచితిని. అందులకు పట్టణములో మంచిచోట ఒక సొగసైన చిన్నయింటిని అద్దెకుఁ గొంటిని. కావలయు ఉపకరణము లన్నియు అందుఁ గలవు. భోజనవ్యయము మితము. అయినను అపుడపు డాంగ్లేయమిత్రులను, నాతో పనిచేయు భారతీయులను విందులకుపిలుచుచుండుటవలన కొంచె మధికముగనే యగుచుండెను.

ప్రతి సంసారమునందును ఒక మంచిసేవకుని ఉంచుకొనక తప్పదు. కాని యెవనినైనను సేవకునివలె నెటు లుంచుకొనవలయునో నాకు నేఁటికిని తెలియదు.

నాతో నొకమిత్రుఁ డుండువాఁడు. మఱియొక వంటవాఁడును ఇంటివానివలె నుండెడువాఁడు. ఆఫీసులోని గుమాస్తాలును మా యింటనే భుజించి నివసించుచుండెడివారు.

ఈసంసార మిటులు సఫలముగా సాగినదనియే నాతలఁపు. కాని యీ సంసారమున కొన్ని కటువులగు అనుభవములు తగులకపోలేదు.

౨౩ గృహావ్యవస్థ

నా మిత్రుఁడు మంచి తెలివిగలవాఁడు. నాయెడ విశ్వాసియని నమ్మితిని. కాని నేనే మోసపోతిని. ఆఫీసుగుమాస్తా యొకఁడు మా యింట నుండెను. నామిత్రున కితనిపై అసూయ పుట్టెను. నా కా గుమాస్తామీఁద అనుమానము కలుగునటులు నామిత్రుఁ డొక పన్నాగము పన్నెను. ఆ గుమాస్తాస్వభావము విచిత్రమైనది. తనను నేనను మానించుచుంటినని వెంటనే పసిగొనెను. వెంటనే పని మానుటయే కాక మా యింటినిగూడ పరిత్యజించెను. నేను చాల వగచితిని. నేనతని కన్యాయము తలఁచితి నేమో యని లోలోపల మిగుల దుఃఖించితిని.

ఈ నడుమ మా వంటవాఁడు ఏకారణముననో సెలవు పుచ్చుకొనెను. మిత్రుల సేవాశుశ్రూషలకు నేను పాచకు నుంచితిని. కావున ఇతనికి బదులు మఱొకని నుంచవలసివచ్చెను. ఈ క్రొత్తవాఁడు తుంటరి యని తుదకు తెలిసెను. కాని నాకు మాత్ర మతఁ డీశ్వరుఁడు పంపిన దూత.

నా యింట నా యెఱుక లేక జరుగుచున్న కొన్ని దుష్కార్యములను వచ్చిన రెండుమూఁడునాళ్లలోనే కనిపట్టి ఇతఁడు నన్ను ముదలకింప నిర్ధారించుకొనెను. 'మంచివాఁడనియు, 'ఎవ రేమి చెప్పినను దాని నమ్మువాఁడనియు నాకు పేరు. నా యింటనే లోకవ్యాప్తమగు దుర్గంధము బయలుదేఱుట ఈ వంటవాని కాశ్చర్య మాయెను. ప్రతిదినము మధ్యాహ్నము ఒంటిగంట నా భోజనవేళ. ఆఫీసునుండి ఆ సమయమున కింటికిఁ బోవుట మామూలు. ఒకనాఁడు పండ్రెండు గంటలవేళ ఆ వంటవాఁడు ఆఫీసుకు రోఁజుకొనుచు వచ్చి 'ఒక తొందరపని యున్నది. మీరు వెంటనే యింటికి రావలయును' అనెను.

'ఇప్పు డెటులు? ఆపని యేమో చెప్పు. ఆఫీసు వదలి యింటికి రాఁదగినంత పని యేమి? అచట నేమి పని?'

'మీ రిపుడు రానియెడల నిటుపిదప 'ఏల వెళ్లకపోతి'నని విచారింతురు. నా చెప్పఁదగిన దింతియ.'

ఇతఁ డింత దృఢముగా చెప్పుటవలన వెళ్లవలసి వచ్చెను. నే నొక గుమాస్తాను వెంటఁ బెట్టుకొని యింటికి బయలుదేఱితిని. వంటవాఁడు ముందు నడిచెను. నన్ను మేడమీఁదికిఁ దీసికొనిపోయెను. నా మిత్రుని గదివంకఁ జూపి, 'ఈతలుపు తీసి మీరే చూడుఁడు' అనెను.

నాకు అంతయు తెలిసిపోయెను. తలుపు తట్టితిని. ప్రత్యుత్తరము వచ్చునా? నా బలముకొలఁది తలుపు తట్టితిని. గోడలు గజగజలాడిపోయెను. తలుపు తెఱవఁబడెను. లోపల నొక వేశ్య. 'పో పొమ్ము; మరల నీ గుమ్మము తొక్కవలదు' అని దానిఁ బంపివైచితిని.

'ఈక్షణమునుండి నీతో నా కేసంబంధమును లేదు. నేను బుద్ధిమాంద్యముచే నిలువెల్ల మోసపోతిని. నావిశ్వాస మింతకుఁ దెచ్చితివి.'

ఈ నా మాటలతో తెలివి తెచ్చికొనుటకు బదులు అతఁడు 'చూడు! నీరహస్యము లన్నియును బయటఁబెట్టెదను' అని బెదరించెను.

'నాకు రహస్యమని లేదు. నాసంగతి యంతయు చాటిచెప్పుము. కాని నీ విపుడే యిచటినుండి లేచిపోవలయును.'

అతఁడు మఱి కొంచెము బిఱు సెక్కెను. ఇఁక నతని సంబాళింప వీలులేకపోయెను. అంతట క్రిందనున్న గుమాస్తాను బిలిచితిని. 'మీరు వెంటనే సూపరింటెండెంటుగారికడకుఁ బోయి నా నమస్కారమును

చెప్పిన పిదప—నాయింట నివసించుచున్న ఒకతఁడు విశ్వాసఘాతము చేసెను. అతఁడు నా యింట నుండుట నా కిష్టము కాదు. కాని అతఁడు ఇచటనుండి కదలుటలేదు. తమ మద్దతు కోరుచున్నాను—అని నా విన్నపములు చెప్పుఁడు.'

అపరాధి ఇంతవఱకు లొంగలేదు. నే నిఁక పోలీసుల కప్పగింతు ననుకొనెను. తప్పు అతనిని భయపెట్టెను. పిదప నతఁడు శరణుచొచ్చెను. పోలీసులకు తెలుపవలదని బతిమాలెను. వెంటనే యింటిని వదలెద ననెను; వదలెను.

ఈఘటన యథాసమయమున నన్ను మేలుకొలిపెను. ఈదుష్ట్పజ్ఞముచే నేను పూర్తిగా మోసగింపఁబడినటు లప్పటికిఁగాని తెలియలేదు. ఈమిత్రుని దగ్గఱకు చేర్చుట మంచి చేయఁబోయి చెట్ట చేయుటయైనది. తుమ్మకొమ్మన గులాబిపూలు కోయఁదలఁచితిని. ఆతని నడవడి మంచిది కాదని నాకుఁ దెలియును. అయినను నాయెడ తప్పఁదలఁపఁడని నమ్మితిని. అతని నడవడిని బాగుచేయఁదలఁచి నేనే చెడుగునఁబడితిని. ఇయ్యెడ నా హితైషులమాట చెవిఁబెట్టనైతిని. మోహమునఁబడి అంధుఁడనైతిని.

ఈ దుర్ఘటనచే నాకనులు తెఱపింపఁబడని యెడల నాకు సత్యమిసుమంతయు తెలియదయ్యెడిని. నే నతనివలలోఁ బడి యిపుడు నే నుద్యమించిన యీ యేకాంతజీవనము తల పెట్టియుండను. నాసమయమంతయు వానికి వమ్ముచేసెడివాఁడను. నన్ను అంధకారమున నుంచి కుమార్గముఁ బట్టింపఁగల శక్తి అతని కున్నది.

కాని ఈశ్వరరక్షితుని ఎవఁ డేమి చేయఁగలఁడు? నామనస్సు శుద్ధము. కాన తప్పు దొడరినను రక్షితుఁడ నయితిని. మున్మొదటనే

సంభవించిన యీ యనుభూతి భవిష్యద్విషయములలో నన్ను జాగరూకునిగాఁ జేసెను.

ఈశ్వరుఁ డీవంటవాని ప్రేరింపలేదని యెవ రెఱుఁగుదురు? అతఁడు వంట చేయలేఁడు. ఆ పనిమీఁద అతఁడు నాయింట నెంతో కాలము ఉండలేఁడు. ఇతఁడు తక్క కొండొకరు నాకనులు విప్పలేరు. ఆమె యిటకు వచ్చుటిదే మొదలు కాదు. ఇంత ధైర్యమీవంటవానికిఁ దక్క మఱొకరికి లేదు. ఏలన, ఆ మిత్రునిపై నాకుఁ గల విశ్వాసము హద్దు దాఁటిపోయినదని అందఱకుఁ దెలియును. వంటవాఁడు ఈవిషయము నాకు తెలుపుటకే వచ్చెఁ గాఁబోలు—'అయ్యా, నేను మీ యింట నుండలేను. మీరు సులభముగా మోసపోవుదురు. ఇది నాకుఁ దగినచోటు గాదు' అని యాక్షణమే నా సెలవడిగెను.

నేనును ఉండుమని పట్టు పట్టలేదు.

వెనుక వెళ్లిపోయిన గుమాస్తాపై నామతి విఱిచినవాఁ డీమిత్రుఁడే యని నా కపుడు తెలిసెను. ఆగుమాస్తాకు నా కావించిన అన్యాయమును పోఁగొట్టుటకు నే నెంతయో ప్రయత్నించితిని. నాకీ వార్తగుఱించి యెన్నఁటికిని విచారమే. ఏలన, ఆతని నెన్నఁటికిని సంతృప్తి చేయఁజాలకపోతిని. ఎంత బాగు చేసినను అతుకతుకే.

౨౪

ఇంటికి

నేఁటికి నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికా ప్రవేశించి మూఁడేండ్లు. నా కచటి లోకుల సంగతి తెలిసెను; వారికిని నా సంగతి తెలిసెను. ౧౮౯౬వ సంవత్సరము ఆఱునెలలు సెల వీయమని అడిగితిని. ఏలన, నే నచట ఇంకను చాలకాల ముండవలసినవాఁడను. నా కచట మంచి ప్రాక్టీసు ఏర్పడెను. అచటివారికి నాతో చాల పని యుండు నని తెలిసెను. అందుల నే నింటికిఁ బోయి ఆలుబిడ్డలతో మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికా నివాసమునకు రా నిశ్చయించితిని. ఇంతియకాక నేనిండి యాకుఁ బోవుచో అచట ప్రచారము చేసి దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయులయెడల ఎక్కువ అభిమానము కలిగింప వీలుండును. మూఁడు పౌనుల పన్ను మహావ్రణము. అది మానువఱకు శాంతి యెట్లు? కాని ఇచట నేను లేనికాలమున కాంగ్రెసుపనియు, విద్యా సంఘము పనియు నెవరు చూతురు? నా చూపులో నిరువురే కలరు. ఆదంజీ మియాఖాన్ ఒకఁడు; పార్సీ రుస్తుంజీ మఱియొకఁడు. అప్పటికి వర్తకులలో పలువురు ప్రచారకులుగా తయారయిరి. కాని కార్యదర్శి భారము నియమపూర్వకముగా వహించువారును, దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయుల అభిమానమునకు పాత్రము లయినవారును వీరిరువురే. కార్యదర్శికి ఆంగ్లభాషాజ్ఞాన మావశ్యకము గదా! నేను ఆదంజీ మియాఖానుగారి పేరు కాంగ్రెసువారికి సూచించితిని. వా రతని కార్యదర్శిగ నామోదించిరి. అతని నెన్నుకొనుట అత్యుత్తమ మని

అనుభవమువలనఁ దెలిసెను. ఆదంజీ మియాఖానుగారి ఉద్యోగశీలము, వారి యుదారత, వారి మంచితనము, వారి వివేకము కార్యదర్శిత్వము నకు యుక్తునిగాఁ జేసెను. మఱియు ఆపదవికి ఏబారిస్టరో, ఇంగ్లీషు వచ్చిన ఏగొప్పవాఁడో కాని పనికిరాఁ డనుఊహను పాఱఁదోలెను.

౧౮౯౬ వ సంవత్సరము నడుమ నేను కలకత్తాకు బయలుదేఱు 'షాన్‌గోలా' స్టీమ రెక్కి ఇండియాకు బయలుదేఱితిని.

ఆస్టీమరులో పలువురు యాత్రికులు లేరు. అందు ఇద్దఱు ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులు కలరు. వారితో నాకు మైత్రి కలిసెను. ఒకనితో నేను ప్రతిదినము ఒకగంట చదరంగ మాడుచుంటిని. ఆస్టీమరులోని డాక్టరు 'తమిళభాషాశిక్ష' యిచ్చెను. దానిఁ జదువఁ దొడఁగితిని.

నేటాలులో నుండఁగా మహమ్మదీయులతో పరిచయముకలుగఁ జేసికొన ఉరుదుభాషను, మదరాసువారితో పరిచయము కలుగఁ జేసికొనుటకు అఱవభాషను చదువఁదలఁచితిని.

ఉరుదు నేర్వఁదలఁచిన యాంగ్లమిత్రుని మాటమీఁద డెక్కు మీఁద నున్న యాత్రికులలో 'ఎవరేని మున్షీ దొరకునా' యని అన్వేషించితిని; దొరకెను. అప్పటినుండియు మాచదువు బాగుగా సాగెను. ఆ తెల్ల ఉద్యోగి ధారణ దొడ్డది. ఉరుదు అక్షరములు గుర్తింప నాకు చాలఁ గష్టమాయెను. మఱి యతఁడో, అక్షర మొకసారి చూచిన చాలు నిఁక మఱవఁజాలఁడు. నేను చాల కష్టించితిని గాని అతని నతిక్రమింపఁజాలక పోతిని.

అఱవము నాకు కొంచెము బాగుగనే వచ్చెను. గురువు లేఁడు, అయినను గురు వక్కఱ లేనంత చక్కఁగా ఆతమిళశిక్ష వ్రాయఁబడెను.

ఇండియాకు వచ్చి పిమ్మట అఱవము లెస్స చదువఁదలఁచితిఁగాని అశక్యమాయెను. ౧౮౯౩ సంవత్సరమున కడపటి కాలమున నేనేమి వ్యాసంగముచేసినను చెఱసాలలందే. అఱవము దక్షిణ-ఆఫ్రికా చెఱసాలలోను, ఉరుదు యరవాడ చెఱలోను అభ్యసించితిని. అయినను అఱవము మాటలాడుటమాత్రము నాకభ్యాసము కాలేదు. చదువవచ్చిన కొంచెము వాడుకలేమి తుప్పుపట్టిపోవుచున్నది. ఇందుకు వగచుచున్నాను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందలి మదరాసుసోదరులకు నేననిన ప్రాణము. నాకు వీరెల్లప్పుడు గుర్తువత్తురు. ఎచటనేని అఱవవాఁడుగాని, తెలుఁగువాఁడుగాని కానిపించినచో వారిప్రానిక, శ్రద్ధ, స్వార్థత్యాగము గుర్తురాకమానవు. వారందఱు నిరక్షరులు. వారిస్త్రీలును అట్టివారే. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో పోరు నిరక్షరులది. అక్షరము లెఱుఁగని యోధులే అందు పోరాడిరి. ఆపోరు బీదలకొఱకు. పోరినదియు పూర్తిగా బీదవారే.

అమాయికులును, యోగ్యులును అగు ఆభారతీయుల చిత్తము చూఱగొన నాకు భాషాభేదము బాధకము కాలేదు. వారికి హిందూస్థానియు, ఇంగ్లీషును తప్పులుతప్పులుగా వచ్చును. కావున మాపని జరుగుటకు అడ్డు లేకపోయెను. కాని వారి ప్రేమకుబదులుగా నే నఱవము అభ్యసింపఁ దలఁచితిని. అఱవము కొంతకొంత గ్రహించితిని. ఇండియాలోఁ తెలుఁగు నేర్వఁ బ్రయత్నించితిని. కాని అందు అక్షరాలు దాఁటి పైకి పోలేదు.

ఈరీతిగా అఱవము, ఆంధ్రము చక్కఁగావచ్చు భాగ్యము లేకపోయెను. 'బహుశా' ఇఁక నేర్వఁజాలను. కావున ద్రావిడులు హిందూస్థాని అభ్యసింతురని నే నాశపెట్టుకొనియున్నాను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని మదరాసుద్రావిడులు కొలఁదియో, గొప్పయో, అవశ్యము

హిందీ మాటలాడుదురు. దేశభాషాపతనముచే తమ ఆంగ్లభాషాజ్ఞానమునకు బాధకమేమో యని ఇంగ్లీషు వచ్చినవారు మాత్రమే దేశభాషల నాదరింపకున్నారు.

శాఖాచంక్రమణము చేసితిని. సింహావలోకనముచేసి ప్రయాణగాథను పూరింతును. పోంగోలాస్ట్రీమరు కెప్టెనునుగుఱించి చెప్పుట తరవాయి. మేము నెచ్చెలుల మైతిమి. అతఁడు ప్లీమత్ సోదరసంప్రదాయములోనివాఁడు. సముద్రయానప్రసంగముకంటె ఆధ్యాత్మిక ప్రసంగమే మాకెక్కువ. అతఁడునీతికిని, జ్ఞానమునకు(ధర్మమునకు)ను భేదము కల్పించును. ఇతనిదృష్టిలో బైబిలుబోధ శిశుక్రీడ. భాషాసారళ్యమునుబట్టి దానికి గొప్పఁదనము. బాలకులు గాని, స్త్రీలు గాని, పురుషులుగాని జీససునందును,ఆతని బలిదానమునందును విశ్వాసముంచుచో వారిపాపము నశించిపోవును. ఇతని పరిచయము ప్రిటోరియాలోని ప్లీమత్ సోదరుని గుర్తు తెచ్చెను. నీతియెడవిధినిషేధములు గల యేమతమైనను అతనికి పనికిమాలినతనము. ఇంత చర్చకును గారణము నాశాకాహారము. మాంసమును, విశేషించి గోమాంసమును నేనేల తినరాదు? భగవంతుఁడు శాకములవలెనే పశుపక్షులనుగూడ మనుష్యుని ఆనందమునకును, ఆహారమునకును సృజింపలేదా? ఇట్టి ప్రశ్నలతో మాకు ఆధ్యాత్మికప్రసంగములలోనికి దిగక తప్పకపోయెను.

మే మొకరి నొకరము ఒప్పింపఁజాలక పోతిమి. నీతిజ్ఞాన(ధర్మ)ములు రెండును ఒకటియే యని నా దృఢవాదము. ఇందులకు భిన్నముగ అతని దృఢవాదము.

ఇటులు ఇరువదినాలుగు నాళ్లకు ఈ ఆనందయాత్ర పూర్తియాయెను. హుగ్లినది సౌందర్య మాలోకించుచు కలకత్తారేవున ఓడదిగితిని. నాఁడే బొంబాయికి రైలెక్కితిని.

౨౫

హిందూ దేశమున

కలకత్తానుండి బొంబాయికి పోవుదారిలో నడుమ ప్రయాగ కలదు. అట రైలు ౨౫ నిమిషము లాఁగును. ఇంతలో పట్నము చూచివచ్చుకోరిక పొడమెను. మఱియు మం దొకటికావలసియుండెను. మందులు అమ్మె 'కెమిస్టు' అర్ధనిద్రాముద్రుఁడయి యుండెను. మం దీయఁ జాల నాలస్యమాయెను. నేను మరల స్టేషనుచేరుకొనువఱకు బండి బయలుదేఱుచుండెను. ఉత్తముఁడగు ఆస్టేషన్ మాస్టరు నాకై రైలును ఒకనిమిష మాఁపెను. కాని నారామి చూచి నా సామాను బండినుండి దింపి యుంచెను.

కెల్నరు హోటలులో ఒకగదినిగొని ఆపట్నమున వెంటనే నా పనిని మొదలిడఁ బూనితిని. ప్రయాగలోని 'పయొనీరు' పత్రికా ఖ్యాతి నేను వినియుంటిని. భారతీయుల కోరికలకు వికటముగా నది వ్రాయుచుండుననియు నా కెఱుక. అపుడు డాక్టరు చేజనీగారు దానికి ఉపసంపాదకులనినాగుర్తు. అన్ని పక్షములవారి సాయమును నా కభిప్రేతమగుటచే ఆయన కొకచీటి వ్రాసితిని. అందు రైలుతప్పిపోవుట వివరించి మఱునాఁటి బండికి నేను పోవలయుననియు, ఇంతలో తమ దర్శనమున కవకాశము చేయవలయుననియు వ్రాసితిని. మంచిదని వెంటనే ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను; నాకు సంతసము హెచ్చెను. ఆ యాంగ్లేయుఁడు నామాటలు వినెను; ఇటు లనెను: 'మీరు వ్రాయున దెల్లను గమనించి నేను నాపత్రికలో టిప్పణి వ్రాయుదును. కాని

మీవిధానమంతయు నే స్వీకరింపఁజాల. ఏలననఁగా, నేటాలులోని తెల్ల వారి ఉద్దేశములను, భారతీయుల కోరికలను సాంగముగా నే నెఱుఁగ వలదా ?'

'మీరు సంగతుల నన్నిటిని చక్కఁగా చదివి మీపత్రికలో చర్చించినఁ జాలును. న్యాయముతక్క నాకు మఱియొకటి వలదు' అని నే నంటిని.

మిగిలిన సమయము త్రివేణీసంగమసౌందర్యము చూచుటతోడను, కార్యవిచారముతోడను గడచెను.

పయొనీరు పత్రికాధిపతితోడి యీ యాకస్మిక ప్రసంగమే నేటాలురాష్ట్రమున నాపడిన యాతనలకు బీజారోపణ మాయెను.

అటనుండి బొంబాయిలో దిగకయే రాజకోటకుఁ బోయితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని స్థితిగతులను గుఱించి ఒక చిన్న పుస్తకము వ్రాయఁబూనితిని. వ్రాయను, ప్రచురింపను నెల పట్టెను. దానిపయిని పచ్చ అట్ట ఉండుటచే అది 'పచ్చపుస్తక'మని వాడుకపడెను. అందు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని స్థితిగతులనెల్ల చిత్రించితిని. ఉద్దేశపూర్వకముగా తగ్గించి వ్రాసితిని. లోఁగడ వ్రాసిన రెండు కరపత్రముల భాషకంటె నిందు సరళమగుభాష నుపయోగించితిని. ఏలయనఁగా, కష్టము కొలఁదిదైనను దవ్వులనుండి చూచువానికి కొండంతగాఁ గానిపించును.

దీనికి పదివేల ప్రతులు తీయించితిని. హిందూదేశములోని అన్నిపత్రికలకును, సకలపక్షముల నాయకులకును బంపితిని. అందఱికంటె మునుముందు పయొనీరు పత్రికాధిపతి సంపాదకవ్యాసములలో దీనిఁగూర్చి చర్చించెను. ఆవ్యాససారాంశము 'రూటరు' మారిఫత్తున సీమకువెళ్లెను. మఱియు అటనుండి ఈసారాంశముయొక్క సారాంశము

నేటాలువెళ్లెను. ఈతంతి అచ్చులో మూఁడుబంతులకన్న నెక్కువకాదు. నేటాలులోని హైందవుల బాధలగుఱించి నా వ్రాసిన వ్యాసమున కది కొలఁది సంస్కరణము. అందలివి నాశబ్దములు కావు. ఈవార్త నేటాలులో ఎంతపని చేసెనో తరువాత గ్రహింపఁగలరు. పేరుపడిన పత్రికలలో నెల్ల మెల్ల మెల్లగా దీనిమీఁద టీకలు, టిప్పణులు బయలుదేఱెను.

ఈ పుస్తకముల కన్నిటికి కాకితములు చుట్టి తపాలుకు పంప దుస్సాధ్యము; పైఁగా అమితధనవ్యయకరము. దాన నొకటి కనిపట్టితిని. చుట్టుప్రక్కల పిల్లలఁ బిలిచితిని. బడిలేని ప్రొద్దుటిపూఁటలు నాకు సాయముచేయ వేఁడితిని. వారు కులాసాగా అంగీకరించిరి. వారిసాయమునకు బదులు ముద్రకొట్టిన పోస్టుబిళ్లలును, ఆశీర్వాదములును నేనిత్తునంటిని. పిల్ల లాడుకొనుచు పాడుకొనుచు ఆపని ముగించిరి. చిన్న చిన్న పిల్లలను స్వయంసేవకులుగా చేయుట నా కిది ప్రథమానుభవము. ఈ నా బాలమిత్రులలో ఇరువురు నేఁడు నాతోపాటు పనిచేయుచున్నారు.

ఈరోజులలో బొంబాయిలో విపరీతముగా ప్లేగు వ్యాపించెను. ఎటు చూచినను గగ్గోలు. రాజకోటలోఁగూడ నిది ప్రవేశించునని భయము పుట్టెను. ఆరోగ్యశాఖలో నేను మంచి పనివాఁడనని నాతలఁపు. నేను స్వచ్ఛందసేవ చేయుదునని సర్కారుకు విన్నవించుకొంటిని. వా రియ్యకొని నన్ను వ్యాధిపరీక్షాసంఘములో ఒక సభ్యుని జేసిరి. పాకీదొడ్లు పరిశుభ్రముగా నుంపవలయునని నేను నొక్కి చెప్పితిని. సంఘము ప్రతివీథిలోని పాకీదొడ్లను పరీక్షింప నిశ్చయించెను. బీదవారు తమ పాకీదొడ్లు పరీక్షించుటకు ప్రతిమాలముగా లేరు. ఇంతియకాక మేము సూచించిన సంస్కరణముల నన్నిటిని జేసిరి. మఱి భాగ్యశాలురమాట? మేము వారిదొడ్లు పరీక్షింప

వెళ్లఁగా వా రొప్పుకొనలేదు. ఇక సంస్కరణము మాట యెటులు సాగును? ధనికుల పాకీదొడ్లు 'పాడు పాడు' అని అనుభూతమైనది. చీఁకటి కోణము; తేమ యూట; పాడుకంపు; కూర్చుండుచోట లుక లుకలాడు పురుగులు. ఆరోజు జీవిత మంతటిలో నరక మనిపించెను. మేము చెప్పిన సంస్కరణములు కడు తేలిక. మలము నేల పయి పడకుండ బొక్కెన లుంచుటయు, నేలపైఁబడి తేమ పుట్టింప కుండుటకు మూత్రమును బొక్కెనలలోనే విసర్జించుటయు, పాకీదొడ్ల కును బయటిగోడలకును నడుమనుండు కట్టడములను కూల్పించి, గాలి వెలుఁగులు తగులునటులు చేసి పాకీవాండ్రు సరిగా శుభ్రపఱచుటకు వీలు కలుగఁజేయుటయు. భాగ్యవంతు లీచిఁవరి సంస్కారమునకు అనేక బాధకములు చెప్పిరి. పలువురు దీనిని కొనసాగింప లేదు.

సంఘము చండాలవాటికనుగూడఁ జూడవలయును. కాని ఒక సభ్యుఁడుమాత్రమే నాతో వచ్చుటకు సిద్ధుఁడాయెను. మాలవాడకు వెళ్లుటయును, అందును అచటి పాకీదొడ్లు పరీక్షించుటయును వారికి అభూతపూర్వముగను, అత్యాశ్చర్యముగను ఉండెను. మాలవాడకు వెళ్లుట నా కదియ మొదటిసారి. వారియిండ్లు చూచి నే నాశ్చర్యపడి తిని. వారు మమ్ముఁ జూచి ఆశ్చర్యచకితు లయిరి. 'మీ పాకీదొడ్లు చూడ వచ్చితిమి' అని నే నంటిని.

'మా కేమిటి, పాకీదొడ్లేమిటి? మేము బయళ్లకు పోదుము. మీవంటి గొప్పవారికి పాకీదొడ్లు.'

'మేము మీయిండ్లు చూడవచ్చునా?'

'అయ్యా, అవశ్యము చూడవచ్చును. మీ కేటి యడ్డు? మీ యిచ్చవచ్చిన చోటెల్లఁ జూడుఁడు. అయ్యా, మావియు ఒక యిండ్లేనా? కలుఁగులు!'

నేను లోనికిఁ జని ఇండ్లు, ముంగిళ్లు అంతయుఁ జూచి ఆనందించితిని. ఇండ్లెల్ల గోమయాలిప్తములు; ముంగిళ్లు శుద్ధములు; ఉన్న కుండలు, చట్లు క్షాళితములై నిగనిగలాడుచుండెను.

ఈప్రదేశములలో. ప్లేగుభయము లేదు.

ఒక పాకీదొడ్డిని వర్ణింపక విడువఁజాలను. అది యొక భాగ్యశాలిది. ప్రతిగదికిని తూములు ఉన్నవి. నీరద్వారములు, మూత్రద్వారములు నవియే. కావున ఇల్లంతయు చెడుగవులుకంపు. మఱియొకయింట మేడమీఁద పడకగది. దాని కొకతూము. మలమూత్రములకు అదియే ద్వారము. ఆతూమునుండి నేలకు ఒక గొట్టము. అక్కడ నిల్చుచో ముక్కు పగిలిపోవును. ఆయింటివారచట నెటులు నిద్రించుచున్నారో పాఠకులే ఊహించుకొందురుగాక!

సంఘము వైష్ణవాలయముగూడఁ జూడఁ జనెను. అందలి పెద్దపూజారికిని, గాంధీకుటుంబమునకును చాల నెయ్యము. అతఁడు కోవెలయెల్లఁ జూపను, సంస్కారములు చేసికొనను అంగీకరించెను. ఆదేవళమున అతఁడుకూడ ఎన్నఁడుఁ జూచి యెఱుఁగని ఒక ప్రదేశము కలదు. పుల్లాకులు ఊడ్చిన పెంట యంతయు నచట నిలువ; కాకులకు, గ్రద్దలకు నది యునికి. పాకీదొడ్లు పాడుగానున్నవని చెప్ప నక్కఱలేదు. రాజకోటలో నే నెంతోకాలము ఉండకపోవుటవలన అతఁ డెంత బాగుచేయించెనో నా కెఱుక లేదు.

దేవళపు దుర్గంధముఁ జూచి దుఃఖితుఁడ నయితిని. మనము దేవళమును పవిత్రమని భావింతుము. అచట ఆరోగ్యనియమములను పరిపాలింపవలయునని ఆసింతుము. స్మృతికర్తలు బాహ్యాభ్యంతరశౌచము అత్యావశ్యకమని రాపాడుట ఆపమయమున నా యెఱుక కావలలేదు.

౨౬

రాజభక్తి, శుశ్రూష

శుద్ధమయిన రాజభక్తి-అనుభవము నా కెంత కలదో మఱియొకనికి అంత కల దనుకొనను. సత్యమునెడ నాకుఁగల స్వాభావికమగు ప్రేమయే ఈ రాజభక్తికి మూలమని యిపు డనుకొనుచున్నాను. ఇట్టిరాజభక్తి గాని, మఱి యే సుగుణము గాని నటించుట ఇంతవఱకు నాకు చేతఁగాదు. నేటాలులో నేఁ జను ప్రతిసభయందును 'గాడ్ సేవ్ ది కింగ్' అనుపాట పాడుకొని పోవుచుందురు. వారితో కలిసి పాడుట విధియని నాయూహ. బ్రిటిష్ పరిపాలనమునందు దోషములు నాకు తెలియక పోలేదు. అయినను మొత్తముమీఁద ఈపాట పాడుట మంచిదని నాయూహ. ఆరోజులలో బ్రిటిష్ రాజ్యముయొక్కయు, బ్రిటిష్ పరిపాలకుల యొక్కయు నీతి మొత్తముమీఁద సుఖకరమని అనుకొంటిని.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందలి వర్ణద్వేషము బ్రిటిషువారి అసలు సంప్రదాయము కా దనుకొంటిని. అది కాలికము, స్థానికము అని అనుకొంటిని. దాన రాజభక్తిలో తెల్లవారిని మించితిని. 'గాడ్ సేవ్ ది కింగ్' అను పాటకు లయ నేర్చితిని. అందఱును లేచి పాడునపుడు నేనును కలిసి పాడుచుండువాఁడను.

రాజభక్తి కావశ్యకమగు ప్రతిసమయమునను నేను నిరాడంబరముగా రాజభక్తిని ప్రకటించుచుంటిని.

౨౩ రాజభక్తి, శుశ్రూష

నా జీవితములో రాజభక్తి నెన్నఁడును అమ్ముకొనలేదు. దానిచే నెన్నఁడును స్వప్రయోజనము సాధింపఁ దలఁపలేదు. రాజభక్తి ఒకవిధి యని నా భావము. దానివలన ప్రతిఫల మెన్నఁడును నేతలపెట్టలేదు.

నే నిండియాకు వచ్చినరోజులలో విక్టోరియారాణి 'డయమండ్ జూబిలీ' మహోత్సవమునకు ఆరంభము. అందులకు రాజకోటలో నియతమైన ఒకసంఘమునఁ జేర నాకు పిలుపు వచ్చెను. నే నియ్యకొంటిని. ఆయుత్సవము మూడ పైబొటారము; చాల మోసము. దీనితో వ్యథ కలిగెను. 'ఈ సంఘములో ఉండవలెనా, మానవలెనా?' అని శంక కలిగెను. తుదకు ఇటులు తోఁచెను: 'నీపని నీవు చేసికొని తృప్తిసనుము.'

ఆవేడుకలో చెట్లు నాటుట యొకపని. పలువురు డంబమునకును, ఉద్యోగుల మెప్పునకును నాటుచుండిరని తెలిసికొంటిని. 'చెట్లు నాటు టొకవిధికాదు. ఆపనికి బదులు మఱొండేదేని చేయనగును' అని వారికి నచ్చఁజెప్పఁ బోయితిని. 'మనస్సు నాటి చెట్లు నాటవలయు; లేదా, నాటనే వలదు.' నా యీమాటలకు వారు నవ్వుకొనిరనుకొంటిని. నా పాలఁబడిన మొక్కను మనస్సుతో నాటి నీరు పోసి మెలఁకువతో పెంచినటులు గుర్తు.

మా యింటి పిల్లలకుఁగూడ 'గాడ్ సేవ్ ది కింగ్' అను పాట చెప్పితిని. రాజకోటలోని ట్రెయినింగు కళాశాలా, విద్యార్థులకుఁ గూడ ఈపాటను జెప్పినటులు గుర్తుకలదు. కాని అది జూబిలీలోనో, ఎడ్వర్డు పట్టాభిషేక సమయముననో సరిగా చెప్పఁజాలను. పిదపపిదప నీపాట నాకు విరోధమాయెను. నామనస్సున అహింసావిమర్శ మధికమయినకొలఁది నేను నావాఙ్మనసములపై కడుజాగరూకత వహించితిని.

'రాజశ్రుతువులఁ జంపుము; ఆమోసగాండ్ర మోసములఁ ద్రుంపుము' (ఆపాటలో ముఖ్యము) అను ఈవాక్యములు నాకు గిట్టలేదు. నా మిత్రుఁడు డాక్టరు బూథుగారికి నా యీ సంశయమును మనవిచేసితిని. ఆయనయు ఇయ్యకొని అహింసావాదియైన యెవ్వనికిని ఈపాట పాడుట కష్టమనెను. ఈపాటలో శత్రువులని ఊహింపఁబడినవారు మోసగాండ్రని యెటు లనఁగలుగుదుము? శత్రువులయినంత మాత్ర తప్పంతయు వారిదేనా? పరమేశ్వరునికడ న్యాయమును మనకు భిక్షింపనొప్పు. డాక్టరు బూథుగారు నాపూర్వపక్షము సిద్ధాంతించిరి. వారి సమాజమున దీనికి బదులు మఱియొకపాట నల్లిరి. వానిని గుఱించి ముందు వివరింతును.

రాజభక్తితోపాటు రోగుల కుపచారము చేయుట నా కలవాటైపోయెను. నెయ్యురైనను, క్రొత్తలైనను వారి కుపచరించుట నా కెంతయో ప్రీతి.

రాజకోటలో దక్షిణ-ఆఫ్రికాను గుఱించి కరపత్రము వ్రాయుచుండుకాలమున ఒకసారి బొంబాయికి పోవలసివచ్చెను. పెద్ద పెద్ద నగరములలో సభ లేర్పాటుచేసి యీ విషయమున ప్రజాభిప్రాయమును పెంపొందింపవలయునని నా యభీప్సితము. అందులకు ముందు బొంబాయి నిర్ణీతము. మునిముందు జడ్జి రేనడేగారిని సందర్శించితిని. వారు నా చెప్పినదెల్ల వినిరి. విని ఫిరోజిషా మెహతాగారిని జూడుమనిరి. పిదప జడ్జి బదురుద్దీన్ తైయబ్జిగారిని జూచితిని. వారు అల్లే చెప్పి మఱియు నిటు లనిరి: 'రేనడేగారును, నేనును ఏమియు చేయఁజాలము. మాస్థితి నీకు తెలియును. ప్రజావ్యవహారములలో మేము చొరరాదు. కాని నీపనికి మే మనుకూలురము. ఇందు నీకు సాయము చేయఁగలవారు పిరోజిషా మెహతాగారు ఒక్కరే.'

౨౬. రాజభక్తి, శుశ్రూష

నేను తప్పక ఫిరోజిషా మెహతాగారి దర్శనము చేయఁ దలఁచి యుంటిని. ఈ పెద్దలు ఆయనసాయము పొందు మనుటవలన మెహతా గారికి ప్రజలలో ఎట్టి పలుకుబడి యున్నదియో నాకు లెస్స తెలియ నాయెను.

పిదప నేను వారికడ కేఁగితిని. నే నాయనను గాంచి మిఱుమిట్లుగొన సంసిద్ధుఁడ నయితిని. ఈయన పేరునకు అంటింపఁబడిన పెద్ద పెద్ద విశేషణములను వినియుంటిని. 'బొంబాయి సింగమును', 'కిరీటములేని బొంబాయి పాదుషాను' చూడవలయునని తెలియును. కాని ఆపాదుషా నాకు భయంకరుఁడుగా లేఁడు; వత్సలుఁడగు తండ్రి ఎదిగినకుమారుని ఆదరించునటులు నన్నాదరించెను. మేమిరువురము వారిగదిలో కూర్చుంటిమి. మిత్రులును, అనుయాయులును ఆయన చుట్టును బలిసియుండిరి. వారిలో డి. ఇ. వాచాగా రొకరు; కామాగా రొకరు. అయ్యిరువురకు నే నెఱిఁగింపఁబడితిని. లోఁగడ నాకు వాచా గారినిగూర్చి తెలియును. అతఁడు మెహతాగారికి కుడిభుజము. అతఁడు మంచి లెక్కగాఁడని వీరచందు గాంధి నాకుఁ జెప్పియుండెను. 'మన మిద్దఱము కలిసికొని మాటలాడవలయును' అని వాచాగా రనిరి.

ఇదియంతయు రెండు నిమిషములు. మెహతాగారు నామాట లన్నియు శ్రద్ధగా వినిరి. నేను రేనడే తైయబ్జీలను చూచితినని చెప్పితిని. మెహతాగారు 'గాంధీ! నీపనికి ముం దొకసభ జరుగవలయును. నీపనికి నేను తప్పక మద్దతు చేయఁగలను.' అని తనకార్యదర్శి మున్షీ గారిని జూచి సభాదినము నిర్ణయింపుమనెను. సభాదినము నిర్ణీతమాయెను. 'సభ రేపు జరుగుననఁగా నా కొకసారి కానిపింపు' మని మెహతా గారు నన్ను వీడుకొలిపిరి. ఈసంభాషణముతో నాభయము పోయెను. సంతసముతో ఇంటి కేఁగితిని.

మాబావ బొంబాయిలో నుండెను. అతనిఁ జూడఁబోతిని. అతఁడు మంచముపట్టి యుండెను. అతఁడు కలవాఁడు కాఁడు. నాసోదరివలన ఉపచారము జరుగుట కష్టముగా నుండెను. నాతో రాజకోటకు రమ్మంటిని. అతఁడియ్యకొనెను. మాసోదరిని, అతనిని దీసికొని రాజకోట కేఁగితిని. వ్యాధి ఎక్కువాయెను. అతని నాగదిలో నుంచికొంటిని. రేయుంబవలు ఉపచరించుచుంటిని. రేలు మేలుకొనియుండనాయెను. నే నిటు లతని కుపచరించుచునే దక్షిణ-ఆఫ్రికాను గుఱించి వ్రాసికొనుచుంటిని. తుదకు మాబావ స్వర్గస్థుఁడాయెను. అయినను అంత్యకాలమున అతనికి ఉపచారముచేయు నవకాశము దొరకుటవలన నాకు మనస్తాపము కొంచెము తగ్గెను.

ఈవిధముగా రోగుల కుపచరించు కోరిక పోను పోను ఎక్కువాయెను. దానిచే నొకొక్కతఱి నాపనికిఁగూడ ప్రాలుమాలెడివాఁడను. మఱియు ఒకొక్కపుడు నాభార్యనే కాక యింటివారందఱను అందులకు ఏర్పాటు చేయుచుంటిని.

ఈవృత్తిని నేను కోరికయని యందును. ఏలనఁగా, ఏమంచిపనియైనను సమకాలమున ఉపయోగకరమగు నేని తత్క్షణము ఆనందదాయకమని నా యనుభవము. దంభముచేఁ గాని, పరభీతిచేఁ గాని చేయుచో అది వాని నడఁచును. అట్టివారు మాసిపోవుదురు. ఏసేవ చిత్తానందము కలుగఁజేయదో అది సేవకునకు ప్రయోజనకారి గాదు: సేవ్యునిఁగూడ సుఖపెట్టదు. ఏ సేవచే చిత్త మానందిత మగునో దాని ముందు ఈ భోగములు, ధనోపార్జనములు మొదలగున వన్నియు తుచ్ఛములని తోఁచును.

౨౭

బొంబాయి సభ

మా బావ శరీరము విడిచిన మఱునాఁడే నేను బొంబాయి సభకు పోవలసివచ్చెను. ఉపన్యాసవిషయమును సిద్ధము చేయఁదగినంత వ్యవధి లేదు. రేయుంబవలు నిదుర లేమి నాకు క్లేశ మధికముగ నుండెను; గొంతు బొంగురుపోయెను. ఎటులో ఒకటులు ఈశ్వరుఁడే నిర్వహించుకొని పోవునని నేను బొంబాయి కరిగితిని. ఉపన్యాసము వ్రాసికొని పోవలయునని కలలో నేని తలపోయ లేదు.

సర్ ఫిరోజిషా మెహతాగారి యాజ్ఞానుసారము సభాపూర్వ దినసమున సాయంకాల మైదుగంటలకు ఆఫీసులో వారి దర్శనము చేసితిని.

'గాంధీ! నీ యుపన్యాసము వ్రాసి సిద్ధముచేసితివా?'

'లేదు. ఆశువుగా ఉపన్యసింపఁ దలఁచితి'నని బెదరుచు బెదరుచు బదులు పలికితిని.

'బొంబాయిలో ఇది చెల్లదు. పత్రికలకును, దేశాంతరములకును ఉపన్యాసవిషయములు పంపువారు వారి యిష్టానుసారము మార్చి, కూర్చి పంపుచుందురు. మన సభ కేమేని ప్రయోజనము సిద్ధింపవలయు ననిన ఉపన్యాసము 'లిఖితపూర్వకముగా' ఉండవలయును. మఱియు దానిని తెలవాఱులోపల అచ్చొత్తింపవలయును. అయితే ఉపన్యాస మీరాత్రికి రాత్రి సిద్ధము కాదా?'

నేను కంగారు పడితిని. పిదప 'చిత్త' మంటిని.

'వ్రాఁత ప్రతికొఱకు మున్షీ గారిని మీకడ కెన్ని గంటలకుఁ బంపమందురు?' అని బొంబాయిసింహ మనెను.

'రాత్రి పదకొండు గంటల' కని నే నంటిని.

మెహతాగారు మున్షీ గారితో ఆవేళకు నావద్దకు వచ్చి వ్రాఁత ప్రతిని పుచ్చుకొని రాత్రియే ముద్రింపుమని చెప్పి నాకు అనుజ్ఞనిచ్చిరి.

మఱునాఁటి సభ కేఁగితిని. సర్ ఫిరోజిషాగారు 'ఉపన్యాసము వ్రాసి చదువు' మని సలహా ఇచ్చుటలో ఎంత దూరాలోచనము కలదో అపుడు తెలిసికొంటిని. ఫ్రాంజీ కావస్ జీ ఇన్‌స్టిట్యూట్ హాలులో సభ. ఫిరోజిషా మెహతాగారి ఉపన్యాస మయినచో నిలుచుట కేని తావు దొరకదని వినియుంటిని. వీరి యుపన్యాసమనినచో విద్యార్థులు చెవులు కోసికొందురు.

అంత నిండోలగము చూచుట నాకదియే తొలినాటు. నాధ్వని యేరికిని వినిపించుట లేదు. వడఁకుచు వడఁకుచు గాత్రము పెద్దచేసితిని. ఫిరోజిషాగారు మాటిమాటికి 'బిగ్గఱగా', 'ఇంకను బిగ్గఱగా' అని ప్రోత్సహించుచుండిరి. వారు నన్నెంతెంత ప్రోత్సహించుచుండిరో నాధ్వని యంతంత క్రుంగి కూలారుచుండెను.

ఇంతలో నా ప్రాఁత చెలికాఁడు కేశవరావు దేశపాండేగారు వచ్చి అడ్డుపడిరి. నా యుపన్యాసము వారిచేతఁ బెట్టితిని. అతని కంఠమంత సభకుఁ దగినది కాని, సభ్యు లెవరు విందురు? 'వాచా, వాచా' యను కేకలు సభలో గింసురుమనెను. పిదప వాచాగారు లేచిరి. దేశపాండ్యునిచేతినుండి కాకితము లందుకొని వారు నాపని పూరించిరి.

సభ నిశ్శబ్దమాయెను. సభ్యు లితిశ్రీవణతో వినిరి. ప్రకరణము ననుసరించి 'సిగ్గసి'గ్గను మాటలును, కరతాళధ్వనులును ఉప్పతిల్లెను. నాకు సంతస మెసఁగెను.

సర్ ఫిరోజిషాగారు నాయుపన్యాసమును ప్రశంసించిరి. నాకు గంగాస్నానము చేసినటు లుండెను.

దీనిచే దేశపాండేగారును, మఱియొక పారసీకగృహస్థును నాకు నిండుసాయముచేయఁ బూనిరి. ఆపారసీకమిత్రుఁడు నేఁడు సర్కారువారి పెద్ద ఉద్యోగి. కావున వారి పేరు నుడువఁ గొంకుచున్నాను. ఈయిరువురును 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వత్తు'మని మాటయిచ్చిరి. కాని అపుడు స్మాల్ కాజ్ కోర్టు జడ్జియగు సి. యం. ఖరసేట్ జీగారు వీరిమాటను బూటకముచేసిరి. దీనికి కారణ మొకపారసీకసతి. అతఁ డామెను పెండ్లాడునా, దక్షిణ-ఆఫ్రికాకే బయలుదేఱునా? తుదకు పెండ్లాడుటయే మంచిదని అతనికిఁ దోఁచెను. ఈమిత్రుని వాగ్దానభంగమునకు నేటాలులోని పారసీరుస్తుంజీ గారు ప్రాయశ్చిత్తము కావించుకొనిరి. నేఁడు పలువురు పారసీకసతులు ఖద్దరుప్రచారమున పాలుగొని నాఁటి వాగ్దానభంగమునకు తోడయిన ఆయమ దోసఁగునకు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనుచున్నారు. కనుక నే నాదంపతుల సంతోషపూర్వకముగా మన్నించితిని. ఇఁక దేశపాండేగారికి పెండ్లియాశ లేదు. కాని యతఁడును రాఁజాలకపోయెను. నేఁ డతఁడును అందులకు ప్రాయశ్చిత్తి చేసికొనుచున్నాఁడు. నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు మరలు తఱి జాంజిబారులో ఒక త్యైయబ్జీ వంశ్యుఁడు కానిపించెను. అతఁడును నాకు సాయపడెద ననెను. కాని అటులు చేయలేదు. అందులకు నేఁడు అబ్బాస్ త్యైయబ్జీగారు ప్రాయశ్చిత్తము నందుచున్నారు. ఈ రీతిగా బారిష్టరు మిత్రులను దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు

తీసికొని పోవలయునని నా యొనరించిన మూఁడు యత్నములును ముక్కచెక్కలాయెను.

ఈ సందర్భమున పేస్తనజీ పాదుషాగారు నాకు బాగుగ గుర్తు తగులుచున్నారు. నేను సీమలో నున్నది మొదలు మా కిరువురకు మంచి మైత్రి. మొదట మేము లండనులో ఒక శాకాహారాగారమున కలిసికొంటిమి. ఇతని తమ్ముఁడు బరజోరజీ పాదుషాగారిని నే నెఱుఁగుదును. పిచ్చివాఁడని అతనికి పేరు పడిపోయెను. మే మెన్నఁడు నొకచో కూడలేదు. మిత్రమండలి ఇతనికి *చక్రమని పే రొసఁగెను.

గుఱ్ఱముల మొగ మెవరు చూతురని జాలిగొని ఇతఁడు ట్రాము బండి నెక్క మానెను. శతావధాని కుండు ధారణాపటిమ యున్నను ఏడిగ్రీకిని చదువలేదు. అతఁడు స్వయంకృషిచే బుద్ధిలో ఒకవిధమైన స్వాతంత్ర్యము కలుగఁజేసికొనెను. పుట్టినది పారసీకకుల మయ్యును తినునది శాకాహారము. పేస్తనజీకి పెద్ద పెద్ద డిగ్రీ లున్నను ఇట్టి పేరు లేదు. కాని ఇతని బుద్ధివైభవము ప్రఖ్యాతము. సీమలోఁగూడ పెద్ద ప్రఖ్యాతి. మా యిరువురి మైత్రికి మూలము శాకాహారము. బుద్ధివైభవమున వంతు పెట్టుకొనుట నాతరము గాదు.

ఈతని క్రమ్మఱ బొంబాయిలో వెదకి కనుఁగొంటిని. పేస్తనజీ గారు హైకోర్టులో ప్రోథోనోటరీ యుద్యోగమున నుండెను. అపుడతఁడు ఒకగొప్ప గుజరాతీ నిఘంటువు పని చేయుచుండెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని ఉద్యమమునకు సాయపడుటకు నేను వేఁడని మిత్రుఁడు లేఁడు. పేస్తనజీపాదుషా తా నెట్టిసాయమును చేయఁజాలనని చెప్పుటయే కాక నీవైనను మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్లవలదని సలహా ఇచ్చెను. అతఁడు

* చక్రము రివ్వున తిరుగును. ఏది తలపెట్టినను ఇతఁడును అంతియకాఁగా ఇతఁ డొక వింత మానిసి ఇతని ఉద్దేశము లన్నియు వింత కలిగించునవే. —అనువాదకుఁడు.

మఱియు నిటు లనెను: "నేను నీకు సాయము చేయఁజాలను. నీ వైనను మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు పోవుట మంచిది కాదందును. మనదేశమున మనము చేయఁదగిన పని యేమంత కఱవై పోయెనా? మనము మాతృ భాషకు చేయవలసినపని కొంచెమా? నే నిపుడు విజ్ఞానశాస్త్రమునకు పరిభాషలను వెదకుచున్నాను. మనము చేయవలసిన క్షేత్రమున నిది యెంత? లాఁడితేఁడు. దేశదారిద్ర్యము చూడుము! దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో భారతీయులు చిక్కులపాలై యున్నారనుట నిక్కవమే. కాని నీవంటి వాఁడట్టిదానికి బలియగుట నే నొల్ల. మనము ముందు స్వరాజ్యము సంపా దింతము గాక; పిదప దక్షిణ-ఆఫ్రికాసోదరులకు అలవోకగా మేలు కలు గును. నేను నిన్ను మరలింపఁజాలనని నాకు తెలియును కాని నీవంటివారి నెవ్వరిని నీతోపాటు తీసికొనిపోవుట నాకు సమ్మతము కాదు."

నా కీయుపదేశము రుచింపలేదు. అయినను ఈ సంభాషణమున అతనిపై నా కాదర మినుమడించెను. అతని దేశప్రేమను, భాషాప్రేమను చూచి ముగ్ధుఁడనయితిని. ఈప్రసంగమువలన మామైత్రి మఱింత దృఢపడెను. ఆయన ఉద్దేశమును నేను తెలిసికొంటిని. కాని నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని ఉద్యమమును మానుకొనుటకు బదులు మఱికొంచె మెక్కువగా పూనుకొంటిని. ఏ దేశభక్తుఁడును దేశసేవలో ఏ యేకదేశ మును మఱవఁజాలఁడు. కనుక నే నాయుం దీగీతాశ్లోకము కానిపించెడిని:

* శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్ స్వనుష్ఠితాత్,
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః.

పరధర్మమును అనుష్ఠించుటకంటె గుణములేనిదైనను స్వధర్మమునే అను ష్ఠింప లగు. స్వధర్మమున చచ్చినను మేలు. పరధర్మము భయావహము.

* గీత 3 అధ్యా. 3౫.

౨౮

పూనాలో

సర్ ఫిరోజిషాగారు నా పనిని తేలిక చేసిరి. నేను బొంబాయి నుండి పూనా వెళ్ళితిని. పూనాలో రెండుపక్షము లున్నవని నే నెఱుఁగుదును. నాకు అన్ని పక్షములవారి సాయమును ఆవశ్యకము. లోకమాన్యుని సందర్శించితిని. వా రిటు లనిరి:

'అన్ని పక్షముల సాయము వలయు నను నీ తలఁపు మేలైనది. ప్రకృతవిషయమున ఎవరికిని మతభేద ముండదు. కాని ఇందులకు సభాపతి తటస్థుఁడు కావలయును. తాము ప్రొఫెసర్ భండార్కరుగారి దర్శనము చేయుఁడు. వా రిపు డేసభలలోనికిని వచ్చుట మానుకొనిరి. కాని ఇందులకు సమ్మతింతు రనుకొందును. వీరి దర్శనానంతరము పర్యవసాన మే మైనదో నాకు తెలుపుఁడు. నేను తమకు సంపూర్ణముగా సాయముచేయఁ గోరుచున్నాను. తాము ప్రొఫెసర్ గోఖలేగారి దర్శనము చేయుఁడు. నన్నుఁ జూడఁ బని పట్టు నేని తమకు వీలయినపు డెల్ల తప్పక నన్నుఁ జూడనగును.'

లోకమాన్యుని జూచుట నా కదియ మొదలు. వీరు లోకప్రియు లెటు లైరో వెంటనే తెలిసెను.

అటనుండి గోఖలేగారికడకు వెళ్ళితిని. వారు ఫెర్గుసన్ కాలేజిలో నుండిరి. నన్ను కడుఁ బ్రేమతో చూచి ఆత్మీయునిగాఁ జేసికొనిరి. వీరితోడుతను నాకు ప్రథమపరిచయమే. కాని నా కది ప్రథమపరిచయము కానియట్లే యుండెను. ఫిరోజిషాగారు హిమాలయము.

లోకమాన్యుఁడు సముద్రము. గోఖలే గంగ. ఇందు స్నానము శక్యము. హిమాలయముపై నెక్కుట చిక్కు. సముద్రమున దిగుట భయము. కాని గంగయొడిని ఆడుకొన నగును. దీనిలో నావ వేసికొని పోవచ్చును. బడిలో చేర్చుకొనునపుడు పిల్లవానిని పరీక్షించునటులు గోఖలేగారు నన్ను పట్టిపట్టి పరీక్షించిరి. ఎవరెవరి దర్శనము చేయవలయునో, ఎటులు చేయవలయునో ఆనైనమంతయుఁ దెలిపిరి. నాయుపన్యాస మొకసారి చూడఁగోరిరి; కాలేజీనంతయు చూపిరి. ‘తమ యిచ్ఛ వచ్చినపుడు నన్ను చూడవచ్చును. డాక్టర్ భండార్కార్ గారి ప్రత్యుత్తరము నాకు తెలుపుఁ’డని సెల వొసఁగిరి. గోఖలేగారు బ్రతికి యున్నంతవట్టు రాజనీతివిషయములలో నా హృదయక్షేత్రము నెంత యాక్రమించిరో. దేహపాతముతరువాతఁగూడ అంత ఆక్రమించి యుండిరి. మఱియెవరును అటు లాక్రమింప లేదు.

కొడుకును దండ్రివోలె రామకృష్ణభండార్కరుగారు నన్నాదరించిరి. రెండుజాములవేళ నేను వారికడ కేఁగితిని. శాస్త్రములలో పరిశ్రమచేసిన ఆపండితునకు నే నట్టివేళఁగూడ పనిచేయుట ప్రియమాయెను. తటస్థుఁడైన సభాధ్యక్షుఁడు కావలయునను నా పట్టుదలను విని ‘అది మంచిది’—‘అదిమంచి’ (That’s it, That’s it) దనుమాటలు ఆయననోట సహజముగా ప్రవహించెను.

మాటయు మంతియు అయిన పిదప ఆయన యిటు లనెను: “నేను రాజకీయములలో అడుగిడుట లేదని యెవరి నడిగినను జెప్పుదురు. కాని మిమ్ము విముఖులఁ జేయ లేను. మీ వాదము న్యాయ్యము; మీ ఉద్యమము స్తుత్యము. మీసభకు నేను రా ననఁజాలను. శ్రీయుతులు తిలకుగారిని, గోఖలేగారిని దర్శించితి రది మంచిపని. ఈయిరు వాఁగులవారును నన్ను ఆహ్వానించుచో రాఁగలను. సమయనిర్ణయము

•

నకు నన్నడుగఁబని లేదు. వారి కెపుడనుకూలమో నాకును అపుడనుకూలమే.' అని నాకు ధన్యవాదములును, ఆశీర్వాదములును బలికి సెలవిచ్చిరి.

సడిసప్పుడు గాకుండ, ఆడంబరము లేకుండ, ఈ విద్వాంసులు, ఈ త్యాగులు సభ చేయించి నాకు ప్రోత్సాహ మిచ్చి సెలవిచ్చిరి.

నే నటనుండి మదరా సేఁగితిని. మదరాసు సంతోషమత్త మాయెను. బాలసుందరముకథ సభ నాకట్టెను. నా ఉపన్యాసము దీర్ఘము; అంతయు ముద్రితము. సభ ఒక్కొక్క శబ్దము నే మనస్సునకు పట్టించుకొని వినెను. సభాంతమున జనులు 'పచ్చపుస్తకము' కొఱకు విఱుచుకొని పడిరి. మదరాసులోఁ కాఁబట్టునని 'పచ్చపుస్తకము' సంస్కరించి రెండవతూరి పదివేలప్రతులు తీయించితిని. ఇందు చాలవట్టు వేఁడి వేఁడి రొట్టెలవలె ఖర్చు పడెను. కాని పదివేల ప్రతు లక్కఱ లేదు. లోకుల ఉత్సాహముమీఁదనే నే నెక్కువ కన్నించితిని. నాయుపన్యాస మింగ్లీషు వచ్చినవారికిఁగదా! వారి కిన్ని ప్రతు లక్కఱ లేదు.

మదరాసు స్టాండర్డు పత్రికాసంపాదకులును, స్వర్గీయులు నగు పరమేశ్వరన్ పిళ్లిగారు నా కిచట కడు సాయము చేసిరి. వా రీవిషయమును చక్కఁగ చదివిరి. వారు పలుమాఱులు నన్ను తమ ఆఫీసుకు తీసికొని చనిరి; సలహాలు చెప్పిరి. హిందూపత్రికాధిపతులు జి. సుబ్రహ్మణ్యముగారి దర్శనమును చేసితిని. మఱియు డాక్టర్ సుబ్రహ్మణ్యముగారి దర్శనమును చేసితిని. వారి సానుభూతిఁ బడసితిని. మఱి పరమేశ్వరన్ పిళ్లిగారు తమ పత్రికలో నీవిషయమునుగూర్చి నా యిష్టము చొప్పున వ్రాయుట కంగీకరించిరి. నేనును వారు చేసిన వీలును ఉపయోగించుకొంటిని. సభ పచ్చయప్ప హాలులో జరిగినటులును, డాక్టర్ సుబ్రహ్మణ్యముగారు అధ్యక్షు లయినటులును గుర్తు.

నాసంభాషణ మెక్కున పా లింగ్లీషులోనైనను ఇంటిలోనున్నంత ప్రేమ, అంత ఉత్సాహము మదరాసులో కానవాయెను. ప్రేమ భేదింపని బంధన మేది?

౨౮

'వెంటనే మఱలి రమ్ము'

మదరాసునుండి కలకత్తాకు వెళ్లితిని. కలకత్తాలో నాకష్టములకు మేరలేకుండెను. అచట గ్రేట్ ఈస్టరన్ హోటలులో దిగితిని. నే నచట నెవరిని ఎఱుఁగను. హోటలులో డెయిలీ టెలిగ్రాఫ్ పత్రికాప్రతినిధి మిస్టర్ ఎల్లర్ థార్పుతో పరిచితి కలిగెను. వారి బస బెంగాల్ క్లబ్బులో. వారు న న్నచటికి రమ్మనిరి. అచటి డ్రాయింగ్ రూములో భారతీయులకు ప్రవేశము లేదను సంగతి అపుడు వా రెఱుఁగరు. అపుడే వారి కా ప్రతినిషేధస్థితి తెలిసెను. నన్ను వారు తమ గదిలోనికి తీసికొని చనిరి. అచటి తెల్లవారికి నల్లవారిపైఁ గల యీసునకు వారు వగచిరి. నన్ను లోనికిఁ గొంపోవఁ జాలనందులకు క్షమాపణ వేఁడిరి.

వంగదైవమగు సురేంద్రనాథబెనర్జీగారిని దర్శింపవలయును. వారి దర్శనమునకు వెళ్లితిని. అపుడు వారిని పలువురు పరివేష్టించియుండిరి. వారిటు లనిరి: 'మీమాట ఇచట నెవరును వినరని నాభయము. మా పాట్లన్నియు మీరు చూచుచునే యున్నారు. అయినను శక్తికొలఁది అలఁతియో వలఁతియో ప్రయత్నించి చూడవలయును. ఇందులకు మీకు మహారాజుల మద్దతు జరూరు. బ్రిటిష్ ఇండియా అస్సోసియేషన్ ప్రతినిధిని చూడుఁడు. రాజా సర్ ప్యారీమోహన్ ముకర్జీగారిని, మహారాజా టాగోరుగారిని చూడుఁడు. వీ రిరువురును ఉదారులు. సార్వజనికకార్యములలో ఎక్కువ పాలు గొందురు.'

నే నీ సజ్జనసందర్శన మొనరించితిని. కాని అచటను నా పప్పుడుక లేదు. ఇరువురు కలకత్తాలో సభచేయుట సులభసాధ్యము కాదనియు, ఏదేని చేయఁగలుగుచో సురేంద్రనాథబెనర్జీగారే చేయవలయు ననియు చెప్పిరి.

నాపని కష్టతర మగుచుండెను. అమృతబజార్ పత్రిక ఆఫీసుకు వెళ్లితిని. అచట నా చూచిన సజ్జనులందఱును నన్నొక దేశదిమ్మరినిగా తలపోసిరి. వంగవాసిపత్రికాధిపతి ఇంకొక మెట్టెక్కెను. ఒక గంటవఱకు వేచియుండవలసి వచ్చెను. ఆయనతో మాటలాడ వచ్చినవారు పలువురు. వారిని పంపినపిదపఁగూడ కన్నెత్తియైనను జూడలేదు. ఒక గంట అటులు వేచివేచి తుదకు నామాట వెళ్లఁబోసికొన నెంచితిని. అపుడు వా రిటు లనిరి: 'నా కెన్ని పనులున్నవో మీకు కానిపించుటలేదా? మీవంటివా రిచట వేనవేలు. తా మిటనుండి వెళ్లి పోవుచో చాల మంచిది. మీ మాట నే వినఁగోరను.' నాకు కొంచెము కినుక వొడమెను గాని సంపాదకుని యవస్థ అర్థము చేసికొంటిని. వంగవాసి ఖ్యాతినిగూడ వినియుంటిని. అక్కడికి వచ్చిపోవు జనప్రవాహమును చూడనే చూచితిని. ఆ వచ్చిపోవు వారందఱు వీరికి పరిచితులు. వారి పత్రికలకు విషయమును తక్కువ గాదు. ఆదినములలో దక్షిణ-ఆఫ్రికా పేరు తెలిసీతెలియని స్థితిలో నుండెను. ప్రతిరోజు అందఱు వచ్చి తమతమ కష్టములను వీరికి వినిపింతురు. ఎవరికష్టము వారి కెక్కువ కదా! ఆపన్ను లందఱు సంపాదకున కడ్డముగా కూరుచుందురు. ఈ యాపన్నుల నందఱను ఎటు లూఱడించుట? మఱియు ఈ యాపన్నులు పత్రికాసంపాదకుని మాటలోనేమో శక్తి కల దనుకొందురు. అయితే ఆఫీసు-గడప దాటుచో తనమాట చెలామణీ కాదని పత్రికాసంపాదకునకే తెలియును.

నేను అధైర్యమును చెందలేదు. ఇతరపత్రికాసంపాదకులఁ గాంచితిని. నా యలవాటు చొప్పున ఆంగ్లో ఇండియన్ పత్రికాసంపాదకులఁ గూడఁ జూచితిని. స్టేట్సుమన్, ఇంగ్లీషుమన్ పత్రికలు రెండును దక్షిణ-ఆఫ్రికా సమాచారము గొప్పదని తెలిసికొనినవి. నేను వారితో చాల ముచ్చటించితిని. నా ముచ్చటించిన విషయమునంతయు వారు ప్రకటించుచుండిరి. ఇంగ్లీషుమన్ పత్రికాసంపాదకుఁడగు సాండర్సుగారు నన్ను తనవానిగాఁ జూచుకొనిరి. తన ఆఫీసును, పత్రికను నా వశ మొనరించిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికానుగూర్చి ప్రధానవ్యాసములలో నా యిష్టము చొప్పున మార్చుటకును అంగీకరించిరి. వీరికిని నాకును గట్టి స్నేహము కలిసిన దనినచో అత్యుక్తి కాదు. వీరు తమ శక్తికొలఁది నాకు సాయపడెదమని మాట యిచ్చిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికా వెళ్లినపిదపఁగూడ ఉత్తరము వ్రాయుమనిరి. నాకు చేతనయిన దంతయు చేయుదుమనిరి. వీరు తమ మాటను తూచాలు తప్పకుండ పరిపాలించిరి. ఆరోగ్యముచెడిపోవునంతవఱకును నాతో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపుచుండిరి. నాజీవితమున అనుకొనకుండ చేకూరిన ఇట్టి తియ్యని నెయ్యము లనేకములు. నాలో అత్యుక్తి లేకపోవుటయు, సత్యపరాయణతయుం డుటయు సాండర్సుగారి ప్రేమకు హేతువు. వీరు నన్ను శల్యపరీక్ష చేసిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని తెల్లవారిదోషములు ఖండించుటలోను, గుణములు చెప్పుటలోనుఁగూడ నేను వెనుకాడలేదని వారి కనుభవమాయెను.

ప్రతిపక్షికి న్యాయముచేయుటవలన మనము వడిగా న్యాయము పొందగలమని నా యనుభవము చెప్పుచున్నది.

ఇటులు తలఁపని తలంపుగా సాయముచేకూఱఁగా కలకత్తాయందును సభకావింప నాశపెట్టుకొనియున్నంతలో దర్బానునుండి తంతి

వచ్చెను: 'జనవరిలో పార్లమెంటుసమావేశము; వెంటనే మఱలి రమ్ము.'

ఈ కారణమున దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వడిగా వెళ్లవలసియున్నదని పత్రికలో ప్రకటించి కలకత్తా విడిచితిని. మఱియు 'మొదటి స్టీమరులో నాకు ప్రయాణసౌకర్యము చేయు'మని దాదాఅబ్దుల్లాగారి యేజెంటుకు బొంబాయికి తంతి నిచ్చితిని. దాదాఅబ్దుల్లాగారు 'కుర్ లేండ్' అనుస్టీమరును కొనిరి. దీనిలో కిరాయి లేకుండ నన్నును,నాసంసారమును దీసికొనిపోవ పట్టుపట్టిరి. నేను ధన్యవాదములతో అంగీకరించి డిసెంబరు మొదట కుర్ లేండులో నాధర్మపత్నిని, నా యిరువురు పిల్లలను, స్వర్గీయుఁడగు మా బావగారియొక్క కుమారునిని తీసికొని రెండవ తూరి దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు బయలుదేఱితిని. ఈ స్టీమరుతో పాటు 'నాదరీ'యను మఱియొక స్టీమరును దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు బయలుదేఱెను. దీనికి యేజెంటు దాదాఅబ్దుల్లాగారు. ఈరెండు స్టీమరులలో మొత్తము ఎనమన్నూఱుగురు యాత్రికు లుండిరి. అందు సగముపాలు పైగా ట్రాన్సువాలు పోవువారు.

రెండవ భాగము

ఆత్మకథ

మూఁడవభాగము

277

౧

తుపాను చిహ్నములు

కుటుంబముతో జలయాత్ర చేయుట నాకిదే మొదలు. నడుమ రకపు హిందూకుటుంబములలో బాల్యవివాహములు జరుగుకతన భర్త చదివికొన్నవాఁడుగను, భార్య నిరక్షరకుక్షిగను ఉండునని ఈకథలో పలుమాఱులు చెప్పియుంటిని. భార్యాభర్తల జీవనమున సముద్రమంత అంతర ముండును. భర్త భార్యకు ఉపాధ్యాయుఁడు కావలసి వచ్చును. నేను నాభార్యాపుత్రుల వేషభాషలమీఁద, భోజనభాజనములమీద ధ్యాన ముంపవలసినవాఁడనైతిని. నేను వీరి కునికిని మనికిని, రీతిని నీతిని బోధింపవలసినవాఁడ నైతిని. నాఁటి సంగతులు కొన్ని గుర్తుతెచ్చుకొన్నచో నాకిపుడు నవ్వు వచ్చుచున్నది. హిందూపత్ని పతిభక్తియే తనధర్మమునకు పరాకాష్ఠ యనుకొనును. హిందూపతి పత్నికీశ్వరుఁడ ననుకొనును. ఈ కారణమున భర్త యెటు లాడించిన భార్య అటు లాడవలసివచ్చును.

మనము నాగరకుల మనిపించుకొనవలయు ననినచో తెల్లవారి ననుకరింపవలసి యుండుననియు, అటు లనుకరించినయెడలనే మనకు పలుకుబడి యుండుననియు, అది లేనిది దేశారాధనమునకు వీలుండదనియు నే ననుకొనుచుండెడువాఁడను.

ఈ కారణమున నాభార్యకును, పిల్లలకును వేషభాషలు నేనే నిర్ణయించితిని. పిల్లలు మొదలగువారిని చూచి లోకులు కాఱియా

వాడు కోమటులనినచో ఓర్వనగునా? పారసీకు లందఱకంటె నాగ రకు లని వాడుక. ఈ కారణమున తెల్లవారివేష మనుకరించుట బాగు కాదని తోఁచఁగనే పారసీవేషము వేసితిమి. నాభార్యకు పారసీపద్ధతి చీర, పిల్లలకు పారసీలకోటు, పంట్లము. అందఱకును బూటులు మేజోళ్లు తప్పవు. నాభార్యకును పిల్లలకును ఈరెంటిలో నేదియు కొంతకాలమువఱకు ఇష్టము కాలేదు. బూటులు కాళ్లు కఱచును. మేజోళ్ల వలన చెమట; బొటనవ్రేళ్లు బిగఁదీసికొనిపోవును. ఈ యడ్డంకు లకు నాకడ కావలసినన్ని జవాబులు. నా ప్రత్యుత్తరముల ఔచిత్యము కంటె అధికారబల మధికమాయెను. కావున చేయునది లేక నా భార్యయు, పిల్లలును ఈ క్రొత్తవేషములు వేసిరి. అట్టి భావము తోడనే, అట్టి అనిష్టముతోడనే వారు భోజనసమయమున కత్తులను, ఫోర్కులను వాడఁ దొడఁగిరి. నా కీవ్యామోహము పోయినవెంటనే వారు బూటులు, మేజోళ్లు, కత్తులు, ఫోర్కులు విడనాడిరి. మొదట నీక్రొత్తపద్ధతి నవలంబించు టెంత కష్టమాయెనో అది అలవాటయిన పిదప దానిని విడనాడుటయు అంతకష్టమాయెను. ఈ నాగరకతయను కుబుసమును విడిచివైచిన పిదప 'ఎంత తేలిక యైనదిరా' యని అని పించుచున్నది.

ఈయోడలో బంధుగులును, పరిచితులును గలరు. నాకు వీరి తోడను, డెక్కుమీఁద ప్రయాణించు యాత్రికులతోడను బాగుగా పరి చితి కలిగెను. ఈయోడ కామందు నాకు ఒకవంక క్లయంటు, ఒక వంక మిత్రుఁడు. కావున ఆయోడలో స్వగృహములో నున్న చందము గనే యుండెను. ఆయోడలో, ఎక్కడికి వెళ్లుటకు నా కిచ్చ వొడ మునో అక్కడికి వెళ్లుటకే యిబ్బందియు లేదు.

౧ తుపాను చిహ్నములు

ఓడ యేరేవునను ఆఁగక సరాసరి నేటాలు పోవును. కావున ౧౫ దినములే పయనము. మే మింక మూఁడునాలుగు రోజులకు రేవు పట్టనుండఁగా మఱియొక గొప్పతుపానును సూచించుచు సముద్రమున ఒక గొప్పతుపాను వీవఁ దొడఁగెను. ఈదక్షిణప్రదేశమున డిసెంబరు వేసఁగి; మఱియు వానలకును తఱి. ఈకారణమున దక్షిణసముద్రము నందు ఈరోజులలో చిన్న పెద్ద తుపానులును, వానలును పొడమును. ఈతుపాను ఇంత ఎక్కువగను, ఇన్ని నాళ్లును ఉండుటవలన యాత్రికులు బెగ్గడిల్లిరి.

ఆ దృశ్యము భవ్యము. ఆపదలో నందఱును ఐక్యమయిరి. భేదబుద్ధి నశించెను. ఒక్కసర్వేశ్వరునే హృదయపూర్వకముగా స్మరింపఁగడఁగిరి. హిందువులు, ముసల్మానులు అందఱును కలసి ఈశ్వరుని గుర్తు తెచ్చుకొనఁదొడఁగిరి. కొందఱు ముడుపులు కట్టుకొనిరి. కెప్టెను యాత్రికుల నడుమకు వచ్చి, 'ఈతుపాను పెద్దదైనను ఫరవాలేదు. నేను ఇంతకంటె పెద్దపెద్ద తుపానులు చూచితిని. ఓడగనుక గట్టిదాయెనా బుడింగిమని మునిఁగిపోదు' అని యీరీతిగా ఊరడించెనుగాని దీనివలన ఎవరికిని ఊఱట కలుఁగలేదు. ఇప్పుడో ఇఁక కొంచెము సేపటికో యెక్కడి కక్కడికి ఓడ విడివడిపోవు నన్నంతయును, ఇపుడే ఎక్కడో పఱియలయి పోవుచున్నదని యనిపించునంతయును విపరీతధ్వనులు వినఁబట్టుచుండెను. ఓడ బోరగిలఁబడి పోవునంతగా అల లూఁగు చుండెను. డెక్కుమీఁద ఉండుమాట చెప్ప నక్కఱలేదు. అందఱి నాలుకలపైని 'ఈశ్వరాధీనము' అనుమాట తక్క మఱొకమాట లేదు.

ఇట్టిస్థితి ఇరువదినాలుగు గంట లున్నదనిగుర్తు. తుదకు మబ్బులు విడెను. సూర్యదర్శన మాయెను. 'ఇపుడు తుపాను తొలఁగిపోయె' నని కెప్టెను చెప్పెను.

అందఱమోములు వికసించెను. అపాయముతోపాటు ఈశ్వర స్మరణమును దూరమైపోయెను. మృత్యుభయము తొలఁగెను. దానితోపాటు మరల మాయ ఆవరించెను. నమాజులు జరుగుచుండెను. భజనలు చేయఁబడుచుండెను. కాని తుపానుతఱి నున్న ఏకాగ్రత యేది?

ఈతుపానుయొక్క భాగ్యమున యాత్రికు లందఱితో నాకు చెలిమి యాయెను. నాకు తుపాను భయము లేదు. ఉన్నను తక్కువలో తక్కువ. నేనిట్టి తుపానులు లోఁగడ చూచియుంటిని. నాకు సముద్ర రోగమును రాదు. కావున నేను యాత్రికులలో నిబ్బరముగా తిరుగుచు వారి నోదార్పఁ గలిగితిని. మఱియు కెప్టెను చెప్పు సందేశముల వారి కందించుచుంటిని. ఈ స్నేహబంధము నాకు చాల నుపయోగించె నని తెలియఁగలదు.

ఓడ డిసెంబరు పదునెనిమిదవ తారీఖుననో, పందొమ్మిదవ తారీఖుననో డర్బనురేవున లంగరు వైచెను. నాదరీ యోడయును నాఁడే చేరుకొనెను. కాని నిజముగు తుపానులో చిక్కుకొనుట ముందున్నది.

౨

తుపాను

పదునెనిమిదవ డిసెంబరు కొకనాఁడటో యిటో రెండోడలును లంగరువేసెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికా రేవులలో డాక్టరువచ్చి ప్రతియాత్రికుని పట్టిపట్టి పరీక్షచేయును. దారిలో నెవరికేని ఏదేని అంటురోగ మంటుకొనినచో కొంతకాలము ఓడక్వారంటీను(సంసర్గనిషేధము)లో ఉంచఁబడును. మేము బొంబాయినుండి బయలుదేఱువాఁడు అచట ప్లేగుండెను. దీన మాకును క్వారంటీనుబాధ కలుగునని కొంచెము భయపడితిమి. రేవున లంగరు వయిచినతరువాత ఓడ ప్రప్రథమమున పచ్చజెండా ఎత్తవలెను. డాక్టరు పరీక్షించి చీటి యిచ్చువఱకు పచ్చజెండా ఎగురుచునే యుండవలయును. మఱియు పచ్చజెండాను దింపిన పిదపనే యాత్రికులను గలిసికొనుట కోడమీఁదికి ఇతరులను రానిత్తురు.

ఈనియమముల ననుసరించి మాయోడపయిఁగూడ పచ్చజెండా ఆడుచుండెను. డాక్టరు వచ్చెను. పరీక్షించి అయిదు దినములు క్వారంటీను అని ఆజ్ఞయిచ్చెను. ఏలనఁగా ప్లేగుక్రిములు ఇరువదిమూఁడు దినములవఱకు ఉండునని వారి యుద్దేశము. మేము బొంబాయినుండి బయలుదేఱి పదునెనిమిది దినము లాయెఁగాన ఈ యయిదురోజు లున్నచో నిరువదిమూఁడు దినములును ముగియును.

కాని మమ్ము క్వారంటీనులో నుంచుటకు హేతువు కేవల మారోగ్యము కాదు. డర్బనులోని తెల్లవారు మమ్ము త్రిప్పి పంపి-

వేయుటకు కొన్నాళ్లనుండి పాతాళహోమము చేయుచున్నారు. ఈ యాజ్ఞకు నదియును నొకకారణము.

దాదాఅబ్దుల్లా కంపెనీవారు పట్టణములోని సంగతులను మాకు ఏనాటికి ఆనాఁ డెఱిఁగించుచుండిరి. తెల్లవా రొకనాటికంటె మఱియొకనాఁడు పెద్దపెద్దసభలు జరుపుచుండిరి. దాదాఅబ్దుల్లాగారి కొకవంకభయమును, ఒకవంక లాలనమును చూపుచుండిరి. ఈ రెండోడలను మరల త్రిప్పిపంపివేయుచో దాదా అబ్దుల్లాగారికి నష్టపరిహార మిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. దాదా అబ్దుల్లాగారి జడుపులకు బెదురువారు కారు. అపుడు భాగస్వాములయిన సేట్ అబ్దుల్ కరీంహాజీఆదంగారు కంపెనీతరఫున వ్యవహర్తలు. ఎంతనష్టము సంభవించినను ఓడలను రేవు పట్టించి యాత్రికులను దింపి తీఱుదునని ఆయన ప్రతిన. ఏనాఁటి వార్త లానాఁడు పూసగ్రుచ్చినటు లాయన నా కెఱిఁగించుచుండెను. స్వర్గీయులగు మనసుఖలాల్ హీరాలాల్ నాజరుగారు నాఁడు నన్ను జూచుటకు భాగ్యవశమున డర్బను వచ్చియుండిరి. వారు చాల చతురులు, వీరులును. లోకులు వీరిసలహాను గైకొనుచుందురు. వీరి వకీలు మిస్టర్ లాటన్. వీరును అంతటివారు. వీరు తెల్లవారి చేఁతలఁ దూఱిరి. నడచుకొనవలసిన రీతి లోకులకు తెలిపిరి. కేవలము డబ్బు పుచ్చుకొను వకీలువలెఁగాక నిక్కమైన మిత్రునివలె వీరికి సాయపడుచుండిరి.

ఈ రీతిగా డర్బనులో ద్వంద్వయుద్ధ మారంభమాయెను. ఒకవంక కూటికిలేని నల్లవారును, వీరికి మిత్రులయిన కొలఁదిమంది తెల్లవారును; మఱియొకవంక ధనబలము, బాహుబలము, అక్షరబలము, సంఖ్యాబలమును కల తెల్లవారును. మఱియు ఇట్టి బలశాలులైన తెల్లవారికి రాజ

బలముకూడ తోడు. ఎట్లనఁగా, నేటాలుసర్కారువారు బహిరంగముగా వీరికి తోడుపడిరి. మంత్రివర్గమున ప్రధానులును, కర్తలును, హర్తలును అగు హారీ ఎస్కాంబ్‌గారు సభలో బహిరంగముగా భాగస్వాము లయిరి.

కావున మా క్వారంటేను కేవలము ఆరోగ్యనియమానుసారము కాదు. యాత్రికులనుగాని, ఏజెంటునుగాని ఏదోరీతిని భయపెట్టి మమ్మ వెనుకకు త్రిప్పివయిచుటయే ముఖ్యోద్దేశము. ఏజెంటును బెదరించుట ఆయెను. ఇఁక మమ్మ? 'మీరు తిరిగి వెళ్లని యెడల సముద్రమున ముంచివేయుదుము. తిరిగి వెళ్లినయెడల మీ ఖర్చులన్నియు ఇచ్చి వైచెదము' అని.

నేను యాత్రికులలో తిరిగి వారికి ధైర్యము చెప్పుచుంటిని. నాదరీలోని యాత్రికులకుఁ గూడ 'ధీరులై యుండుఁ' డని వార్తపంపితిని. యాత్రికులు శాంతులయి యుండి ధైర్యము చూపిరి.

యాత్రికుల మనోవినోదమునకు ఓడలో రకరకములయిన ఆటల నేర్పఱచితిమి. కిసిమిసి పండుపు వచ్చెను. నాఁడు కెప్టెను సెలూను యాత్రికులకు విందుచేసెను. అందు నేనును, నాపిల్లలును ముఖ్యులు. భోజనమైన పిదప ఉపన్యాసావసరము వచ్చెను. నేను పాశ్చాత్య నాగరకతనుగుఱించి ముచ్చటించితిని. అది గంభీర భాషణమున కనుకూల సమయము కాదని నాకు తెలియును. కాని నాకు వేఱువిధముగా మాటాడుట శక్యము కాదు. నేను వినోదముగను, ప్రమోదముగను మాటలాడుచుంటిని గాని నా మనస్సంతయు డర్బనులో జరుగు సంగ్రామమునం దుండెను.

ఏలనఁగా, నేనే ఈ పోరాటమునకు మధ్యబిందువను. నాపై రెండు నేరములు ఉండెను:

ఆత్మకథ

౧. నేను భారతదేశములో నేటాలు తెల్లవారి ననుచితముగా నిందించితిని.

మఱియు,

౨. నేను నేటాలును భారతీయులతో నింపఁజూచుచున్నాను. ఇందులకు కురలేండ్, నాదరీ యోడలనిండ ఇంతమందిని తీసికొని వచ్చుచున్నాను.

నాకు నా పూంచీ తెలియును. నావలన దాదాఅబ్దుల్లాగారికి గొప్ప అపాయ మున్నది. యాత్రికుల ప్రాణము లపాయమున నున్నవి. మఱియు నేను నాపిల్లలను జెల్లలను దెచ్చి అపాయమున నుంచితిని.

నేను నిక్కముగా నిర్దోషిని. నే నెవరిని నేటాలు రమ్మని బులిపింపలేదు. నాదరీలోని యాత్రికుల నంతవఱ కెఱుఁగనే యెఱుఁగను. కురలేండులో ఇద్దఱు ముగ్గురు తక్క మిగిలినవారిలో నూటికొకని పేరును, ఊరును ఎఱుఁగను. లోఁగడ నేను నేటాలులో చెప్పియుండని అక్షర మొకటేని భారతదేశములో నేటాలు తెల్లవారిని గుఱించి చెప్పియుండలేదు. మఱియు నేను చెప్పిన ప్రతివిషయము నకు నాకడ వలసినంత సాక్ష్యము కలదు.

ఏసంస్కారమువలన నేటాలు తెల్లవారు పరిణమించిరో, యేసంస్కారమునకు వారు ప్రతినిధులును, పూఁటకాఁపులునయిరో ఆసంస్కారమునుగుఱించి నామనస్సున ఖేదము కలిగెను. నేను దానిని విచారించుచు కూరుచుంటెని. ఈకారణమున దీనినిగుఱించి ఈ చిన్నిసభలో మాటాడితిని; శ్రోతలును సహించిరి. నే నేయుద్దేశముతో చెప్పితినో కెప్టెన్ మొదలగువా రాయుద్దేశమును సరిగా గ్రహించిరి. దీనివల్ల వారి జీవితమున నేదేని పరివర్తనము కలిగెనో లేదో నే నెఱుఁగ.

ఈసంభాషణానంతరమున కెప్టెను మొదలగు అధికారులతో పాశ్చాత్య సంస్కారమునుగురించి నాకు చాల ప్రసంగము జరిగెను. నేను పాశ్చాత్యసంస్కారము ప్రధానముగా హింసకమంటిని. ప్రాచ్యసంస్కారమహింసక మంటిని. ప్రచ్ఛకులు నాసిద్ధాంతములపైనిని నాపైనిని కవిసికొనిరి. కెప్టెన్ కాఁబోలు అడిగెను:

'తెల్లవారు బెదరింపులు కార్యరూపమున సాగించు నెడల మీరు మీ అహింసాసిద్ధాంతము నెటులు పరిపాలింతురు?'

నే నిటు లుత్తర మిచ్చితిని:

'వీరిని క్షమింపను, వీరిపై చర్య జరపకుండను ఉండఁగలధైర్యమును,బుద్ధిని ఈశ్వరుఁడు ప్రసాదించునని నా కాశ గలదు. ఇప్పటికిని వీరిపై నాకు రోషము లేదు. వీరి యజ్ఞానము చూచినను, వీరి సంకుచితదృష్టి చూచినను నాకు విచారము కలుగుచున్నది. వారు చేయునదంతయు శుద్ధమనియే వా రెంచుచున్నారని నాతలఁపు. కావున కోపమునకు కారణము లేదు.'

ప్రచ్ఛకులు నగిరి. వారికి నామాటలపై నమ్మకము లేకుండఁబోలు!

ఈతెఱఁగున దినములు కష్టముగఁగడచెను. క్వారంటేను ఎపుడు తీసివేయుదురో చెప్పినదాఁక తెలియదు. ఆఫీసరు నడుగఁగా నిటులనెను: 'ఈ విషయము నాచేతులనుండి జాఱినది. సరకారు హుకుము మీయఁగనే మిమ్ము దింపనగును.'

'మీరు ప్రాణములు దక్కించుకొనఁ దలఁతురేని మాకు లొంగుఁడు' అని తుట్టతుదకు యాత్రికులకును, నాకును కడపటిమాటగా చెప్పి

పంపిరి. యాత్రికులును, నేనును ఇటులు వ్రాసితిమి: 'నేటాలు రేవులోః దిగుటకు మాకు హక్కు ఉన్నది. ఎన్ని అపాయములు వచ్చినను మా హక్కు కాపాడుకొని తీఱుదుము.'

తుదకు ఇరువదిమూఁడుదినములు గడచినపిదప ౧౩ జనవరి నాఁడు ఓడలు రేవులోనికి వచ్చుటకు అనుజ్ఞ యీయఁబడెను. మఱియు యాత్రికులు దిగవచ్చునని ఆజ్ఞ ప్రకటింపఁబడెను.

3

ఒరగల్లు

ఓడలు రేవులోనికి వచ్చెను. యాత్రికులు దిగిరి. కాని ఎస్కాంబిగారు క్యాప్టెనుకు 'తెల్లవారు గాంధి యనిన మండిపడుచున్నారు; వారికి ప్రాణభయము సమీపించియున్నది. కావున గాంధియు వారి సంసారమును చీకటిపడినతరువాత దిగవలసినది. రేవు సూపరింటెండెంటు టేటమ్‌గారు వారిని రాత్రి యింటికి భద్రముగా తీసికొని వెళ్లఁగలరు.' అని కబురుచేసిరి.

క్యాప్టెను నాకీసందేశమును వినిపించెను. నే నందుల కంగీకరించితిని. కాని యీ సందేశ మంది యరగంట యాయెనో లేదో లాటనుగారు వచ్చి క్యాప్టెనుతో నిటు లనిరి: 'గాంధిగారు నాతో రాఁదలఁచుకొనునెడల నాజబాబుదారిమీఁద వారిని తీసికొని వెళ్ళఁగలను. గాంధిగారినిగూర్చి ఎస్కాంబిగారు పంపిన సందేశమును నిర్వర్తింప మీకుఁ బనిలేదని నేను ఈ యోడల ఏజెంటుగారి వకీలు-ధర్మముతో చెప్పుచున్నాను.' ఇటు లాయన క్యాప్టెనుతో మాటలాడి నాకడకు వచ్చి, 'మీకు ప్రాణము లనిన భీతిలేనిచో మీ భార్యను పిల్లలను బండిమీఁద రుస్తుంజీగారి యింటికిఁ బంపుదము; మనము వెనువెంట నడచిపోదము. చీఁకటిపడినపయి చాటుమాటుగా ఊరఁజొచ్చుట నాకిష్టముకానిపని. మీ మీఁద ఈఁగయేని వాలదని నా యూహ. ఇపుడు నలుప్రక్కలను శాంతి కలదు. తెల్లవారంద ఱెవరిదారిని వా రేఁగిరి. తాము దొంగలవలె చాటుగా పోవుట నా కింపితముకాదు' అని చెప్పెను.

నేను సమ్మతించితిని. నా భార్యయు పిల్లలును ఒడుదొడుకు లేకుండ రుస్తుంజీసేటుగారి యిల్లు చేరిరి. నేను కెప్టెనుకడ సెలవునంది లాటనుగారితో ఓడ దిగితిని. రుస్తుంజీసేటుగారియిల్లించుమించు రెండుమైళ్లు.

మే మోడనుండి దిగఁగనే కొందఱు దొరపిల్లలు 'గాంధి గాంధి' యని కేక లిడుచు చప్పటులు చఱవఁదొడఁగిరి. అయిదాఱుగురు మూఁగి 'గాంధి గాంధి' యని బిగ్గఱగా అఱవఁ దొడఁగిరి. లాటనుగారు గుంపెక్కువ అగునేమో యని అనుకొని ఒక రిక్షావానిని ఎలుఁగెత్తి పిలిచిరి. రిక్షా యెక్కుట నా కిష్టముకాదు. రిక్షా నెక్కుచో ఇదియ మొదలు. కాని పిల్ల లెక్కనిత్తురా? వారు చంపుదుమని రిక్షావానిని బెదరింపఁగా వాఁడు పాఱిపోయెను.

మేము ముందుకు నడచుచుండ గుంపు పెరుఁగుచుండెను. మఱి నడవ సందులేదు. మునిముందు నన్నును, లాటనుగారిని విడఁదీసిరి. పిదప నాపైని రాలను, కుళ్లిన గ్రుడ్లను వర్షింపఁదొడఁగిరి. ఎవఁడో నాతలపాగ నెగురఁగొట్టెను. నన్ను ఎడపెడఁగొట్టిరి. క్రిందఁ బడఁద్రోసిరి.

నాకు స్మృతి తప్పెను. దాపుననున్న యింటిచువ్వలఁ బట్టుకొని ఆనుకొని నిలువఁబడితిని. అటులు నిలువఁబడుటకును అసంభవమాయెను. ఇంకను దెబ్బలు తగులుచునే యుండెను.

ఇంతలో అచటికి పోలీసు సూపరింటెండెంటుగారి భార్య హఠాత్తుగా వచ్చెను. ఆమె నన్నెఱుఁగును. ఆధైర్యవతి నన్నుఁ జూచి నా కడ నిలువఁబడెను. అపు డెండ లేకున్నను గొడుగు విప్పి నా పయిఁ బట్టెను. దీన గుంపు కొంచె మాఁగెను. ఇటుమీఁద నన్ను గొట్టఁదలఁచిన యెడల ఆ మిసెస్ అలెగ్జాండరుకు తగులక వీలులేదు.

3 ఒరగల్లు

ఈ నడుమ ఎవఁడో యొక భారతీయుఁడు పోలీసుఠాణాకు పరుగెత్తెను. పోలీసు సూపరింటెండెంటు నా సంరక్షణమునకు కొందరు పోలీసులను బంపెను. వారు తఱిలో దిగిరి. మా దారిలోనే పోలీసుఠాణా కలదు. నన్ను ఠాణాలో ఆశ్రయముపొందుమని సూపరింటెండెంటనెను. నేనియ్యకొనక 'వారి తప్పు వారికి తెలిసినంతనే వారే యూరకుండుదురు. వారికి న్యాయబుద్ధి కలుగఁగలదని నాకు విశ్వాసమున్న' దని కృతజ్ఞతతో బదులాడితిని.

పోలీసువారి కాపుదారివలన మఱి హాని కలుగక రుస్తుంజీగారి యింట క్షేమముగా విడిసితిని. నాకు పృష్ఠమున పెద్ద దెబ్బలు తగిలెను. ఒకచోట మాత్రమే పెద్దగాయమాయెను. ఓడవైద్యులు దాదీ బర్జోరుగారు అచట నుండిరి. వారు నాకు ఓపికతో లెస్సగా పరిచర్య చేసిరి.

లోపల శాంతిగనే యుండెను. కాని యింటి వెలుపల తెల్లవారు గిఱివైచిరి. చీఁకటులతో రాత్రి వచ్చెను. 'గాంధిని మా కప్పగింపుఁ'డని గోల బయలుదేఱెను. పోలీసు సూపరింటెండెంటు అలెగ్జాండరుగారు సమయము కనిపట్టి అచటికి వచ్చి గుంపులో నెవ్వరిని భయపెట్టక వారి నందఱను తలా యొకమాటతో చక్కిలిగిలి పెట్టుచు ఆఁపుచుండిరి.

అయినను అతఁడు చింతాముక్తుఁడుకాలేదు. అతఁడు ఇటులు కబురంపెను: 'నీవు నీ మిత్రుని ధనప్రాణములను, గృహమును, మఱి నీ పెండ్లాము పిల్లలను దక్కించుకొనఁ దలఁతువేని మాఱువేసముతో ఈ యిల్లు విడిచి పోఁగోరెదను'. ఒకనాఁడే పరస్పరవిరుద్ధములయిన రెండు స్థితులు నాకు తటస్థించెను. ప్రాణభయము కేవలకల్పిత మను

కొని టంగుటూరి ప్రకాశంగారు నన్ను బహిరంగముగా రమ్మనిరి; దానికి నే నియ్యకొంటిని. ఇఁక ప్రాణభయము కనుల యెదుట కానిపించుచుండఁగా మఱియొక మిత్రుఁడు దానికి వ్యతిరేకముగ సలహా యిచ్చెను; దీనికిని నే నియ్యకొంటిని. నా ప్రాణము లపాయమున నున్నవను భయముచేఁ గాని, మిత్రుని కపాయ మను భయమునఁగాని, నా యాలుబిడ్డలకు హాని యను భయమునఁగాని నే నిటు లొనర్చితినని ఎవరు చెప్పఁగలరు? మొదట నేను ధైర్యముతో ఓడ దిగి గుంపు నెదుర్కొనుటయు, పిదప మాఱువేసముతో దాఁటుటయు నీ రెండును ఒప్పిదములేయని యెవరు నిశ్చయింపఁగలరు? అయితే గతవిషయముల యోగ్యతలు నిర్ణయించుట పనిలేనిపని. ఈ విషయము లవగతము చేసికొని వీనిలో నేర్చికొనవలసిన దేమేని నున్న నేర్చుకొనుటమాత్రమే వీని ప్రయోజనము. ఒకానొకఁడు ఒకానొకసమయమున ఎటులు ప్రవర్తించునో చెప్ప దుశ్శకము. ఈ రీతిగా మనుష్యుని బాహ్యాచారమువలన మాత్రము గుణమును నిగమనముచేయుట అసమగ్రమును, అవ్యాప్తికమును అగు నని మనము తెలియఁగలము.

అది యటుండె. పలాయనత్వరలో బాధ మఱచితిని. నల్ల పోలీసు వేషము వేసితిని. తలపై నెచటను దెబ్బలు తగులకుండునని యూహించి ఇత్తడిసిబ్బి నిడుకొని దానిపై మదరాసు–ఉత్తరీయమును పాగగా చుట్టి బయలుదేఱితిని. నాతోఁగూడ నిరువురు గూఢచారులు కలరు. అందొకఁడు భారతీయవర్తకుని వేషమువేసెను. లేక భారతీయునివలె నుండుటకు మోమున రంగు పూసికొనె నందము. రెండవ యతఁ డేవేసము వేసెనో గుర్తుచాలదు. ప్రక్కసందునఁబడి ఒక దుకాణము చేరుకొంటిమి. అందలి గిడ్డంగిలో పేర్వఁబడిన బస్తాలనుండి దారిచేసికొని వెళ్లి దుకాణపు ద్వారము దాఁటి గుంపులకు బయటఁ

జడిపోతిమి. వీథితుద నా కొఱకు బండి వేచియుండెను. అందెక్కి అలెగ్జాండరుగారు కొంచెముకాలము వెనుక నా కాశ్రయము చూపిన పోలీసుస్టేషనుకే బండిని పట్టించితిమి. నేను సూపరింటెండెంటుకును, గూఢచారులకును వందనము లర్పించితిని.

ఒకవంక నే నిటులు తప్పించుకొని పోవుచుండఁగా మఱియొక వంక అలెగ్జాండరుగారు

'పదపద గాంధీని పట్టుక వద్దాం
పెద చింతకొమ్మకు వేలాడ దీద్దాం'

అని పాటపాడుచు మూక నంతయు నవ్వులచే నిలువఁబెట్టియుంచిరి.

నేను పోలీసుస్టేషనుకు సురక్షితముగ చేరితినని విన్నంతనే సూపరింటెండెంటు గుంపులో ఈసంగతి బయటఁ బెట్టి, 'మీ లేడి ప్రక్కదుకాణమునుండి దూసినది. మీ రంద ఱిక నిండ్లకుఁ బోవుట మంచిది' అనెను. గుంపునఁ గొందఱు కోపించిరి; కొందఱు నవ్విరి; చాలమంది యీ మాట నమ్మలేదు.

'అటులగుచో మీలో కొందఱు లోనికి వెళ్లి చూచికొనుఁడు. లోపల గాంధి ఉన్నయెడల మీ కప్పగింతును. లేనిచో మీ రంద ఱెవరి దారిని వారు మీ మీ యిండ్లకుఁ బొండు. రుస్తుంజీగారి యిల్లు పాడుచేయవలయు ననిగాని, గాంధిగారి పెండ్లాముబిడ్డలకు హాని చేయవలయు ననిగాని మీ కుద్దేశము లేదని నాకు నమ్మక'మని సూపరింటెండెం టనెను.

మూకఁ తమ ప్రతినిధులను లోనికిఁ బంపెను. ప్రతినిధులు మూకకు ఆశ లుడుగు సమాచారము వినిపించిరి. చాలమంది సూపరిం

ఆ త్మ క థ

టెండెంటుఅలెగ్జాండరుగారి సమయజ్ఞతకును, చాతుర్యమునకును మెచ్చుకొనిరి. మఱికొందఱు లోలోపల కోపించుచు,కుందుచుఁ జనిరి.

స్వర్గీయులగు చేంబర్లేనుగారు గాంధిని కొట్టినవారిని శిక్షింప వలసినదని నేటాలు గవర్నమెంటువారికి తంతి నిచ్చిరి. ఎస్కాంబిగారు నన్ను పిలువఁబంచిరి; నాకు తగిలిన దెబ్బలకు వగచిరి. 'నా మాట నమ్ముఁడు. మీ వెండ్రుక కేని హాని కలుగుచో నేను సహింపఁజాలను. లాటనుగారు చెప్పిన చొప్పునఁ జేయుటకు మీకు స్వాతంత్ర్యము కలదు కాని నా సందేశము ననుసరించినచో ఈ దుఃఖఘటన పొసఁగెడిది కాదు. ఘాతకులను మీరు గుర్తించు నెడల వారిని ముందు పట్టుకొని శిక్షించు నేర్పాటు చేయుదును. చేంబర్లేనుగారు కూడ ఇటులే తంతి నిచ్చిరి' అని పలికిరి.

'ఎవరిమీఁదను కేసుపెట్టుట నాకు గిట్టదు. ఆ గుంపులో ఒకరి నిద్దఱిను గుర్తు పట్టఁగలనుకాని వారిని శిక్షించినచో నాకేమి మేలు? ఇంతియకాక వారిని నేను దోషు లనను. నేటాలు తెల్లవారినిగుఱించి హిందూదేశమున నేను గోరంతలు కొండంతలుచేసి నోటికి వచ్చినటు లెల్ల తెగడితినని వారి కెవరో నమ్మఁ జెప్పిరి. ఆ నమ్మికచే వారు కినుకఁ బూనుటలో తప్పేమి? మీ నాయకులును,- కోపింపకుఁడు.- మీరును నింద్యులు. లోకులను యథాన్యాయము ప్రవర్తింపఁజేయ వలయువారు మీరు. అట్టి మీరో, రూటరుమాట పాటించితిరి. నేను కల్పించియుందునని మీ రనుకొంటిరి. నే నెవరిని శిక్షింపఁజేయ నెంచను. సత్యము లోకమున కెపుడు ప్రకటమగునో అపుడే వారు తమ దుష్కృతికి వగతురు.' అని నే నంటిని.

3 ఒరగల్లు

‘అటులే ఆమాటలే వ్రాసి యీఁగలరా? ఆమాటలే నేను చేంబర్లేను గారికి తంతినీయవలసియున్నాను. తొందరపడి యేమాటయు వ్రాసి యీఁగోరను. లాటనుగారితోడను, తదితరమిత్రులతోడను సంప్రతించి యేది యుచితమో దానిని చేయుఁడు. మీరు ఘాతకులపై కేసు పెట్టకున్నచో అందఱను ఉపశాంతులఁ జేయుటలో నాకు బలము చేకూఱుటయే కాక మీ ప్రతిష్ఠయు సుప్రతిష్ఠితమగునని నే నంగీకరింతును.’ అని ఎస్క్వింబిగా రడిగిరి.

‘ఈ సంబంధమున నే నన్నమాటయే నిశ్చప్రచము. మీకడకు రాకముందే ఇది సునిశ్చితము. నన్ను గొట్టినవారిపై కేసుపెట్టుట నా మతము కాదు. ఈ క్షణము నేను వ్రాసియిత్తును.’ అని నేను ఆవశ్యకమైన పత్రమును వ్రాసి యిచ్చితిని.

౪

శాంతి

ఆ ముట్టడి జరిగిన రెణ్ణాళ్ల పిదప నేను ఎస్కాంబిగారిని కలియువఱకు పోలీసు స్టేషనులోనే ఉంటిని. నా రక్షణమునకుఁగాను నాతో ఇద్దఱు పోలీసు లుండిరి. కాని నేను ఎస్కాంబిగారి కడకుఁ బోవునాఁటికి పోలీసు కాఁపలాతో పని లేకుండఁ బోయెను.

నే నోడ దిగిననాఁడు, అనఁగా పచ్చజెండా దింపిననాఁడు నేటాల్ అడ్వర్టైజరు పత్రికా ప్రతినిధి వడివడిగా నన్ను గలిసికొనెను. ఇతఁడు నన్నేక ప్రశ్నలడిగెను. అడిగిన ప్రతి ప్రశ్నకు సంపూర్ణముగా నేను సమాధానములు చెప్పితిని. సర్ ఫిరోజిషాహాగారి మేలిసలహావలన హిందూదేశమున అచ్చొత్తింపక యేయుపన్యాసమును నేను చదువలేదు. ఈ యుపన్యాసములును, ఇతరసంభాషణముల సంగ్రహమును నా కడఁ గలవు. వానినన్నిటిని నే నితని కొసఁగి, 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఇదివఱకు తేజము కల మాటలలో నా చెప్పియుండని మాట యొక్కటియు హిందూదేశమున చెప్పియుండలేదని ఋజువు చేసితిని. కురలేండ్ నాదరీ యోడలలో యాత్రికులను రావించుటలో నా చేయి యేమియు లేదనియు స్పష్టపఱచితిని. ఇందు పలువురు నేటాలుకు ప్రాఁత కాఁపులు. మిగిలినవారు నేటాలులో ఆఁగరు, మఱి ట్రాన్సువాలు పోవుదురు. ఆసమయమున నేటాలున పని తక్కువ. ట్రాన్సువాలులో పనిపాట లెక్కువగా సాగుచుండెను. ఆయము బాగుగా దొరకు

చుండెను. ఈ కారణమున భారతీయులలో పలువురు అచటికి వెళ్లు టకే ఇచ్ఛపడుచుండిరి.

పత్రికాప్రతినిధితో నా కావించిన ప్రసంగముయొక్కయు, నన్ను కొట్టినవారిపై నేను కేసు పెట్టకుండుటయొక్కయు ప్రభావము వలన తెల్లవా రందఱు తలలు వంచికొనిరి. పత్రికలు నన్ను నిర్దోషినిగా సమర్థించి గుంపుల అల్లరిని నిందించెను. తుద కీరీతిగా ఈ ఘటన వలన నాకు లాభమే కలిగెను. నాకు లాభమనఁగాం ప్రకృతకార్యమునకు లాభము. దీనివలన భారతీయుల ప్రతిష్ఠ హెచ్చెను. నా మార్గము సుగమ మాయెను.

మూఁడునాలుగు నాళ్లకు నే నింటికిఁ జనితిని. కొలఁది నాళ్లలో నే నా పనిపాటలు మాచుకొనఁ దొడఁగితిని. ఈఘటనవలన నా వకాలతు పనియు పెరిఁగెను.

కాని ఒకదెస భారతీయులప్రతిష్ఠ పెరిఁగినటులే ఒకదెస వీరిని గుఱించి ద్వేషమును పెరిఁగెను. భారతీయుఁడు పౌరుషశాలి అని తెల్లవారికి తెలిసివచ్చెను కావున భారతీయుఁడనిన భయమును ప్రబలెను. నేటాలు లెజిస్లెటివ్ కౌన్సిలులో రెండు చట్టములు ప్యాసు ఆయెను. ఇవి భారతీయులకు కష్టము కలిగించునవి. ఒకటి వర్తకుల వ్యాపారములకు హాని కలిగించును. రెండవది వలసవచ్చువారికి హాని కలిగించును. వోట్లకొఱకు మే మొనర్చిన ఆందోళనము దైవవశమున ఇటులు ఫలించెను: 'భారతీయులకు వ్యతిరేకముగా, అనఁగా భారతీయుఁ డయినంతమాత్రమున వానిపై ఏ లాయును సృజింప వలను పడదు!' అని. దీని అర్థ మేమనఁగా, 'లాలో జాతిభేదమని, వర్ణభేదమని యుండరాదు' అని. ఈ కారణములచే పూర్వోక్తములగు రెండు

చట్టములలోను ఉపయోగింపఁబడిన భాష పైకిమాత్రము అందఱకును చెందునటులుగా కూర్పఁబడెను; కాని దాని లోపలి ఉద్దేశము భారతీయుల హక్కులను కుంచించుటయే.

ఈ చట్టములు నా పనిని పెంచెను. మఱియు భారతీయులను వారి విధిపై నెక్కువ మెలఁకువగా ఉంచెను. ఏ భారతీయుఁడును ఈ చట్టముల యర్థ మెఱుఁగకుండ నుండరాదని వానిని అన్నిభాషల లోనికిని అనువదించితిమి. సీమవఱకు అర్జీ లిచ్చుకొంటిమి. కాని చట్టములు మంజూరయిపోయెను.

సార్వజనికకార్యములతోనే నా పని సరి. మనసుఖలాలు నాజరుగారు నేటాలులో నుండిరని చెప్పియుంటిని. వారు మాయింట నుండ వచ్చిరి. వా రా పనుల నెక్కువగా చూచుచుండుటవలన నా భారము కొంత తగ్గెను.

నె నచట లేని తఱిలో ఆంపజీ మియాఖానుగారు తమ విధిని చక్కగా నిర్వర్తించిరి. వీ రున్నతఱిలో సభ్యులసంఖ్య యినుమడించెను. కాంగ్రెసు మూలధనము ఇంచుమించు వేయిపౌనులు హెచ్చెను. యాత్రికుల అవరోధమును, ఈ చట్టములను పురస్కరించుకొని ఎక్కువ ధనము సమకూర్ప నిశ్చయించితిని. దానికి ఫలముగా ఇంచుమించు ౫,౦౦౦ పౌనులు సమకూరెను. కాంగ్రెసు కోశమునకు స్థాయిత్వము చేకూఱుచో దానితో కొంత ఆస్తిని కొని, దాని ఆయముతో కాంగ్రెసును ఆర్థికదృష్టిలో చింతయు చీఁకును లేకుండ నుంపవచ్చునని నాకు లోభము కలిగెను. సార్వజనికమగు సంస్థను నడపుట నా కిదియ మొదటి అనుభవము. నా యీ యుద్దేశమును నా తోడిసభ్యుల యెదుట నుంచితిని. వారు ఇయ్యకొనిరి.

కొంత ఆస్తి కొంటిమి. అద్దె కిచ్చితిమి. దానిలో కాంగ్రెసు వ్యయము
సరిపోవుచుండెను. ఇందులకు తగిన ధర్మకర్తల నేర్పఱచితిమి. ఆయాస్తి
నేటికిని గలదు. కాని అది అంతఃకలహములకు మూలమయిపోయెను.
దాని యద్దె కోర్టులో జమకట్టఁబడుచున్నది.

నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాను విడిచిపెట్టిన తరువాత ఈ దుఃఖస్థితి
బయలుదేరెను. కాని సార్వజనికసంస్థలకు మూలధన ముంచుటను
గుఱించిన అభిప్రాయములు మార్పునొందినవి. నే నచట నుండఁగనే
చాల సార్వజనికసంస్థలను స్థాపించుట, వీనిని నడుపుట, వీనికి
పూఁటగా ఉండుట, ఈయనుభవములవలన ఏ సార్వజనికసంస్థకును
మూలధనము చేకూర్చు ప్రయత్నము కూడదని నా దృఢనిర్ణయము.
ఏలనఁగా దీనియందు నైతికముగా అధోగతికి బీజము లున్నవి.

సార్వజనికసంస్థ యనఁగా సర్వజనుల యనుమతితోడను, సర్వ
జనుల ధనముతోడను నడుపఁబడు సంస్థ. దానికి లోకుల సాయ మెపుడు
లేకుండఁబోవునో అది జీవించియుండుట కధికారము లేనిదన్నమాట.
మూలధనముచే నడపఁబడు సంస్థలు లోకుల అభిప్రాయములకంటె
స్వతంత్రముగను, మఱియు పలుమాఱులు లోకాభిప్రాయములకు విప
రీతముగఁగూడను నడుచును. మనదేశమున నిట్టివి ప్రతిపదమునను మనము
చూచుచున్నాము. ధార్మికసంస్థల పేరఁ బరఁగుచున్న పలు సంస్థలకు
లెక్కయు డొక్కయు లేదు. ధర్మకర్తలే వాని కధికారు లగుచున్నా
రు. వా రెవరికిని ఉత్తరవాదులు కానంత అధికారమును చలాయించు
చున్నారు. ఈసంస్థలు ప్రకృతివలె వానియంతట నవి పెరుగవలయు
నని నామతము. ఏ సంస్థలకు లోకులు సాయముచేయ సంసిద్ధులు
కారో వానికి సార్వజనికసంస్థ లను పేరితో నిలిచియుండ నధికారము

లేదు. ఏదేని సంస్థయొక్క లోకప్రియత్వమునకును, దాని ధర్మకర్తల యోగ్యతకును దాని వార్షికచందాపట్టికయే ఒరగల్లు. ప్రతిసంస్థయు తన నీయొఱపిడిరాత గీచి చూచికొనుఁగాక !

దీని కెవరును దురర్థము చెప్పకుందురుగాక ! శాశ్వతభవనములు లేనిచో నడుపుటకు వీలు లేని సంస్థలఁగూర్చి నేఁ జెప్పుట లేదు. నేఁ జెప్పఁదలఁచిన దేమనఁగా, ప్రతివత్సరము ఇచ్ఛాపూర్వకముగా వచ్చు చందాలతో వార్షికవ్యయమును గడపవలయును.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని సత్యాగ్రహసమయమున ఈ నా పయి ఉద్దేశములు దృఢపడినవి. లక్షల తరబడి వ్యయ మవసరమైయుండినను మూలధనమను మాట లేకయే ఆఱుసంవత్సరములు ఆ మహాసమరము జరిగెను. చందాలు రానిచో రేపటి గతి యేమగునో అనుకొనిన రోజులు నాకు గుర్తున్నవి కాని భవిష్యద్విషయములను ఇచటఁ జెప్పను. ఈ పై అభిప్రాయము ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా ముందు విశదము కాఁగలదు.

౫

పిల్లల చదువు

౧౮౯౭ సంవత్సరము జనవరి నెలలో డర్బనులో దిగునపుడు నాతో మూవురు పిల్లలుండిరి. ఒకఁడు నా మేనల్లుఁడు, పదేండ్లవాఁడు. మిగిలిన యిరువురు నా కుమారులు, పెద్దవానికి తొమ్మిదేండ్లు; చిన్నవానికైదేండ్లు. వీరికి చదు వెట్లు?

నా పిల్లలను తెల్లవారి బడికి పంపఁగలను గాని అది కేవలము మెహానతు. నాపిల్లలకు మాత్రమే ఆ వీలు దొరకును. ఇతరభారతీయ బాలకుల కందు అవకాశము లేదు. భారతీయబాలురకు మిషనువారు పెట్టిన బడు లున్నవి కాని అందలి శిక్షాదీక్షలు బాగుండమి నే నటకుఁ బంపఁదలఁచుకొనలేదు. మఱియు గుజరాతీభాషలో బోధన మెటులు వీలగును? ఇంగ్లీషుభాషలో వీలగును. బహుప్రయాసమున వచ్చియు రాని అఱవమునఁగాని, హిందీనిగాని వీలగును. నేను దీనిని, మఱి యితరాంతరాయములను అతిక్రమింప లేకపోతిని.

పిల్లలకు విద్య చెప్ప కొంచెమో గొప్పయో నేనే ప్రయత్నించుచుంటిని. కాని అదియు నియమముగా సాగలేదు. నా కనుకూలుఁడైన గుజరాతీశిక్షకుఁ డెవఁడును దొరకలేదు.

నా కేమియు తోఁపలేదు. 'నా ఉద్దేశముల ననుసరించి పిల్లలకు విద్య గఱప నాంగ్లేయభాషాశిక్షకుఁ డొకడు కావలయు'నని పత్రికలలో ఒక ప్రకటన చేసితిని. ఈ యుపాధ్యాయుఁడు నియమముగా చెప్పుననియు, తీఱిక యయినపుడు నేను కొంత చెప్పుదుననియు,

ఇటులు కాలము గడపుదమనియు నే ననుకొంటిని. నెలకు ఏడుపౌనుల జీతముమీఁద ఒక తెల్లయామె కుదిరెను. ఈరీతిగా ఎటులో ఒకటులు పని జరుగుచుండెను.

నేను బాలురతో గుజరాతీనే వ్యవహరించుచుంటిని. దీన వారికి కొంచెము గుజరాతీజ్ఞాన మలవడెను. వారిని క్రమ్మఱ నిండియాకు పంపుట నా కిష్టములేదు. ఏలన, చిన్నపిల్లలను తలిదండ్రులకు దూరముగా నుంచరాదని నాఁటికే నేను తెలిసికొంటిని.

మంచి యేర్పాటుగల విద్యావంతుల యిండ్లలో పిల్లలకు విద్య అప్రయత్నముగా అబ్బినటులు ఛాత్రాలయములలో (హాస్టలు) అబ్బదు. కావుననే వారు చాలకాలము నాకడనే యుండిరి. నా మేనల్లుని, పెద్దకుమారుని కొన్ని నెలలపాటు హిందూదేశమున వసతి గృహములుగల బళ్లకు పంపితిని గాని మరల వారిని వెంటనే తీసికొని వచ్చితిని. పిదప నా జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు వయసు వచ్చినతరువాత తనంతట నన్ను విడనాడి అహమ్మదాబాదు హైస్కూలులో చదువఁదలఁచి దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి నిర్గమించెను. నా మేనల్లుఁడు నా చెప్పఁగల దానితో మాత్రమే తృప్తిపడి యున్నటులు గుఱుతు. దౌర్భాగ్యవశమున, అతఁడు కొన్నాళ్లు జబ్బుపడి నవయౌవనముననే ఈ లోకము విడిచిపెట్టెను. మిగిలిన నా మువ్వురు పిల్లలును ఎన్నఁడును బడికి పోలేదు. సత్యాగ్రహసమయమున నేను స్థాపించిన పాఠశాలయందు మాత్రమే వారు నియమముగా కొంచెము చదువుకొనిరి.

నా యీ ప్రయోగములన్నియు అపూర్ణములు. వారికి బోధింపవలసినంత సమయము నా స్వాధీనమున నుండెడిదికాదు. ఈ కారణామువలనను, మఱి అనివార్యమైన యితరాతంకములవలనను నేను వారికి

భాషాజ్ఞానము బాగుగా కలిగింపలేకపోతిని. ఈ విషయమున వారి యవజ్ఞకు నేను కొంచెమో గొప్పో గుఱియగుచున్నాను. ఎటులనఁగా, ఎప్పుడేని వారి కొక బి. యే. గాని, యమ్. యే. గాని, తుదకు ఒక మెట్రిక్యులేటుగాని కానిపించుచో నప్పుడు వారు 'అయ్యో! మేము కూడ ఇటులు కాకపోతిమే' అని అనుకొనుచున్నట్లుందురు.

ఇటులు వా రనుకొనినను తలిదండ్రుల సహవాసబలమునఁగలుగు అనుభవజ్ఞానము వీరికిఁ గలిగెను. స్వతంత్రతాపదార్థపాఠము వీరి కభ్యస్తమాయెనని నా యభిప్రాయము. వీరి యభిరుచి ననుసరించి స్కూలునకే పంపించియుందునేని ఇదియంతయు వారికి లభించెడిది కాదు. మఱియు నేను వీరిని సీమకుఁ బంపిగాని, లేక దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఉంచిగాని కృత్రిమశిక్షను బడయఁజేయుదునేని వీరియెడల నే నిపు డున్నంత నిశ్చింతుఁడనై యుండియుండను. మఱియు వారును నేఁటి ఋజు జీవితమును, త్యాగమును నేర్వఁజాలకపోయి యుందురు. ఇంతియ కాక తెచ్చిపెట్టుకొనిన వారి యునికిమనుకులు నా దేశారాధనమునకును బాధకము లయ్యెడివి.

ఈ కారణమున నే ననుకొన్నంతయు, వా రనుకొన్నంతయు భాషాజ్ఞానమును నేను వారి కలవఱుపకున్నను, గతకాలమును విచారించి చూచినచో నేను వీరియెడల నాధర్మమును నాశక్తికొలఁది పాలింప లేదని అనుకొనను. మఱియు ఆవిషయమున నాకు పశ్చాత్తాపమును లేదు. ఇంతియకాక నేఁడు నా జ్యేష్ఠకుమారునిలో చింత్యములగు ఏదోషములు నేను చూచుచున్నానో అవి అశిక్షితములును, అమూర్తములును అగు నా ప్రథమజీవితాంశముల ప్రతిధ్వనులని మాటికి మాటికి నేను గ్రహించుచున్నాను. ఆ నా ప్రథమజీవితకాల మొకమాదిరి మూర్ఛాకాలము, మఱియు వైభవకాలము నయియుండెను. అప్పటి

యతని వయసు ననుసరించి. అది అటువంటిది కాదని అతని యూహ. ప్రత్యుత అదియే నాజీవితమున రాజమార్గమనియు, తరువాత నాకు కలిగిన మార్పులన్నియు వివేక మను పేరిట నొప్పు విమోహమువలనఁ గలిగినవనియు నతని విశ్వాసము. నా ప్రథమజీవితమే రాజమార్గ మనియు, అదియే సురక్షితమనియు, తరువాత కలిగిన పరివర్తనము సూక్ష్మాభిమానకృతము, అజ్ఞానచిహ్నమునియు అతఁ డేల అనుకొన రాదు? 'నీ కుమారులు బారిస్టరు మొదలగుపదవి నందుచో నేమి ప్రమాదము? వారి రెక్కలు విఱుగఁగొట్టుట యేటి అధికారము? వారిని వారి యిష్టానుసారము పోనీయక ఇటులు అడ్డుపెట్టుట యేటి పని?' అని యిటులు కొందఱు మిత్రులు నాతో వాదించిరి.

కాని యీ ప్రశ్నలల్లో విశేష మేమియు నా కగపడుటలేదు. నా కనేకవిద్యార్థుల సంగతి తెలియును. ఇతరబాలకుల విషయమునఁ గూడ నాపద్ధతిని ప్రయోగించి చూచితిని, లేక అందులకు సాయప డితిని. దాని ఫలమును గ్రహించితిని. ఆ బాలురును, నా బాలురును నేఁడొక యీడులోనే ఉన్నారు. వారు మానవత్త్వమున నా కొడుకుఁగుర్రల కెక్కువ కారు. ఇంతియ కాక వారికడ నా కుమా రులు అభ్యసింప వలసిన దేమియు నుండదనుకొందును.

అయితే యీ నా ప్రయోగముల పరమప్రయోజనమును గుఱించి భవిష్యత్కాలమున నిర్ణయింప వీలగును. మనుష్యజాతి యభి వృద్ధిని పరిశీలించు శోధకుఁడు గృహశిక్షకును స్కూలుశిక్షకును గల భేదమును, తలిదండ్రులజీవితమునఁ గలుగు పరివర్తనము బాలురపై నెట్టి పని చేయునో ఆవిషయమును కొంచెము కొంచెము గమనించు టకే ఈసంగతి నిచట చర్చింప నుద్దేశించితిని.

ఇదియుంగాక ఈ ప్రకరణమునకు మఱియొక ఉద్దేశము గలదు. సత్యారాధకుం డేయెల్లవఱకు సత్యారాధనము చేయంగలుగునో అనున దొకటి. స్వతంత్రతా దేవి నుపాసించువానికి ఆ దేవి యెంత బలి కోరునో దానిం దెలుపుట యొకటి. నే నాత్మగౌరవమును వీటిం బుచ్చి యితర బాలుర కలభ్యమయిన విద్యను నా బాలురకు చెప్పించి తృప్తిపడి యుండునేని వారికి వాఙ్మయ జ్ఞానము తప్పక కలుగంజేసి యుందును గాని దానికి బదులు స్వాతంత్ర్యమందును, ఆత్మగౌరవమునందును వారికి నేఁడు కలిగిన యీ ప్రవేశ మపుడు కలిగియుండెడిది కాదు. స్వాతంత్ర్య పాండిత్యములలో నేది గొప్ప? అని ఆరా వచ్చినపుడు పాండిత్యము కన్న స్వాతంత్ర్యము వేయిరెట్లు మిన్నయని యెవరనరు?

౧౯-౨౦ సంవత్సరమున నేను స్వతంత్రతా ఘాతకములగు స్కూళ్లను కాలేజిలను విడిచిపెట్టుండని బాలుర నుద్బోధించితిని. మఱియు అక్షరజ్ఞానముకొఱకు బంధములతో గులాములై పడియుండుటకన్న స్వాతంత్ర్యముకొఱకు నిరక్షరులై యుండి దారిలోని రాను బగులంగొట్టి బ్రతుకుటయే మేలని చెప్పియుంటిని. వారికిపుడు నా యుద్దేశ మించుమించు తెలియనగును.

౬

సేవా భావము

నా యుద్యోగము బాగుగనే గిట్టుచున్నది. కాని దాన నాకు సంతసము లేదు. జీవిక నింకను ఋజువు చేయవలయు ననియు నా మానసమున మథన జరుగుచుండెను.

ఆ సమయమున మా యింటి కొకకుష్ఠరోగి వచ్చెను. అన్నము పెట్టి పంపివేయ నిష్టము కాలేదు. అతని నొకగదిలో నుంచి పుండ్లు కడిగి కట్టుకట్టి శుశ్రూషించితిని.

కాని యిటు లెన్నో దినములు సాగ వీలు కాలేదు. ఎల్లపుడితని నింట నుంచుకొను శక్తి లేదు; ఇచ్ఛాబలమును లేదు. కావున గిరిమిటియాలకు సర్కారువారు పెట్టిన ఆసుపత్రికి ఇతనిని పంపితిని.

కాని దీనిచే నాకు తృప్తి కలుగలేదు. ఎల్లపుడును చేయఁదగిన శుశ్రూషాకార్య మేదయిన దొరకుచో నెంత బాగుండు నని ఆశపడుచుండువాఁడను. డాక్టరు బూత్‌గారు సెయింటుఏయిడాన్స్‌మిషన్‌కు అధికారులు. ఎవరు వచ్చినను ఎల్లపుడును వీరు ఊరక మందు లిచ్చుచుందురు. వీరు కడు మంచివారు. వీరి హృదయము స్నేహపూర్ణము. డాక్టరు బూత్‌గారి యాధిపత్యమున పారసీ రుస్తుంజీగారి ధర్మమున ఒక ఆసుపత్రి పెట్టఁబడె. ఇందు 'నర్సు' పని చేయుటకు నాకు ప్రబలమగునిచ్ఛ కలిగెను. ఇందు ఒకగంటమొదలు రెండుగంటల వఱకు మందు లిచ్చు పని కలదు. ఇందులకు డబ్బు పుచ్చుకొనకుండ

పనిచేయఁగల స్వచ్ఛంద సేవకుఁడు కావలసి వచ్చెను. నే నీపని చేయుట కును, ఇంత సమయము నాపనిలోనుండి ఎటులో అవకాశము కల్గఁగఁ జేసికొనుటకును నిశ్చయించితిని. ఆఫీసులో కూరుచుండి సలహాలిచ్చుట, దస్తావేజులకు ముసాయిదా చెప్పుట, జగడములు పరిష్కరించుట—ఇవి నాఁటి నా వకాలతు పనులు. నాకు మేజిస్ట్రేటు కోర్టులోఁ గూడ పను లుండెడివి కాని అవి యంత వివాదాస్పదములు కావు. ఈ కేసులలో నాకు ఖానుగారు సాయము చేయుచుండువారు. వీరు నాతో దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వచ్చిరి. మా యింటనే యుండిరి. వీరి యీ సాయమున ఈ చిన్ని ఆసుపత్రిలో నాకు పనిచేయ సమయము చిక్కెను.

అచట దైనందినము ప్రొద్దుటిపూఁటలందు పని. రాక పోకల కును, అచట పని చేయుటకును ఇంచు మించు రెండు గంటలు పట్టె డిది. ఈ పనివలన నా మనస్సునకు కొంచెము శాంతి కలిగెను. రోగుల రోగములను, బాధలును అడిగి డాక్టరుకు తెలుపుట, డాక్టరు చెప్పిన మందును తయారు చేసి రోగుల కిచ్చుట—ఇది నా పని. దీని వలన రోగపీడితులయిన హిందూస్థానీయులతో మంచి పరిచయము కలి గెను. వీరిలో నెక్కువమంది అఱవవారు, తెలుఁగువారు, ఔత్తరాహు లును అగు గిరిమిటియాలు.

ఈ వైద్య ప్రవేశము నాకు తరువాత చాల నుపయోగించెను. బోయరు యుద్ధసమయమున దెబ్బలు తినినవారికిని, రోగులకును ఉప చరింప నీసేవ చాల నుపకరించెను.

పిల్లలను పెంచి పెద్దచేయు పెట్టను సమస్య యెల్లపుడు నా యెదుటనుండెడిది. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా కిరువురుకుమారులు కలిగిరి. వారిని సాఁకుటకు నాకాసుపత్రిలో కలిగిన అనుభవ ముపయోగించెను. నా స్వతంత్రస్వభావము నాకెపుడును కష్టము కలిగించెడిది; ఇప్పటికిని

కలిగించుచున్నది. ప్రసవము శాస్త్రీయముగా జరుగవలయునని మా దంపతుల మనుకొంటిమి. ఇందులకు డాక్టరుగాని, నర్సుగాని యుండవలయును. కాని డాక్టరుగాని, దాయిగాని సరియగు వేళకు వచ్చుట పడనిచో మా పని యేమి కావలయును? దాయి మన దేశముది కావలయును. చదువుకొనిన మంత్రసాని హిందూదేశముననే దొరకనపుడిక దక్షిణ-ఆఫ్రికా మాట చెప్పవలెనా? ఇందులకని నేను సుఖప్రసవమును గురించి చదువుకొంటిని డాక్టరు త్రిభువన దాసుగారు రచించిన 'మానే శిఖామణ'* అను పుస్తకము పఠించితిని. దీని ననుసరించియు నా కితరత్ర కలిగిన అనుభవము తోడను ఇరువురు పిల్లలకు లాలన పాలనములు నేనే చేసితిని. రెండుమాఱులును మంత్రసానుల సాయము పడసితిని గాని యొక్కొకపరి రెండుమాసములకన్న నెక్కువ కాదు. వారి సాయమును కేవలము నా భార్యకే. పిల్లలకు తలంటునుండి సమస్తము నేనే చూచికొంటిని.

మా చివరవాని పుట్టుక నన్నతికఠినపరీక్షలో పెట్టెను. ప్రసవవేదన హఠాత్తుగా వచ్చెను. డాక్టరు సమయమునకు దొరకలేదు. మంత్రసానిని పిలువవలెను. మంత్రసాని అపుడు దాపున నున్నను ప్రసూతి సౌలభ్యము చేయజాలక పోయెడిదే. కావున నేనే పురుడు పోయవలసి వచ్చెను. భాగ్యవశమున త్రిభువన దాస గ్రంథము పఠించితిని గాన నిందులకు భయ మందనయితిని. అది నా కత్యంతముగ నుపయోగించెను.

తమ పిల్లలను చక్కగ సాకుటకు తలిదండ్రులకు శిశుపోషణము గురించి సామాన్యజ్ఞానమేని ఉండవలయును. ఈ విషయమున నే నెంతెంత గ్రహించితినో అంతంత లాభము కానిపించెను.

* తల్లులకు ఉపదేశము.

౬. సేవాభావము

పిల్లలను సాఁకు విషయమున ఆవశ్యకజ్ఞానమును నేను సంపాదింపకయు, దాని నుపయోగింపకయు నున్నయెడల నాపిల్లలు నేఁటి యారోగ్యము పొందియుండువారు కారు. మొదటి అయిదేండ్ల వఱకు పిల్లలు నేర్చుకొనున దేమియు నుండదని జనులు వెఱ్ఱిగా నమ్మెదరు. కాని సత్యమేమనఁగా, బిడ్డ మొదటి అయిదేండ్లలో గ్రహించునది పిమ్మట నెన్నఁడును గ్రహింపలేదు. శిశువునకు విద్యారంభము తల్లి గర్భముతోనే ఆరంభమగును. గర్భాధాన సమయమున తలిదండ్రుల శారీరక మానసిక ప్రవృత్తుల ప్రభావము శిశువున ప్రసరించును. తల్లి గర్భము మోయుతఱి నుండు ప్రకృతియు, ఆహారవిహారములును, గుణదోషములును స్వీకరించి శిశువు జనించును. జనించిన పిదప తలిదండ్రుల ననుకరింపఁ దొడఁగును. పదపడి కొన్ని యేండ్లవఱకు తనవికాసమునకు సంపూర్ణముగా తలిదండ్రుల నపేక్షించును.

ఈసంగతుల నెఱిఁగిన దంపతులు కేవలము కామతృప్తి నొనర్పరు. సంతానముకై యే వారు గృహమేధు లగుదురు. సంయోగము నిద్రవలె, ఆహారమువలె ఆవశ్యకమైన యొక్క పని యని యనుకొను టొక ఘోరమగు అజ్ఞా [illegible] లోకాస్తిత్వము జనన

౭

బ్రహ్మచర్యము—౧

ఇది నా బ్రహ్మచర్యవ్రతమునుగూర్చి వక్కాణింపఁదగినతఱి. పెండ్లి నాఁడే ఏకపత్నీవ్రత మనునది నా హృదయమున తావుకొనెను. అది నా సత్యవ్రతమున కొకయంగము. గార్హస్థ్యమునందును బ్రహ్మచర్యముయొక్క ఆవశ్యకత నాకు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో కానిపించెను. ఏ ప్రసంగప్రభావమున, మఱి యేపుస్తకప్రభావమున ఈ బ్రహ్మచర్యావశ్యకత కానిపించెనో అది నేఁడు సరిగా గుర్తు చాలదు. రాయచందుభాయి ప్రధానకారణ మయియుండునని మాత్రము గుర్తు.

మా యిరువుర సంభావణ మొకటి యింకను గుర్తుగలదు. ఒకతూరి నేను గ్లాడ్‌స్టనుగారియెడ వారి భార్యకుఁ గల ప్రేమను ప్రస్తావించుచుంటిని. హౌస్ ఆఫ్ కామన్సులోనుండునపుడుకూడ నా మెభర్తకు తేనీరు కాచి యిచ్చు [illegible] ంటిని నియ

చర్య దొడ్డదా? ఇట్టి సోదరియొక్కగాని, బంటుయొక్కగాని ఉదాహరణములు మనకు లేవా? ఈ ప్రేమ స్త్రీజాతిలోఁ గాక పురుషజాతిలో కానిపించినచో అపుడు మీ కానందాశ్చర్యములు కలుగునా? ఈ విషయము కొంచె మాలోచించి చూడుఁడు."

రాయచందుభాయి పెండ్లిఅయినవాఁడే. ఆసమయమున వీరి మాటలు నాకు కఠోరముగా నుండెను. కాని యీ మాటలు సూదంటు రాతివలె న న్నాకర్షించెను. భార్యకుఁగల స్వామిభక్తియొక్క విలువకంటె పరిచారకుని స్వామిభక్తియొక్క విలువ వేయిమడుఁగు లెక్కుడు కాదా? భార్యాభర్తలకు ప్రేమ యుండుటలో ఆశ్చర్యమే మున్నది? స్వామి సేవకులకు ఇట్టి ప్రేమ అభిప్రేయము. రాయచందుగారి వచనబలము క్రమముగా నన్ను వశపఱచికొనఁజొచ్చెను.

'నేను నా భార్యతో ఎట్టిసంబంధ మంచుకొనవలయును?' అని నాలో నాకు తోఁపఁదొడఁగెను. భార్యను భోగసాధనముగాఁ జేసికొనుట ఏకపత్నీ వ్రత మనఁజెల్లునా? ఎంతవఱకు నేను లంపటతకు అధీనుఁడనయి యుందునో అంతవఱకు ఏకపత్నీవ్రతమునకు విలువ లేదు. ఈ విషయము చెప్పఁదగియున్నది. నా భార్య న న్నెన్నఁడును మోహవశుని జేసి లోఁగొనలేదు. ఈదృష్టితో నే నీదినములలో బ్రహ్మచర్యమును సులభముగా పాలింపఁగల ననుకొంటిని. అశక్తియే లేక కామాసక్తియే నాకు అడ్డు.

జాగ్రత్తగా నున్నపిదపఁగూడ రెండుతూరులు పొరపడితిని. ప్రయత్నము చేయుచుంటినిగాని పడుచుంటిని. ఈ ప్రయత్నమునకు ముఖ్యమగు హేతువు దొడ్డదికాదు. కేవలము సంతానము కలుగకుండుటకు, సంతానము కలుగకుండఁ జేసికొనుటకు బాహ్యోపకరణములు

గురించి కొలఁది గొప్ప సీమలో చదివితిని. ఆహారప్రకరణమందు డాక్టరు ఆలిన్సుగారి ఈ యుపాయములగురించి తెలిపియుంటిని. కొంత కాల మది మంచి దనుకొంటిని. కాని డాక్టరు హిల్సుగారు దీనిని ఖండించి సంగామమే యుక్తమనిరి. ఆ విషయము నామనస్సులో పడి అనుభవమునుచు నిలిచిపోయెను. దీనిచే ఇఁక నాకు సంతు వలదనుకొంటిని. దానితో ఈ యింద్రియ నిగ్రహోద్యమ మారంభమాయెను.

ఇందులకు నా పడిన పాటులకు హద్దు లేదు. మా శయ్యలు దూరమాయెను. లెస్సగా అలసిన తరువాత నిదురింపఁ బూనితిని. ఇంత ప్రయత్నమునకును విశేషఫల మాసమయమున కానరాలేదు. కాని భూతకాలము దెస నొకసారి తేరిపాఱఁ జూచినచో ఇన్ని విఫలప్రయత్నములే కడసారి బల మొసఁగెనని నాకు తెలియుచున్నది.

చివరనిశ్చయము సరిగా ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమునఁగాని చేయఁ బొసఁగలేదు. ఈ సమయమున నింకను సత్యాగ్రహమునకు గణేశప్రూజ కాలేదు. ఇంతవట్టు దానిని కలలోనైన ననుకొనలేదు. బోయరుయుద్ధమయిన పిదప నేటాలులో జూలూ తిరుగుబాటాయెను. అపుడు నేను జోహాన్సుబర్గులో వకాలతు చేయుచుంటిని ఆ తిరుగుబాటున నేటాలు సర్కారువారికి సేవ చేయవలెనని నాకు తోఁచెను. నే నటులు విన్నవించుకొనఁగా వా రంగీకరించిరి. ఆ విషయము ముందు రాఁగలదు. అయితే ఈ సేవకు ఫలముగా నా మనస్సులో తీవ్రాలోచన కలిగెను. నా స్వభావమునను సరించి నా నెయ్యురతో ఆలోచించితిని. బిడ్డలను గనుట, వారిని పోషించుకొనుట – ఈ రెంటికిని, లోకసేవకును పొత్తు లేదని నా తలఁపు. ఈ తిరుగుబాటులో పని చేయుటకు జోహాన్సు బర్గునుండి మకాము ఎత్తివేయవలసివచ్చెను. అలంకరించుకొనిన యింటిని, అమర్చుకొనిన వివిధసామగ్రిని ఒక నెల కాకమునుపే విడిచివేయవలసి వచ్చెను.

ఆలుబిడ్డలను ఫీనిక్సులో నుంచితిని. పిదప నేను దెబ్బలు తినినవారికి శుశ్రూష చేయు సైన్యమును నడపింపఁ గడఁగితిని. ఆ యుద్ధమునందు అసిధారా సంచారములు చేయుచున్న తఱి లోకసేవాపరాయణుఁడనే యగుదునేని పుత్రైషణను, ధనైషణను ఒక నమస్కారము చేసి వానప్రస్థాశ్రమము తీసికొనవలయు ననుకొంటిని.

తిరుగుబాటులో మాసమునరకంటె నెక్కువ పని పట్ట లేదు. ఆయాఱు వారములు నా జీవితమున అమూల్యకాలము. అది వఱకుకంటె నపుడు శపథముయొక్క గొప్పతనము నాకు గోచరించెను. శపథము తీసికొనుట స్వాతంత్ర్యమునకు ద్వారము కాఁగనుకొంటిని. ఇంతవఱకు నా చేసిన ప్రయత్నములకు కలుగవలసిన ఫలము కలుగలేదు. ఏలన నాకు నిశ్చలత కుదురలేదు. ఇందులకు నిలుపఁజాలఁగలనను విశ్వాసము లేదు. ఈశ్వరుఁడు కరుణించునను విశ్వాసము లేదు. కావున నా మనస్సు అనేకతరంగములకు, అనేకవికారములకు లోనగుచుండెను. శపథముచే తనను బంధించుకొనక విడిగా నుండు మనుష్యుఁడు మోహమునఁ బడునని నే నెఱింగితిని. శపథముచేఁ దనను బంధించుకొనినచో నది వ్యభిచారమునుండి తొలఁగించి ఏకపత్నీవ్రతమున నిలిపియుంచును. 'ప్రయత్నమునందు నాకు విశ్వాసము; కాని శపథబంధనము మంచిది కాదు' అను నభిప్రాయము దౌర్బల్యసూచకము. ఇందు కొలఁది కొలఁదిగా భోగేచ్ఛ కలదు. ఏపని చేయరానిదో దానిని విడనాడుచో నేమి చేటు పొసఁగును? పాము కాటంచుకొను నని తెలియుచో నిశ్చయపూర్వకముగా పరుగెత్తుదుము: పరుగెత్తుటకు యత్నము మాత్రమే చేయము. ఏలనఁగా, కేవలము యత్నమే చేయుచు కూరుచుంటిమేని చావు సిద్ధమని మన మెఱుఁగుదుము. కేవలము ప్రయత్నముచేయుచు కూరుచుండుట యనఁగా సర్పమువలన మృత్యువు కలుగునని

స్పష్టముగా తెలియదన్నమాట. కాఁగా, దేనిని మనము విడనాడుటకు ప్రయత్నముమాత్రము చేయుదుమో దాని విడనాడు నావశ్యకతను విస్పష్టముగా మనము గ్రహింపలేదని తేలుచున్నది. 'ముందీయూహలు మాఱిపోవుచో?' అను శంకచే పలుమాఱులు మనము శపథము తీసికొనుటకు భయపడుదుము. ఇది యంతయు స్పష్టదృష్టి లేకుండుట వలన కలుగును. దీనిగుఱించి నిష్కుళానందుఁ డిట్టు లనెను:

"త్యాగనటకే రే వైరాగ వినా." *

ఎపుడు దేనియెడల పూర్ణముగా వైరాగ్యము కలుగునో అపుడే శపథము పూనుట తనంతఁ దాననివార్య మయిపోవును.

* ౧ భాగ. 3. ప్రక. ౧3. పుట చూ.

౮

బ్రహ్మచర్యము — ౨

విగుల చర్చించి కడు నాలోచించి ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమున నేను బ్రహ్మచర్య వ్రత ధారణ మొనరించితిని. వ్రతము పూను వఱకు ఈ విషయమున నాభార్యయుద్దేశము కైకొనలేదు. వ్రతసమయమున నసుమతిఁ గైకొంటిని. ఇందులకు ఆమె యెట్టి ఆతంకమును పెట్టలేదు.

ఈ వ్రతము తీసికొనుటకు నాకు కడు కష్టమయిపోయెను. నాకు శక్తి కొలఁది. వికారముల నడఁప నెటులు? భార్యయెడఁ గూడ వికారముల కంటక యుండుట అర్థములేని మాటగా కానిపించెను. అయినను అది నాకవశ్యకర్తవ్య మని తెలియుచుంటిని. నాలక్ష్యము శుద్ధము. కరుణించి ఈశ్వరుఁడు నాకు శక్తిని, సాయమును ప్రసాదించుఁ గాక యని ఇందు దుమికితిని.

నేఁడు ఇరువదియేండ్ల పిదప ఈ వ్రతమును తలపోయుచుండఁగా నాకు ఆనందాశ్చర్యములు కలుగుచున్నవి. నిగ్రహమును గుఱించిన తలఁపును, తత్పరిపాలనమును ౧౯౦౧ వ సంవత్సరము మొదలు ప్రబలముగా నుండెను. కాని యిపుడు నాకుఁగల స్వతంత్రతయు, ఆనందమును ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమునకు వెనుక నున్నటులు గుర్తులేదు. ఏలన, ఆ సమయమున వాసన లింకను నా కింక లేదు. ఏసమయమునైనను చ్యుతి కలుగునని భయ ముండెను. ఇపుడు ఆవాసన నామీఁద సవారు చేయఁ జాలదు.

మఱియు బ్రహ్మచర్య మహిమ ఒకనాఁటికన్న మఱియొకనాఁ డెక్కువగా అనుభవము కాఁదొడఁగెను. ఫీనిక్సునందు బ్రహ్మచర్యము కైకొంటిని. నేనచ్చటినుండి సెలవుగొని ఫీనిక్సు వెళ్లితిని. అటనుండి వెంటనే జోహాన్సుబర్గు వెళ్లవలసియుండెను. అటకు వెళ్లితిని. పిదప నెల లోపుగా సత్యాగ్రహ సంగ్రామమునకు ప్రతిష్ఠ జరిగెను. ఈ బ్రహ్మచర్యధారణము నన్ను సత్యాగ్రహ ప్రతిష్ఠాపనకు సిద్ధపఱచెను గాఁబోలు. ముందు ఆలోచించుకొని నేను సత్యాగ్రహమును కల్పింపలేదు. అది అనాయాసముగ కోరకుండ తనంతట ప్రభవించెను. కాని దీని ముందు నే నేయే పనులు చేసియుంటినో, అనఁగా ఫీనిక్సు వెళ్లుట, జోహాన్సుబర్గులో గృహవ్యయమును తగ్గించియుండుట, తుదకు బ్రహ్మచర్య వ్రతమును పూనుట, యివన్నియు దీనికి సూచకములవలె నుండెను.

బ్రహ్మచర్యమును సరిగా పాలించుట యనఁగా బ్రహ్మదర్శన మొనరించుట. ఈ జ్ఞానము నాకు శాస్త్రములవలనఁ గలుగలేదు. నాకీయర్థము మెల్లమెల్లగా అనుభవసిద్ధమగుచువచ్చెను. శాస్త్రవచనములు పిదపఁ జదివితిని. బ్రహ్మచర్యమువలన శరీరరక్షణము, బుద్ధిరక్షణము, ఆత్మరక్షణము సమస్తము కలుగునను సంగతి బ్రహ్మచర్యము తాల్చిన పిదప దినదిన మధికాధికముగా అనుభవము కాఁదొడఁగెను. ఏలయనఁగా, బ్రహ్మచర్య మనిన ఘోరమగు తపశ్చర్య యనిపించుటకు బదులు నా కిపుడు రసమయ మనిపించుచున్నది; దీని బలమువలననే పనులు జరుగుచున్నవి. దీని సౌందర్యము దైనందిన మెక్కువగా కానిపించుచున్నది.

అయితే నే నిటు లీ రసనిష్యందములను ప్రోలుచున్నను, దీని కాఁకగూడ నాకుఁ దగులుట లేదని యెవ్వరును అనుకొనకుందురుగాక!

నేఁటితో నా కేఁబదియేండ్లు నిండినవి; అయినను దీనికాఠిన్యము నాకు గోచర మగుచునేయుండెను. ఇది యసిధారావ్రత మని నా నాఁటి కెక్కువగా తోఁచుచున్నది. ఎల్లపుడును దీనియెడ మెలఁకువగా నుండు టావశ్యకమని గ్రహించుచున్నాను.

బ్రహ్మచర్య వ్రతపాలనమునకు నాలుకను కట్టుకొనవలయు నని నా తలఁపు. నాలుకను జయించుచో బ్రహ్మచర్యము మిగుల తేలిక యయిపోవునని నేను కేవల మనుభవమువలన కనిపట్టితిని. ఈకారణమున నిటుపిమ్మట నాభోజన ప్రయోగము శాకాహారదృష్టితోఁగాక బ్రహ్మచర్యదృష్టితో కాఁదొడఁగెను. మితముగను, కేవలమును కారము పోపులు లేనిదియు, వీలయినంతవట్టు పండకయున్నదియు, అనఁగా స్వాభావికమగు నాహారము మంచిదని అనుభవమువలన కనుఁగొంటిని. బ్రహ్మచారికి వనపక్వములగు పండ్లు సరియగు నాహారమని ఆ యేండ్లు తరిచి తరిచి కనిపట్టితిని. కేవలము పండ్లు తిని యుండునపు డేసుఖమును, ఏ నిర్వికారతయు నాకు కలదో ఆసుఖమును, ఆనిర్వికారతయు పండ్లను మార్చి మఱియొక యాహారమును కైకొనునపుడు లేకపోయెను. పండ్లఁదిను దినములలో బ్రహ్మచర్యము సులభమాయెను. పాలు పుచ్చుకొను దినములలో కష్టసాధ్యమాయెను. పండ్లు విడిచి పాలేల పుచ్చుకొనవలసి వచ్చెనో యది యథాసమయమున తెలుపఁగలను. బ్రహ్మచారికి పాలు విఘ్నకారకములనుటలో నాకు తిలమాత్రమును సందియము లేదని మాత్రము చెప్పినచో నిటఁ జాలును. కాని బ్రహ్మచారికి పాలు నిషేధమని యెవరును అర్థము చేసికొన కుందురుగాక! బ్రహ్మచర్యమున కాహార ప్రాముఖ్య మెట్టిది? ఎంత? అను విషయ మింకను తరిచి తరిచి చూడవలసియున్నది. పాలంత స్నాయువర్ధకమును, జీర్ణకరమును నగు ఫలాహారము నా కింతవఱకును తెలియలేదు. ఏ వైద్యుఁడును, ఏహకీమును,

ఏ డాక్టరున్ను తెలుపఁజాలకపోయిరి. పాలు వికారము కలిగించునని తెలిసినను ఈ పయికారణమున పాలు త్యాజ్యమని చెప్పఁజాలను.

ఆహారప్రకారము,ఆహారనియమములవలెనుపవాసముఁగూడ నొక బాహ్యోపచారము. ఇంద్రియగ్రామమునకు రాక్షసబలము కలదు. నలు ప్రక్కలు, పదిదిక్కులు, క్రిందు మీఁదులు కాఁపలా యుంచినఁ గాని అది లొంగదు. కడుపు మాఁడ్చినయెడల నింద్రియములు దుర్బలము లగునని అందఱకుఁ దెలియును. ఇచ్ఛాపూర్వకముగా చేయఁబడు నుపవాసము ఇంద్రియదమమునకు తప్పక తోడుపడఁ గలదనుటలో నా కించుకయు సందియములేదు. అయితే ఉపవసించువారిలో పలువురు సఫలురగుట లేదు. కేవల ముపవాసమువలననే సమస్తమును సిద్ధించునని వా రనుకొందురు. బాహ్యోపవాసము మాత్రము చేయుదురు కాని మనస్సులో భోగముల నన్నిటిని భోగించుచునే యుందురు. ఉపవాసానంతర మేమేమి తిందము? అని ఆలోచించుచు ఆ తినఁబోవువానిరుచు లుపవాసదినములలోనే మనస్సునం దాస్వాదించుచుందురు. మరల రసనేంద్రియసంయమము లేకపోయెను, జననేంద్రియసంయమము లేకపోయె-నని నిరసించుచుందురు. మనస్సుకూడ నెపుడు ఇంద్రియనిగ్రహమునకు బాసట యగునో అపుడే ఉపవాసమునకు ఫలము కలుగును. అనఁగా మనస్సునందు విషయభోగముల యెడల వైరాగ్యము పుట్టవలయును. విషయములకు మూలము మనస్సు. మనస్సు వశమగునెడల నుపవాసాది సాధనములు ఎక్కువ ఉపకరించును. కానినాఁడు అంతగా నుపకరింపవు. అయితే ఉపవసించినను మనుష్యుఁడు విషయాసక్తుఁడు కాకపోఁడనవచ్చును గాని ఉపవాసము వినా విషయాసక్తి సమూలము నశింప దనవచ్చును. కావున ఉపవాసము బ్రహ్మచర్యమున కనివార్యమగు నుపకరణము.

బ్రహ్మచర్యము చరించువా రనేకవిధముల విఫలత్వము పొందుచున్నారు. ఏలనఁగా వా రాహార విహారములందు అబ్రహ్మచారుల వలె వర్తించుచున్నారు. ఇటులు వర్తించియు బ్రహ్మచర్యమును రక్షించుకొనఁ దలఁచుచున్నారు. ఇది గ్రీష్మమున హేమంతమును గోరుట. స్వచ్ఛందవర్తనుని జీవనముకంటె సంయమము కలవాని జీవనమునందు భేద ముండవలయును. భోగిజీవనముకంటె త్యాగిజీవనమునందు భేద ముండవలయును. ఇరువురికిని పైపైని సామ్యమే కాని లోలోపల భేదమే. ఇరువురును చూచుచుందురు గాని బ్రహ్మచారి పరమేశ్వరుని జూచును; భోగి నాటకములను, సినీమాలను జూచును. ఇరువురును విందురు: బ్రహ్మచారి యీశ్వరభజన వినును; భోగి విలాసగీతములు వినును. ఇరువురును జాగరణము చేయుదురు: ఒకఁడు హృదయమందిరమున రాముని ఆరాధించును; మఱియొకఁడు నాట్యరంగములలో మైమఱచును. ఇరువురును భుజింతురు: ఒకఁడు శరీరరూపమయిన తీర్థక్షేత్రముల రక్షామాత్రమునకు ఆరగించును; మఱియొకఁడు రుచులకు అనేకపదార్థములతో పొట్ట నింపి దుర్గంధము చేసివైచును. ఇటు లిరువురును ఆచారవిచారములలో భేద ముంచుకొనుచునే యుందురు. ఇది ప్రతిదిన మెక్కునే కాని తగ్గదు.

బ్రహ్మచర్య మనఁగా మనోవాక్కాయములచే సర్వేంద్రియములను నిగ్రహించుట. ఇందులకు పూర్వోక్తముల నన్నిటిని విసర్జింపవలయునని దైనందినము నాకు విశదమగుచున్నది. నేఁటికిని అటులే విశదమగుచున్నది. త్యాగక్షేత్రమున కెల్ల లేనటులే బ్రహ్మచర్యమహిమకును ఎల్ల లేదు. ఇట్టి బ్రహ్మచర్య మల్పప్రయత్నసాధ్యము కాదు. పలువురి కిది యెల్లపుడు నాదర్శమాత్రముగనే యుండును. ప్రయత్నశీలుఁడగు బ్రహ్మచారి యెల్లపుడును తనలోటులను కని

పట్టుకొను చుండును. తన హృదయకుహరమున గూఢముగా దాఁగియున్న వికారములను పోఁగొట్టుకొను చుండును. ఎంతవఱకు వృత్తులను నిరోధింపలేఁడో అంతవఱకును అది సంపూర్ణబ్రహ్మచర్యము కాదు. వృత్తు లెన్నివిధములేని యగుఁగాక, అవన్నియు వికారమే. వీనిని వశపఱచికొనుట యనిన మనస్సును వశపఱచికొనుట. ఇఁక మనోనిగ్రహము వాయునిగ్రహముకంటె సుదుష్కరము. ఇటులయినను మనస్సునం దీశ్వరుఁ డున్నచో నదియు సులభము కాఁగలదు. దారిలో కడుఁ జిక్కులు కలుగును. కావున నది యసాధ్యమని యెవ్వరు ననుకొనకుందురు గాక! అది పరమార్థము. అట్టి పరమార్థమునకు పరమప్రయత్న మావశ్యక మగుటలో ఆశ్చర్యమేమి?

అయితే ఇట్టి బ్రహ్మచర్యము కేవలప్రయత్నసాధ్యము కాదని దేశమునకు తిరిగివచ్చిన తరువాత తెలిసికొంటిని. అంతవఱకు ఫలాహారమువలన వికారములు సమూలము నశించిపోవు ననియు, తానన్మాత్రమున మఱియేమియు చేయఁబనిలేదనియు మోహమునఁ బడియుంటి నని చెప్పఁగును.

అయితే ఇందులకు నాచేసిన ప్రయత్నములను దెలుపుటకు విలంబము కలుగును. ఈనడుమ ఈ విషయము తెలుపుటావశ్యకము. ఈశ్వరసాక్షాత్కారముకొఱకు నేను చెప్పియున్న బ్రహ్మచర్యమును చరింపఁ గోరువారు తమ ప్రయత్నముతో పాటు ఈశ్వరునిపై శ్రద్ధ వహింపఁగలవా రగుదురేని యీ విషయమున నిరాశులగుట కిసుమంతయు కారణము లేదు.

విషయా వినివర్తన్తే నిరాహారస్య దేహినః,
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే *
—గీత, ౨. అధ్యా-౫౯.

కావున ఆత్మదర్శనము కావలసినవానికి రామనామము, రామకృపయు అంతిమసాధనములు. నేను భారతదేశమునకు వచ్చిన తరువాతనే యీ విషయ మనుభవము చేసికొంటిని.

* ఆహారము మానివేసినవానికి విషయములు శాంతించును, కాని రసము శాంతింపదు. ఈశ్వరదర్శనమువలన రసమును శమించును.

మితవ్యయము

నేను భోగముల ననుభవింపసాగితిని గాని అది యెంతో కాలము సాగలేదు. గృహాలంకారమునకు వలయు సాధనసామగ్రిని నింపితిని. కాని యీ వ్యామోహము నిలువలేదు. కావున వ్యయము తగ్గించుకొనిరా మొదలిడితిని. చాకలిఖర్చుకూడ ఎక్కువనిపించెను. ఇంతియకాక వాఁడు బట్టలు సరిగా తీసికొనిరాఁడు. ఇందువలన రెండుమూఁడు డజనుల కమీజులును, అన్ని కాలర్లును ఉన్నను చాలెడివి కావు. ఒకొక్క కాలరు ఒకొక్కనాఁటితో సరి. రోజూ కాకపోయినను కమీజు మూఁడ్నాళ్ల కొకతూరి మార్పవలసియుండెడిది. ఈరీతిగా వ్యయ మమిత మాయెను. ఇది వ్యర్థమని తోఁచెను. ఇందువలన నేనే ఇంట ఉతుకుకొనఁ దలఁచితిని. బట్ట లుతుకుటనుగూర్చి వ్రాయఁబడిన పుస్తకములు చదివి ఆ విద్య గ్రహించితిని. నాభార్యకును నేర్పితిని. ఇందువలన పని బరువాయెను గాని యిది యొక క్రొత్తపని యగుట వలన మనోవినోదముగాను ఉండెను.

నేను మున్మొదట బాగుచేసిన కాల రెన్నఁటికిని మఱపువచ్చుటకు వీలులేదు. పిండి యెక్కుడాయెను. ఇస్త్రీపెట్టె సరియగు వేఁడికి రాలేదు. మఱియు కాలరు కాలిపోవు ననుభయమున ఇస్త్రీపెట్టెను అదఁచి తోమలేదు. ఇందువల్ల కాలరు గట్టిపడెనుగాని దీనినుండి పిండి వర్షించుచుండెను.

ఇట్టి కాలరుతో కోర్టుకు పోయి తోడిబారిష్టరుల హాస్యమునకు సాధనమును కల్పించితిని. అయితే ఈ హాస్యమును సహింపఁగల పాండిత్యము నా కా సమయమునఁ గూడ కొఱఁతకాదు.

'కాలరు నాయంత నే నిస్త్రీ చేసికొనుట కిది ప్రప్రథమము. కావున దీనినుండి పిండి రాలుచున్నది. రాలిన రాలుఁగాక! మఱియు మీయందఱకు నిది వినోదకారణమగుట చాల గొప్పమాట' అని నా సంగతి యంతయు స్పష్టముగా చెప్పితిని. 'ఇచట చాకళ్లకు కఱవు కాదుగద?' అని యొక మిత్రుఁ డడిగెను.

'చాకలిఖర్చు రెట్టికి రెట్టిగా నున్నది. కాలరు వెల యెంతో దాని నుతుకు ఖర్చును అంత. ఇంతియకాక, చాకలవానికొఱకు పడిగాపులు కాయవలయును. ఈ కష్టములచే నాయంత నేనే యుతుకుకొనుట మంచి దనుకొంటిని.'

ఎవరిపని వారు చేసికొనుటలోఁగల యందము వారికి నచ్చఁ జూపఁజాలక పోతిని.

తుదకు చెప్పవలసిన దిది: నా పని నాకు వెళ్లఁబాఱిపోవునటు లీవిద్యలో కౌశల్యము గడించితిని. మఱియు నాయిస్త్రీ చాకలి యిస్త్రీ కెంతమాత్రమును తీసిపోలేదు. చాకలి యిస్త్రీ చేసిన కాలరు కంటె నా చేసిన కాలరులో జిగితనమును, నిగనిగయు ఇసుమంతయు కొఱలేదు. స్వర్గీయులగు మహాదేవ గోవింద రానడే గారు గోఖలే గారి కొక సేలువను ప్రసాదించిరి. గోఖలేగారు దానిని ప్రాణపణముగా చూచుకొనుచు సమయవిశేషములందే దానిని దాల్చుచుండిరి. జొహాన్సుబర్గులో గోఖలేగారికి చేసిన విందు చాల దొడ్డది. ఆసమయము మిగుల గొప్పది. అపుడు వా రిచ్చిన యుపన్యాసము దక్షిణ-

ఆఫ్రికాలో వారిచ్చిన ఉపన్యాసము లన్నిటికంటె గొప్పది. కాఁబట్టి వారి కాసమయమున ఆ సేలువ తాల్ప మనసాయెను. ఆ సేలువ ముడుతలు పడియుండెను. దాని నిస్త్రీ చేయింపవలయును. అంతలో దానిని చాకలికి వేసి యుతికించి తెప్పించు టసంభవము. 'నా విద్యను గూడ కొంచె మిపుడు పరీక్షింపు' డంటిని.

'నీ లాయరు విద్యను విశ్వసింపఁజెల్లును గాని మఱి చాకలి విద్యనా? నీవు దీనిమీఁద మఱకలు పడవైచుచో? దీనివెల యెంతయో నీకు తెలియునా?' ఇటులని గోఖలేగారు అది తమ కెటులు ప్రసన్నమైనదో ఆ సంగతి అతిసంతోషముతో తెలిపిరి.

మఱకలు పడవేయకుండుటకు పూఁచీపడెదనని గోఖలేగారిని ప్రార్థించితిని. దీనికి ఫలముగా ఇస్త్రీచేయు గౌరవమునాకు దక్కెను. వారు నాకు 'మంచి చాకలి' యని బిరుదు నిచ్చిరి. చాలు. ఇఁక లోక మంతయు నీయకున్న నేమి?

చాకలిదాస్యము నుండి విడిపించికొనినచందముగనే మంగలి దాస్యమునుండికూడ విడిపించుకొనవలసిన అక్కఱ కలిగెను. సీమకు వెళ్లువా రందఱును తుదకు గడ్డము మాత్రమైనను క్షౌరము చేసికొన నేర్తురు కాని తలవెంట్రుకలు కత్తిరించుకొనుట యెవరును నేర్చికొని యుండ రనుకొందును. ప్రిటోరియాలో నేనొకతూరి మంగలిదుకాణమున కేఁగితిని. అచట నా మంగలి 'నీకు క్షౌరముచేయను పొ'మ్మనెను. ఇంతియకాక తిరస్కారము చేయు టొకటి అధికము. నాకు చాలకష్టము కలిగెను. నేనే సూటిగా బజారుకు పోతిని. కత్తెర యొకటి కొంటిని. అద్దముఎదుట నిలువఁబడి కత్తిరించుకొంటిని. ముందఱి వెంట్రుక లెట్లో ఒకట్లు కత్తెరపడినవి. కాని వెనుక వెంట్రుకలు కత్తి

రించుకొనుట చాల కష్టమాయెను. మఱియు నా కోరినరీతి కత్తెర పడలేదు. కోర్టులో దీనినిగుఱించి కోలాహల మాయెను.

'నీతలమీఁద ఎలుక లేమైని తిరుగుచున్నవా?'

'లేదు. నా నల్లతలను తెల్లమంగలి యేటు లంటుకొనును? అందులకని నేనే యెట్లో ఒకట్లు కత్తిరించుకొంటిని. ఇదియ నా కధిక ప్రియము.'

ఈ ప్రత్యుత్తరమువలన వారి కాశ్చర్యము కలుగలేదు. సత్యమునకు ఇందు మంగలి యపరాధ మేమియు లేదు. నల్లవానికి క్షౌరము చేయుచో వీనికూడు పడిపోవును. మనముమాత్రము మన మంగళ్లచే మాలలకు క్షౌరము చేయనిత్తుమా? దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో దీనికి ప్రతిఫల మొకమాఱు కాదు, పలుమాఱులు నాకు కానిపించెను. ఇది మన పాపఫలమే యను నుద్దేశము ధ్రువ మాయెను. దానివలన నెన్నఁడును నాకు రోషము కలుగలేదు.

నా పనులన్నియు నేనే జేసికొనుట, వ్యయము తగ్గించుట అను నీ కోరికలు జనించి యెటులు తీవ్రరూపములు ధరించెనో దానిని యథాప్రసంగమున వక్కాణింతును; కాని దీనికి మూలము బహుపురాతనమైనది. ఇది పూచుటకును కాచుటకును నీరు చల్లుటయే యావశ్యకము. మఱియు ఆ కాలము అనాయాసముగా సంభవించెను.

౧౦

బోయరు యుద్ధము

౧౮౯౭ మొదలు ౯౯ వఱకును నాజీవితమునందలి యితరానుభవముల వదలివైచి బోయరుయుద్ధమును గూర్చి చెప్పెదను. యుద్ధము ప్రసంగినపుడు నా మనోభావములు సంపూర్ణముగా బోయరులపక్షమున నుండెను. ఇటువంటి విషయములలో వ్యక్తిగతమైన అభిప్రాయముల ననుసరించి పనిచేయుట కధికార మింకను నాకు కలుగలేదని అపుడు నే ననుకొంటిని. దీనిగుఱించి నా హృదయమున నెంత మథన జరిగెనో దాని సూక్ష్మవిచారము దక్షిణ-ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాసమందు వివరించితిని గాన దాని నిటఁ దడవను. తెలియువారట నగయుదురుగాక! ఇచట నీవిషయము వ్రాసినఁ జాలును: తెల్లదొరతనమందలి విశ్వాసము ఈ యుద్ధమున సాయపడుమని నన్ను ముందులకు త్రోసెను. మేము తెల్లదొరతనమువారి ప్రజలమను యోగ్యతచే మన కుండవలసిన హక్కులను మనము నిర్బంధించి పుచ్చుకొనుచో తెల్లదొరతనమువారి ప్రజలమను యోగ్యతచేతనే బ్రిటిష్‌రాజ్యమును రక్షింప సాయపడుట మనకు ధర్మమయి యున్నదని నే నెంచితిని. భారతీయుల కన్నివిధముల నున్నతి రావలయుచో బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యమువలననే రావలయు నని నాఁడు నే ననుకొనుచుండెడివాఁడను.

ఈకారణమున చేరినంతమంది మిత్రులను కూడఁదీసికొని, యుద్ధమున దెబ్బలు తినినవారి రక్షణకు మిగుల కష్టించి ఒకదళమును ప్రోగు

చేసితిని. అప్పటికి ఆంగ్లేయులు నల్లవారనఁగా పిఱికివారనియుఁ, అపాయముల నెదురుకొనఁ జాలనివారనియు, తారికిఁ గావలసిన పని వారు చూచుకొనుట తక్క నితర మక్కఱలేని స్వార్థపరులనియుఁ ననుకొనుచుండువారు. ఇందువలన నా ఆంగ్లమిత్రులు పలువురు నా ప్రయత్నమును చప్పరించిరి, ఒక్క డాక్టరు బూత్ గారు లెస్సగా ప్రోత్సహించిరి. రణాభిహతులకు ఏ మేమి చేయవలయునో దాని నంతయు నేర్పిరి. మే మీపనికి తగినవారమని డాక్టరుకడనుండి సర్టిఫికెట్టులు పుట్టెను. లాటనుగారును, ఎస్కాంబిగారును ఈ మా యుద్దేశమును మెచ్చుకొనిరి. యుద్ధమున మా సేవ ననుమతింపవలసినదని తుదకు సరకారును వేఁడితిమి. సరకారువారు మమ్మభినందించిరి. కాని ఇపుడు మీపనితో జరూరు లేదనిరి.

అయితే నే నీ 'జరూరు లేదు'తో నూరకుండ లేదు. డాక్టరు బూత్ గారి మద్దతుతో నేటాలు బిషప్పుగారిని దర్శించితిని. మా దళమున చాలమంది భారతీయ క్రైస్తవులు కలరు. బిషప్పునకు మా యుద్యమ మానందము కలిగించెను. ఆయన 'నేను మీకు సాయము చేయఁ గల'ననెను.

ఇంతలో ఘటనాచక్రము తన పని చేసికొనుచుఁ బోవుచుండెను. బోయరుల సన్నాహము, దార్ఢ్యము, పరాక్రమము మొదలగునవి అనుకొనినంతకంటె చాల నెక్కువగా కానిపింపఁదొడఁగెను. సరకారువారికి కూటువమూఁకను (రిక్రూటు) పోగుచేసికొనవలసి వచ్చెను. తుదకు మా ప్రార్థనయు నంగీకరింపఁబడెను.

మాదళమున సుమారు ౧,౧౦౦ మంది కలరు. ఇందు నాయకులు సుమారు నలుబండ్రు. సుమారు మున్నూఱుగురు స్వతంత్రులగు భార

తీయులు, మిగిలినవారు గిరిమిటియాలు. డాక్టరు బూత్ గారును మాతో నుండిరి. దళము చక్కగా పనిచేసెను. దీని పని సేవ కేవల. మఱియు దీనికి రెడ్ క్రాస్*గుర్తు రక్షణమునకుఁగాను అంటింపఁబడెను. మఱియు నొకసమయమున యుద్ధక్షేత్రములోనికిఁగూడ నీదళము పోవలసివచ్చెను. లోఁగడ సర్కారువారు కోరియిచ్చుచు చెప్పుననే అపాయస్థలములోనికి మమ్ము ప్రవేశింపఁ జెప్పలేదు. కాని స్పియాంకోపు జాతి పోయినపిదప స్థితిగతులు మాఱెను. అపుడు జనరల్ బులరుగారు 'సాక్షాద్యుద్ధ క్షేత్రమునందు పనిచేయవలయునను నిర్బంధము మీకు లేదు. అయినను అపాయమునకు సిద్ధపడి, పడిపోయిన సిపాయీలను గాని, ఆఫీసర్లను గాని రణక్షేత్రమునుండి ఎత్తి డోలీలలో తీసికొని వచ్చుటకు ఇయ్యకొందురేని సర్కారువారు మీ యుపకారమును మన్నింతురని వార్త నంపిరి. మే మం దుఱుకుటకు సిద్ధముగ నుంటిమంటిమి. కావుననే స్పియాంకోప్ యుద్ధమయినపిమ్మట మేము ఫిరంగిగుండ్లు, తుపాకిగుండ్లు పడుచోట్ల పనిచేయఁ గడఁగితిమి.

ఈదినములలో అందఱు నొకొక్కమాఱు ౨౦, ౨౫ మైళ్ల వఱకు తిరిగి పనిచేయవలసి యుండెడిది. ఒక్కతూరి దెబ్బలు తిని పడిపోయినవారిని డోలీలలో నింతదూరమును మోసికొని రావలసి యుండెడిది. ఇట్టివారలలో జనరల్ వుడ్ గేటువంటి యోధులను జేరవైచు భాగ్యమును మాకు కలిగెను.

* రెడ్ క్రాస్ అనఁగా లోహితస్వస్తికము. యుద్ధమున పడిపోయినవారి కుపచారము చేయువారు ఎడమచేతిమీఁద పెట్టుకొను ఎఱ్ఱగుర్తు. ఈ గుర్తు కలవారిని శత్రువులు కొట్టరు అధికము తెలియఁగోరువారు ద. ఆఫ్రికా సత్యా. ౧-౯ అరయుదురుగాక!

౧౦ బోయరు యుద్ధము

ఆఱువారముల పిదప మాదళమునకు విముక్తి యాయెను. స్పియాంకోపును, వాల్ క్రాంజును చేతులనుండి జాఱిపోయినపిమ్మట లేడీ స్మిత్ మొదలగు తావులను బోయరుల ముట్టడినుండి వడిగా విడిపించు నుద్దేశమును మానుకొని బ్రిటిషు సేనాపతి ఇంగ్లండునుండియు, ఇండియానుండియు సేనలను రావించుటకును, అంతవట్టు మెల్ల మెల్లగా పనిచేయుచుండుటకును నిశ్చయించుకొనెను.

మా యొనర్చిన యీస్వల్పకార్యమున కాసమయమున చాల మెచ్చొందవెను. దీనివలన భారతీయుల ప్రతిష్ఠ పెరిఁగెను. 'ఊ...... ఇంతకు భారతీయులన నెవ్వరు? రాజ్యప్రవారసుల్ గదా!' అను మకుటముతో పద్యములను పత్రికలు ప్రకటించెను. జనరల్ బులరు మా సేవను ప్రశంసించెను. మాదళపు నాయకులకు మెడల్సుకూడ లభించెను.

దీనివలన భారతీయులలో ఐక్య మెక్కువాయెను. నాకు గిరిమిటియాలతో సంపర్కము వృద్ధియాయెను. వీరిలో మిగుల వివేక ముదయించెను. హిందువు, తురక, క్రైస్తవుఁడు, మదరాసి, గుజరాతి, సింధీ, అందఱును హైందవులే యను భావన మిగుల దృఢపడెను. ఇఁక భారతీయుల కష్టములు గట్టెక్కునని అందఱనుకొనిరి. ఇటుపిమ్మట తెల్లవారి నడతయందును విస్పష్టముగా భేదము కానవచ్చెను.

యుద్ధసమయమున తెల్లవారికిని మాకును కలిగిన సంబంధము మధురమైనది. వేలకొలఁది తెల్లసోల్జరులపొత్తు మాకు కలిగెను. వారు మాతో మైత్రి పాటించిరి. తమకు మే మొనరించిన సేవకు వారు కృతజ్ఞతాబద్ధులైరి.

దుఃఖసమయములందు మనుష్యస్వభావ మెటులు ద్రవించునో యిందులకు అపుడు జరిగిన యొక సంగతిని చెప్పక తప్పదు. మేము

చీవలీశిబిర ప్రాంతమున సంచరించుచుంటిమి. రాబర్ట్సు ప్రభువు పుత్రుఁడు లెఫ్టినెంటురాబర్ట్సుగారికి మర్మావిధమగు గుండు తగిలెను. వారు ప్రాణములఁ బాసిరి. వారిని మోచికొనిపోవు భాగ్యము మా దళమున కబ్బెను. మరలి వచ్చునపుడు ఎండ ఉడికిపోవుచుండెను. అందఱకును నాలుకలు పెడ లాగుచుండెను. దారిలో నొక చిన్న సెలయే ఉండెను. 'ముందెవరు త్రాగవలెను?' అను ప్రశ్న, 'తెల్ల సోల్జరులు త్రావుపయి మేము త్రావెద' మంటిమి. ఆ తెల్ల సోల్జర్లు మమ్ముఁ జూచి వెంటనే, 'ముందుమీరందఱును త్రావుఁ' డనిరి. 'కాదు. ముందు మీరు త్రావుఁ'డని మే మంటిమి. ఇటులు చాల ప్రొద్దువఱకు 'మీరు త్రావుఁ' డనిన 'మీరు త్రావుఁ'డని ప్రేమగౌరవముతో పోటీలు పడితిమి.

౧౧

నగరసంస్కరణము—క్షామనిధి

సంఘశరీరమునం దే యవయవ మేని పనికి రాకపోవుట యెప్పుడును నా కిష్టము కాదు. లోకులదోషముల కప్పిపుచ్చి వానిని చూచీ చూడనటు లూరకుండిగాని, లేక వానిని పాయఁజేయకుండిగాని మాహక్కులను మా కిడుఁ డని కోరుట నా కరుచికరము. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయులమీఁద నొక ఆక్షేపము కలదు. అది యేదనఁగా: 'భారతీయులు ఎడ్డెమృగములు; వీరి యిండ్లు, వాకిండ్లు చెత్తచెదారములమైలతో నిండియుండును' అని. మాటిమాటి కీమాటయే. ఇందు కొంచెము సత్యము లేకపోలేదు. నే నచట నుండఁదొడఁగినదాది దీనిని దూరగింపఁ దలపోయుచుంటిని. ఈదోషమును ఆఁపివేయ సమకట్టినది మొదలుకొని పేరుపడియున్న పెద్దలయిండ్లన్నియు పరిశుభ్రపడినవి కాని దర్బనులో ప్లేగు ప్రవేశించి ప్రకోపించునను భయము పుట్టినంతవఱకు ఇల్లిల్లు తిరిగి ప్రచారము చేయ వలనుపడలేదు. ఇందు మునిసిపాలిటీవారి సమ్మతి కావలయును. అదియు నాయెను. మేము పనిచేయఁబూనుటవలన వారికిని తేలికయాయెను. మఱియు భారతీయుల కష్టములును తగ్గెను. ఎటులనఁగా: ప్లేగుమొదలగునవి ప్రకోపించి యున్నపుడు అధికారులు లోకులమీఁద విఱుచుకొని పడుచుండువారు. ఇందుల కుపాయములు సీమాతిగాము లయ్యెడివి. వీరి కిష్టులు కానివారి కోపలేనంత యొత్తిడి కలుగుచుండెడిది. భారతీయులు

శుచిగా నుండుటి మొదలిడినపిదప అట్టి కష్టములుగాని, బాధలుగాని లేకపోయెను.

ఈసంబంధమున నేనును కష్టములు చవి మాచితిని. హక్కుల కొఱకు నేటాలుసరకారుతో పోరుటకు వీరివలన నెంత సాయము పడ యఁగలిగితినో వీరి విధిని వీరిచేతఁ జేయించుటలో నంతసాయము పడ యఁజాలకపోతిని. కొందఱు నన్నవమానించిరి. కొందఱు వినయపూర్వకముగా 'ఫరవాలేదు ఫరవాలే' దని మొాసరిల్లిరి. తమ మురికి తాము తీసివైచుకొనుట వారికి ఒక ఆపదవలె నుండెను. ఇందులకు డబ్బు ఖర్చు పెట్టుట యనఁగా నింకను కష్టము. దీనివలన నేను ఇదివఱకుకంటె లెస్సగా నేర్చికొనిన దేమనఁగా—'లోకులచే నేపనియేని చేయింపఁ బూనుదు మేని మనకు శాశ్వతమైన ఓర్పుండవలయును.' సంస్కర్తకు కావలయునది కేవలము సంస్కరణము. ఏసంఘమున నతఁడు సంస్కారమును చేయఁగోరునో ఆసంఘమువలన విరోధమును, తిరస్కారమును, ప్రాణాపాయముఁ గూడ వచ్చునని కనిపట్టి యుండవలయును. సంస్కర్త దేనిని సంస్కారమని తెలుపునో సంఘము దానిని 'వికార' మని యేల అనుకొనఁగూడదు? మఱియు వికార మనుకొనకున్న మానె; ఈ విషయమున నుదాసీనముగా నేల యుండఁగూడదు?

ఈయాందోళనమునకు ఫల మిది: భారతీయుల సంఘమునకు ఇండ్లు వాకిండ్లు శుభ్రముగా నుంచుకొనవలసిన యావశ్యకత కొలఁదియో గొప్పయో తెలిసెను. అధికారులలో నాకు కొంచెము గౌరవ మినుమడించెను. నేను ఎల్లప్పుడు మొఱ పెట్టుకొను చుండెడువాఁడను, లేక హక్కులను వెతకుచుండెడువాఁడను అనియే కాక, ఈవిషయము

లలో నేనెంత దిట్టరినో నా వారిని సంస్కరించుటలోఁగూడ నంత దిట్టరి నని వారికి బోధపడెను.

కాని సంఘపు మనోవికాసమున కింకను ఒకటి బాకీ కలదు. అది భారతవర్షమునెడ తన ధర్మము నెఱుఁగుట, దానిని పాలించుట. భరతవర్షము నిఱుపేద. అచటివారు ధనమునకు విదేశము లేఁగిరి. భారతవర్షమునకు ఆపత్సమయములందు వారు తమ సంపాదించిన ధనమున కొంచెము కొంచెమియ్యవలెను. ౧౮౯౭ సంవత్సరమున క్షామము వచ్చెను. ౧౮౯౯ సంవత్సరమున దానికంటె పెద్దక్షామము. ఈరెండు సమయములలో దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి పెద్దసాయము చేయఁబడెను. మొదటితూరి యెన్నియో మొత్తములు వచ్చెను. రెండవతూరి యింత కెంతయో యెక్కువ సొమ్ము చేయఁబడెను. మేము తెల్లవారిని గూడ చందా లడిగితిమి. వారును కడు సాయపడిరి. గిరిమిటియాలు కూడ చాల నిచ్చిరి.

ఈరీతిగా ఈరెండు క్షామములందును వారికిఁ గలిగిన అలవాటు అటులే నిలిచిపోయెను. హిందూదేశమున నిట్టి సంకటములు కలిగినపు డెల్ల వారు ధనము పంపుచుండుట మన మెఱుఁగుదుము.

అటులు నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయులకు సేవచేయుచు నొకటితరువాత నొకటిగా అనేకవిషయములను నేర్చికొనుచుంటిని. సత్య మనునది మహావృక్షము. దానిని మన మెంత యధికముగ పోషించుచుందుమో యంత యధికముగ నది ఫలముల నొసఁగును. దానికి అంతమనుచు లేదు. నీవు దీనిగని లోనికి దిగినకొలఁది సేవారూపములయిన రత్నములు నీచేతికి దొరకుచుండును.

౧౨

స్వదేశాగమనము

యుద్ధకార్యము ముగిసినపిదప ఇఁక దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాపని తీఱినదనియు, మఱి స్వదేశముననే కలదనియు గ్రహించితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోనే యుండుచో ఏదో కొంచెము సేవ కావశ్యకత చిక్కకపోదు కాని అక్కడనే యుండుచో నాకుడబ్బు సంపాదించుటే ముఖ్యకార్యమయిపోవునని శంకించితిని.

దేశమునందలి మిత్రులు దేశములోనికి రమ్మని బలాత్కరించుచుండిరి. దేశమునకు మరలుచో నా కెక్కుడు ఉపయోగ ముండునని నేనును అనుకొంటిని. నేటాలులో మి. ఖానుగారు, మనసుఖలాలు నాజరుగారును ఉండనేయుండిరి.

నా కిఁక సెల వొసఁగుఁ డని నామిత్రుల ననురోధించితిని. అతికష్టముమీఁద ఒకషరతుపెట్టి నా సెలవు మంజూరుచేసిరి. ఆషరతిది: ఒక సంవత్సరములోఁగా ఇక్కడివారికి మీతో పనిపట్టునేని దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు మరలి రావలయును. నా కాషరతు విషమ-షరతుగా నుండెను గాని ప్రేమపాశముచే బద్ధుఁడ నయితిని.

కాచరే తాంతణే మనే హరజీ ఏ బాంధీ
జేమ తాణే శేమ తేమ నీరే
మనే లాగీ కటారీ ప్రేమ నీ. *

* ఆ. వాడు మొడకు నాదినారాయణుఁడను సన్న
ప్రేమతంతు వొంకు వేసినాఁడు
దానిఁ బూని యతఁడు తా లాగుకొలఁదిని
నహహా, యతనిదాన నగుచునుంటి.

౧౨ స్వదేశాగమనము

మీరాబాయి చెప్పిన యీయుపమ యించుమించుగా నాయెడను సరిపడెను. పదుగురిలో పరమేశ్వరుఁ డున్నాఁడుకదా! మిత్రుల మాటను తీసివేయ లేకపోతిని. మాట యిచ్చి సెలవు గొంటిని.

నా కీతటి నెక్కుడు సంబంధము నేటాలుతోనే. నేటాలులోని భారతీయులు నామీఁద ప్రేమామృతము కురిపించిరి. ఊరూర అభినందనపత్రములు; ఊరూర వెలగల కానుకలు.

నేను ౧౮౯౯ సంవత్సరమున దేశమునకు వచ్చునపుడును కానుకలు దొరకెను. ఈతూరి ఆకానుకలు, ఆసభలు చూచి బెదరిపోయితిని. బంగారు వెండియుఁ గాక వజ్రములుకూడ.

నే నీకానుకల నన్నిటిని స్వీకరింపఁ జెల్లునా? నేను వీనిని దీసికొనుచో డబ్బుతీసికొని లోకసేవ చేయలేదని అనుకొనఁదగునా? నాక్లయంట్లిచ్చినవి కొన్నిమాత్రము కాక కడమవన్నియు లోకసేవ కొఱ కీఁబడినవే అయినను, నాచిత్తమున అవి క్లయంట్లిచ్చిన వనియు, ఇవి యితరు లిచ్చినవనియు భేదము లేదు. పెద్దపెద్ద క్లయంట్లందఱును ఈసార్వజనిక కార్యములకు సాయపడినవారే.

ఈకానుకలలో ఏఁబదిగినీల బంగారుహార మొకటి కస్తూరిబాయికి ఉద్దేశింపఁబడినది. అయినను అది నాచేసిన సేవకు ప్రతిఫలముగనే యీయఁబడియుండును. దాన దీనిని విడిపెట్టరాదు.

ఒకనాఁడు రెండు గొప్పకానుకలు వచ్చెను. వాఁటిరేయి నేను పిచ్చివానివలె జాగరము, చేసితిని. గదిలో నటునిటు ఊరక తిరుగుచుంటిని. ఏమి చేయను పాలుపోదు. వేలకొలఁది రూపాయలు తీసికొనకుండుటా కష్టముగ నుండెను; పోనీ, తీసికొనుటా అది యంత కన్న కష్టముగనే యుండెను.

ఈకానుకలను నేను జీర్ణముచేసికొనవచ్చును గాని నా యాలు బిడ్డలు? వీరు ప్రజాసేవ కలవాటుపడిరి. సేవకు వెలయుండదని వీరికి ఎల్లప్పుడును నూరిపోయుచుంటిని. నే నింటిలో వెలగలనగలు మొదలగు వాని నుంచుట మానుకొంటిని. ఇంటిలో మితజీవిక నానాటి కేర్పా టగుచుండెను. ఇట్టి స్థితిలో బంగారుగడియారములు, బంగారుగొలు సులు పెట్టుకొను టెటులు? వజ్రాలయుంగరములు తొడ్గు టెటులు? అప్పటికే నగల వ్యామోహము కూడదని నేను చాటి చెప్పుచుంటిని. కావున ఈనగలు, ఈజవాహరీ తీసికొని నే నేమి చేయుదును?

ఇంట వీని నుంచుకొనరాదని తుదకు నిశ్చయించితిని. పారసీ రుస్తుంజీ మొదలగువారిని ధర్మకర్తలుగా నేర్పఱచి పత్రము వ్రాసిపెట్టు కొని ప్రొద్దుననే ఆలుబిడ్డలతో సంప్రతించి యీబరువు దింపుకొన నిశ్చయించితిని.

నాభార్య నొప్పించుట కష్టమని తెలియును. మఱి పిల్లల నొప్పించుటలో నేమియు కష్టము కలుగఁబోదని నాకు నమ్మకమే. కావుననే నాపక్షమున వాదింప వీరిని వకీళ్లఁగా నేర్పఱుచుకొంటిని.

పిల్లలు వెంటనే ఒప్పుకొనిరి. 'మాకీనగలతో నేమియు ఉప యోగము లేదు. ఎవరివి వారి కిచ్చివేయవలయునని మాయుద్దేశము. మఱి మనకు కావలసియున్నచో మనము చేయించుకొనలేమా?' అని వారనిరి.

నాకు సంతోషము కలిగెను. 'అటులనుచో మీరు మీ అమ్మను ఒప్పింపఁగల రనుకొందు' నంటిని.

'తప్పక, తప్పక. అది మాపని. ఈనగల అవసరము ఆమె కేందుకు? ఆమెకు కావలయునన్నచో మాకొఱకేకదా! మా కక్కఱ లేదని మే మే యన్నచో నిఁక నామె యెటులు పట్టుపట్టఁగలదు?'

కాని యీపని మొత్తము మీఁద మిగుల కష్టమని తెలియ నాయెను.

"ఇవి మీకును అక్కఱలేకపోవచ్చును, మీపిల్లలకును అక్కఱలేకపోవచ్చును. పిల్లలా? ఎటు లాడించిన నటు లాడుదురు. అయితే నాకు పెట్టుకొనవలయునని యున్నదనుకొందురేమో? లేదు. కాని రేపు నాకోడండ్ర కక్కఱలేదా? మఱియు రేపటిమాట ఎవరి కెఱుక? లోకు లింత ప్రేమతో నిచ్చిన వస్తువులను తిరిగి వారి కిచ్చి వేయుట అప్రశస్తము." ఈరీతిగా వాగ్ధార ఆరంభమయి దీనితో అశ్రుధారయు వచ్చికలిసెను. పిల్లలే చలింపకుండిరి; ఇఁక నేనా చలించువాఁడను?

మెల్ల మెల్లగా నే నిటు లంటించితిని: "మొదట కుఱ్ఱలకు పెండ్లియే తరవాయి. పసితనమున వీరికి పెండ్లిండ్లు చేయముకదా! ఇఁక పెద్దవారయిన పిదప వారి పెండ్లిండ్లు వారే చేసికొందురు. అయినను నగనట్ర కావలయునను కోడండ్రను మనము వెతకవలయునా? ఒకవేళ కావలసి యేవచ్చు నందము; నే నెక్కడికి పాఱిపోవుదును?"

"ఆ, మీసంగతి తెలియదా? నానగలఁగూడ ఒలిచి తీసికొన్న వారు కాదా మీరు! నన్నే పెట్టుకొననీయనిచో నిఁక కోడండ్రకు తప్పక పెట్టెదరు! కుఱ్ఱవాండ్రకు నిప్పటినుండియే వైరాగులను చేసిపెట్టుచున్నారుకదా! ఈనగలను నేను మరల నీయను. ఇంతియ కాక నాహారమున మీకేమి హక్కు?"

"ఆహారము నీవు చేసిన పనిఁజూచి యిచ్చిరా? నాచేసిన పనిఁ జూచి యిచ్చిరా? ఒకమాట చెప్పు!"

"పోనిండు! అటులే. మీరు చేయుచో నేను చేసినటులు కాదా? మిమ్ము రాత్రిందివములు నేను సేవించుటలేదా? అది సేవ కాదోటు?

ఇంటికి తీసికొనివచ్చిన అడ్డమైనవారికిని ఎముకలు విఱుగ పనిచేయుట– ఏమి యిది? ఇది యేమియు కాదా?”

ఆ బాణములన్నియు వాఁడియైనవి. ఎన్నియో గ్రుచ్చుకొనుచునే యుండెను. కాని నగలు తిరుగ ఇప్పించుటకు నిశ్చితుఁడనై యుంటిని. తుదకు పెక్కుమాటలు జరిగిన తరువాత నెటులో ఒకటులు సమ్మతి పడసితిని. ౧౮౯౬ మఱియు ౧౯౦౧ సంవత్సరములందు వచ్చిన కానుకల నన్నిటిని త్రిప్పి యిచ్చివయిచితిమి. దీనికి దానపత్రము వ్రాసితిని. నా అనుమతితోఁ గాని, ధర్మకర్తల అనుమతితోఁ గాని ప్రజాసేవ కిది యుపయోగింపఁబడ వలయునను షరతుతో నీసొమ్మంతయు బాంకులో వేయఁబడెను.

ప్రజాకార్యములకు ధనము వలసినపుడు తఱుచు ఈధర్మమునుండి ధనము తీయవలయు ననుకొంటిని గాని దీనిని ముట్టకయే వలయుధనమును సమకూర్పఁ గలిగితిని. నేఁటికిని అది ఆపత్కోశరూపముగా నున్నది. అది యిటులు క్రమముగా వృద్ధియగుచున్నది.

ఈ చేఁతకు నా కెన్నఁడును పశ్చాత్తాపము కలుగలేదు. కాలము గడచిన కొలఁది కస్తురిబాయియు దీని యౌచిత్యము నెఱిఁగికొనఁ దొడఁగెను. ఈ రీతిగా నేను పలుతెగల ప్రలోభనములనుండి తప్పుకొని పోయితిని.

లోకసేవకున కెట్టి కానుక లేని వచ్చుఁ గాక: అవి యతని నిజవస్తువులు కాఁజాలవని నా నిశ్చితాభిప్రాయము.

౧౩

మరల భారతదేశములో

ఈరీతిగా నేను దేశమునకు మరలితిని. దారిలో మారిషస్ రేవు తగిలెను. అచట నోడ చాలకాల మాఁగును. నే నచట దిగి చుట్టు ప్రక్కలవారి స్థితిగతులు తెలిసికొంటిని. అచట నొకరేయి గవర్నరుగా రయిన చార్లెసు బ్రూనుగారికి అతిథి నయితిని.

దేశమునకు క్రమ్మఱిన పిదప కొంచెముకాల మటునిటు తిరిగి గడపితిని. ఇది ౧౯౦౧ సంవత్సరమునాఁటి ముచ్చట. కలకత్తాలో ఆయేఁడు కాంగ్రెసు అధ్యక్షులు దిన్షా ఎడల్జి వాచా గారు. నేనును దానికి పోవలయు ననుకొనుచుంటిని. కాంగ్రెసు చూచుట నాకదే తొలిసారి.

బొంబాయినుండి సర్ ఫిరోజిషా గా రెక్కి వెడలినరైలులో నే నేనును వెళ్లితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికా విషయములు వీరితో ముచ్చటింపవలసియుండెను. వీరి పెట్టెలో ఒకస్టేషనుదాఁక అనుగమించుటకు నాకు సెలవాయెను. వారు ఒక పెట్టెను పుచ్చుకొనిరి. వారిరాజవైభవము, ఖర్చు కరామతు నాకు వాకఫే. ఏర్పాటయిన స్టేషనులో వీరిపెట్టెలోనికి పోతిని. అపుడా పెట్టెలో దిన్షావాచాగారును, చిమన్ లాల్ సెతల్వాడుగారును ఉండిరి. వీ రందఱు రాజనీతినిగూర్చి ముచ్చటించుకొనుచుండిరి. నన్నుఁ జూచి ఫిరోజిషాగారు "గాంధీ! నీపని అనుకూలముగా లేదు. నీతీర్మాన మామోదింపఁబడు ననుకొనుము. అయితే మొదట మనకు మనదేశములో నేమి హక్కు లున్నవి గనుక?

మనదేశమున మనకు సత్తా లేనంతవఱకు ఉపనివేశములలో మనస్థితి బాగు పడవలె నన్న నెటులు బాగుపడును?"

నేను స్తంభితుండ నయిపోతిని. చిమన్‌లాల్ గారు గూడ వారి తో నేకీభవించిరి. కాని దిన్షాగారు నాకేసి దయాదృష్టిఁ బఱపిరి.

ఫిరోజిషాగారిచే నొప్పింపఁబ్రయత్నించితిని. వారు బొంబాయి కిరీటములేని పాదుషా. అట్టివారిని నాబోఁటివాఁడా ఒప్పించుట! అంతటితో కాంగ్రెసులో ఈతీర్మానము మోదింపఁబడును గదా యని సంతసించితిని.

నా కుత్సాహము కలిగించుటకు వాచాగారు 'తీర్మానము తయారుచేసి నాకు చూపుట మంచిది' అనిరి.

నేను ధన్యవాదములు చెప్పితిని. రెండవస్టేషనుకడ బండి యాఁగఁగ నే దిగి నాపెట్టెలోనికి వచ్చి కూరుచుంటిని.

కలకత్తా చేరితిమి. నగరవాసులు, అధ్యక్షుఁడు మొదలగు నాయకులను మహావైభవముతో తీసికొని పోయిరి. నేనొక స్వచ్ఛంద సేవకుని బిలిచి, 'బస లెక్కడ?' అని అడిగితిని.

అతఁడు నన్ను రిప్పన్ కాలేజికి తీసికొనిపోయెను. అచట పలు తెలుఁగుల ప్రతినిధులు కలరు. భాగ్యవశమున నేనున్న విభాగము నకే లోకమాన్యులును వేంచేసిరి. వా రొకదిన మాలస్యముగా దయ చేసిరని నాకు గుర్తు. లోకమాన్యు లెచట నుందురో అచట నొకచిన్న దర్బారు జరుగుచునే యుండును. నేను చిత్రకారుఁడ నైతినేని శయ్యపై కూర్చున్నవారిని కూర్చున్నటులు లోకమాన్యుని చిత్రించియుందును. ఆచోటు, వారి యునికి మొదలగున వన్నియు అంతస్పష్టముగా గుర్తు

న్నవి. వీరి దర్శనమునకు వచ్చు కోట్లతరబడి జనులలో ఒకరి పేరు గుర్తు కలదు. అమృతబజారు పత్రికాధిపతి—మోతీబాబు. వీరి యిరువుర పెద్ద నవ్వును, పరిపాలకుల అన్యాయముల గురించి వారనుకొనిన మాటలును మఱపు రాఁజాలవు.

ఇఁక నచటి కాంగ్రెసువారి నివాసములలో దృష్టిపాత మొనరింతము.

స్వచ్ఛంద సేవకులలో ఒకరి కొకరికి పడదు. ఎవరికేని ఒకపని అప్పగింతుమా అది అతనివలనఁ గాదు. అతఁడు వెంటనే మఱియొకనితోఁ జెప్పును. అల్లతఁ డింకొకనితోఁ జెప్పును. ఇఁక అభాగ్యులగు ప్రతినిధుల పని రెంటికిఁ జెడిన రేవడ.

కొంతమంది స్వచ్ఛంద సేవకులతో నేను మాటమంతి కలిపితిని. వీరికి కొంచెము దక్షిణ-ఆఫ్రికా భోగట్టా చెప్పఁగా విని కొంచెము సిగ్గిలిరి. వీరికి నేను సేవాధర్మము దెలుప యత్నించితిని. వారికి కొంచెము కొంచెము బోధపడెను. కాని సేవాప్రేమ ఎక్కడఁ బట్టిన నక్కడ పుట్టకొక్కులవలె పుట్టుకొని వచ్చునది కాదు. ఇది లోపలనుండి పుట్టుకొని రావలయును. అటుపిమ్మట అభ్యాస ముండవలయును. అమాయికులును, సరళులును అగు ఈస్వచ్ఛంద సేవకులకు మనస్సులో ఇచ్ఛమాత్రము కావలసినంత; కాని నేరిమి, పిదప అలవాటు ఎటు లబ్బును? ఏమందురా? కాంగ్రెసు సంవత్సరమునకు మూన్నాళ్ళముచ్చటగదా! అయిన పిమ్మటనే అది నిద్రకుఁ బోవును. ఏఁడాదికి మూణ్ణాళ్ళసేవవలన వీరి కందు యోగ్యత యెటులు కలుగును?

మఱియు ప్రతినిధులును స్వచ్ఛంద సేవకులవంటివారే. వీరికిని మూణ్ణాళ్ళ అభ్యాసమే. వీరు తమపనిని తాము చేసికొనరు. హుకుము

లిచ్చి పనులు చేయించుకొందురు. 'ఓయ్! వలంటీర్! అది తే, ఇది తే' అని ఊరక హుకుములు జారీచేయుదురు.

అంటరానితన మిచట మిక్కుటముగాఁ గానిపించెను. అఱవల వంటయిల్లు విడిగా ఏర్పాటు చేయఁబడెను. భుజించుచుండఁగా నెవరును చూడరాదు. అందుచేసి కాలేజి-ఆవరణమున వారికి విడిగా వంటయిల్లు ఏర్పాటయినది. దృష్టిదోషము తగులకుండ చుట్టును దడులు, దానినిండ ఊఁపిరి సలుపనంత పొగ. పాకశాల అదే; పానశాల అదే; భోజనశాలయు నదే. అది వంటిల్లు కాదు, చందుకాపెట్టె. అన్నివైపులను మూఁత!

ఇది వర్ణధర్మమునకు విరుద్ధముగాఁ గానిపించును. కాంగ్రెసు-ప్రతినిధులలోనే యింత అంటరానితన మున్నచో నిఁక నిట్టివారిని ప్రతినిధులనుగాఁ బంపు లోకులలో నెంత యుండును? ఇంతకు మూఁడింతలు. ఈప్రత్యుత్తరముతో నాముఖమునుండి ఉస్సూ నిట్టూరుపు వెలువడెను.

ఇఁక నచటి కంపునకు మితిలేదు. నలుదిక్కుల నీరు నీరు నీరు. మఱి మఱుఁగు దొడ్లు తక్కువ. ఆ కంపు తలఁచుకొన్నచో డోఁకు వచ్చుచున్నది. ఒక స్వచ్ఛందసేవకుని దృష్టి దాని దెస మరల్చితిని. 'అది పాకీవాని పని' యని అతఁడు నిర్భయముగా ననెను. 'నా కొక చీఁపురుకట్ట తెచ్చి పెట్టు' మంటిని. అతఁడు తెల్లఁబోయి నామోము చూడ మొదలిడెను. తుదకు వెతికి చీఁపురుకట్ట నేనే తెచ్చికొంటిని. మఱుఁగు దొడ్డి బాగుచేసితిని. కాని అది నా యుపయోగమునకే. ఎక్కడి లోకము? ఎక్కడి మఱుఁగు దొడ్లు? ఎన్ని మాఱులు బాగుచేసినను చాలదు. కాని అంత పని నాకు మించినది. కావున నా

పనినే నేను చేసికొని సంతోషపడ నాయెను. నలుగురికిని ఈ కంపు కొట్టినటులు లేదు.

ఇవి యింతటితో నాఁగలేదు. కొందఱు రాత్రిపూట తమగది వసారాలోనే మలవిసర్జనము, మూత్రవిసర్జనము చేయఁగడఁగిరి. స్వచ్ఛందసేవకులకు ప్రొద్దున నే చూపితిని. ఎవరును బాగుచేయ నొల్లరైరి. తుదకా గౌరవము నాకే దక్కెను.

ఈ కాలమున వెనుకటికంటె కొంచెము మాఱెను గాని నేటికిని ఈమాట మనసునకు పట్టని ప్రతినిధులు నివాసములలోనే మలవిసర్జనమునకు వెనుదీయరును; స్వచ్ఛంద సేవకులు బాగు చేఁతకు సిద్ధపడరును.

కాంగ్రెసు మఱికొన్ని దినములు జరుగుచో అంటు రోగములును బసచేయు ననుకొంటిని.

౧౪

గుమాస్తా—బేరా*

కాంగ్రెసు-ప్రారంభమున కింకను రెణ్ణాళ్లు వ్యవధి యున్నది. కాంగ్రెసు-ఆఫీసులో నా కేమేనిపని దొరకునేని కొంచె మనుభవము సంపాదింపవచ్చునని తోఁచెను.

కలకత్తాలో దిగిననాఁడే కాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించుకొని కాంగ్రెసు-ఆఫీసుకు వెళ్లితిని. శ్రీ భూపేంద్రనాథ బసు గారును, శ్రీ ఘోషాలు గారును కార్యదర్శులు. భూపేంద్రబాబు కడకుఁ బోయి యేదేని పని చెప్పుఁడంటిని. వారు నన్నుఁ జూచి యిటు లనిరి:

'నాకడ నేమియు పని లేదు. కాని బహుశా ఘోషాలు గారేమేనియు చెప్పఁగలరు. వారిని చూడుు.'

ఘోషాల్ బాబుగారికడ కేఁగితిని. వారు నన్ను క్రిందినుండి మీఁదిదాఁకఁ జూచిరి. కొంచెము చిఱు నవ్వి యిటు లనిరి:

'నాకడ గుమాస్తాపని కలదు. చేయుదువా?'.

'తప్పక చేయుదును. నాకు చేఁతనయినంతపని చేయుటకే తమ సన్నిధికి వచ్చితిని.' అని నే నంటిని.

'కుర్రఁడా! నిక్కమగు సేవాభావ మిదియే.'

వీరికి దాపున కొందఱు స్వచ్ఛంద సేవకు లుండిరి. వారికేసి తిరిగి వీ రిటు లనిరి:

* 'బేరర్' అను ఇంగ్లీషుమాట కిది యపభ్రంశము. ఇంటి పనిబాగులవాడని యర్థము. కలకత్తాలో ఇంటినౌకరును 'బేరా' అనుట రివాజయిపోయినది.

౧౮ గుమాస్తా-బేరా

'చూచితిరా! ఈకుఱ్ఱవాఁడే మనెనో?'

మరల నాకేసి తిరిగి యిటు లనిరి: 'అదిగో! ఆ యుత్తరముల గుట్ట ఒక్కటే తీసికో! ఇదిగో! ఈకురిచీమీఁద కూర్చుండి మొదలు పెట్టు! చూడు! నాకొఱకు వందలకొలఁది వచ్చుచుందురు. వీరితోడనే మాటలాడనా, మఱి యీయుత్తరములకు బదులు వ్రాయుచునే కూరుచుండనా? ఈపని చూచుటకు నాకు గుమాస్తా లేఁడు. ఈయుత్తరములలో చాలవఱకు పనికిమాలినవి. కాని నీవన్నిటిని చదివిచూడు. ఆవశ్యకములగు వానికి ప్రత్యుత్తర మిమ్ము. నాతో సంప్రతింపవలసి యున్న సంప్రతింపుము.'

నన్నింతగా నమ్మినందులకు సంతసించితిని.

ఘోషాలుగారు నన్నెఱుఁగరు. పిదప నా నామధామము లెఱిఁగెను. నాకొసఁగిన యీపని కడు తేలిక. ఈపని నంతయు వడిగా ముగించితిని. ఘోషాల్ బాబుగారు సంతసించిరి. ఈయన మాటల ప్రోవు. మాటలతో చాలకాలము గడపఁగలరు. నా సంగతి తెలిసికొన్న తరువాత నా కీగుమాస్తాపని నిచ్చినందులకు నొచ్చుకొనిరి. నేను వారి నిటుల నిశ్చింతులఁ గావించితిని:

'అయ్యా, నే నెక్కడ? మీ రెక్కడ? కాంగ్రెసు సేవలో మీ తలవెండ్రుకలు నరసినవి. నాకంటె తాము వృద్ధులు. నే ననుభవము లేని కుఱ్ఱఁడను. మీ రీపని నిచ్చినందులకు కృతజ్ఞుఁడ. ఏలనఁగా ముందు ముందు నాకు కాంగ్రెసులో పని చేయవలయునని యున్నది. ఆపని తెలిసికొనుటకు దుర్లభమైన యవకాశము మీ రొసఁగితిరి.'

'నిజముగా నీడెందము మంచిది. కాని ఈకాలపు కుఱ్ఱవాండ్రు ఇటు లుండరు. కాంగ్రెసు పుట్టినకడ నుండియు నే నెఱుఁగుదును.

దీనిని స్థాపించుటలో హ్యూముగారితో పాటు నాకును పాలు కలదని ఘోషాలు బాబుగా రనిరి.

మా కిటులు బాగుగా పరిచయము కలిగెను. మధ్యాహ్నభోజనము మేమిరువురము కలిసి. ఘోషాల్ బాబు గారి చొక్కాకు గుండీ 'బేరా' తగిలించెడి వాఁడు. అది చూచి 'నేనే ఆపని చేయుదు' నంటిని. నా కది మంచిదని తోఁచెను. పెద్దలన్న నాకు కడు నాదరము. వారికి నామనస్సు తెస్సగా తెలిసిపోయిన తరువాత తను నిజకార్యముల నన్నిటిని నాచేఁ జేయించుకొను చుండెడివారు. గుండీలు పెట్టించుకొనుచు మూతి బిగించి నాతో నిటు లనెడివారు: 'చూచితివా? కాంగ్రెసు సెక్రటరీకి బొత్తములు పెట్టుకొనుటకుఁ గూడ తీరిక లేదు. ఏలనఁగా అప్పుడును అతనికి చేయవలసిన పను లున్నవి.' ఈ యమాయికతకు నాకు లోలో నవ్వు వచ్చెను గాని వారికిఁ జేయు శుశ్రూషను గురించి అప్రీతి యిసుమంతయు కలుగ లేదు. దీని వలన నాకుఁ గలిగిన లాభ మమూల్యము.

కొలఁదినాళ్లలోనే కాంగ్రెసు తంతు అంతయు తెలిసికొంటిని. పెద్దల పరిచయము లభించెను. గోఖలే, సురేంద్రనాథ బెనర్జీ మొదలగు యోధులు వచ్చుచు పోవుచు నుండిరి. వీరి వైఖరి తెలిసికొన నాయెను. కాంగ్రెసులో కాల మెంత వృథాయగునో తెలిసెను. ఇంగ్లీషుభాషయొక్క యధికారము చూచితిని. దానిని చూడఁగా నాకపుడే దుఃఖము వచ్చెను. ఒకని పని పదిమంది చేయుటయు, ఆవశ్యకమైనపని కెవరును రాకుండుటయు చూచితిని.

వీని యన్నింటి యెడలను నామనస్సు పని చేయు చుండెను. కాని చిత్తము ఇటులు ఉత్తర మిచ్చెను. 'ఇంతకన్న నెక్కువ సంస్కరణము జరుగుట అసంభవమేమో!' కావున దేనిని గురించి మనస్సులో దుర్భావము పొడమ లేదు.

౧౭

కాంగ్రెసులో

మహాసభ ఆరంభమాయెను. ఆ మంటపముయొక్క భవ్యత, ఆ స్వచ్ఛందసేవకుల పరంపర, మంచాసీనులయిన ఆ పెద్దపెద్దల సముదాయము చూచి నివ్వెఱపోతిని. ఈసభలో నాకు తావెచట నని తికమకపడితిని.

అధ్యక్షుని ఉపన్యాసమొక గ్రంథము! దీని నంతయు చదువుట అసంభవము. కొన్నికొన్ని అంశములే చదువఁబడెను.

పిదప విషయనిర్ణయసభ కెన్నికలు. గోఖలేగారు నన్నటకుఁ గొంపోయిరి.

సర్ ఫిరోజిషాగారు నా ప్రస్తావము నిదివరకే అంగీకరింతు ననిరి. కాని అందలివా రెవ రెప్పుడు దీనిని ప్రతిపాదింతురో యని (ఈ మొదలగు విషయముల) అరయుచుంటిని. ప్రతితీర్మానమునకు దీర్ఘదీర్ఘములగు నుపన్యాసములు జరుగుచుండెను. అవన్నియు ఇంగ్లీషులోనే. తీర్మానమును సమర్థించువారలందఱు అతిసమర్థులే. ఈ నగారాఖానాలో నా తూతూ వినువా రెవ్వరు? రాత్రి ప్రొద్దుపోయినకొలఁది నాగుండియలు దడదడ లాడఁ దొడఁగెను. చివరచివరకు మిగిలియున్న తీర్మానములు వాయుయానముల పరుగునఁ బోవుచుండెను. అందఱును ఇంటికిఁ బోవ నుఱుకులమీఁద, పరుగులమీఁద నుండిరి. రాత్రి పదొకండు దాఁటెను. నాకు మాటలాడఁగల సాహసము లేదు. గోఖలేగారికి లోఁగడనే తీర్మానము చూపియుంటిని. వారి కురిచీకడకు వెళ్ళి మెల్లగా నిటు లంటిని:

'నా మాట మఱచెకుఁడు!'

వా రిటు లనిరి: 'నాకు గుర్తులోనే ఉన్నది. వారివేగమును మీరు చూచుచునే యుంటిరిగదా! కాని దానిని తప్పిపోనీయను.'

'ఏమి? అంతయు ముగిసినదికదా!' అని సర్ ఫిరోజిషా గారనిరి.

'ఇంకను దక్షిణ-ఆఫ్రికాను గుఱించిన ప్రస్తావము మిగిలిలేదా? గాంధిగారు చాలసేపటినుండి వేచియున్నారు' అని గోఖలేగారు ఎలుఁగెత్తి చెప్పిరి.

'మీ రా తీర్మానమును జూచియుంటిరా?' అని సర్ ఫిరోజిషాగా రడిగిరి.

'చూచితిని.'

'మీకు బాగుగా నున్నదా?'

'ఆ. అంతయు బాగుగా నున్నది.'

'అయితే గాంధీ! చదువు!'

నేను వడఁకుచు దానిని జదివి వినిపించితిని.

గోఖలేగారు దానిని సమర్థించిరి.

'ఏకగ్రీవముగా తీర్మానింపఁబడెను దని అంద ఱఱచిరి.'

'గాంధీ! నీ వయిదు నిమిషములు మాటాడు'మని వాచాగారనిరి.

'నా కా తెఱఁగేమియు బాగుండలేదు. ఆప్రస్తావము సర్థము చేసికొను కష్ట మెవరును పూనుకొనలేదు. అందఱును ఎపుడు పోవుదమా అని కనిపట్టుకొనియుండిరి. గోఖలేగారు లోఁగడ చూచియున్నందులఁజేసి మఱియెవరికిని చూడను వినను ఆవశ్యకత తోఁపలేదు.

ఉపయోగ మయినది.

ఉపన్యాస మెటులో యని ఆలోచింప సాగితిని. అయిదు నిమిషములలో నేమి చెప్పను? నేను చెప్పఁగనే విషయమును సిద్ధము చేసికొంటిని. కాని ఆవశ్యకములగు శబ్దములు గోచరింపవు. ఏమేని యగుఁగాక! ఇంటికడ వ్రాసికొనిన ఉపన్యాసమును చదువరా దని నిశ్చయించుకొంటిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఉపన్యాసము లిచ్చుటలోఁ గల నిస్సంకోచత యిపుడు మాయ మయి పోయి నటు లుండెను.

నా ప్రస్తావనము రాఁగనే సర్ డిన్‌షాగారు నాపే రెలుఁగెత్తిరి. నేను నిలువఁబడితిని. తల తిరుగఁ దొడఁగెను. తీర్మాన మెట్లో చదివితిని. ఎవరో ఒకకవి తన కవిత్వమును ప్రతినిధు లందఱకు పంచి పెట్టుచుండెను. అందు విదేశగమనమును గుఱించి, సముద్రయాత్రను గుఱించి ప్రశంస కలదు. నేను దానిఁ జదివి వినిపించి దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని కష్టములు కొంచెము పేలుక చేసితిని. ఇంతలో దిన్షాగారు గంట బజాయించిరి. అప్పటి కయిదు నిముషము లయి యుండవని నాకు తెలియును. అయితే ఇఁక రెండు నిమిషముల అవకాశ మున్నదని సూచింప నాగంట గొట్టుదు రని నాకు తెలియదు. అనేకులు అఱగంటవఱకు మాటలాడుచుండుట నేను వింటిని కాని అపు డిటులు గంట మ్రోఁగ లేదు. దానఁజేసి నాకు కష్ట మనిపించెను. గంట మ్రోఁగఁగనే కూరుచుంటిని. కాని నేఁ జదివిన ఆపద్యములు సర్ ఫిరోజిషాగారికి సరియగు ప్రత్యుత్తర మగు నని బాల్యచాపలముచే అపు డనుకొంటిని.

తీర్మాన మామోదింపఁబడెనా లేదా యని అడుగ నక్కఱలేదు. ఆరోజులలో ప్రతినిధులకును ప్రేక్షకులకును భేదము లేదు. ఏ ప్రస్తావమునకును విరోధ మనుమాట లేదు. అందఱు చేతు లెత్తుదురు.

ఏతీర్మానమయినను ఏకగ్రీవముగా నామోదింపబడుచుండెను. నా తీర్మానమునకును అదియే స్థితి. ఇందువలన నాతీర్మానము వెశల నాకు అంతగా ప్రయోజనము కానిపింపలేదు. కాని కాంగ్రెసులో దీని ప్రస్తావము జరిగెను; చాలు, నా కానందము. దీని మీద కాంగ్రెసు మొహరు పడెను. ఇదియే సమస్త భారతవర్షము యొక్కయు మొహరు—ఈజ్ఞానము, ఈసంతోషము, ఎవరి కైనను తృప్తికరము కాదా?

౧౬

లార్డు కర్జన్ దర్బారు

కాంగ్రెసు ముగిసెను కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాపనులను గుఱించి చేంబర్ ఆఫ్ కామర్స్ మొదలగువానితో పని యుండుట వలన కలకత్తాలోనే యుంటిని. ఇందుల కొక నెల పట్టెను. ఈ తూరి హోటలులలో నుండుటకు బదులు పరిచయము సంపాదించి ఇండియన్ క్లబ్బులో నుండు నేర్పాటు చేసికొంటిని. అచట గొప్పగొప్ప భారతీయులు బసచేయుదురు. కావున వారి పరిచయము లభించును. అపుడు దక్షిణ-ఆఫ్రికా విషయములలో వారికి కుతూహలము కలిగింపవచ్చునని నాయాశ. ఎల్లపుడు కాకున్నను అపుడపుడు గోఖలేగారు క్లబ్బునకు బిలియర్డ్సు ఆడుటకు వచ్చెడివారు. నేను కలకత్తాలోనే యుందునన్న భోగట్టా ఆయనకు తెలిసి తనకడనే న న్నుండఁగోరెను. నేనును సాదరముగా ఇయ్యకొంటిని. కాని నాయంతట నేనే యచటి కేఁగుట యుక్తమనిపింపలేదు. ఇటులు రెండుమూణ్ణాళ్లు చూచి గోఖలేగారు స్వయముగా నన్ను తీసికొనిపోయిరి. వారు నా ముభావమును చూచి యిటు లనిరి:

'గాంధీ! నీ వీ దేశముననే యుండవలయును గాన ఈ బిడియముచే పనులు సాగవు. నీ వెంతమందితో పరిచితి చేసికొన్న నంత మేలు. మఱి నీచేత కాంగ్రెసు పనులు చేయింపవలయును.'

గోఖలేగారికడకు వెళ్లకముందు ఇండియన్ క్లబ్బులోనే నుండఁగా జరిగిన ముచ్చటలను గొన్ని చెప్పవలయును.

ఈ దినములలో లార్డ్ కర్జను దర్బారు తీర్చెను. అప్పటికి ఆహూతులయిన రాజులును, మహారాజులును కొందఱిచటనే యుండిరి. వారిచట నెపుడును బంగాళీదోవతులను గట్టి కురతా తొడిగి ఉత్తరీయములు వేసికొనుచుండువారు. నాఁడు కాసాలకు తగు పంట్లములు తొడిగిరి. గౌనులు వేసిరి. తళతళలాడు బూట్లు తొడిగిరి. నా కిది చింతాజనక మాయెను. ఈ క్రొత్తవేషమునకు కారణ మేమని యడిగితిని.

'మా దుఃఖములు మాకే తెలియును, మాధనసంపత్తి, మా బిరుదములు ఖాయముగా నుంచుకొనుటకు సేయే యవమానములు భరింపవలసి వచ్చునో మీ కెటులు తెలియఁగలదు?' అని ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను.

'పోనిండు, అయితే ఈ కాసాతలపాగ లేమి? ఈ కాసా బూట్సులేమి?'

'మాలోను కాసాలలోను మీ కేమి భేదము కానిపించుచున్నది? వాండ్రు మాకాసా లగుచో మేము కర్జనుకు కాసాలము కామా? మేమీ దర్బారుకు గైరుహాజరగుచో దాని ఫల మనుభవింపవలసివచ్చును. మా సహజవేషముతో దర్బారుకు పోవుదుమా అది యపరాధముగా పరిగణింపఁబడును. అది యటుండె. అప్పటికి వెళ్లుదుము: కర్జనుతో మాటలాడఁదరమా? రామరాము! ఒక్కమాట!'

ఈ శుద్ధహృదయునిపై నాకు జాలి కలిగెను.

ఇటువంటి దర్బారు మఱియొకటి నాకు గుర్తువచ్చుచున్నది. లార్డు హార్డింజి హిందూ విశ్వవిద్యాలయమునకు శంకుస్థాపనము కావించిననాఁట నొక దర్బారాయెను. ఇందు రాజులును, మహారా

జులును గలరు. భారతభూషణము మాలవ్యాగారు నన్నిందులకు రావలసినదని పట్టుపట్టిరి. నే నటు కేఁగితిని. కేవలము స్త్రీలకే శోభ తేఁదగిన వారివస్త్రభూషణములను జూచి మిగుల సంతాపము చెందితిని. పట్టు పాజామాలు, పట్టు అంగరఖాలు, మెడలలో వజ్రములయు ముత్తెములయు మాలలు. బాహుల బాజుబందులు, తలపాగలపై వజ్రములు, ముత్తెములు పొదిగిన తురాయిలు—వీని యన్నిటితోపాటు నడుములందు బంగారు పిడిగల కరవాలములు! ఇవి రాజచిహ్నములా? దాస్యచిహ్నములా? ఈ నామార్దానగలను తమ యిష్టముచొప్పున నే వీరు ధరించుచుండిరని నే ననుకొంటిని. కాని యిట్టిదర్బారులకు ఇట్టి వస్త్రభూషణములతో వచ్చుట వీరికి విధి యని తెలిసెను. కొందఱు రాజుల కిట్టి వస్త్రభూషణము లింపితము కావనియు, ఇట్టి దర్బారులందుతక్క మఱియెన్నఁడును వీనిని తాఁక రనియు తెలిసెను. ఈమాట యెంతవట్టు సత్యమో నే నెఱుఁగ. ఇతరావసరములయందు వారు ధరింతురో, ధరింపరో, వైసురాయిదర్బారునం దగుఁగాక, ఇతరస్థలమునం దగుఁగాక, ఆఁడువారికిఁ దగు నగలను వీరు తాల్తురని తెలియుట మిగుల దుఃఖదాయకము. ధనము, బలము, మానము, ఇవి మనుష్యులచే నెట్టియెట్టి పాపములను, అనర్థకములను చేయింపవు!

౧౭

గోఖలేగారితో నొకనెల—౧

మొదటినాఁటనే గోఖలేగారు నా క్రొత్తఁ బాపిరి. నన్ను తమ్మునిచందమునఁ జూచుకొనిరి. నాయావశ్యకముల నన్నిటి నెఱిఁగి కొని వాని నేర్పాటుచేసిరి. అదృష్టవశమున నాకుఁ గావలసినవి కడుఁ గొలఁది. నాపనులన్నియు నేనే చేసికొనుట నాకలవాటు గాన నాకుఁ జేయఁదగినది కడుఁ గొలఁది యాయెను. నాపనులు నేనే చేసికొనుట, మడివేషము, పూనిక, నియమము-ఇవన్నియు వీరి మనస్సున ముద్రితములగుటఁజేసి నేను నివ్వెఱపడునంతగా నన్ను నుతించెడువారు.

వారు నాకడ నేమియు దాఁచినటులు నాకు గుఱుతు చాలదు. తమను జూడవచ్చిన గొప్పవారందఱితో నాకు పరిచయము గలిగించెడువారు. ఈపరిచితులందఱిలో డాక్టరు ప్రఫుల్లచంద్రరాయలు ప్రధానులు. వారు పొరుగుననే ఉండెడివారు. మఱి యెల్లపుడును వచ్చుచుండెడివారు.

'ఈప్రొఫెసరు రాయిగారికి నెల కెనిమిదివందల రూకలు జీతము. అందు నలుబది రూకలుమాత్రము తమ కుంచుకొని మిగిలినదంతయు ప్రజాసేవ కిచ్చివేయుదురు. వీ రింతవట్టు పెండ్లాడలేదు. ఇఁక ముందు పెండ్లాడను దలఁపలేదు.' అని చెప్పి గోఖలేగారు నాకు వీరితో పరిచయము కలిగించిరి.

నేఁటి రాయిగారికిని నాఁటి రాయిగారికిని నాకు అట్టే భేదము కానరాదు. ఇపు డెట్టి వస్త్రములు తాల్చుచుండిరో అపుడును ఇంచు

మిం చట్టివే. ఇపుడు ఖాదీ వచ్చిపడెను. అప్పటి కింకను అది లేదు. స్వదేశపు మిల్లుబట్ట లుండెడివి. వీరి యిరువురి సంభాషణము వినుచుండఁగా నాకు విసుకన్న మాట ఉండెడిదికాదు. వీరి సంభాషణమంతయు దేశహితచర్చ, లేక జ్ఞానచర్చ. వీరు మాటలాడు కొన్ని మాటలవలన కష్టము కూడఁ గలిగెడిది; ఏలనఁగా వీరు కొందఱ నాయకులను గూడ విమర్శించుచుండెడివారు. నేను పర్వతము లనుకొన్నవా రండఱును పరమాణువులైరి.

గోఖలేగారు పనిచేయురీతి ఎంత యానందజనకమో అంత జ్ఞానజనకము. వా రొక నిమిషము వితగా పోనిచ్చెడువారుకారు. వీరి ప్రతికార్యమును దేశముకొఱకే; మాటలాడుటయు దేశముకొఱకే. వారి మాటలలో మాలిన్యముకాని,దంభముకాని, అసత్యముకాని లేదు. భారత దేశ దారిద్ర్యము, పారతంత్ర్యము—ఈరెండును వీరిమనస్సును వేధించుచుండెడివి. పలువురు వీరిని పలువిధములుగా ఆకర్షించుటకు వచ్చుచుండెడువారు. వీ రందఱకును ఒకటే జవాబు—'మీరు మీపని చేయుఁడు, నన్ను నా పని చేసికొననిండు. నాకుఁ గావలసినది దేశ స్వాతంత్ర్యము. అది కలిగిన పిమ్మటనే మఱియొకటి. ఇప్పటికి నా కీ పనితో ఒకక్షణమును తీరిక లేదు.'

వీరి ప్రతిమాటలోను రానడేగారియెడ గౌరవము ముద్రితమై యుండెడిది. 'రానడేగా రిటులు చెప్పెడువారు' అనుమాట వీరికి 'సూత ఉవాచ' వంటిది. నే నట నుండఁగా రానడేగారి జయంత్యుత్సవమో, వార్షికోత్సవమో (సరిగా నేఁడు గుఱుతు లేదు) వచ్చెను. గోఖలేగారు ప్రతియేఁడును జరుపుచువచ్చుచున్నటులు తెలిసెను. అపుడు నేను గాక వీరిమిత్రులు ప్రొఫెసర్ కాథవటేగారు, *మఱియొక సజ్జనుఁడు

* ఇంగ్లీషుప్రతిలో సబ్‌జడ్జి యని కలదు.

నుండిరి. అందులకు వీరిని గూడ నాహ్వానించిరి. అపుడు వీరు మాకు రానడేగారిని గుఱించి తమకు గుఱుతు గల విషయములు కొన్ని వినిపించిరి. రానడే తెలంగ మాండలికులను పోల్చిరి. తైలంగుగారు భాషా పండితులు; మాండలికుగారు గొప్ప సంస్కర్తలు. మాండలికుగారికి క్లయంట్ల పనియెడ కడు శ్రద్ధ. ఒకతూరి వారికి రైలు తప్పిపోవఁగా స్పెషల్ రైలు చేయించుకొని వెళ్లిరి. ఇఁక రానడేగారి శక్తి సర్వాంగీణము. నాఁటికాలమున నున్న గొప్పవారందఱిలో ఆయన గొప్పవారు. ఆయన కేవలము న్యాయమూర్తి కాదు, చరిత్రకారుఁడు; అర్థశాస్త్రవేత్త; గొప్ప సంస్కర్త. సరకారువారి జడ్జియయ్యును నిర్భయముగా కాంగ్రెసుకు ప్రేక్షకుఁడుగా వచ్చెడివాఁడు. లోకులకు వీరి నిర్ణయము ప్రమాణము. ఇటులు రానడేగారిని వర్ణించునెడ వారికిఁగల ఆనందమునకు మేర లేకుండెడిది.

గోఖలేగా రొక గుర్రపుబండి పెట్టుకొనిరి. నేను దీని గుఱించి ప్రశ్నించితిని; దానియావశ్యకము నాకు తెలియరాదాయెను: 'మీరు ట్రాముబండిమీఁద వెళ్లుచో సరిపోవదా? అది నాయకుల ప్రతిష్ఠకు భంగమా?'

కొంచెము వగచి ఆయన యిటు లనియెను: 'ఏమి? నీవును నాసంగతి యెఱుఁగఁజాలక పోయితివా? నాకు కౌన్సిలులో ఇచ్చు సొమ్మును నాసొంతమున కుపయోగించుకొనను. మీరందఱు ట్రాము బండ్లలో పోవుట నాకీసుగా నుండును. కాని నే నటులు చేయఁజాలను. ఎంతమందితో నాకు పరిచయము కలదో అంతమందితో నీకును పరిచయము కలుగునేని అప్పుడు ట్రాములో పోవుట అసంభవము కాకున్నను తప్పక దుష్కర మగును. నాయకులు చేయున దంతయు సౌఖ్యము

కొఱకే యని యనుకొనుట కేమియు కారణము లేదు. నీ మిత జీవిక నాకు ప్రీతికరము. వీలుకలంతనట్టు నేనును అట్టివాఁడనే. కాని నావంటి వారికి కొంచెము వ్యయ మనివార్య మగుట నిశ్చయము.'

నా ఆక్షేప మొకటి పూర్తిగా రద్దయిపోయెను. కాని మఱొకటి కలదు. దానికి మాత్రము వారు సంతుష్టి చేయఁగల ప్రత్యుత్తర మీయలేక పోయిరి.

'అయితే మీరు షికారుకైన పోవరుకదా! ఇఁక ఎప్పుడు అస్వస్థులై యుండుట వింత అగునా? దేశకార్యములలో వ్యాయామమున కవకాశము దొరకదా?' అని నే నంటిని.

'షికారుపోవుట కవకాశ మెన్నఁడేని కనిపట్టితివా?' అని ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను.

వారియందలి ఆదరమువలన ఇందులకు నేను సమాధాన మొసఁగలేదు. ఈ ప్రత్యుత్తరమువలన నాకు సంతోష మొదవలేదు. కాని మాఱు పలుక కూరకుంటిని. భోజనమునకు మనకు సమయము దొరకుట లేదా? ఆరీతిగనే వ్యాయామమునకును దొరకునని నాఁటికిని నేఁటికిని నాయాశయము. దీనివలన దేశసేవ తక్కువకాదు. మఱియెక్కువ అగునని నా సవినయాభిప్రాయము.

౧౮

గోఖలేగారితో నొకనెల—౨

గోఖలేగారి గొడుగునీడలలోఁ గూర్చుండి నేను కాల మతివాహితము చేయలేదు.

హిందూదేశమునందలి దేశ్యక్రైస్తవులపరిచయముఁ బడసి వారి స్థితిగతులఁ దెలిసికొని వత్తునని నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని క్రైస్తవ మిత్రులకుఁ జెప్పియుంటిని. కాళీచరణబెనర్జీగారి పేరు వినియుంటిని. వారు కాంగ్రెసునందు లెస్స పనిచేయుచుండిరి. దీన నాకు వారియెడ ఆదరము కలిగిపోయెను. ఏలనఁగా—సాధారణముగా దేశ్యక్రైస్తవులు కాంగ్రెసుసభలలో, హిందువులలో, ముసల్మానులలోను కలియరు. కావున ఈక్రైస్తవులయెడఁ గలిగిన అవిశ్వాసము కాళీచరణబెనర్జీ గారియెడ కలుగలేదు. 'నేను వీరి దర్శనమాసింతు' నని గోఖలేగారితో ననఁగా, 'వారిని జూచి నీ వేమి చేయఁగలవు? వారు చాల యోగ్యులే; కాని వారిని దర్శించినందుల నీకు సంతుష్టి గలుగఁబో దని నే నను కొందును. నేను వారిని బాగుగా నెఱుఁగుదును. నీవు చూడఁదలఁతు వేని తప్పక చూడవలసినదే.' అని వా రనిరి.

నేను కాళీబాబును దర్శనమున కర్థించితిని. వారు వెంటనే అనుమతి నిచ్చిరి. దర్శన మొనర్చితిని. ఇంటిలో వారి ధర్మపత్ని మృత్యుశయ్యమీఁద నుండెను. ఇల్లంతయు నిరాడంబరము. కాంగ్రెసు నందు వారు కోటుపంట్లములలోనే యుండిరి గాని యింట బంగాళీ దోవతి కట్టుకొని కుడితినీ తొడుగుకొని యుండిరి. నే నపుడు పారసీ

కోటు, పంట్లమును ధరించియుంటిని గాని వారి యీ నిరాడంబర వేషమునకు ప్రీతుఁడ నయితిని. వారి సమయము వ్యయ మొనరింపక నాగొడవ నేను చెప్పుకొంటిని.

వీ రిటు లనిరి: 'పాపములతోపాటు మనకు పునర్జన్మము కల దను సిద్ధాంతమును మీరు విశ్వసింతురా, విశ్వసింపరా?'

'తప్పక విశ్వసింతును.'

'అయితే ఈ మూలపాపనివారణోపాయము హిందూధర్మ ములో నెచటను లేదు. కాని క్రైస్తవధర్మమందు కలదు.' అని యీమాట చెప్పి వీరు మరల నిటు లనిరి: 'పాపమునకు ఫలము మృత్యువు. ఈమృత్యువును తప్పించుకొనుటకు ఏసే శరణము.'

నేను వీరికి గీతోపదిష్టమగు భక్తియోగమును ఉపస్థితికిఁ దెచ్చి తిని గాని నాయీప్రయత్నము వృథాయయ్యెను. నేను వీరి సౌజన్యము నకు ధన్యవాదము లర్పించితిని. ఈసంభాషణమువలన నాకు తృప్తి కలుగలేదు. కాని లాభము కలిగెను.

ఈసమయమున నేను కలకత్తాలో వీథివీథి వితగా తిరిగితిని. తఱుచు నడచి. ఇపుడే న్యాయమూర్తి మిత్రగారిని, సర్ గురుదాస బెనర్జీగారిని దర్శించితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికా కార్యముల కీసజ్జనుల సాయ మావశ్యకము. ఇపుడే రాజా సర్ ప్యారీమోహనముకర్జీ గారి దర్శన మును పొసఁగెను.

కాళీచరణ బెనర్జీగారు కాళికాలయమునుగూర్చి నాకుఁ జెప్పిరి. ఒక పుస్తకమున దాని వర్ణన చదివియుంటిని. న్యాయమూర్తి మిత్ర గారి గృహ మాప్రాంతముననే. వారి దర్శన మొనరించి యాదారినే

కాళికాలయ మేఁగితిని. కాళికి బలి గాఁబోవుచున్న గొఱియలమందను దారిలోఁ జూచితిని. ఆలయపుసందులో బిచ్చగాండ్ర దండు. బైరాగీబాబులు సరేసరి. సతతలు, బజాఱులు మొదలగుచోటుల భిక్షుకుల కేమియు నీయరాదని నాఁటికే నాకు నియమ ముండెను; పలువురు భిక్షుకులు నావెంటఁ బడిరి.

బాబాజీ యొకఁడు యెత్తగు నలుచదరపు రాతికట్టడముపై కూర్చుండియుండెను. అతఁడు నను బిలిచి, 'నాయనా! ఎక్కడికిఁ బోవుచున్నావు?' అనెను. నేను యథోచితముగ బదులాడితిని. అతఁడు నన్నును, నామిత్రుని గూర్చుండు మనెను. మేము కూర్చుంటిమి.

నే నిటు లడిగితిని: 'అయ్యా! ఇన్ని గొఱియలను బలియిడుట ధర్మమని మీరు తలఁతురా?'

ఆయన ఇటు లనెను: 'జీవహత్య ధర్మమని యెవఁ డనును?'

'మీ రిచటఁ గూర్చుండి లోకుల కేల యుపదేశింపరు?'

'అది నాపని గాదు. భగవత్సేవయే నాపని.'

'తమ కందుల కీచోటే దొరకెనా? వేఱేచోటులు లేవా?,

'ఎక్కడఁబట్టిన నక్కడనే కూర్చుందును. నా కన్ని తావులు నొక్కటియే. లోకులగోల యేల? వా రొక గొఱ్ఱెలమంద. ఎక్కడికి పిలిచిన అక్కడికి పోవుదురు. మాకు వారితో నేమి పని?'

నే నిఁక సంవాదమును పెరుఁగనీయలేదు. పిమ్మట నే నాలయములోనికిఁ జనితిని. ఎదురుగా రక్తనది చూచినపిదప నిలువ బుద్ధి పుట్టలేదు. నామదిలో పెద్ద క్షోభ కలిగెను. తలక్రిందు లైపోతిని. అది నేఁటికిని మఱపురాదు.

౧౮ గోఖలేగారితో నొకనెల-౨

ఆసమయమున ఒక వంగసంఘమువారు నన్ను విందునకుఁ బిలిచిరి. అచట నేనొక సజ్జనునితో ఘాతకమగు నీపూజనుగూర్చి ముచ్చటించితిని. వా రిటులనిరి: 'అచట బలిదానవేళలో చెవులు రింగుమన నవుబతులు మ్రోఁగును. ఈగందరగోళములో గొఱియలు మృత్యుబాధ నెఱుఁగవు.'

ఈమాట నాకు రుచింపలేదు. నే నిటు లంటిని: 'ఆగొఱియ లకు నో రుండుచో నిటు లనవు. ఈఘోరాచారమును ఆఁపవలెను.' నాకు బుద్ధదేవుని కథ గుఱుతువచ్చెను. కాని ఆపనిమాత్రము నాశక్తికి మించిన దని గోచరించెను.

ఈవిషయమున నాకు నాఁటి కే యభిప్రాయమో నేఁటికిని అదియే యభిప్రాయము. గొఱియప్రాణమువెల మనుష్యప్రాణము వెలకంటె తగ్గదు. మనుష్యశరీరమును పోషించుటకు గొఱియను కూనీ చేయ నే నెన్నఁటికి సంసిద్ధుఁడఁ గాను. జంతు వెంత నిస్సహాయమో మనుష్యహింసనుండి తప్పించుకొన మనుష్యునిసాయముఁ బడయుటకు అది అంత అధికారి. కాని యెంతో యోగ్యత, యెంతో యధికారము లేక మనుజుఁ డిట్టి యాశ్రయదానము చేయఁజాలఁడు. గొఱియల నీక్రూరహోమమునుండి తప్పింప ఇంకను నాకు చాల నాత్మశుద్ధియు, త్యాగమును ఆవశ్యకము. ఇంకను ఈశుద్ధిని, త్యాగమును గూర్చి ఘోషించుచుఘోషించుచునే ఈ దేహమును విడువనయ్యెడి నేమో యని తోఁచెడిని. మనుష్యుల నీమహాపాతకమునుండి తొలఁగించుటకు, నిర్దోషములగు నీజీవముల రక్షించుటకు, మఱి యీయాలయమును పవిత్రము చేయుట కెన్నఁడు పరమేశ్వరుఁ డేమహాపురుషుని, లేక యేమహాసతిని సృష్టించునో! నేను సదా అందులకు ప్రార్థించుచున్నాను. జ్ఞానవంతులు, బుద్ధిమంతులు, త్యాగులు, మఱి భావనాప్రధానులు నగు వంగవాసులు ఎటు లీవధను సహించి యూరకుండుచున్నారు?

౧౬

గోఖలేగారితో నొకనెల—3

కాళీమాత నుద్దేశించి చేయఁబడుచున్న భయంకర మగు నీయజ్ఞమును గాంచిన తరువాత నాకు బంగాళీజీవితమును తెలిసికొను నిచ్ఛ యినుమడించెను. ఇందులకు బ్రహ్మసమాజమతగ్రంథములు బాగుగా చదివితిని. ప్రతాపచంద్రమజుమదారుగారి జీవితమును కొలఁది గొప్ప చదివితిని. వారి యుపన్యాసములు వింటిని. వీరు వ్రాసిన కేశవచంద్ర సేనుగారి చరిత్రమును కడు నాసక్తితోఁ జదివితిని. మఱియు సాధారణ బ్రహ్మసమాజమునకును, ఆదిబ్రహ్మసమాజమునకును భేదము తెలిసికొంటిని. పండితశివనాథశాస్త్రిగారిని దర్శించితిని. ప్రొఫెసర్ కాథవటేగారితో మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరుగారిని దర్శింపఁ జనితిని. కాని ఆసమయమున వా రెవరికిని దర్శనమిచ్చుట లేదు. కాన వారి దర్శన మబ్బలేదు. కాని వారి యింట బ్రహ్మసమాజోత్సవమునకు మే మాహూతులమైతిమి. అపు డచట శ్రేష్ఠమగు వంగగానము వింటిని. నాఁటనుండి వంగగాన మనిన చెవులు కోసికొందును.

బ్రహ్మసమాజమునుగూర్చి యింత తెలిసికొనినతరువాత శ్రీ వివేకానందస్వామివారి దర్శన మొనరింపకుండ నుండు టెటులు? అత్యుత్సాహముతో బేలూరుమఠమునకు చాలవఱకు నడచియే వెళ్లితిని. ఎంతవఱకు నడచితినో నేఁడు సరిగ గుర్తు లేదు. అట్టి యేకాంతస్థలమున ఉండుటవలన ఆమఠమును నేను చాలఁ గొండాడితిని. అచటికి వెళ్లఁగా స్వాములవారు జబ్బుపడి కలకత్తాగృహమునం దుండిరని తెలియ

వచ్చెను. ఈ సమాచారము వినఁగా నా కాశ లుడిగెను. పిదప సోదరి నివేదిత నివాస మెఱిఁగికొంటిని. ఆమె యొక్క చౌరంగీమహాలునం దుండెను. అచట నామెను దర్శించితిని. ఆమె వైభవమును జూచి నిలువున నీరయితిని. మాటయందును పలుకునందుఁగూడ మాయిరువురికి పలక కుదుర లేదు. నే నీ విషయమును గోఖలేగారికిఁ జెప్పితిని. 'ఆమె మిగుల తేజు గలది. మీ కిరువురికి నేకవాక్యత కలుగుట కష్ట'మని గోఖలేగా రనిరి.

మఱియొకతూరి పేస్తన్‌జీ పాదుషాగారి యింట మాయిరువురకు సమావేశము కలిగెను. ఆమె యచట నుండఁగా నే నేఁగితిని; ఆమె పేస్తన్‌జీగారి వృద్ధమాత కుపదేశ మిచ్చుచుండెను. ఇందు నే ననాయాసముగా దుబాసి నయితిని. సోదరి నివేదితకును నాకును భావైక్యము లేకున్నను, నే నామెకుఁగల హిందూమతమునందలి అగాధప్రేమను గమనించితిని. ఈమె రచించిన గ్రంథములను నేను పిదపఁ జదివితిని.

అర్ధదినము దక్షిణ-ఆఫ్రికాకార్యములకు, కలకత్తాలోని నాయకులను దర్శించుటకును, మిగిలిన అర్ధదినము కలకత్తాలోని ధార్మిక సంస్థలను, ఇతరసార్వజనికసంస్థలను దర్శించుటకును నేను నాదైనిక కార్యక్రమమును ద్వేధా విభజించుకొంటిని. నే నొకనాఁడు డాక్టరు మల్లికుగారి అధ్యక్షతక్రింద బోయరుయుద్ధమునందు భారతీయపరిచారకసమూహము చేసిన పనినిగుఱించి యుపన్యసించితిని. 'ఇంగ్లిష్‌మన్' పత్రికాధిపతిపరిచితి యిపుడును నా కుపయుక్త మాయెను. సాండర్సుగారి కిన్నాళ్లును సుస్తీగానే యుండెను గాని ౧౯౦౧ సంవత్సరమునందు ఎటులు నాకు సాయము చేసిరో యిపుడును అటులే సాయముచేసిరి. నా యీ యుపన్యాసమునకు గోఖలేగారు సంత

సించిరి. మఱియు నది డాక్టరు రాయిగారి మెప్పు పడయఁగా మిగుల సంతసించిరి.

నే నిటులు గోఖలేగారి ఛత్రచ్ఛాయమునం దుండుటవలన బంగాళమునందు నా పని చాల తేలికయాయెను. బంగాళమునందలి గొప్పగొప్ప కుటుంబములతోడి పరిచితి, సులభముగాఁ గలిగెను. మఱియు నాకు బంగాళముతో సన్నిహితసంబంధ మేర్పడెను. చిర స్మరణీయమగు ఈకాలమునందలి విషయములు పెక్కు లున్నవి గాని వానిని విడనాడవలసివచ్చుచున్నది. ఈసమయమున నే బ్రహ్మదేశ (బర్మా) మరిగితిని. ఇచటి ఫూంగీలఁ (సన్న్యాసులు) గనుఁగొంటిని. వారి సోమరితనమునకు వగపు కలిగెను. బంగారు పెగోడాలు (గోపుర ములు) చూచితిని. దేవళమునందు లెక్కపెట్టలేనన్ని చిన్నచిన్న క్రొవ్వత్తులు వెలుఁగుచుండెను. అవి నా కింపితము కాలేదు. గర్భాల యమున పరువులెత్తు నెలుకలను జూడఁగా మోర్బిలో దయానంద స్వామివారి యనుభవము గుఱుతువచ్చెను. బ్రహ్మదేశమునందలి స్త్రీల స్వాతంత్ర్యమును, ఉత్సాహమును జూచి సంతసించితినిగాని పురుషుల మాంద్యమును గాంచి దుఃఖించితిని. బొంబాయి ఎటులు హిందూ దేశము కాదో రంగూనుకూడ అటులే బ్రహ్మదేశము కాదని చూచి తెలిసి కొంటిని. మఱియు హిందూదేశమునందు మనము ఇంగ్లీషువర్తకులకు కమిషన్ ఏజెంట్లమయినట్లే ఇంగ్లీషువర్తకులతో కలిసి బ్రహ్మదేశము వారిని మనకు కమిషన్ ఏజెంట్లుగాఁ జేసికొంటి మనియుఁ దెలిసికొంటిని.

బ్రహ్మదేశమునుండి మరలివచ్చిన పిదప గోఖలేగారికడ సెలవు గొంటిని. వీరిని విడిచిపెట్టుట దుస్సహ మాయెను. అయితే నాకు వంగదేశముతో లేక కలకత్తాతో పని అయిపోయెను.

౧౯. గోఖలేగారితో నొకనెల-3

అన్ని పనులకంటె ముందు, హిందూదేశమున మూఁడవతరగతి రైలు బండ్లలో ప్రయాణము చేసి ఆతరగతిలో పయనించువారి కష్టములను తెలిసికొనవలయు నని తలఁచితిని. ఇట్లు గోఖలేగారికి విన్నవించితిని. వినీ వినుటతోడనే వీ రపహసించిరి. కాని నాయభిప్రాయములను నేను తెలుపుకొనఁగా సంతసించిరి. మున్ముందట కాశికి వెళ్లి అనిబిసెంటుగారి దర్శన మొనరించుకొనవలయునని స్థిరీకరించితిని. ఆమె యపుడు మంచ మెక్కియుండెను.

మూఁడవతరగతి రైలుబండి ప్రయాణమునకు తగిన సరంజామా సిద్ధపఱిచికొనవలసి వచ్చెను. లడ్డువులు, పూరీలు నించిన టిఫిన్ బాక్సు ఒకటి గోఖలేగారు బహుమతి చేసిరి. పంద్రెండు అణాలకు ఒక రైలుసంచి కొంటిని. ఒకచాయ ఉన్ని (పోరుబందరు ప్రాంతమువారు నేయుదురు) కోటు, ఒకతువ్వాలు, ఒకదోవతి, ఒకకుడితినీ వీని నం దుంచితిని. కప్పుకొన నొక కంబళి నుంచికొంటిని. ఇవి గాక ఒక లోటా. ఈ సామానును తీసికొని రవాణా అయితిని.

గోఖలేగారును, డాక్టరు రాయిగారును నను సాగనంప స్టేషనుకు వచ్చిరి. రావలదని వీరిని నేను కడు వేఁడుకొంటిని గాని వీరు నామాట విన్నారు కారు. 'నీవు ఒకటవ తరగతిబండిలో పయనించుచో నేను రాను గాని యిపుడు రాకతప్పదు' అని గోఖలేగా రనిరి.

ప్లాటుఫారమ్మీఁదికి వెళ్లుచుండఁగా గోఖలేగారి నెవరును అవరోధింపలేదు. వీరు పట్టుపాగ చుట్టుకొనిరి, ధోవతి కట్టుకొనిరి. కోటు తొడుగుకొనిరి. డాక్టరు రాయిగారు బంగాళీవేసములో నుండిరి. ఈకారణమున టికెట్‌కలెక్టరుబాబు మొదట వీరి నాఁపెను గాని గోఖలేగారు 'నామిత్రు'లని చెప్పిన పిదప రానిచ్చెను. ఈరీతిగా వా రిరువురును నాకు సెల వొసఁగిరి.

౨౦

కాశిలో

ఈ పయనము కలకత్తానుండి రాజకోటకు. నడుమ కాశి, ఆగ్రా, జయపురము, పాలనపురములు చూచుకొని రాజకోట పోదలంచితిని. వీనిని చూచుటకుమాత్ర మవకాశ ముండెను. అన్ని స్థలములందును ఒకొక్కనాడే ఉంటిని. పాలనపురమునందక్క మిగిలిన స్థలములందు సత్రములందును, పండాల యిండ్లయందును ఉంటిని. ఈ ప్రయాణమున కయిన వ్యయ మంతయు రైలుఖర్చులతో కలిసి ముప్పదియొక్క రూపాయ లని గుఱుతు. మూడవతరగతిబండ్లలో వెళ్లుచున్నను మెయిలులో నెక్క లేదు. ఏలన, అందు జనము క్రిక్కిఱిసియుండునని తెలియును. మిగిలిన బండ్లకంటె మెయిలుబండిలో మూడవతరగతి టికెట్టు కున్న వెల యెక్కువ. నా కిది కష్ట మనిపించెను.

మూడవతరగతిబండ్లలో చెత్తయు, మఱుగుదొడ్ల కంపును నేఁ డెటు లుండెనో నాఁడును అట్లే యుండెను. ఇన్నాళ్లకు కొంచెము సంస్కరణము జరిగియుండును గాని మూడవతరగతికిని మొదటితరగతికిని గల కిరాయిలోనుండు అంతరముకంటె ఆ రెండుతరగతుల కును గల సౌకర్యములో నుండు అంతర మెక్కువ. మూడవతరగతి బాటసారులకును, గొఱియలకును భేదము లేదు. ఈబండ్లుగూడ గొఱియలకే తగినవి. యూరపులో మూడవతరగతిలో పయనించుటయే నా కలవాటు. ఎటు లుండునో చూతమని ఒకసారి మొదటితరగతి పెట్టె యెక్కితిని. మూడవతరగతికిని మొదటితరగతికిని అంతర

మంతగా నాకుఁ గానరాలేదు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మూఁడవతరగతి బాటసారులు తఱచు నీగ్రోలు. అక్కడ మూఁడవతరగతి బాటసారులకు సౌకర్యము చక్కఁగా నుండును. కొన్ని కొన్ని చోటుల మూఁడవ తరగతిబండ్లలో పడుకొనుటకును ఏర్పాటు లుండును. కూరుచుండుటకు దిండు లుండును. పెట్టెలలో నియతి నతిక్రమించి యెక్కువమంది యెక్కరు. ఈమర్యాదాపాలనము మన దేశములో నెక్కడను గానరాదు.

రైల్వేవారి చెడు ఏర్పాటు లటుండ, బాటసారుల అశుచిత్వమును జూచినచో శుచిగా నుండువా రం దెక్క సంకోచింతురు. సంకోచించి యేమిఫలము? ఆ పయనము వారి కొక శిక్షగఁగాన్పించును. పలువు రక్కడక్కడనే ఉమియుదురు. ముఱికి చేయుదురు. బీడీల పొగ పెట్టుదురు. తమలపుటాకులు, పొగాకును నమలి పిచకారికొట్టుదురు. బిగ్గఱగా మాటలాడుదురు. ప్రక్కవారి బాధ నరయక దుర్భాషలాడుదురు. ఇట్టి మూఁడవతరగతి రైలు పయనపు పాట్లు అంతట ననుభవించితిని.

నేను ౧౯౦౨ సంవత్సరము మూఁడవతరగతిబండిలో పయనించితిని. ౧౯౧౫ నుండి సంవత్సరమువఱకును ఎడతెవ్వక మూఁడవతరగతిలోనే పయనించితిని. అప్పటికిని ఇప్పటికిని ఎక్కువ భేద మేమియు కానిపింపలేదు. ఈమహావ్యాధి కొక టేమందు. చదువుకొనినవా రందఱును మూఁడవతరగతిలోనే పయనించి బాటసారుల దురభ్యాసములను మార్పఁ జూడవలయును. ఇంతియకాక అక్కఱకల వానినిగుఱించి అర్జీలు పంపి రైలు-అధికారులను నిదుర పోనీయఁగూడదు. తమతమ సౌఖ్యమునకు లంచము లీయరాదు; మఱి యేయితరములగు నన్యాయమార్గములను బట్టరాదు. మఱియు రైలునియమముల నతిక్రమింపరాదు. ఇటు లొనరించినచో కొలఁది గొప్ప సంస్కారము

జరుగునని అనుభవమువలనఁ జెప్పుచున్నాను. నేను జబ్బువాఁడ నైపో వుటవలన ౧౯౨౦ సంవత్సరమునుండి మూఁడవతరగతిపయనమునకు స్వస్తి చెప్పవలసివచ్చెను. ఇందులకు నాకు సిగ్గును, వగపును గలిగెడిని. మూఁడవతరగతి బాటసారుల కష్టములను దూరముచేయు ప్రయత్నము కొంచెము దారికి వచ్చుచున్న కాలముననే నాకిట్టి యదృష్టము తప్పిపో యెను. రైలునందును, పొగయోడలందును పయనించు పేదవార చిక్కు లను, అసౌకర్యములను, దురభ్యాసములను తొలఁగించుటయు, విదేశవర్త కులకు సర్కారువారు చేయు అనుచితసౌకర్యములను దొలఁగించుటయు ఇది అందఱకును సంబంధించిన ఒక స్వతంత్రవిషయము. ఇందులకు సమర్థు లొకరిద్దఱు పూనుకొనినచో మేలు కలుగును.

ఇఁక నీమాట కట్టిపెట్టి కాశీకథ వినిపింతును. ప్రాతఃకాల మున కాశిలో కాలు పెట్టితిని. పండాయింట దిగఁ దలఁచితిని. పలు వురుఁ బాపనయ్యలు నా చుట్టుముట్టిరి. వీరి అందఱిలో శుచిగానున్న పండాయింటికి వెళ్లుద మనుకొంటిని. నేను వెళ్లినట్లే ఆయిల్లు శుచిగా నుండెను. ముంగిలిలో గోవు కట్టఁబడియుండెను. ఇల్లు శుద్ధముగా నుండెను. మేడమీఁద నాబస. యథావిధిగా గంగాస్నానము చేయఁ దలఁచితిని. అంతవట్టు అన్నము తినకుండ నుండ నెంచితిని. చేయ వలసిన ప్రయత్న మంతయు పండా చేసెను. రు. ౧-౪-౦ కంటె నెక్కువ దక్షిణ యీయఁజాలనని మొదటనే పండాకుఁ జెప్పితిని. దానికిఁ దగినట్లులే చేయుమంటిని. అతఁ డించుకయు జగడమాడక, 'పకీరుల కైనను పాదుషాల కైనను పూజ ఒకరీతినే చేయింతుము. యాత్రికులు వారి శక్తిని, ఇచ్ఛను అనుసరించి యిత్తురు, దానికేమి?' అనెను. పూజాసమయమున మంత్రము లేమియు మ్రింగినటులు తోఁప లేదు. పండ్రెండు గంటలకు పూజాస్నానాదుల నెఱవేర్చికొని కాశీ

విశ్వనాథుని దర్శింపఁ జనితిని. ఆచట నాచూచిన విషయములు దుఃఖ జనకము లాయెను.

౧౮౯౧ సంవత్సరమున నేను బొంబాయిలో బారిస్టరీ చేయు చుండఁగా ప్రార్థనాసమాజమందిరమునందు కాశీయాత్రను గూర్చి ఒక యుపన్యాసమును వింటిని. దానఁజేసి నిరాశుఁడ నయియే వెళ్లితిని గాని ప్రత్యక్షదర్శనమున అనుకొనినంతకన్న నెక్కువ నిరాశుఁడ నైతిని.

జాఱుడలగా నున్న ఒక యిఱుకుసందులోనుండి ఆలయము లోని కేఁగవలయును. అచట శాంతి యను మాటయేని లేదు. నలు దెసల ఈఁగలు 'మొయి' మనుచుండెను. యాత్రికులయు, దుకాణ ములవారలయు గోల పడరాదు.

ధ్యానమునకు, భగవచ్చింతనమునకు తావైన అచట వాని యూరు పేరులు లేవు. కాని తమ చుట్టు ప్రక్కల నేమి జరుగుచున్నదో తెలియక ధ్యానమునందు మునిఁగియున్న స్త్రీలను కొందఱను నేను జూడకపోలేదు. కాని యిందుల కాలయాధికారులను ప్రశంసింపవలసిన పని యేమియు లేదు. ఆలయప్రాంతములు శాంతముగ, నిర్మలముగ, సుగంధితముగ, వెలుపటి శాంతి లోపల ప్రతిబింబించునటులు చేయుట ఆలయాధికారుల విధి. నే నచట మోసపు వర్తకులు రెండవరకపు మిఠాయి అమ్ముచుండుటఁ జూచితిని.

ఆలయము ప్రవేశింపఁగ నే గుమ్మముముందు క్రుళ్ళిన పూలు కానిపించెను. వీనినుండి దుర్గంధము ప్రసరించుచుండెను. లోపల నేల యంతయు చలువతాలచే పఱపఁబడియుండెను. ఆ చలువతాలమీఁద అంధభక్తుఁ డొకఁడు రూపాయలు తాపటముచేయించెను. దానిలో నికి ముఱికిదూఱి నివాస మేర్పఱచికొనెను.

‘జ్ఞానవాపికడ కేఁగితిని. అచట నీశ్వరు నన్వేషించితిని గాని వృథా. దాన నామనస్సు బాగుండలేదు. జ్ఞానవాపికడఁగూడ చెడుగ వులే. దక్షిణ నర్పింప నాకు ఆట్టే బుద్ధిపుట్టలేదు. కావున నొకదమ్మిడి అచట వయిచితిని. పండా ఎగిరిపడి దమ్మిడిని త్రోసివైచి కొన్ని తిట్లుతిట్టి, ‘నీవిట్టి యవమానము చేయుదువేని నరకమున కూలఁగలవు’ అనెను.

‘అయ్యా! నా కేకర్మము కానున్నదో యది యగుఁగాక!. కాని తమ రీదుర్భాషలను వాకునకుఁ దెచ్చుటుచితము కాదు. ఈదమ్మిడిని తీసికొన్నచో తీసికొనుఁడు, లేదా యిదియు మీకు దక్కదు’ అని నేనంటిని. ‘పో! నీదమ్మిడి నాకుఁ గావలయు ననుకొంటివిగాఁబోలు?’ అని పండా మఱినాలుగు తిట్లు వడ్డించెను. నేను దమ్మిడిని దీసికొని దారిని బడితిని. ‘పండామహాశయునికి దమ్మిడి నష్టము; నాకు దమ్మిడి లాభ’ మని నే ననుకొంటిని. కాని ఆయన దమ్మిడి పోనిచ్చువాఁడు కాఁడు. అతఁడు నన్ను వెనుకకు రాఁబిలిచి, ‘మంచిది. అక్కడ ఉంచు. నేను నీవలెఁ జేయరాదు. నేను తీసికొనకున్నచో నీకమంగళము కలుగును’ అనెను.

నేను మెదలక ఆదమ్మిడి నట నుంచి ఒక పొడవు నిట్టూర్పు విడిచి నిర్గమించితిని.

ఇటుపిదప ఒకటిరెండుమాఱులు కాశీవిశ్వనాథునికడ కేఁగితిని గాని నా కప్పటికి మహాత్మబిరుదము లభించియుండెను. కావున నాఁటి సంవత్సరపు అనుభవము లెటులు కలుగును? నేనే దర్శన పాత్రమ నయిపోవఁగా నిఁక నాకు దర్శనభాగ్య మెటులు? మహాత్ముల కష్టములు మహాత్ములకే యెఱుక. అది యటుండె. ఆలయమున గవులు కంపుఁ, ఆఁగోఁగయు మున్నెటులుండెనో అపుడును అటులే యుండెను.

ఎవరికేని పరమేశ్వరుని దయయెడల శంక యుండునేని వారిటు వంటి తీర్థక్షేత్రములను జూతురుగాక ! ఆమహాయోగి తనపేరిట జరుగు నెంత మోసమును, ఎంత అధర్మమును, ఎంత పాషండతను సహించుచున్నాఁడో కదా ? ఆయన యిటులు చెప్పియుంచినాఁడు:—

యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజా మ్యహమ్. * కర్మ నెవఁడు మిథ్య చేయఁగలఁడు ? మఱియు నిఁక భగవానుఁడు నడుమ తానేల చేయి చేసికొనవలయును ? ఆయన ధర్మము నిటులు నిర్ణయించి అంతర్హితుఁ డాయెను.

నే నీయనుభవములు వెంటఁబెట్టుకొని మిసెస్ బిసెంటుదర్శనమున కేఁగితిని. ఆమె యపుడే జబ్బుపడి లేచెను. నారాకను లోనికిఁ దెలిపినంతటనే యామె ననుఁ జూడవచ్చెను. నేను కేవలము దర్శన కాంక్షిని కావున నిటు లంటిని:—

'తమకు శరీరమున తిన్నగా లేదని వింటిని. అందులకు మిముఁ జూచిపోవుటయే నాకోరిక. తమకు జబ్బుగానున్నను దర్శన మిచ్చితిరి. చాలును ; సంతుష్టుఁడను. ఇఁక నింతకంటె నెక్కువకష్టము మీ కీయఁ గోరను.'

ఇటు లామెకడ సెలవు గొంటిని.

* 'ఎవ రెటులు ననుఁ గొలిచిన వారి కట్టిఫల మొసఁగుదును.' —

౨౧

బొంబాయిలో

నేను బొంబాయిలో ఉండి బారిస్టరీ చేయుచు దానితోపాటు లోకసేవలో పాలుగొనవలెనని గోఖలేగారి కోరిక. ఆకాలమున లోక సేవ యనఁగా కాంగ్రెసుసేవ. అపుడు గోఖలేగారొక సంస్థను స్థాపించి యుండిరి. దానిపని కేవలము కాంగ్రెసుపనులను నడపుట.

నాకును అదియే కోరిక గాని బారిస్టరీలో ఆత్మవిశ్వాసము తక్కువ. పూర్వానుభవములు మఱపుతగలలేదు. మఱి కేసులకొఱకు వారిని వీరిని కొనియాడుట నాకు విషప్రాయము.

ఈకారణమున మొదట నేను రాజకోటయందే మకాము పెట్టితిని. అచట నాపురాణహితైషులును, నన్ను సీమ కంపినవారును అగు కేవలరాంమావజీదవేగారు మూఁడుకేసులు తెచ్చియిచ్చిరి. అందు రెండు అప్పీళ్లు. కాతియావాడు జూడిషల్ అసిస్టంటుకడ వానివిచారణ. మిగిలినది అసలుదావా. అది జామనగరమునందు. ఇది పెద్దదావా. ఈదావా గెలిపింప నేను పూఁచీ యీయలే నంటిని. 'ఓడిపోవుచో మేముగదా? నీవు శక్తికొలఁది పనిచేయుము. నేనును నీతో నుందును గాదా?' అని కేవలరాముగా రనిరి.

ప్రతిపక్షుల వకీలు స్వర్గీయులగు సమర్థుగారు. నేను కేసు బాగుగా చదివి సంసిద్ధుఁడ నైతిని. నాకు ఇండియన్ లా బాగుగా వచ్చునని కాదు. మఱి కేవలరామదవేగారు నాకు నూఱిపోసిరి. 'ఎవిడెన్స్-ఆక్టు—సాక్షివిధాన మంతయు ఫిరోజిషాగారికి జిహ్వా

గ్రమున నుండును. ఆయన గొప్పవాఁడగుటకు హేతు వదే యని నామిత్రులు నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు పోవకముందు చెప్పుచుండెడి వారు. ఈసంగతి నేను గుర్తించుకొని దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్లునపుడు టీకలతోఁగూడ దీనిఁ జదివి పెట్టుకొంటిని. ఇంతియ కాక నాకు దక్షిణ-ఆఫ్రికా యనుభవమును గలదు.

నేనీ దావా గెలిచితిని. దీనివలన నా విశ్వాసము దృఢపడెను. అపీళ్ల యెడ నాకు భయము లేదు. అవియు గెలిచెను. ఇఁక బొంబాయి వెళ్లినను భయము లే దని ధైర్యము కలిగెను.

ఈ విషయ మెక్కువ చెప్పకముందు తెల్లయధికారుల యవిచారమును, అజ్ఞానమును గుఱించి కలిగిన అనుభవము చెప్పుదును. ఈ జూడిషల్ అసిస్టంటు ఎప్పుడును ఒకచోట నుండఁడు. ఈయన త్రిపాదివలె ఎక్కడెక్కడ తిరుగుచుండునో వకీళ్లును, క్లయంట్లును అక్కడక్కడికి పోవలసియుండురు. తనుచోటులు వదలివచ్చు వకీళ్లకు ఫీ జెక్కువ కాఁగా క్లయంట్లకు ఇబ్బడి ఖర్చు తగిలెడిది. ఇదియంతయు విచారించుటకు జడ్జి కేమిపని?

వేరావల్ అను గ్రామమున ఈ అప్పీలు శ్రవణము. అపుడు వేరావలునందు ప్లేగు ముమ్మరముగా నుండెను. రోజుకు ౫౦ మందికిఁ దాఁకు చున్నటులు గుర్తు. జనాభా ఇంచుమించు ౫,౫౦౦. దాదాపు గ్రామ మంతయు శూన్యము. నేనొక శూన్యసత్రమున విడిసితిని. అది గ్రామమునకు కొంచెము దవ్వు. అయితే పార్టీలకు నివాస మెక్కడ? వీరు ఓదిద్రు లయినచో వీరి నీశ్వరుఁడే కాపాడుకొనవలయునా?

'అచట ప్లే గుండుటవలన విచారణ మఱియొకచోటికి మార్పుమని దొరగారిని కోరుము' అని నా కొకవకీలుమిత్రుఁడు తంతినిచ్చెను.

నేనటులు కోరఁగా దొరగారిటు లనిరి: 'ప్లేగునకు భయపడుచున్నారా?'

'ఇంత దమగవలయునది మా భయమునుగుఱించి కాదు. నా సంరక్షణోపాయము నాకుఁ దెలియును. అయితే క్లయంట్లగతి యేమి కావలయును?'

'ప్లేగు హిందూదేశమున ఇల్లు కట్టుకొన్నది. దీనికి భయ మెందుకు? వేరావలుగాలి ఎంతమంచిది! (దొరగారు గ్రామమునకు దూరముగా రాజభవనమునంటి డేరాలో నున్నారు) ఈరీతిగా వెలుపల నుండుట జనులకు నేర్పవలయునని యిటులు చేయుచున్నాను.'

ఈ ఫిలాసఫీముందు నామాట యేమి చలామణీ యగును? 'గాంధిగారు చెప్పినది గుర్తించుకొని వకీళ్లకును,పార్టీలకును నిక్కముగా కష్టమాయెనేని నాకుఁ జెప్పు'మని దొరగారు శిరస్తాదారుతో ననిరి.

దొరగారొప్పనుకొనినదానినే చేసిరనుట నిక్కవము. కాని నల్లవారి యిక్కట్టులముం దది యేపాటి? ఆయనకు బీదలగు నల్లవారి యక్కఱలు, అలవాటులు, స్వభావములు, ఆచారములు ఎటులు తెలియఁగలవు? కాసులమీఁద నడచువారికి కానులయెటుక యెటులు? ఎంత విచారించినను, ఏనుఁగు చీమనుగుఱించి తెలిసికొన నెటు లసమర్థమగునో, ఆరీతిగనే అక్కఱలో ఏనుఁగులంతటి తెల్లవారు అక్కఱలో చీమలంతటి నల్లవారినిగుఱించి తెలిసికొనను, వారికి తీర్పుదిద్దను అసమర్థులు కాఁగలరు.

ప్రకృత మనుసరాముఁ. పైని జెప్పిన చందమున నాయందు నాకుఁ గొంత విశ్వాస ముదయించినపిదపవాత కొంతకాలము రాజకోటయందే ఉండనిశ్చయించితిని. ఇంతలో నొక నాఁడు కేవలరాముగారు నాకడకు

వచ్చి, 'నిన్నిచట నుండనీయము. నీ విఁక బొంబాయిలో ఉండవలసి వచ్చును' అనిరి.

'అయితే అచట నున్నచో నాకు కేసు లేవి? నా ఖర్చులు మీరు గడపుదురా?'

'ఆహా! నీఖర్చులు గడపుదుము. వలసినపుడు పెద్దపెద్ద బారిష్టరులవలె నిన్ను ఇచటికి తీసికొని వత్తుము. వ్రాఁతకోఁతల పను లన్నియు అచటికిఁ బంపుదుము. బారిష్టరును గొప్పవానిని జేయుటగాని, కొలఁది వానిని జేయుటగాని ప్లీడరుల చేతిలోని పని గాదా? జాంనగరమందున్ను, వేరావలునందును నీవు నీపనిని తిన్నగాఁ జేసితివి. దీనివలన మా కిఁక ఫికరు లేదు. నీవు లోకారాధన చేయవలసినవాఁడవు. నిన్నిటులు కాఠియావాడులో ముణుగనీయము. చెప్పు ప్రయాణ మెపుడో?'

'నేటాలునుండి నాకు కొంత పైకము రావలసియున్నది. అది వచ్చుటతోడనే నేను వెళ్లుదును.'

పైకము రెండువారములలో వచ్చెను. నేను బొంబాయి వెళ్లితిని. 'పేయిన్ గిల్‌బర్టు అండ్ సయానీస్' ఆఫీసునందు 'చేంబర్స్' అద్దెకుఁగొని అచట నిలిచిపోతిని.

౨౨

ధర్మసంకటము

నే నాఫీసుతోపాటు గిరిగామునందు ఇల్లును అద్దెకుఁగొంటిని. కాని యీశ్వరుఁడు నన్ను స్థిరముగా నిలువనీయ లేదు. ఇల్లుగొని యెన్నో నాళ్లు కాకముందే నా రెండవపిల్లవానికి జబ్బు వచ్చిపడెను. టైఫాయిడ్ జ్వరము. జ్వరము జాఱదు. తడఁబాటుమాటలు, రాత్రి సన్నిపాతలక్షణములు. ఈవ్యాధికిముం దితనికి ముమ్మరముగా మశూచి పోసెను.

డాక్టరును బిలిచితిని. 'ఇందులకు మం దుపయోగింపదు; కోడి గ్రుడ్లరసము, కోళ్ల రసమును ఈయవలయు'నని యతఁ డనెను.

మణిలాలువయస్సు పదియేండ్లు. వాని నే మడుగుదును? సంరక్షకుఁడను నేనే. యేదోయొకటి నిర్ణయింపవలసినవాఁడను. డాక్టరు సజ్జనుఁడు; పారసీకుఁడు. 'అయ్యా! మేము మాంసాహారులము కాము. మీరు చెప్పిన ఈ రెండువస్తువులలో దేనినీ ముట్టము. ఇందులకు బదులు మఱియొకటి చెప్పుఁ' డంటిని.

'మీకుర్రవానికి జీవితాశ లేదు. పాలలో నీరు కలిపి యీనగును గాని ఆయాహారము చాలదు. నేను పలువురు హిందువుల కుటుంబములలో వైద్యము చేయుదు నని మీ రెఱుఁగుదురు. వారెవరును నే నెటులు చెప్పిన నటులు చేయకమానరు. నే నీపైని జెప్పినవి వారు తీసికొనుచునే యున్నారు. నేను చెప్పినటులే మీరును విని మీ కుర్రని యెడ కాఠిన్యము తాల్పకుందురేని మేలు కలుగును.'

'మీ రన్నది నిక్కమే కాని తమకిది తెలుపఁగోరెదను. ఇందు నాపూఁచీ చాల నెక్కువ. ఇతఁడు పెద్దవాఁడై యుండునేని వాని యిష్టానుసారము ప్రవర్తించియుందును గాని యావిషయమును నామీఁదనే పడినది. మనుష్యునకు ధర్మసంకట మిట్టిసమయమందే యని నే ననుకొందును. తప్పగునొండె, ఒప్పగునొండె, మనుష్యుఁడు మాంసము తినరాదని నామతము. జీవనసాధనములకును ఒక యెల్ల కలదు. ప్రాణధారణ మొనరించుటకును ఈవస్తువులఁ దినరాదని నాయుద్దేశము. నాకుఁ గాని, నావారికిఁగాని ఇట్టి సమయములందును నాధర్మమర్యాద మాంసముమొదలగువానిని నిషేధించుచున్నది. కావున మీరీ కుర్రవానిజీవిత మపాయగ్రస్తమయి యున్నదని నిశ్చయించినను, అట్టిది తటస్థించినను, నేను వీని ముట్టను. కాని నే నొకటి మిమ్ము యాచింతును. మీమందులు నేను వాడను. నాకు నాడీహృదయపరీక్ష తెలియదు. నాకు కొంచెము జలచికిత్స యెఱుక. నే నాచికిత్స చేయఁదలఁతును. కాని తమరు నియమము ననుసరించి మణిలాలును జూడవచ్చి శరీరమునందు జరుగు మార్పులను నాకుఁ దెలుపుచుందురేని నేను తమ మేలు మఱవను' అని అంటిని. సజ్జనుఁడగు నతనికి నా యిక్కట్టు తెలిసెను. నాయిచ్ఛానుసారము మణిలాలును జూచిపోవ నంగీకరించెను.

మణిలాలు తనయుద్దేశమును నిర్ధారించి చెప్పఁగలవాఁడు కాకపోయినను, నాకును డాక్టరునకును జరిగిన సంభాషణమును తెలియఁజెప్పి పిదప 'నీ ఉద్దేశ మేమి?' అని అడిగితిని.

'నీవు మామూలుగా జలవైద్యము చేయుము. నాకు కోళ్లూ వద్దు, కోడిగ్రుడ్లరసమూ వద్దు.'

నేను వీనిని తినుమని చెప్పినచో నితఁడు తిను నని నాకుఁ దెలిసినను ఈమాటలవలన నాకు సంతసము కలిగెను.

నాకు కూనీవైద్యము కొంచెము తెలియును. లోఁగడ నీవైద్యము చేయుచుంటిని. రోగమునకు 'లంఘనం పరమౌషధమ్' అని నాకుఁ దెలియును. కూనీపద్ధతి ననుసరించి మణిలాలును కటిస్నానము మూఁడునిమిషములు మాత్రము చేయించుచుంటిని. మూఁడుదినముల వఱకు నీరు కలిపిన నారింజపండ్లరస మిచ్చుచుంటిని.

వేఁడి జాఱలేదు. రాత్రులు కొంచెముకొంచె మెగయుచుండెను. వేఁడి ౧౦౪ డిగ్రీలవఱకు పోవుచుండెను. నాకు తొందర పుట్టెను. 'పిల్లవాని కెక్కువ చేసిన యెడల నన్ను లోకు లేమనుకొందురు? మాయన్న యేమనును? మఱియొక డాక్టరును పిలిపింపరాక పోయెనా? ఆయుర్వేదవైద్యుని పిలిపింపకపోదుమా? అపక్వమయిన తమబుద్ధిని పిల్లలపై ప్రయోగింప తలిదండ్రుల కేమిహక్కు?' అని యిట్టి ఊహాలు కలిగెను.

'జీవుఁడా! నీవు నీకొఱకు దేనిని జేయుచున్నావో నీపిల్లవాని కు దానినే చేయుము. దీనికి పరమేశ్వరుఁడు సంతసించును. నీకు జలచికిత్సమీఁద గుఱి. మందుమీఁద లేదు. డాక్టరు ప్రాణము పోయలేఁడు. అతఁ డిచ్చునదెల్ల మందు. ప్రాణతంతువు పరమేశ్వరునిచేత నున్నది. ఈశ్వరనామము గ్రహింపుము. మఱి దీనిని నమ్ముము. నీమార్గమును విడువకుము' అని యీ యూహాలును కలిగెను.

మనస్సునందిటులు మల్లాగుల్లాములు పడుచుంటిని. చీఁకటులు పడెను. రాత్రి మణిలాలును దగ్గఱకుఁ దీసికొని పడుకొంటిని. తడిగుడ్డ మీఁదఁ గప్పవచ్చునని నిశ్చయించితిని. లేచి బట్ట తెచ్చి చలినీటఁ దడిపి పిడిచి తలవఱకుఁ గప్పితిని. పైని రెండు కంబళ్లు కప్పితిని. తలకు తడితువాలు చుట్టితిని. ఒడలు పెనమువలె కాలి ఆర్చుకొనిపోయెను. చెమటబొట్టు లేదు.

నాకు అలపు పుట్టెను. మణిలాలును తల్లి కప్పగించితిని. ఒక అఱగంటసేపు మంచిగాలిలో తిరిగి శ్రమ తీర్చికొని శాంతి నొందఁ గోరి చౌపాటీసంకకుఁ బోయితిని. పది కొట్టిరి. మనుజుల రాకపోకలు తగ్గిపోయెను. కాని నా కదేమియు తెలియుటలేదు. నేను విచార సాగరమున మునిఁగిపోతిని. ఓయీశ్వరా! ఈధర్మసంకటమున నావి నతి నంగీకరింపుము. నానాలుకపైని రామనామ మాడుచునే యుం డెను. కొంతసేపటికి ఇంటికి మరలితిని. నా గుండెలు దడదడలాడు చుండెను. ఇంటఁ జొరఁగనే మణిలాలు 'నాన్నా వచ్చితివా?' అనెను.

'ఆ, నాయనా!'

'న న్నిందుండి తీసివేయుము! ఇందులో చచ్చిపోవుచున్నాను.'

'చెమట పోయుచున్నదా?'

'చెమటతో స్నాన మయిపోయినది. వెంటనే తీసివేయుము నాన్నా!'

నేను మణిలాలు తల చూచితిని: స్వేదబిందుమాల. వేఁడి దిగ జారెను. నే నీశ్వరునకు చేతు లెత్తితిని.

'నాయనా! మణిలాలూ! భయములేదు. ఇఁక జ్వరము పోవును. కాని ఇంకొంచెము చెమట పోయనిమ్ము!'

'ఇఁక ఆఁగలేను. ఇపుడే నన్ను బయటకి తీయుము; వల యుచో నింకొకతూరి కప్పవచ్చును.'

నాకు ధైర్యము వచ్చెను. మాటలతో కొన్ని నిముసములు గడపితిని. చెమట తలనుండి ధారగా కాఱఁజొచ్చెను. కప్పినబట్ట లన్నియుఁ దీసితిని. ఒడలంతయు తుడిచి ఆఱనిచ్చితిని. పిసప తండ్రి

బిడ్డల మామంచముమీఁదనే నిదిరించితిమి. మా యిరువురకును గాఢ నిద్ర పట్టెను.

ప్రొద్దునఁ జూతునుగదా మణిలాలునకు వేఁడి చాలనట్టు తగ్గి పోయెను. నలుబదినాళ్లు పాలు నీరు పండ్లమీఁద నుంచితిని. నాకు భయము తీరెను. జ్వరము మొండిదే గాని తుదకు వశమాయెను.

నేఁడు నా బిడ్డ లందఱిలో మణిలాలు ఆరోగ్యవంతుఁడు, బలిష్ఠుఁడును.

ఇందులకు కారణము రాములవారి కృపయా? జలచికిత్సయా? అల్పాహారమా? లేక యే దేని యుపాయమా? దీనినిర్ణయ మెవరు చేయఁగలరు? ఎవరి విశ్వాసము చొప్పున వారికి నిర్ణయించుకొనఁ జెల్లును. కాని ఆసమయమున ఈశ్వరుఁడే నావినతి నంగీకరించెనని నేను నమ్మితిని; నేఁటికిని నమ్ముచున్నాను.

౨౩

మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికా

మణిలాలునకు పూర్తిగా నిమ్మళించెను. గిరిగామునందలి గృహము వాసయోగ్యముగా లేదని తలఁచితిని. ఇల్లంతయు తేమ. తగిన వెలుఁగు లేదు. కావున నేను రేవాశంకరుగారితో నాలోచించి మంచితావున గాలి వచ్చు నిల్లు తీసికొన నిశ్చయించితి: బాంద్రా, సాంతాక్రూజ్ వగైరా లన్నియు తిరిగితిమి. బాంద్రాయందు కసాయిమకాణ ముండుటచే నచటనుండ నాకు బుద్ధిపుట్టలేదు. ఘాట్కోపరము వగైరాలు సముద్రమునకు దూరమని తోఁచెను. సాంతాక్రూజునం దొక అందమైన బంగాళా దొరకెను. అచటకి కాఁపుర మెత్తితిమి. ఆరోగ్యదృష్టిలో నిఁక సురక్షితుల మనుకొంటిని. చర్చిగేటుకు వెళ్లుటకు మొదటితరగతిప్యాసు తెప్పించుకొంటిని. మొదటి తరగతిబండిలో పలుమాఱులు నే నొకఁడనే యని గుఱుతు. దీనివలన నాకు కొంచెము గర్వముకూడ జనించెను. పలుమాఱులు బాంద్రానుండి చర్చిగేటుకు సరాసరి పోవుబండినందుకొనుటకు సాంతాక్రూజునుండి బాంద్రాకు నడిచిపోవుచుండువాఁడను. నాకు రాఁబడి మొదలిడెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికా క్లయంట్లుకూడ కొంచెముపని యిచ్చుచుండిరి. దీనివలననే నాఖర్చులు వెళ్లఁబారిపోయెడివి.

ఇంతవఱకు నాకు హైకోర్టుతో పని పట్టలేదు; కాని ఆదినములలో నచట 'మూట్' (చర్చ) జరుగుచుండెడిది. దానికి వెళ్లుచుంటిని. అందులో పాలుగొన ధైర్యము చాలదు. అందు జమియత్ రామ్

నానాభాయిగారు ప్రధానభాగ మాక్రమించుకొనుచుండిరని గుఱుతు. క్రొత్తబారిష్టరు లందఱ చందమున నేనును హైకోర్టునందు కేసులు వినుటకు వెళ్లుచుంటిని; అచట నేదో యొకింత వినుటకు బదులు సముద్రముమీఁదనుండి మెల్ల మెల్లగా వచ్చు చల్లగాలికి కునికిపాట్లుపడి ఆనంద మనుభవించుట సంభవించెడిది. నావలెనే కునికిపాట్లుపడువారిని జూచి సిగ్గు పోఁగొట్టుకొనుచుంటిని. అటు లచట నిదురించుటయు ఒక ఫాషన్ అని తలపోసితిని.

హైకోర్టునందలి పుస్తకాలయము నుపయోగింప దొరఁకొంటిని. అచట కొందఱతో పరిచయము చేయను మొదలిడితిని. ఇఁక కొలఁది కాలములోనే హైకోర్టులో పని చేయఁగలుగుదు ననుకొంటిని.

ఈదెస నొకవంక వృత్తినిర్వాహము నెడ కొంచెముకొంచెము చింత లేకుండఁ బోఁ దొడఁగెను; మఱియొకవంక గోఖలేగారి కన్నులు నామీఁద. వారమునకు రెండుమూఁడుమాఱులు నాచేంబర్సు లోనికి వచ్చి నాసంగతి తెలిసికొని పోవుచుండిరి. మఱియు నపుడపుడు తమ ముఖ్యమిత్రులను దీసికొనియు వచ్చుచుండిరి. వారు తమకార్యము చేయు తెఱఁగు నాకుఁ దెలుపుచుఁ బోవుచుండిరి.

అయితే నాభవిష్యద్విషయములనుగుఱించి యొకటి చెప్పిన బాగుండును. అది యేమనఁగా, నేను మొదట నేమి చేయవలయునని యేర్పఱిచికొంటినో అటువంటిదానిని దేనిని ఈశ్వరుఁడు సాగనిచ్చినాఁడు కాఁడు—'తా నొకటి తలఁపఁగా దైవ మొకటి తలఁచె.'

మాఁడుఁడు! నేను స్థిరముగా నుండ నిశ్చయించుకొంటిని; మఱియు కొంచెము స్వాస్థ్య మనుభవింపఁ గడఁగితిని. ఇంతలో ఏకాయెకి దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి తంతివచ్చెను: 'చేంబర్లేనుగారు ఇచ

టికి రానున్నారు. నీవు వెంటనే రావలయును.' నా చెప్పినమాటలు నాకు గుఱుతున్నవి. నేను మరల తంతి నిచ్చితిని: 'నాఖర్చులు సిద్ధపెట్టుము. నేను వచ్చుటకు సంసిద్ధుఁడను.' వెంటనే ధనము వచ్చెను. నే నాఫీసు కట్టిపెట్టి అచటికి రవాణా అయితిని.

అచట నా కొంక యేఁడాది పనిపట్టు ననుకొంటిని. బంగాళా నాక్రిందనే యుంచుకొని, ఆలుబిడ్డల నం దుంచిపోవుట మంచి దను కొంటిని.

ఈదేశమున పని దొరకని పిన్నవారు విదేశములకుఁ బోవ సాహసించుట లగ్గని నా కపుడు తోఁచుచుండెను. ఇందువలన నాతోఁ గూడ నలువురైదుగురిని తీసికొనిపోయితిని. వీరిలో మగనలాల్ గాంధియుఁ గలఁడు.

గాంధీ కుటుంబము పెద్దది. ఇంకను వృద్ధియగుచున్నది. వీరిలో స్వాతంత్ర్యము గోరువారిని స్వతంత్రులఁజేయుట నాకోరిక. మాతండ్రిగారు వీరి నందఱను జమీందారీ నౌకరీలలోఁ బెట్టి యెటులో నిర్వహించుచుండెడివారు. వీ రీనౌకరీ మానుకొనిన బాగుండునని నే నెంచుచుండెడివాఁడను. వారికి వేరే నౌకరీ చూపింపలేక కాదు. శక్తి యున్నను అట్టి యిచ్ఛ లేదు. వారు తమంతట తాము సంపాదించుకొనఁగల స్వతంత్రులు కావలయునని నాకోరిక.

తుదకు నా ఆదర్శములు పోనుపోను ఎటులెటులు అభివృద్ధి చెందినవో (నా కిటులు నమ్మకము) ఈపిన్నవారి ఆదర్శములను గూడ నటులటులు నాయాదర్శములతో నైక్యముచేయఁ దొడఁగితిని; వీరిలో మగనలాల్ గాంధీని సంసిద్ధుని జేయుటలో మిగుల సాఫల్య మొదవెను; అయితే యీవిషయము ముందుముందు వ్రాయఁదగినది.

ఆలుబిడ్డల నియోగము; నిలువఁబడిన వకీలుపనిని త్రెంపివైచుట; నిశ్చితవస్తువునుండి అనిశ్చితవస్తువునందు ప్రవేశించుట—ఇదియంతయు ఒక నిమిషము బాధాకరమాయెను. కాని నా కనిశ్చితజీవనమలవాటైపోయెను. ఈప్రపంచమునందు భగవంతుఁడొకఁడే సత్యము; మిగిలిన దంతయు నిశ్చితముకాదు; అది నిశ్చిత మనుకొనుటయు భ్రమ; మనచుట్టుప్రక్కల కానిపించునదియు, జరుగునదియు ఇది యంతయు అనిశ్చితము; మఱియు క్షణికము. దీనియందు నిశ్చితరూపమైన యేపరమతత్త్వము నిలీనమయియున్నదో దాని ప్రదర్శన మెల్లపుడు జరుగుచుండును. ఈవిషయమున నమ్మకముంచియున్నను మన జీవనము సార్థకము కాఁగలదు. ఈ యన్వేషణమే పరమపురుషార్థము.

నేను డర్బనుకు ఒక దినము ముందుగనైన వెళ్లఁజాలకపోతిని. నేను చేయవలసిన పనియంతయు తయారుచేసి పెట్టియుంచిరి. చేంబర్లేనుగారిని జూచు డెప్యుటేషనుకు తారీఖు నిర్ణయింపఁబడెను. వారికీయవలసిన అర్జీ వ్రాసి నేను డెప్యుటేషనుతోఁగూడఁ బోవలసియుంటిని.

మూఁడవ భాగము—మొదటి ఖండము సమాప్తము

అకారాదిపదాది సూచి

అ

[redacted]

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఆ

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఇ

అకారాదిపదాది సూచి

ఎ

అకారాదిపదాది సూచి

క

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఖ

అకారాదిపదాది సూచి

గ

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఘ

చ

అకారాదిపదాది సూచి

జ

అకారాదిపదాది సూచి

ట

డ

త

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ద

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ధ

న

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ప

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఫ

బ

అకారాదిపదాది సూచి

భ

మ

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

య

ర

అకారాదిపదాది సూచి

ల

అకారాదిపదాది సూచి

వ

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

శ

ష

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

హ

అకారాదిపదాది సూచీ

అకారాదిపదాది సూచి

	మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA 1044 B121
పుస్తకం పేరు	[illegible] -01
తారీఖు	25-10-24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	445
పెద్ద సైజు పేజీలు	నో
ఖాళీ పేజీలు	B, [illegible], 128, 130, 278,
లేని పేజీలు	13-16, 57, 58
తయారు చేసినది	Kasimbi
పేజీలు విడదీసినది	Kasimbi
స్కాన్ చేసినది	Thasin
పరీక్ష చేసినది	RAMYA
పేజీలు పరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చెయ్యనివి	
తప్పులు	నో
పరిస్థితి	Good